Jno Keane

March. 18[illegible]

[illegible]

A

GEOGRAPHICAL DESCRIPTION

OF THE

PANJAB,

IN

PANJABI.

TRANSLATED FROM THE PERSIAN OF BUṬE SHÁH,

BY MUNSHÍ BAHLOL.

LODIANA:

PRINTED AT THE AMERICAN PRESBYTERIAN MISSION PRESS:—

THE REV. J. PORTER SUPERINTENDENT.

....

1850.

PREFACE.

The Geographical Description of the Panjáb, which follows, is taken from a Persian History of that country, written by the late Búṭe Sháh of Lodiána. This work was undertaken many years ago, at the suggestion of the Political Agent at that place, and carried on under his patronage. The part, now given to the Public, was translated into Panjábí by Munshí Bahlol, a native of the Panjáb, but latterly a resident at Lodiána.

The book is published, chiefly, to facilitate the studies of those who are desirous of becoming acquainted with the Panjábí dialect; and the style being peculiarly chaste, it may be safely recommended for this purpose. No other book is known to exhibit, so accurately, the current language of the country, as spoken by the best classes in society; that is, when they avoid the use of foreign terms. Pure Panjábí, however, is rarely to be met with, either in books, or in the colloquial usages of the people; there being a predominant disposition, especially in cities, to make use of as much Urdú as happens to be known.

The orthography of Panjábí books is greatly diversified;—a thing which results from the uncultivated state of the language. The Translator of this work has conformed the spelling of words, as nearly as possible, to what he considered the most correct pronunciation.

While the Lodiána Mission deem it expedient to bring this work before the Public, they are not willing to vouch for the truth of all its statements. The author professed, indeed, to have spared no pains, and to have spent a large sum of money, in procuring information from all parts of the country concerning which he wrote; and so it may be presumed, that his statements are, in the main, to be relied

on. Still, in some things he has erred. His partiality for his own country, his comparative ignorance of the rest of the world, and the power of an oriental imagination, have sometimes led him to exaggerate both his estimates and his facts. The book is also interspersed with fables. Such traces of superstition, though a blemish, are not to be wondered at, as the author had not the advantages of a Christian education.

The author describes things in the present tense. To avoid misapprehension, therefore, it must be borne in mind, that several years have elapsed since the work was written, while the changes, which have taken place in the interim, have been considerable.

It may be thought by some, that Editorial Notes should have been given, to correct such statements as did not tally with the strictest truth, and with the present state of things. This, doubtless, would have been a good service rendered to the Public; but the information of the Editors did not enable them to decide, in all cases, what was true, and what not. Under these circumstances, it was deemed best not to attempt the work of correction; and this the rather, because the design of the publication was not so much to teach the geography of the Panjáb, as to aid Europeans in studying its language.

The names, given to the different *Duábás*, are taken from the Regulations of the old Muhammadan kings, and are not generally known to the Panjábís of the present day. The term *Duábá* is now applied distinctively and almost exclusively to the country lying between the Satluj and the Biáh.

Although the insertion of a map of the Panjáb was no part of the original plan of this work, the advantages of it are so obvious, that it has been thought best to embrace the opportunity of purchasing a supply from the Lahaur Chronicle Press, where an edition has just been lithographed. This map having been drafted with no reference to the book which it now accompanies, it will not be surprising, if occasional discrepancies are discovered; yet their general agreement will justify their being bound together.

The scheme of Romanizing proper names, is substantially that of Sir W. Jones, being the one now most approved by oriental scholars; because the most philosophical, the most accurate, and the most simple.

ਭੂਮਕਾ

ਪੰਜਾਬ ਦੇਸ ਦੀ ਭੂੰਬਿਦਿਆ ਦਾ ਬਖਾਨ, ਜੋ ਅੱਗੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਸੇ ਦੇਸ ਦੀ ਇਕ ਪਾਰਸੀ ਤਬਾਰੀਖ ਵਿਚੋਂ, ਜੋ ਬੂਟੇ ਸਾਹ ਲੁਦੇਹਾਲੇਵਾਲੇ ਦੀ ਜੋੜੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਕਢਕੇ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਬਰਸਾਂ ਹੋਈਆਂ, ਜੋ ਇਹ ਗਰੰਥ ਉਸ ਜਾਗਾ ਦੇ ਪੁਲੀਟਿਕਲ ਏਜੰਟ ਸਾਹਬ ਦੀ ਮਰਜੀ ਅਨੁਸਾਰ ਸੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਸੇ ਸਾਹਬ ਦੀ ਪਿਰਤਪਾਲਾ ਨਾਲ ਸੰਪੂਰਣ ਹੋਇਆ। ਅਤੇ ਇਹ ਭਾਗ, ਜੋ ਹੁਣ ਸਾਰੀ ਲੁਕਾਈ ਵਿਚ ਉਘਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਸੋ ਮੁਨਸੀ ਬਹਿਲੋਲ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ, ਜੋ ਕਈਆਂ ਬਰਸਾਂ ਤੇ ਲੁਦੇਹਾਣੇ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਪੰਜਾਬੀ ਅੱਖਰਾਂ ਅਰ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਤਰਜਮਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ॥

ਹੁਣ ਇਹ ਗਰੰਥ ਲੁਦੇਹਾਣੇ ਦੇ ਮਿਸਨ ਨੈ, ਭਾਵੇਂ ਛਾਪਕੇ ਉਘਾ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਓਹ ਲੋਕ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਸਚਿਆਈ ਲਈ, ਕਿ ਜੋ ਕੁਛ ਇਸ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਸੋ ਸਭ ਸਤ ਹੈ, ਸਾਖੀ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੇ; ਪਰ ਜਾਂ ਇਸ ਦੇ ਜੋੜਨਵਾਲੇ ਨੈ ਆਪ ਕਿਹਾ ਹੈ, ਜੋ ਮੈਂ ਇਸ ਲਿਖਤ ਦੀ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬੁ ਦੇਸ ਤੇ ਠੀਕ ਠੀਕ ਸਮਾਚਾਰ ਪਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿਖੇ ਬਹੁਤ ਮਿਹਨਤ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸਮਝਣੀ ਚਾਹੀਏ, ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਵਿਖਿਆ ਅਖੁਸਰ ਮੰਨਣ ਜੋਗ ਹੋਵੇਗੀ; ਤਿਸ ਪੁਰ ਬੀ ਉਹ ਕਈ ਜਾਗਾ ਭੁਲ ਗਿਆ ਹੈ; ਪਰ ਜੇ ਉਹ [illegible] ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਇਸ

[illegible] ਨਾਲ ਲਿਖਦਾ।

[illegible] ਅਰ

Note. The arrangement for the map failed.

ਰੀ ਆਉਂਦੀਆ ਹਨ, ਬਲਕ [illegible]

ਕਾਰਣ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ; ਅਰਥਾਤ ਸਾਧਾਂ, ਸੰਤਾਂ, ਦੇ[illegible]

ਵਾਂ ਦੀਆਂ ਕਰਾਮਾਤਾਂ, ਅਰ ਹੋਰ ਕਈ ਇਸੀ ਪਰਕਾਰ [illegible]

ਜੋ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਸੋ ਹਰੇਕ ਬੁਧਮਾਨ ਮਨੁਖ ਨੂੰ ਕੂੜ ਅਤੇ [illegible]

ਹੈ। ਉਪਰੰਦ ਜੇ ਕੋਈ ਪੁਛੇ, ਕਿ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਗਰੰਥ ਦੇ ਲਿਖੇ ਨੂੰ ਕੂੜ ਅਰ ਗੱਪਾਂ ਸਮਝਦੇ ਸੋ, ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਛਾਪਣੇ ਵਿਚ ਕਾਸ ਨੂੰ ਐਡੀ ਮਿਹਨਤ ਉਠਾਈ, ਉਸ ਦਾ ਉਤਰ ਇਹ ਹੈ, ਜੋ ਪਿਰਥਮੇ ਇਹ ਪੋਥੀ ਨਿਜ ਕਰਕੇ ਉਨਾਂ ਸਾਹਬ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਖਾਤਰ, ਜਿਨਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਸਿਖਣ ਦਾ ਚਾਉ ਹੋਵੇ, ਨਿਤ ਦੀ ਬੋਲ ਚਾਲ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਖਰਾਂ ਵਿਚ ਛਾਪੀ ਗਈ ਹੈ; ਦੂਜਾ ਇਹ, ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦੇਸ ਦੇ ਦਰਿਆਵਾਂ, ਨਦੀਆਂ ਨਾਲਿਆਂ, ਨਗਰਾਂ ਅਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਵਿਥਿਆ ਤੇ ਅਖਸਰ ਸੁਧ ਆ ਜਾਵੇਗੀ। ਹੋਰ ਬਸ॥

ਇਕ ਥੁੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਸਾਲ ਸੰਮਤ ਦੀ ਬਾਬਤ। ਇਸ ਗਰੰਥ ਦੇ ਬਣਾਉਣਵਾਲੇ ਨੈ ਉਨਾਂ ਚੀਜਾਂ ਦਾ, ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਲਿਖਣ ਸਮੇ ਹੋਈਆਂ ਸਨ, ਬਰਤਮਾਨ ਸਮੇ ਵਿਚ ਬਖਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸੋ ਇਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਖੇ ਭੁਲ ਚੁਕ ਤੇ ਬਚਣ ਲਈ ਪੜ੍ਹਨਵਾਲੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਚੇਤੇ ਰਖਿਆ ਚਾਹਜੇ, ਜੋ ਇਸ ਗਰੰਥ ਲਿਖੇ ਨੂੰ ਕਈ ਬਰਸਾਂ ਹੋ ਚੁਕੀਆਂ ਹਨ, ਤਦ ਤੇ ਲੈਕੇ ਇਸ ਸਮੇ ਤੀਕੁਰ ਜੋ ਜੋ ਬਦਲੀਆਂ ਸਦਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਸੋ ਥੁੜ੍ਹੀਆਂ ਨਹੀਂ॥

CONTENTS.

Errata.

Page	*Lines*	
47	24	for *Latúhá* read *Valtúhá.*
70	21	„ *Admánagar* „ *Dínánagar.*
91	12	after *Rahílá* add or *Srí Hargovindpurá.*
92	18	for *Boh* read *Búh.*
95	18	„ *Makháná* „ *Maghiáná.*
101	4	after *Jhangsiál* add or *Jhang.*
102	16	for *Khapoh* read *Khívá.*
137	14	„ *Derá* „ *Dáirá.*

ਗਲਤਨਾਮਾ

ਸਫ਼ਾ	ਸਤਰ	
੪੭	੨੪	ਲਟੂਹੇ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਵਾਲਟੂਹਾ ਪੜੋ।
੭੦	੨੧	ਅਦੀਨਾਨਗਰ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਦੀਨਾਨਗਰ ਪੜੋ।
੯੧	੧੨	ਰਹੀਲੇ ਦੇ ਪਿਛੇ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਗੋਵਿੰਦਪੁਰਾ ਲਗਾਓ।
੯੨	੧੮	ਬੋਹ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਬੂਹ ਪੜੋ।
੯੫	੧੮	ਮਖਾਣੇ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਮਘਿਆਣਾ ਪੜੋ।
੧੦੧	੪	ਝੰਗਸਿਆਲ ਦੇ ਪਿਛੇ ਕੇ ਝੰਗ ਲਗਾਓ।
੧੦੨	੧੬	ਖਪੋਹ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਖੀਵਾ ਪੜੋ।
੧੩੭	੧੪	ਡੇਰੇ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਡਾਇਰਾ ਪੜੋ।

A GEOGRAPHICAL DESCRIPTION

OF THE PANJÁB.

Name and Boundaries.

ਇਸ ਵਿਖੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇਸ ਦੇ ਬੰਨਿਆਂ ਦੇ ਹਵਾਲ ਦਾ ਬਿਆਨ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਕਿੰਉ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਇਸ ਦੇਸ ਦੇ ਦਰਿਆਵਾਂ ਅਰ ਨਹਿਰਾਂ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਨਦੀਆਂ ਨਾਲ਼ਿਆਂ ਦਾ, ਜੋ ਉਨਾਂ ਵਿਚ ਆ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਇਸ ਮੁਲਖ ਦੇ ਦੁਆਬਿਆਂ ਦਾ, ਤਿਨਾਂ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਚੁੜਾਈ ਸਣੇ, ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਦੁਆਬੇ ਦੇ ਉਘੇ ਨੱਗਰਾਂ ਅਰ ਪਿੰਡਾਂ, ਅਤੇ ਅਨਾਜ ਅਰ ਮੇਵਿਆਂ ਅਰ ਹੋਰ ਵਸਤਾਂ ਦਾ ਬਿਆਨ ਹੈ। ਜੋ ਦਾਨਾ ਬੀਨਾ ਲੋਕ ਹਨ, ਤਿਨਾਂ ਪੁਰ ਪਰਗਟ ਹੋਵੇ, ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੇਸ ਤੀਜੇ ਇਕਲੀਮ ਵਿਚੋਂ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਹ ਦਾ ਲੰਬਾਉ ਸਤਲੁਜ ਤੇ ਲੈਕੇ ਦਰਿਆਉ ਸਿੰਧ ਤੀਕੁ ਇੱਕ ਸੌ ਅੱਸੀ ਕੋਹ, ਅਰ ਤਿਸ ਦਾ ਚੁੜਾਉ ਭਿੰਬਰ ਤੇ ਲੈਕੇ ਚੌਖੰਡੀ ਤੀਕੁਰ, ਜੋ ਸਤਗੜ੍ਹੇ ਦੇ ਲਾਕੇ ਵਿਚੋਂ ਹੈ, ਛਿਆਸੀ ਕੋਹ ਹੈ। ਉਹ ਦੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ ਸਰਹਿੰਦ, ਉੱਤਰ ਕਸਮੀਰ, ਦੱਖਲ਼ ਸਰਕਾਰ ਅਜਮੇਰ; ਅਤੇ ਲਹਿੰਦੇ ਪਾਸੇ

ਮੁਲਤਾਨ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸ ਮੁਲਖ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਇਸ ਲਈ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਇਸ ਦੇਸ ਵਿਚੋਂ ਹੋਕੇ ਪੰਜ ਦਰਿਆਉ ਲੰਘਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਮੁੱਢ ਸਭਨਾਂ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦਾ ਉੱਤਰ ਦੇ ਪਹਾੜ ਵਿਖੇ ਹੈ॥

The River Satluj.

ਪਹਿਲਾਂ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸਿਓਂ ਜਿਹੜਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਸੋ ਸਤਲੁਜ ਦਾ ਦਰਿਆਉ ਹੈ; ਹਿੰਦੀ ਸਾਸਤਰਾਂ ਵਿਖੇ ਉਹ ਨੂੰ ਸਤੁੱਦਰ ਕਰਕੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਇਸ ਦਰਿਆਉ ਦਾ ਨਿਕਾਸ ਭਵਾਨੀ ਦੇ ਪਹਾੜ ਵਿਚੋਂ ਹੈ; ਪਰ ਪੱਕ ਮਲੂਮ ਹੋਇਆ, ਜੋ ਚੀਨ ਦੇ ਮੁਲਖ ਦੀ ਹੱਦ ਵਿਚ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਵਡਾ ਛੰਭ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਨ ਤਲਾਉ ਅਤੇ ਮਾਨ ਸਰੋਵਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਉਸ ਤਲਾਉ ਦਾ ਗਿਰਦਾ ਅਟਕਲ ਮੂਜਬ ਪੈਂਤਾਹਲੀਆਂ ਕੋਹਾਂ ਦਾ ਹੈ, ਅਰ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਸੁੰਬ ਫੁਟਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਨਗਲਾ ਕੋਟੋਂ, ਜੋ ਉਸ ਜਿਲੇ ਵਿਚ ਇੱਕ ਉੱਘੀ ਜਾਗਾ, ਪੰਜੀ ਕੋਹ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਸੀ ਤਲਾਉ ਦੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸਿਓਂ, ਦਰਿਆਉ ਅਟਕ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਕਈ ਹੋਰ ਨਿਰਉੱਘੇ ਦਰਿਆਉ ਬੀ ਉਸ ਛੰਭ ਵਿਚੋਂ ਨਿੱਕਲਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਪੰਜਾਬ ਦਿਆਂ ਦਰਿਆਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਏਹ ਦੋ ਦਰਿਆਉ ਤਾ ਠੀਕ ਉਸੇ ਜਾਗਾ ਤੇ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਹ ਦਰਿਆਉ ਸਤਲੁਜ, ਉਸ ਛੰਭ ਥੀਂ ਨਿਕਲਕੇ, ਤਿੱਬਤ ਦੇ ਜਿਲੇ ਤੇ ਲੰਘਕੇ, ਪਿਛੋਂ ਕਹਿਲੂਰ ਵਿਖੇ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ; ਅਰ ਉਥੋਂ ਲੰਘਕੇ ਬਿਲਾਸਪੁਰ ਦੇ ਹੇਠ ਚਲਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਜਾਂ ਪਹਾੜੋਂ ਨਿੱਕਲਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਦੋ ਪਾਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਰੋਪੜ ਕੋਲ ਆਕੇ ਫੇਰ ਇਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੇ ਅਗੇ, ਮਾਛੀਵਾੜੇ ਹੇਠੋਂ ਹੋਕੇ ਲੁੱਦੇਹਾਲੇ ਪਹੁੰਚਦਾ ਸਾ, ਅਤੇ ਤਦ ਲੁੱਦੇਹਾਲਾ ਹੀ ਰਾਜ ਘਾਟ ਸੀ; ਅਤੇ ਹੁਣ ਇਹ ਸਹਿਰ, ਅੰਗਰੇਜਾਂ ਸਾਹਬਾਂ ਦੇ ਲਸਕਰ ਦਾ ਸਥਾਨ ਹੈ; ਅਤੇ ਸਾਹਬਾਂ ਨੇ

ਉਥੇ ਇਕ ਵਡਾ ਮਜਬੂਤ ਕਿਲਾ ਉਸਾਰਕੇ, ਉਸ ਸਹਿਰ ਨੂੰ ਮੁਲਖ ਦੀ ਹੱਦ ਬਣਾਇਆ। ਅਤੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਤੇ ਲੰਘਕੇ ਤਲਵਣ ਨਗਰ ਦੇ ਪਾਹ ਚਲਦਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਸੰਮਤ ੧੮੪੦ ਬਿਕੱਰਮਾਜੀਤੀ, ਅਤੇ ੧੭੮੩ ਈਸਵੀ ਤੇ ਲੈਕੇ, ਇਹ ਦਰਿਆਉ ਰੋਪੜ ਹੇਠੋਂ, ਮਾਛੀਵਾੜੇ ਅਰ ਲੁਦੇਹਾਣੇ ਦੀ ਵਲੋਂ ਹਟਕੇ, ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਵਲ ਨੂੰ ਰੁਕ ਕਰਕੇ ਫਿੱਲੌਰ ਦੇ ਹੇਠ ਵਗਦਾ ਹੈ; ਸੋ ਹੁਣ ਰਾਜ ਘਾਟ ਉਥੇ ਹੀ ਹੈ; ਅਰ ਉਥੋਂ ਫੇਰ ਤਲਵਣ ਦੇ ਨੇੜੇਤੇੜੇ ਆਪਣੀ ਅਗਲੀ ਜਾਗਾ ਵਹਿੰਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਗੁਜਰਾਲ ਵਿੱਚੀਂ ਹੋਕੇ, ਹਰੀਕੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਨੀਚੇ ਦਰਿਆਉ ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ॥

The River Biáh. (*Urdú*, Biás.)

ਦੂਜਾ ਦਰਿਆਉ ਬਿਆਹ, ਜੋ ਹਿੰਦੀ ਸਾਸਤ੍ਰਾਂ ਵਿਖੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬਿਆਸਾ ਕਰਕੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਦਰਿਆਉ ਬੀਡਵਾਨੀ ਦੇ ਪਹਾੜੋਂ ਉਸ ਸਰ, ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਤਲਾਉ ਵਿੱਚੋਂ ਜਿਹ ਨੂੰ ਬਿਆਹ ਕੁੰਡ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਨਿੱਕਲਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਕੁਲੂ ਦੇ ਹੇਠੋਂ ਹੋਕੇ ਮੰਡੀ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਸੁਕੇਤ ਦੇ ਮੁਲਖ ਦੀ ਹੱਦੋਂ, ਕਿ ਜਿਥੇ ਲੋਹੇ ਦੀ ਖਾਣ ਹੈ, ਲੰਘਕੇ ਨਦੌਣ ਸਹਿਰ ਦੇ ਹੇਂਠ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਪਹਾੜ ਵਿਚ ਇਹ ਸਹਿਰ ਨਗਰਕੋਟ ਦੇ ਲਾਕੇ ਵਿੱਚੋਂ ਹੈ, ਅਤੇ ਰਾਜੇ ਸੰਸਾਰ ਚੰਦ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਅੱਤ ਅਬਾਦ ਸਾ, ਅਤੇ ਹੁਣ ਉਜੜ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਨੂਰਪੁਰ ਦੇ ਲਾਕੇ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਤੇ ਲੰਘਕੇ, ਸਹਿਰ ਕਾਨੂਵਾਹਣ ਦੇ ਹੇਠ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਉਥੇ ਵਡਾ ਜੰਗਲ ਹੈ, ਛੇ ਕੋਹ ਚੌੜਾ, ਅਰ ਪੈਂਤੀ ਕੋਹ ਲੰਬਾ, ਜੋ ਸੀਂਹ, ਅਰ ਚਿੱਤੇ, ਅਰ ਗੋਇਨਾਂ, ਅਰ ਪਾੜ੍ਹੇ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਜੰਗਲੀ ਮਿਰਗ ਉਸ ਬੇਲੇ ਵਿਚ ਅਣਗਿਣਤ ਹਨ; ਅਤੇ ਹਰ ਕਿਤੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਸੁੰਬ ਫੁਟ-

ਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਬੇਲੇ ਵਿਖੇ ਵਡੇ ਵਡੇ ਛੰਭ ਹਨ, ਜੋ ਸਦਾ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਭਰੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਥੇ ਲੋਕ ਮੱਛੀਆਂ ਅਰ ਮੁਰਗਾਬੀਆਂ ਦਾ ਸਕਾਰ ਖੇਡਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਲੈਜਾਕੇ ਵਟਾਲੇ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਤੀਕੁਰ ਬੇਚਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਕਸਬੇ ਕਾਨੂਵਾਹਲ ਦੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਰੁਕ ਬੇਲੇ ਦੀ ਜਾਗਾ, ਵਡੀ ਢਾਬ ਹੇਠ ਇੱਕ ਵਡੀ ਢੰਨ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਜਲਾਲਦੀਨ ਅਕਬਰ ਪਾਤਸਾਹ ਦੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਪੱਕੀਆਂ ਬੈਠਕਾਂ ਸਨ; ਹੁਣ ਓਹ ਢੈ ਢੂ ਗਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ; ਅਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਇਰੇ ਬਾਕੀ ਹਨ। ਬੇੜੀ ਵਿਚ ਬੈਠਕੇ ਉਥੇ ਪਹੁੰਚ ਸੱਕੀਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸ ਝੱਲ ਵਿਚ ਛੰਭਾਂ ਵਿਖੇ ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਬੂਟੀਆਂ, ਜਿਹੇ ਕਿ ਨਾਪੇ, ਸੰਘਾੜੇ, ਅਤੇ ਸਾਲਬ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਬੂਟੀਆਂ ਹਨ; ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੁਲਖ ਵਿਚ ਇਸ ਝੱਲ ਜਿਹੀ ਸਕਾਰਗਾਹ ਹੋਰਥੇ ਘੱਟ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਹ ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਇਸ ਝੱਲ ਦੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸਿਓਂ ਲੰਘਕੇ ਸਹਿਰ ਰਹੀਲੇ ਦੇ ਹੇਠ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ, ਅਰ ਉਥੋਂ ਕਸਬੇ ਵੈਰੋਵਾਲ ਦੇ ਹੇਠ ਵਗਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਰਾਜ ਘਾਟ ਉਥੇ ਹੈ। ਅਤੇ ਉੱਥੋਂ ਲੰਘਕੇ ਹਰੀਕੇ ਘਾਟ ਦੇ ਨੇੜੇ ਦਰਿਆਉ ਸਤਲੁਜ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਏਹ ਦੋਨੋ ਦਰਿਆਉ ਕੱਠੇ ਹੋਕੇ ਪਨਾਲਪੁਰ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਲੰਘਕੇ ਦੋ ਪੱਟ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਉਥੋਂ ਇੱਕ ਦੱਖਣ ਦੀ ਵਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਰ ਦੂਜਾ ਲਹਿੰਦੀ ਵਲ ਬਹਿੰਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਕੋਟਕਪੂਰੇ ਅਰ ਖਾਈ ਵਿਚੀਂ ਹੋਕੇ ਫੇਰ ਕਿਤਨਿਆਂ ਕੁ ਕੋਹਾਂ ਪੁਰ ਜਾਕੇ ਇੱਕ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਫਤੇਪੁਰ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਵਿੱਚੀਂ ਲੰਘਦਾ ਹੈ; ਉਸ ਜਿਲੇ ਵਿਚ ਇਸ ਦਰਿਆਉ ਨੂੰ ਘਾਰਾ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਬਹਾਉਲਪੁਰ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਵਿਚ ਪੁੱਜਕੇ, ਦਰਿਆਉ ਬਹਿਤ ਅਰ ਰਾਵੀ ਅਰ ਝਨਾਉ ਨਾਲ, ਜੋ ਕੱਠੇ ਹੋਕੇ ਚਲਦੇ ਹਨ, ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਰਿ-

ਆਉ ਦੇ ਲਹਿੰਦੇ ਪਾਸੇ ਦਾ ਕੰਢਾ ਪਹਾੜੋਂ ਲੈਕੇ ਦਜਾਲਪੁਰ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਤੀਕੁਰ ਪੇਤਲਾ ਹੈ; ਅਰ ਉਸ ਥੀਂ ਅਗੇ ਵਡਾ ਉੱਚਾ ਹੈ, ਜਿਹਾ ਕਿ ਬਾਜੀਆਂ ਜਾਗਾਂ ਤੇ ਹਜਾਰ ਗਜ ਦੇ ਲਗਭਗ ਹੋਊ। ਅਤੇ ਦਰਿਆਉ ਬਾਜੀਆਂ ਜਾਗਾਂ ਤੇ ਇੱਧਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਨੇੜੇ ਚੱਲਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਬਾਜੀਆਂ ਜਾਗਾਂ ਤੇ ਦੋ ਤਿੰਨ ਕੋਹ, ਤਾਂ ਛੇਆਂ ਕੋਹਾਂ ਦੀ ਬਿੱਥ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸ ਜਿਮੀਨ ਦੇ ਨਿਚਾਲ ਵਿਚ ਕਈ ਸੁੰਬ ਅਰ ਨਹਿਰਾਂ ਚਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਕਈ ਬੇਲੇ ਕਾਹ ਅਰ ਹੋਰ ਵਸਤਾਂ ਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਉਹ ਦਾ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ ਦਾ ਕੰਢਾ, ਬਰਾਬਰ ਜਿਮੀਨ ਨਾਲੋਂ, ਅਤੇ ਬਿਸਤ ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਦੁਆਬੇ ਦੀ ਧਰਤੀ ਨਾਲੋਂ ਨੀਵਾਂ ਹੈ; ਅਤੇ ਦੁਆਬੇ ਬਾਰੀ ਦੀ ਧਰਤੀ ਉੱਚੀ ਅਰ ਟਿਬੇ ਟਿਬੇ ਹੈ॥

The River Rávi.

ਤੀਜਾ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ; ਜਿਹ ਨੂੰ ਹਿੰਦੀ ਦੇ ਕਦੀਮੀ ਸਾਸਤ੍ਰਾਂ ਵਿਖੇ ਐਰਾਵਤੀ ਕਰਕੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਭਦਰਾਲ ਅਰ ਮਨਮਨੇਸ ਦੇ ਪਹਾੜ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਤੇ, ਜੋ ਚੰਬੇ ਦੇ ਲਾਕੇ ਵਿਚ ਹੈ, ਉਸ ਛੰਭ ਵਿਚੋਂ ਜੋ ਮਹਾਂਦੇਉ ਦਾ ਤਲਾਉ ਕਹਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਨਿੱਕਲ੍ਹਦਾ ਹੈ, ਅਰ ਚੰਬੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਹੇਠ ਹੋਕੇ ਲੰਘਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਪਹਾੜ ਵਿਚ ਉੱਘਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦਾ ਅਮਲ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ ਦੂਰ ਤੀਕੁਰ ਸਾ, ਅਤੇ ਦੂਰ ਦੂਰ ਦੀਆਂ ਜਾਗਾਂ ਦਾ ਹਾਂਸਲ ਉੱਥੇ ਪਹੁੰਚਦਾ ਸੀ; ਪਰ ਹੁਣ ਉਹ ਨੱਗਰ ਸਰਕਾਰ ਲਹੌਰ ਦੇ ਤਾਬੇਦਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੈ। ਅਤੇ ਉਸ ਮੁਲਖ ਦੇ ਵਿਖੇ ਚਾਂਦੀ ਦੀ ਖਾਣ ਹੈ। ਅਤੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਉਸ ਦੇਸ ਵਿਚ ਪਾਰਸ ਦਾ ਪੱਥਰ ਬੀ ਹੈ; ਜਿਹਾ ਕਿ ਉਸ ਪਹਾੜ ਦੇ ਅਜਾੜੀ, ਦੂੰਬਿਆਂ ਬਕਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਖੁਰੀਆਂ ਨੂੰ ਲੋਹੇ ਦੇ ਨਾਲ ਬੰਨ ਦਿੰਦੇ ਹਨ; ਜਦ ਓਹ ਬਾਹਰੋਂ ਚਰ ਚੁਗਕੇ ਆਉਂਦੀਆਂ

ਹਨ, ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਕਿਸੇ ਦੇ ਨਾਲ ਸੋਇਨੇ ਦੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਚੰਬੇ ਦੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਇਸ ਦਰਿਆਉ ਉੱਪੁਰ, ਪੱਥਰ ਅਰ ਲੱਕੜਿਆਂ ਦਾ ਇਕ ਵਡਾ ਮਜਬੂਤ ਪੁਲ਼ ਬੰਨਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਪੁਲ਼ ਦੇ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਬੈਠਕਾਂ ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਅਰ ਰਾਜੇ ਦੇ ਸਪਾਹੀ ਉਥੇ ਸਦਾ ਬੈਠੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪੁਲ਼ ਤੇ ਲੰਘਕੇ, ਇਕ ਰਸਤਾ ਕਸਮੀਰ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਕ ਰਾਹ ਚੀਨ ਨੂੰ, ਅਤੇ ਇਕ ਰਾਹ ਖਤਾ ਦੇ ਮੁਲਖ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੁਦਾਗਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਮੁਸਾਫਰ ਲੋਕ, ਹਾਕਮ ਦੇ ਹੁਕਮ ਬਿਨਾ ਉਸ ਪੁਲ਼ ਥੋਂ ਨਹੀਂ ਲੰਘ ਸਕਦੇ, ਅਤੇ ਉਹ ਮਸੂਲ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ। ਫੇਰ ਇਹ ਦਰਿਆਉ ਚੰਬੇ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਥੀਂ ਲੰਘਕੇ ਬਸੋਹਲ਼ੀ ਸਹਿਰ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਸਹਿਰ ਸਾਹਪੁਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਆ ਨਿੱਕਲ਼ਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਤੇ ਚਾਰ ਪੰਜ ਕੋਹ ਹੇਠ ਮਾਧੋਪੁਰ ਨਾਮੇ ਇਕ ਪਿੰਡ ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪੁਰ ਹੈ; ਉਸ ਦੇ ਲਾਗੋਂ ਹੀ, ਇਕ ਨਹਿਰ ਜੋ ਲਹੌਰ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ, ਕੱਟ ਲਿਆਏ ਹਨ; ਪਰਮੇਸੁਰ ਨੈ ਚਾਹਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਦੀ ਹਕੀਕਤ ਬਾਰੀ ਦੇ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ ਆਵੇਗੀ। ਅਤੇ ਇਹ ਦਰਿਆਉ, ਪਠਾਨਕੋਟ ਅਰ ਕਲਾਨੌਰ ਅਰ ਪਸਰੂਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪਰਗਣਿਆਂ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਥੀਂ ਲੰਘਕੇ, ਲਹੌਰ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਉੱਤਰ, ਪੱਛਮ, ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਦੇ ਪਾਸੇ ਵਗਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਕਈ ਪਾਤਸਾਹੀ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਢਾਹ ਲਈਆਂ ਹਨ; ਅਤੇ ਉਹ ਕੰਧ ਅਰ ਬੰਨ, ਜੋ ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ, ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਪਾਸੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਪਾਤਸਾਹ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ਼ ਵਡਾ ਮਜਬੂਤ, ਚੂਨੇ ਅਰ ਇੱਟਾਂ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸਾ, ਅਤੇ ਉਸ ਉੱਪੁਰ ਬਹੁਤ ਮਾਯਾ ਖਰਚ ਹੋਈ ਸੀ, ਸੋ ਕਈਆਂ ਜਾਗਾਂ ਤੇ ਢੈਕੇ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ;

ਅਤੇ ਇਹ ਬੰਨ ਪੰਜਾਂ ਕੋਹਾਂ ਵਿਚ ਸੀ; ਅਤੇ ਹੁਣ ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਤੇ ਲਾਕੇ ਦਰਿਆਉ ਉਸ ਮਦਾਨ ਵਿਖੇ ਚਲਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਹਦਰੇ ਅਤੇ ਲਹੌਰ ਦੇ ਗੱਭੇ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਵਿੱਥ ਦੇਕੁ ਕੋਹ ਹੋਵੇਗੀ। ਕਦੇ ਉਹ ਦਰਿਆਉ ਪਾਤਸਾਹੀ ਮਸੀਤ ਦੇ ਬਗਲ਼ ਹੇਠ ਆ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਕਦੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਪਾਤਸਾਹ ਦੇ ਮਕਬਰੇ ਦੇ ਬਾਗ ਦੀ ਕੰਧ ਦੇ ਨੇੜੇ, ਅਤੇ ਕਦੇ ਉਸ ਮਦਾਨ ਦੇ ਗੱਭੇ ਗੱਭੇ ਚੱਲਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਮਕਬਰੇ ਦੇ ਬਾਗ ਦੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ ਦੀ ਕੰਧ ਖੰਰਾਬ ਕਰ ਸਿੱਟੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਰਾਜ ਘਾਟ ਲਹੌਰ ਦੇ ਹੇਠ ਹੈ। ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਲੰਘਕੇ ਫਰੀਦਾਬਾਦ ਦੇ ਨੀਚੇ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਸਾਂਦਰ ਦੀ ਬਾਰ ਵਿਚੋਂ, ਜਿੱਥੇ ਵਡਾ ਬੇਲਾ ਅਤੇ ਅੱਤ ਡਰਾਉਣੀ ਉਜਾੜ ਹੈ, ਲੰਘਕੇ ਇਕ ਅਚਲਲੇ ਨਾਮੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਪੁੱਜਦਾ ਹੈ, ਅਰ ਉਥੋਂ ਅੱਠਾਂ ਕੋਹਾਂ ਤੀਕੁਰ ਇਹ ਦਰਿਆਉ ਸਿੱਧਾ ਤੀਰ ਵਾਂਙੂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਕਿਧਰੇ ਬਲ਼ ਵਿੰਗ ਨਹੀਂ ਮਾਰਦਾ; ਅਤੇ ਨਾ ਕਿਧਰੀਓਂ ਕੰਢਿਆਂ ਨੂੰ ਢਾਹੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਥੇ ਉਹ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪਥਰ ਬੀ ਨਹੀਂ, ਤਾਂ ਭੀ ਕੰਢਿਆਂ ਨੂੰ ਖਰਾਬ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਅਤੇ ਇਸ ਜਾਗਾ ਇਸ ਦਰਿਆਉ ਦਾ ਪਾੜ੍ਹਾ ਤੀਰ ਭਰ ਦੀ ਬਾਟ ਲਗ ਹੈ; ਪਰ ਉਥੋਂ ਡੂੰਘਾ ਬਹੁਤ ਹੈ, ਅਰ ਅੱਤ ਸਹਿਜੇ ਚਲਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਕੰਢਿਆਂ ਨੂੰ ਕੁਛ ਢਾਹ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ; ਬਲਕੇ ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪਿੱਪਲ਼, ਬੋਹੜ, ਅੰਬ, ਅਰ ਖਜੂਰ ਦੇ ਦਰਖਤ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਅਰ ਤਿਨਾਂ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਦਿੱਸ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਸ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਇਸ ਦਰਿਆਉ ਨੂੰ ਸਿੱਧ-ਨੈ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਕਿੰਉਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ, ਸਿੱਧ ਦਾ ਅਰਥ ਸਿੱਧਾ, ਅਤੇ ਨੈ ਦਾ ਅਰਥ ਦਰਿਆਉ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਹ ਇਕ ਅਚੰਭੇ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਅਤੇ ਕਚਲੰਬੇ ਨਾਮੇ ਪਿੰਡ ਤੇ ਅੱਠ ਕੋਹ ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਇਕ ਮਕਾਨ ਹੈ, ਜਿਹ

ਨੂੰ ਰਾਮਚੌਂਤੜਾ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਸੋ ਇਹ ਦਰਿਆਉ ਉਥੋਂ ਲੰਘਕੇ ਫੇਰ ਬਿੰਗਾਤੜਿੰਗਾ ਹੋਲ, ਅਤੇ ਅਗੇ ਵਾਂਙੂ ਕੰਢਿਆਂ ਨੂੰ ਢਾਹਲ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ ਕਹਾਲੀਆਂ ਵਿਚ ਅਜਿਹਾ ਬਿ-ਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਜਸਰਥ ਦੇ ਪੁਤ ਰਾਮ ਅਰ ਲਛਮਲ ਇਸ ਸਥਾਨ ਪੁਰ ਪਹੁੜੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਕਚਲੰਬੇ ਨਾਮੇ ਪਿੰਡੋਂ ਅਸ-ਨਾਨ ਲਈ ਜਲ ਵਿਖੇ ਵੜੇ, ਅਤੇ ਤਰਦੇ ਤਰਦੇ ਰਾਮਚੌਂਤੜੇ ਨਾਮੇ ਪਿੰਡ ਤੀਕੁਰ ਗਏ, ਅਪਰ ਆਪਲੇ ਬਸਤਰ ਦਿਸਣ ਹੇਠ ਰੱਖੇ; ਉਸ ਦਿਨ ਤੇ ਫੇਰ ਇਹ ਦਰਿਆਉ ਸਿੱਧਾ ਵਹਿਲ ਲੱਗ ਪਿਆ, ਅਤੇ ਢਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਅਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਬਿਸਵਾਸ ਇਸ ਤਰਾਂ ਹੈ, ਕਿ ਇਹ ਕੰਮ ਰਾਮ ਦੀ ਬਰਕਤ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਤੇ ਉਥੇ ਇਸ ਦਰਿਆਉ ਨੂੰ ਸੱਕਰਵਾਹ ਬੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ; ਇਸ ਕਰਕੇ, ਜੋ ਕਿਸੀ ਸਜਾਦੇ ਨੈ ਆਪਲੇ ਰਹਿਲ ਦੀ ਖਾਤਰ, ਉਥੇ ਇਕ ਮਕਾਨ ਬਲਵਾਇਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਤਦ ਦਰਿਆਉ ਉਥੋਂ ਦੋ ਕੋਹਾਂ ਪੁਰ ਚਲਦਾ ਸਾ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਸਜਾਦੇ ਨੈ ਇਕ ਨਹਿਰ ਦਰਿਆਓਂ ਪਟਵਾਕੇ ਸਿੱਧੀ ਆਪਲੇ ਮਕਾਨ ਹੇਠ-ਦੋਂ ਬਹਾ ਦਿੱਤੀ; ਅਤੇ ਨਹਿਰ ਪੱਟਲ ਦੇ ਵੇਲੇ, ਆਟੇ, ਘੇਉ, ਅਰ ਸੱਕਰ ਦੇ ਉਥੇ ਢੇਰ ਲਾ ਦਿੱਤੇ, ਅਤੇ ਆਮ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ, ਕਿ ਜੋ ਕੋਈ ਨਹਿਰ ਪੱਟੇ, ਜਿਤਨਾ ਉਸ ਤੇ ਖਾਹਦਾ ਜਾਵੇ, ਤਿਤਨਾ ਇਸ ਢੇਰ ਵਿੱਚੋਂ ਲੈਕੇ ਬੇਸੱਕ ਖਾਵੇ; ਸੋ ਇਸ ਕਾਰਨ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨਹਿਰ ਦਾ ਸੱਕਰਵਾਹ ਨਾਉਂ ਪੈਗਿਆ। ਅਤੇ ਕਿਤਨੇਕੁ ਚਿਰ ਪਿੱਛੇ ਪਰਮੇਸੁਰ ਦੀ ਸਕਤ ਨਾਲ ਵਡਾ ਦਰਿਆਉ ਬੀ ਉਤੀ ਨ-ਹਿਰ ਵਿਚ ਆ ਪਿਆ; ਅਤੇ ਨਹਿਰ ਦੇ ਸਿਰਤਲਵਾਈ ਹੋਲ ਕਰਕੇ ਪਾਲੀ ਉਥੇ ਬਹੁਤ ਤੇਜ ਵਗਦਾ ਹੈ; ਅਰ ਇਸ ਕਰਕੇ ਜੋ ਦੋਹੀਂ ਕੰਢੀਂ ਧਰਤੀ ਵਡੀ ਕਰੜੀ ਅਤੇ ਪੱਕੀ ਹੈ, ਤਿਹਾ ਹੀ ਦਰਿ-ਆਉ ਸਿੱਧਾ ਵਗਦਾ ਹੈ। ਅਗੇ ਕੀ ਜਾਲਜੇ। ਹਿੰਦੂ ਉਸ

ਰਾਮਚੌਂਤੜੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸਥਾਨ ਕਰਕੇ ਮੰਨਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਇਸ ਪਾਸੇ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪੁਰ, ਜੋ ਲਹੌਰ ਦੀ ਲੋਟ ਹੈ, ਲਛਮਲ ਦਾ ਸਥਾਨ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਪਾਰ ਰਾਮ੍ਰਚੌਂਤੜਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਝਨਾਉ ਦਾ ਦਰਿਆਉ ਉੱਥੋਂ ਛੇ ਕੋਹ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਦਰਿਆਉ ਉੱਥੋਂ ਲੰਘਕੇ ਸੁੱਧੂ ਦੀ ਸਰਾਂ ਹੇਠ ਚੱਲਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉੱਥੋਂ ਫਾਜਲਸਾਹ ਨਾਮੇ ਨਗਰ ਦੇ ਹੇਠੋਂ ਹੋਕੇ, ਜੋ ਸਰਦਾਰਪੁਰ ਨਾਮੇ ਪਿੰਡ ਤੇ ਤਿੰਨ ਕੋਹ ਹੈ, ਝਨਾਉ ਅਰ ਬਹਿਤ ਦੇ ਦਰਿਆਉ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਰ ਤਿੰਨੇ ਦਰਿਆਉ ਕਠੇ ਹੋਕੇ ਚਲਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਥੇ ਇਸ ਦਰਿਆਉ ਨੂੰ ਤ੍ਰਿੰਮੋ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਮੁਲਤਾਨ ਦੇ ਗਿਰਦਿਓਂ ਲੰਘਕੇ ਬਹਾਉਲਪੁਰ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਵਿਚ, ਬਿਆਹ ਅਰ ਸਤਲੁਜ ਨਾਲ, ਜੋ ਕਠੇ ਹੋਕੇ ਚੱਲਦੇ ਹਨ, ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਉਸ ਮੁਲਖ ਵਿਚ ਇਸ ਦਰਿਆਉ ਨੂੰ ਪੰਜਨੱਦ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ ॥

The River Jhanáu. (*Urdú*, Chanháb.)

ਚੌਥਾ ਝਨਾਉ ਦਾ ਦਰਿਆਉ। ਇਹ ਵਡਾ ਦਰਿਆਉ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ ਗਾਹਲ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੈ; ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ ਸਾਸਤ੍ਰਾਂ ਵਿਖੇ ਉਹ ਨੂੰ ਚੰਦਰਭਾਗਾ ਕਰਕੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਇਸ ਦਰਿਆਉ ਦਾ ਨਿਕਾਸ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਹੈ। ਅਤੇ ਅਸਲ ਵਿਚ ਦੋਹੁੰ ਦਰਿਆਵਾਂ ਨੈ ਮਿਲਕੇ ਇਕੰ ਨਾਉਂ ਪਾਇਆ ਹੈ; ਇਕ ਤਾ ਦਰਿਆਉ ਚੰਦਰ, ਜੋ ਚੀਨ ਦੇ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿੱਕਲਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਦਰਿਆਉ ਭਾਗਾ, ਜੋ ਤਿਬਤ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਤੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ; ਇਸ ਤੇ ਪਿੱਛੇ ਕਸਟਵਾੜ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਏਹ ਦੋਵੇਂ ਇਕ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਰ ਚੰਦਰਭਾਗਾ ਕਹਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਉਸ ਜਾਗਾ ਥੋਂ ਤਾਲ ਭੁਪਾਲ ਦੇ ਰਸਤੇ, ਤਿਰਕੂਟੇ ਪਹਾੜ ਦੇ ਨੇੜਿਓਂ ਜੋ ਜੰਮੂ ਦੇ ਤਾਬੇ ਹੈ, ਹੋਕੇ,

ਅਰ ਸਹਿਰ ਅਖਨੂਰ ਦੇ ਹੇਠੋਂ ਪਹਾੜੋਂ ਨਿੱਕਲਕੇ, ਉੱਥੋਂ ਅਠਾਰਾਂ ਟੁਕੜੇ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਬਲੋਲਪੁਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਫੇਰ ਇਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਅਰ ਉੱਥੋਂ ਸੋਧਰੇ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਤੇ ਲੰਘਕੇ ਬਜੀਰਾਬਾਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਰਾਜ ਘਾਟ ਬਜੀਰਾਬਾਦ ਹੈ। ਉੱਥੋਂ ਹਜਾਰੇ ਤੇ ਲੰਘਕੇ, ਚਲਿਓਟ ਸਹਿਰ ਦੇ ਨੀਚੇ, ਜੋ ਵਡਾ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਇਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਪਹਾੜੀ ਵਿਚਦੋਂ ਲੰਘਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਉੱਥੋਂ ਸੱਤ ਕੋਹ ਸਹਿਰ ਝੰਗਸਿਆਲਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ, ਦਰਿਆਉ ਬਹਿਤ ਨਾਲ ਰਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ॥

The River Bahit, or Jihlam.

ਪੰਜਵਾਂ ਦਰਿਆਉ ਬਹਿਤ ਹੈ, ਜੋ ਦਰਿਆਉ ਜਿਹਲਮ ਕਰਕੇ ਮਸਹੂਰ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਹ ਦਰਿਆਉ, ਵੀਰਨਾਗ ਦੇ ਕੂੰਡ ਵਿਚੋਂ, ਜੋ ਕਸਮੀਰ ਦੇ ਮੁਲਖ ਵਿਖੇ ਹੈ, ਨਿੱਕਲਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਸਲਾਮਾਬਾਦ ਦੇ ਸਹਿਰ ਪਾਹ, ਕੂੰਡ ਮਨਨ ਦਾ ਪਾਣੀ, ਹੋਰਨਾਂ ਪਾਣੀਆਂ ਸਣੇ ਉਸ ਵਿਚ ਰਲਕੇ ਦਰਿਆਉ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਉੱਥੋਂ ਬੇੜੀਆਂ ਵਿਚ ਬੈਠਕੇ ਉਸ ਦਾ ਸੈਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਉੱਥੋਂ ਉਸ ਦੇਸ ਦੇ ਹੋਰ ਚੁਸਮਿਆਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਮਿਲਕੇ ਸ੍ਰੀਨਗਰ ਦੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਵਿਚਦੋਂ, ਜੋ ਕਸਮੀਰ ਦਾ ਰਾਜਧਾਮੀ ਹੈ, ਲੰਘਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਵਿਚ ਉਸ ਉੱਤੇ ਸੱਤ ਪੁਲ ਬੰਨੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਅਤੇ ਜਾਂ ਬਾਰਾਂਮੂਲੇ ਤੇ ਲੰਘਕੇ, ਮੁਜੱਫਰਾਬਾਦ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਕ ਹੋਰ ਦਰਿਆਉ ਤਿਬਤ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਥੀਂ ਵਡੀ ਤੇਜੀ ਨਾਲ ਆਕੇ ਉਹ ਦੇ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਉੱਥੋਂ ਲੰਘਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਪਖਲੀ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਵਿਖੇ, ਦਰਿਆਉ ਕਿਸਨਗੰਗ ਉਹ ਦੇ ਸੰਗ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਉੱਥੋਂ ਖੱਖੜਾਂ ਦੇ ਦੇਸ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਤੇ, ਜੋ ਮੀਰਪੁਰ ਦੇ ਤਾਬੇ ਹੈ, ਲੰਘਕੇ ਪਹਾੜੋਂ ਨਿੱਕਲਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਜਿਹਲਮ ਦੇ

ਨਗਰ ਹੇਠ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਰਾਜ ਘਾਟ ਉਥੇ ਹੀ ਹੈ। ਉਥੋਂ ਲੰਘ-ਕੇ, ਪਹਿਰੇ ਅਰ ਅਹਿਮਦਾਬਾਦ ਦੇ ਵਿਚਦੋਂ ਹੋਕੇ, ਉਸ ਪਿੰਡ ਦੇ ਹੇਠ ਜੋ ਚੌਂਤੜਾ ਕਰਕੇ ਮਸਹੂਰ ਹੈ, ਝਨਾਉ ਦੇ ਦਰਿਆਉ ਨਾਲ਼ ਮਿਲ਼ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਪਿੰਡ ਝੰਗਸਿਆਲਾਂ ਤੇ, ਜੋ ਝਨਾਉ ਦੇ ਕੰਢੇ ਹੈ, ਸੱਤ ਕੋਹ ਲਹਿੰਦੇ ਪਾਸੇ ਬਸਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਦੋਹਾਂ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਮਿਲ਼ਜਾਲ਼ ਦਾ ਇਹੋ ਠਿਕਾਣਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਕੰਢੇ ਉਸ ਪਿੰਡ ਦੇ ਨੇੜੇ ਇਕ ਪਿੱਪਲ਼ ਦਾ ਦਰਖਤ ਹੈ, ਜੋ ਮਲਕਾਣਾ ਕਰਕੇ ਮਸਹੂਰ ਹੈ; ਕਿੰਉਕਿ ਬੀਬੀ ਹੀਰ, (ਕਿ ਜਿਹ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੁਲਖ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਉੱਘਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਕਈ ਕ-ਬੀਸਰਾਂ ਨੈ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਉਹ ਦੇ ਝੇੜੇ ਦੀਆਂ ਬੈਤਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਲੋਕ ਉਨਾਂ ਬੈਤਾਂ ਨੂੰ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ,) ਉਸ ਪਿੱਪਲ਼ ਮਲਕਾਣੇ ਨਾਲ਼ ਪੀਂਘ ਪਾਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਸਹੇ-ਲੀਆਂ ਸੰਗ ਝੂਟਿਆ ਕਰਦੀ ਸੀ॥

The River Sindh or Abásín, or Aṭak.

ਛੇਵਾਂ ਦਰਿਆਉ ਸਿੰਧ। ਇਸ ਨੂੰ ਅਬਾਸੀਨ ਬੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਇਹ ਦਰਿਆਉ ਪੰਜਾਬ ਦੇਸ ਦੇ ਪੱਛਮ ਦੇ ਪਾਸੇ ਹੈ, ਅਤੇ ਬਾਜੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਦਰਿਆਵਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਗਿਣ-ਦੇ। ਇਹ ਦਰਿਆਉ ਵਡਾ ਭਾਰੀ ਦਰਿਆਉ ਹੈ, ਅਤੇ ਨਿ-ਪਟ ਤੁੰਦ ਅਰ ਤੇਜ; ਕਦੇ ਗਾਹਣ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਇਹੋ ਦਰਿਆਉ ਹਿੰਦ ਅਰ ਕਾਬੁਲ ਦੇ ਮੁਲਖ ਦੇ ਗੱਭੇ ਹੈ; ਬਲਕ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਮੱਤ ਵਿਖੇ ਅਜਿਹਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਕਿ ਜੋ ਕੋਈ ਹਿੰਦੂ ਇਸ ਦਰਿਆਉ ਤੇ ਪਾਰ ਲੰਘੇ, ਸੋ ਉਸ ਦਾ ਧਰਮ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ, ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਜਣਾ ਧਰਮਹੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਹਿੰਦੂ ਲੋਕ ਇਸ ਦਰਿਆਉ ਨੂੰ ਬੁਰਾ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦਰਿ-ਆਉ ਦਾ ਨਿਕਾਸ, ਕਿਲਮਾਕ ਦੀ ਬਲਾਇਤ ਦੇ ਪਹਾੜ ਵਿਚੋਂ

ਹੈ; ਪਰ ਮਾਤਬਰਾਂ ਦੀ ਜਬਾਨੀ, ਜੋ ਆਪਣੀਂ ਅੱਖੀਂ ਦੇਖਿ ਆਏ ਹਨ, ਇਸ ਤਰਾਂ ਮਲੂਮ ਹੋਇਆ, ਜੋ ਇਹ ਬੀ ਉਸੀ ਮਾਨ ਤ-ਲਾਉ ਵਿਚੋਂ, (ਜਿਹ ਦਾ ਜਿਕਰ ਅਗੇ ਸਤਲੁਜ ਦੀ ਵਿਥਿਆ ਵਿਖੇ ਲਿਖ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ,) ਨਿੱਕਲਿਆ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਉਥੋਂ ਨਿ-ਕਲਕੇ ਕਾਸਗਰ ਅਤੇ ਤਿੱਬਤ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ; ਅਰ ਉਥੋਂ ਕਾਫਰਸਥਾਨ, ਅਰ ਕਸਮੀਰ, ਅਰ ਪਖਲੀ, ਅਰ ਦਮ-ਤੌੜ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਥੀਂ ਲੰਘਕੇ, ਯੂਸੁਫਜਈਆਂ ਦੇ ਮੁਲਖ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ; ਅਰ ਉਥੋਂ, ਅਟਕ ਬਨਾਰਸ ਦੇ ਕਿਲੇ ਦੇ ਹੇਠ, ਜੋ ਪਸੌਰ ਤੇ ਤੀਹ ਕੋਹ ਉਰੇ ਹੈ, ਪੁੱਜਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਕਾਬੁਲ ਦਾ ਦਰਿਆਉ, ਜੋ ਲੰਡਾ ਕਰਕੇ ਮਸਹੂਰ ਹੈ, ਹੋਰਨਾਂ ਨਹਿਰਾਂ ਸਣੇ, ਅਟਕ ਤੇ ਅੱਧ ਕੋਹ ਉਪਰੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਰਾਜ ਘਾਟ ਅਟਕ ਦੇ ਕ਼ਿਲੇ ਦੇ ਹੇਠ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਜੋ ਇਥੋਂ ਦਰਿ-ਆਉ ਦਾ ਪਾੜ੍ਹਾ ਘੱਟ ਹੈ, ਬਹੁਤ ਤੇਜ ਵਗਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਦ-ਰਿਆਉ ਵਿਚ ਉਸ ਪਾਰ ਪੱਛਮ ਦੀ ਲੌਟ, ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਵਡਾ ਪੱਥਰ ਹੈ, ਕਿ ਜੇ ਕਦੇ ਬੇੜ੍ਹੀ ਉਸ ਨਾਲ ਟਕਰ ਖਾਵੇ, ਤਾਂ ਟੁਕੜ੍ਹੇ ਟੁਕੜ੍ਹੇ ਹੋ ਜਾਵੇ; ਸਦਾ ਲੋਕ ਉਸ ਪੱਥਰ ਵਲੋਂ ਡਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਸ ਪੱਥਰ ਨੂੰ ਜਲਾਲੀਆ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਇਹ ਦਾ ਨਾਉਂ ਜਲਾਲੀਆ ਇਸ ਕਰਕੇ ਪੈ ਗਿਆ, ਜੋਂ ਇਕ ਬਾਰੀ ਅਕਬਰ ਪਾਤਸਾਹ ਬੇੜ੍ਹੀ ਵਿਚ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇ-ਆ ਸੀ, ਅਚਾਨਕ ਦੂਜੀ ਬੇੜ੍ਹੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਜਵਾਹਰ ਸਨ, ਉਸ ਪੱਥਰ ਨਾਲ ਟੱਕਰੀ, ਅਤੇ ਟੁਕੜ੍ਹੇ ਟੁਕੜ੍ਹੇ ਹੋਕੇ ਡੁਬ ਗਈ; ਤਦ ਪਾਤਸਾਹ ਨੈ ਹੱਸਕੇ ਫਰਮਾਇਆ, ਜੋ ਸਾਡੇ ਲਈ ਇਹ ਪੱਥਰ ਬੀ ਜਲਾਲੀਆ ਹੋਇਆ; ਅਤੇ ਉਸ ਸਮੇ ਵਿਖੇ ਜਲਾਲੀਆ ਨਾਮੇ ਇਕ ਪਠਾਣ ਸੀ, ਜੋ ਧਾੜ੍ਹਾ ਮਾਰਿਆ ਕਰਦਾ ਸਾ, ਅਤੇ ਪਾਤਸਾਹੀ ਮਾਲ ਨੂੰ ਬੀ ਲੁੱਟ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਸੀ; ਸੋ ਅਕਬਰ ਪਾਤ-

ਸਾਹ ਨੈ ਉਸ ਪੱਥਰੈ ਨੂੰ ਇਸ ਕਰਕੇ ਜਲਾਲੀਆ ਆਖਿਆ ਸਾ; ਉਸ ਦਿਨ ਤੇ ਲਾਕੇ ਉਸ ਪੱਥਰ ਦਾ ਉਹੀ ਨਾਉਂ ਚਲਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਹ ਦਰਿਆਉ ਇਥੋਂ ਲੰਘਕੇ, ਖਟਕ ਦੇ ਪਠਾਣਾਂ ਦੇ ਪਹਾੜ ਵਿਚਦਿਓਂ ਵਗਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਪਹਾੜੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿੱਕਲਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਨੀਲਾਬ ਦੇ ਘਾਟ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਮਖੱਡ ਦੇ ਹੇਠੋਂ ਹੋਕੇ ਕਾਲੇ ਬਾਗੀਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਪਿਪਲੀ ਨਾਮੇ ਪਿੰਡ ਤੇ ਲੰਘਕੇ, ਥਲਾਂ ਵਿਚਦਿਓਂ ਇਸਮਾਇਲਖਾਂ ਦੇ ਡੇਰੇ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ। ਫੇਰ ਮਨਕੇਰੇ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਤੇ ਲੰਘਕੇ ਡੇਰੇ ਦੀਨਪਨਾਹ ਦੇ ਥੀਂ ਪੰਜਾਂ ਕੋਹਾਂ ਪੁਰ ਚਲਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਡੇਰੇ ਗਾਜੀਖਾਂ ਅਰ ਜਾਮਪੁਰ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਜਾਂ ਉੱਥੋਂ ਟੱਪਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸ ਜਾਗਾ ਪੰਜਨੱਦ ਅਰ ਅਟਕ ਦੇ ਗੱਭੇ ਦੁਆਬੇ ਦਾ ਚੁੜਾਉ ਤਿਹੁੰ ਚਉਹੁੰ ਕੋਹਾਂ ਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਕੋਟ ਮਿਠਲ ਦੇ ਪਾਹ, ਕਾਜੀ ਸਾਹਬ ਦੀ ਕਬਰ ਦੇ ਹੇਠ, (ਜੋ ਇਕ ਚੰਗਾ ਲੋਕ ਸੀ,) ਪੰਜਨੱਦ ਦੇ ਦਰਿਆਉ ਨਾਲ, (ਜੋ ਸਤਲੁਜ, ਰਾਵੀ, ਬਿਆਹ, ਝਨਾਉ ਅਤੇ ਜਿਹਲਮ ਹੈ,) ਆਕੇ ਕੱਠਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਅਰ ਇਥੋਂ ਛੇਓ ਦਰਿਆਉ ਕੱਠੇ ਹੋਕੇ ਚਲਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਉਸ ਪਾਰ ਬਹਾਉਲਪੁਰਜੇ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ, ਇਖਤਿਆਰਖਾਂ ਦੀ ਗੜ੍ਹੀ ਹੈ, ਅਰ ਉਰਾਰ ਉਹ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰਾਜਨਪੁਰ ਨਾਮੇ ਇਕ ਪਿੰਡ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਮੁਲਖ ਵਿਚ ਇਸ ਦਰਿਆਉ ਨੂੰ ਸਿੰਧ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਅਰ ਇਸੀ ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਸਬਬ ਉਸ ਮੁਲਖ ਦਾ ਬੀ ਸਿੰਧ ਹੀ ਨਾਉਂ ਪੈ ਗਿਆ। ਅਤੇ ਰੋਹੜੀ ਦਾ ਸਹਿਰ, ਦਰਿਆਉ ਸਿੰਧ ਤੇ ਉਰਾਰ, ਭੱਖਰ ਦੇ ਕਿਲੇ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੈ; ਅਤੇ ਸਕਾਰਪੁਰ ਦਰਿਆਉ ਸਿੰਧ ਤੇ ਪਾਰ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਨਾਂ ਦੋਨਾਂ ਸਹਿਰਾਂ ਵਿਚ, ਜੋ ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਕੰਢੇ ਹੈਨੇ, ਸੋਲਾਂਕੁ ਕੋਹਾਂ ਦੀ ਵਿੱਥ ਹੈ। ਇਸ ਦਰਿਆਉ ਥੀਂ ਲੰਘਕੇ ਹਿੰਦੁਸਥਾਨੋਂ ਬਲੋ-

ਚਸਥਾਨ ਵਿਖੇ ਜਾ ਵੜਦੇ ਹਨ, ਅਰ ਉਥੋਂ ਅਗੇ ਇਰਾਨ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਸ ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਸਮੁੰਦਰ ਤੀਕੁਰ ਦਰਖਤ ਅਰ ਬੇਲਾ ਅਰ ਝੱਲ ਹੀ ਲਗਦਾ ਚਲਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਫੇਰ ਇਹ ਦਰਿਆਉ ਉਥੋਂ ਭੱਖਰ ਦੇ ਕਿਲੇ ਦੇ ਹੇਠ ਪੁਜਕੇ ਦੋ ਟੁਕੜੇ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਰ ਕਿਲੇ ਦੇ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਵਗਦਾ ਹੈ; ਇਸੀ ਕਰਕੇ ਕਿਲਾ ਵਡਾ ਮਜਬੂਤ ਹੈ। ਅਤੇ ਹੁਣ ਇਹ ਕਿਲਾ, ੧੮੩੯ ਅਠਾਰਾਂ ਸੈ ਉਨਤਾਲ਼ੀ ਸਨ ਈਸਵੀ ਤੇ ਲਾਕੇ, ਸਰਕਾਰ ਕੰਪਨੀ ਅੰਗਰੇਜ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਅਮਲ ਅਰ ਕਾਬੂ ਅਰ ਰਾਜ ਵਿਚ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਹ ਦਰਿਆਉ ਉਥੋਂ ਸੀਸਤਾਨ ਦੀ ਬਲਾਇਤ ਦੇ ਰਸਤੇ, ਠੱਠੇ ਦੇ ਮੁਲਖ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਅਰ ਠੱਠਿਓਂ ਤੀਹ ਕੋਹ ਲਾਹਰੀ ਬੰਦਰ ਦੇ ਕੋਲ਼ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਖੇ ਮਿਲ਼ ਜਾਂਦਾ ਹੈ॥

General Division of the Country.

ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਮੁਲਖ ਇਨ੍ਹਾਂ ਛੇਆਂ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਸਬਬ, ਪੰਜਾਂ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਖੇ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ; ਹਰ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਦੁਆਬਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਹਰ ਦੁਆਬੇ ਦਾ, ਆਈਨ ਅਕਬਰੀ ਵਿਚ, ਜੁਦਾ ਜੁਦਾ ਨਾਉਂ ਹੈ; ਉਹ ਧਰਤੀ ਜੋ ਦਰਿਆਉ ਸਿੰਧ ਅਰ ਬਹਿਤ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰੇ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਿੰਧ ਸਾਗਰ ਦਾ ਦੁਆਬਾ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਜੋ ਬਹਿਤ ਅਰ ਝਨਾਉ ਦੇ ਗੱਭੇ ਹੈ, ਉਹ ਨੂੰ ਪੋਠੋਵਾਰ ਦਾ ਦੁਆਬਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਜਿਹੜਾ ਮੁਲਖ ਝਨਾਉ ਅਰ ਰਾਵੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਹੈ, ਉਹ ਦਾ ਨਾਉਂ ਦੁਆਬਾ ਰਚਨਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਹ ਦੇਸ ਜੋ ਰਾਵੀ ਅਰ ਬਿਆਹ ਦੇ ਵਿਚ ਹੈ, ਉਸ ਦੁਆਬੇ ਦਾ ਨਾਉਂ ਬਾਰੀ ਕਰਕੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਬਿਆਹ ਅਰ ਸਤਲੁਜ ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਦਾ ਦੁਆਬਾ, ਬਿਸਤ ਜਲੰਧਰ ਕਹਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਏਹ ਪੰਜੋ ਦੁਆ-

ਥੇ ਬਹੁਤ ਅਬਾਦ ਅਤੇ ਹਰਿਆ ਭਰਿਆ ਮੁਲਖ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਹਿਰ ਅਰ ਨਗਰ, ਅਰ ਅਲਗਿਲਤ ਪਿੰਡ ਅਬਾਦ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਸ ਦੇਸ ਦੀ ਆਬ ਹਵਾ, ਨਾ ਤਾ ਬਹੁਤ ਤੱਤੀ ਹੈ, ਅਰ ਨਾ ਬਹੁਤ ਠੰਢੀ ਹੈ; ਜਿਹਾਕੁ ਪਾਲਾ ਬੀ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ, ਜੋ ਅੱਗ ਸੇਕਿਆਂ ਬਾਝ੍ਹ ਨਾ ਰਿਹਾ ਜਾਵੇ; ਅਤੇ ਬਰਫ ਬੀ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ; ਅਤੇ ਨਾ ਇਤਨੀ ਗਰਮੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਹੱਦੋਂ ਲੰਘ ਜਾਵੇ; ਖਲਕ ਕਦੇ ਕਦੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਠੰਢ ਦੇ ਕਾਰਨ ਕਪੜੇ ਦੀ ਲੋੜ ਬਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਬਰਸਾਤ ਦੀ ਰੁੱਤੇ ਬਰਖਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਬੰਗਾਲੇ ਦੇਸ ਨਾਲੋਂ ਥੁਹੁੜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਮੇਵੇ ਭਾਵੇਂ ਇਰਾਨ ਤੁਰਾਨ ਵਰਗੇ ਇਸ ਦੇਸ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ, ਤਾਂ ਭੀ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦਾ ਫਲ ਲੱਝ੍ਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇਸ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਅਲੇਖੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਬਿਆਂ ਦੀ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਆਬ ਹਵਾ ਅੱਡੋ ਅੱਡ ਹੈ, ਇਕ ਦੀ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ; ਨਿਰਾ ਬੋਲੀ ਅਰ ਭਰਾਵੇ ਵਿਚ ਕੁਛ ਕੁਛ ਭਿੰਨ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸ ਮੁਲਖ ਦੇ ਲੋਕ ਬਾਹਲੇ ਬੰਦਗੀ ਅਰ ਪੂਜਾ ਕਰਨਵਾਲੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਆਦਰ ਭਾਉ, ਅਰ ਪਰਾਹੁਲਚਾਰੀ, ਅਰ ਖਾਲਸ ਪਿਆਰ ਵਿਖੇ ਥੇਰਿਆ ਹਨ, ਅਤੇ ਪਰਾਹੁਲਿਆਂ ਦੀ ਨਿਰੀ ਬੇਗਰਜ ਖਾਤਰਦਾਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ॥

چو پنجاب انتخاب هفت کشور
قسم خورده بخاکش آب کوثر
فضائے نشۂ مستی هوایش
زمین و آسمانها خاک پایش

ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਰਸੀ ਦੀਆਂ ਬੈਤਾਂ ਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਹੈ, ਕਿ ਵਾਹ ਵਾਹ! ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਕਿਆ ਅਨੂਪ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰ ਦੇਸ ਹੈ, ਜੋ ਉਹ ਸੱਤਾਂ ਹੀ ਇਕਲੀਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਚੁਣਿਆ ਹੋਇਆ ਦੇਸ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹਦੀ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਕੇਸਰ ਦੇ ਜਲ ਨੈ ਸੁਗੰਦ ਖਾਹਦੀ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੀ ਬਾਉ ਥੀਂ ਆਦਮੀ ਮਸਤੀ ਦੀਆਂ ਤਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਅਰ ਅਕਾਸ ਸੱਭੇ ਉਹ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਧੂੜ ਹਨ!

The First Duába—Bist Jalandhar.

ਪਹਿਲਾ ਦੁਆਬਾ ਬਿਸਤ ਜਲੰਧਰ। ਉਹ ਸਭਨਾਂ ਦੁਆਬ੍ਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਛੋਟਾ ਹੈ, ਪਰ ਵਸੋਂ ਅਰ ਖੇਤੀ-ਪੱਤੀ ਵਿਚ ਸਾਰੀ ਪੰਜਾਬ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਹੈ; ਉਸ ਵਿਖੇ ਕਿਧਰੇ ਰੋਹੀ ਨਹੀਂ, ਅਰਥਾਤ ਕਿਧਰੇ ਖੇਤੀ ਬਾਹਰੀ ਭੋਂ ਨਹੀਂ। ਅਤੇ ਪਾਲੀ, ਅਰ ਖੇਤੀ, ਅਰ ਨਹਿਰਾਂ, ਅਤੇ ਮੇਵੇਦਾਰ ਦਰਖਤਾਂ ਦੀ ਬੁਤਾਇਤ ਕਰਕੇ, (ਜਿਹੇਕੁ ਅੰਬ ਅਰ ਖਜੂਰਾਂ ਹਨ,) ਕਸਮੀਰ ਦੇ ਬਰੋਬਰ ਹੈ। ਅਤੇ ਹਰ ਪਰਕਾਸ਼ ਦੇ ਅਨਾਜ ਦੀ, ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਵਿਖੇ, ਇਤਨੀ ਬੁਤਾਇਤ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਰੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ, ਉੱਥੋਂ ਦਾਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਾਲ ਸਮੇ ਵਿਚ ਬੀ ਉਸ ਮੁਲਖ ਦੇ ਲੋਕ, ਮਹਿੰਗ ਦੀ ਬਲਾ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹੋਰਨਾਂ ਜਿਹੇ ਨਹੀਂ ਔਖੇ ਹੁੰਦੇ; ਸਗੋਂ ਅਨਾਜ ਬੇਚਕੇ ਧਨਮਾਨ ਬਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਗੰਨਾ ਅਰ ਕੁਪਾਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਬੀਜਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਗੁੜ, ਸੱਕਰ, ਸੁਪੈਦ ਰੰਗ, ਅੱਤ ਮਜੇਦਾਰ ਅਰ ਉਮਦਾ, ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਬੁਪਾਰੀ ਕਾਬੁਲ, ਕਸਮੀਰ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਦੂਰ ਦੂਰ ਦੇ ਮੁਲਖਾਂ ਨੂੰ ਇਥੋਂ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ॥

The Minor Streams.

ਅਤੇ ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਵਿਖੇ ਛੋਟੀਆਂ ਮੋਟੀਆਂ ਸਭ ਛੱਤੀ ਨਹਿਰਾਂ ਅਰ ਵੇਈਆਂ ਹਨ; ਉਨਾਂ ਛਤੀਆਂ ਵਿਚੋਂ, ਚੌਬੀ ਤਾਂ

ਸਦਾ ਚਲਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ; ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੇ ਜੋ ਵਡੀਆਂ ਹਨ, ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੇਈਆਂ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਅਰ ਉਹ, ਜੋ ਦਰਿਆਉ ਬਿਆਹ ਦੀ ਵਲ ਹੈ, ਸੋ ਕਾਲੀ ਬੇਈਂ ਸਦਾਉਂਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਜਿਹੜੀ ਸਤਲੁਜ ਦੀ ਵਲ ਹੈ, ਉਹ ਨੂੰ ਚਿੱਟੀ ਬੇਈਂ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਇਹ ਵਡੀ ਭਜਾਲਕ ਬੇਈਂ ਹੈ; ਕਿੰਉਕਿ ਸਦਾ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਭਰੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਅਰ ਚੀਕਣੀ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਸਬਬ, ਘਾਟ ਛੁੱਟ ਹਰ ਜਾਗਾ ਤੇ ਨਹੀਂ ਲੰਘ ਸੱਕੀਦਾ। ਏਹ ਦੋਵੇਂ ਬੇਈਆਂ, ਬਰਸਾਤ ਦੀ ਰੁੱਤੇ, ਬਹੁਤ ਹੀ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ; ਤਦ ਬੇੜੀ ਬਾਝ ਨਹੀਂ ਲੰਘ ਸੱਕੀਦਾ। ਅਤੇ ਦੂਜੀਆਂ ਬਾਰਾਂ ਨਹਿਰਾਂ ਸੁੱਕੀਆਂ ਪਈਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ; ਬਰਸਾਤ ਦੀ ਰੁੱਤੇ, ਜਾਂ ਪਹਾੜੋਂ ਹੜ੍ਹ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਬੀ ਲੰਘਣਾ ਔਖਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ; ਫੇਰ ਬਰਸਾਤ ਦੇ ਪਿੱਛੋਂ ਸੁੱਕ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਰੇਤ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ॥

The Extent of the Jalandhar Doab.

ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਦਾ ਲੰਬਾਉ ਪਹਾੜ ਨੂੰ ਛੱਡਕੇ, ਸਾਰਾ ਅਠਾਹਟ ਕੋਹਾਂ ਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਚੁੜਾਉ ਪੰਜਾਹਾਂ ਕੋਹਾਂ ਦੇ ਲਗਭਗ ਹੈ। ਵੈਰੋਵਾਲ ਤੇ ਲੈਕੇ, ਜੋ ਬਿਆਹ ਦਾ ਰਾਜ ਘਾਟ ਹੈ, ਫਿਲੌਰ ਤੀਕੁਰ, ਜੋ ਸਤਲੁਜ ਦਾ ਰਾਜ ਘਾਟ ਹੈ, ਕੁੱਲ ਪੈਂਤੀ ਕੋਹ ਹੈ॥

The Towns of the Jalandhar Doab.

ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਬਹੁਤ ਹੀ ਬਸਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਹੋਰ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਪਿੰਡ, ਅਰ ਵਡੇ ਵਡੇ ਸਹਿਰ ਤਾ ਅਲਗਿਲਤ ਹਨ। ਇਹ ਦੁਆਬਾ ਸਾਰਾ ਸੱਠ ਮਹਾਲ ਹੈ; ਅਰ ਇਸ ਦੀਆਂ ਜਿਮੀਨਾਂ, ਅਰ ਸਾਮੀਆਂ, ਅਰ ਰੋਕੜ, ਅਰ ਕਿਲਿਆਂ, ਅਰ ਜਿਮੀਦਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਗੋਤਾਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਬੇਰਵਾ, ਆਈਨ ਅਕ਼ਬਰੀ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਇਸ ਵਿਚ ਬਾਜਿਆਂ

ਨਗਰਾਂ ਅਰ ਪਿੰਡਾਂ ਦਾ ਬੇਰਵਾ, ਜੋ ਹੁਣ ਬਸੰਦੇ ਹਨ, ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ॥

Sultánpur.

ਕਸਬਾ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਕਦੀਮੀ ਸਹਿਰ ਹੈ; ਦਿਲੀਵਾਲੇ ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਖੇ, ਇਹ ਸਹਿਰ ਵਡਾ ਅਬਾਦ ਸੀ, ਅਤੇ ਅਸਰਾਫਾਂ ਅਰ ਹੋਰ ਕੋਮਾਂ ਦੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਜਾਗਾ ਸਾ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਪਾਤਸਾਹ, ਨਿਕੜੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਇਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਕਈ ਚਿਰ ਰਿਹਾ ਸਾ; ਇਸ ਲਈ ਸਹਿਰ ਦੀਆਂ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਪੱਕੀਆਂ ਸਨ; ਹੁਣ ਸਾਰਾ ਬੈਰਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਪਰ ਕੋਈ ਕੋਈ ਹਵੇਲੀਆਂ ਅਰ ਘਰ ਅਜੇ ਬੀ ਹਨ, ਅਪਰ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਅਰ ਦਰਵੱਜਾ ਕੁਛ ਬੀ ਹੈ ਨਹੀਂ; ਅਗਲੀਆਂ ਪਾਤਸਾਹੀ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਪੱਕੀ ਸਰਾਂ ਰਹਿ ਗਈ ਹੈ, ਅਤੇ ਲੋਕ ਬਜਾਰੂ ਹੱਟਾਂ ਬਸਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਤੇ ਹਾਕਮ ਦੇ ਬੈਠਣ ਦੀ ਜਾਗਾ ਉਹੋ ਸਰਾਂ ਹੈ। ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਤੇ ਉੱਤਰ ਦੇ ਪਾਸੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਇਕ ਪਾਣੀ ਦੀ ਨਹਿਰ ਵਗਦੀ ਹੈ, ਜਿਹ ਨੂੰ ਕਾਲੀ ਬੇਈਂ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਉਸ ਪੁਰ ਦੋ ਪਾਤਸਾਹੀ ਪੱਕੇ ਪੁਲ ਬੰਨੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਹੁਣ ਓਹ ਦੋਨੋ ਟੁੱਟ ਫੁੱਟ ਗਏ ਹੋਏ ਹਨ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਬਰਸਾਤ ਨੂੰ ਬੇੜੀ ਵਿਚ ਬੈਠਕੇ ਉਥੋਂ ਲੰਘਦੇ ਹਨ। ਬਿਆਹ ਦਾ ਦਰਿਆਉ ਉਥੋਂ ਪੰਜ ਕੋਹ ਉੱਤਰ ਦੇ ਪਾਸੇ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਤਲੁਜ ਸੱਤ ਕੋਹ ਦੱਖਣ ਦੀ ਵਲ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸੀ ਲਤੇ ਵਿਚ ਦੋਵੇਂ ਦਰਿਆਉ ਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ॥

Bái kí Talwandí.

ਰਾਇ ਸੁਲਤਾਨ ਦੀ ਤਲਵੰਡੀ ਇਕ ਪਿੰਡ ਸੀ, ਪਰ ਇਸ ਸਮੇ ਵਿਚ ਚੋਧਰੀ ਕਾਂਦਰਬਖਸ ਦੇ ਰਹਿਣ ਨਾਲ, ਜੋ ਫਤੇਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਏ ਦਾ ਦਿਵਾਨ ਸਾ, ਸਹਿਰ ਵਰਗੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ; ਹਵੇ-

ਲੀਆਂ ਅਰ ਮਸੀਤਾਂ ਅਰ ਪੱਕੀਆਂ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਅਤੇ ਸਹਿਰਪ-ਨਾਹ, ਸਭ ਕੁਛ ਬਲ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸਾ, ਪਰ ਚੋਧਰੀ ਦੇ ਮਰਨੇ ਪਿਛੇ ਫੇਰ ਉੱਜੜ ਹੋ ਗਈ॥

Sekhúpur.

ਸੇਖੂਪੁਰ, ਅਗਲੇ ਜਮਾਨੇ ਵਿਚ ਵਡਾ ਸਹਿਰ ਹੋ ਹਟਿਆ ਹੈ; ਉਸ ਵਿਚ ਪੱਕੀਆਂ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਸੀਆਂ; ਅਤੇ ਸੇਖੂਪੁਰ ਦਾ ਆਪਣਾ ਜੁਦਾ ਪਰਗਣਾ ਸਾ; ਹੁਣ ਉੱਜੜ ਪਿਆ ਹੈ, ਨਿਰੇ ਥੁਹੜੇ ਜਿਹੇ ਘਰ ਬਸਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਹੋ ਉੱਜੜਕੇ ਕਪੂਰਥਲਾ ਵਸਿਆ ਹੈ॥

Kapúrthalá.

ਕਪੂਰਥਲਾ ਇਕ ਪਿੰਡ ਸੀ, ਅਤੇ ਸੇਖੂਪੁਰ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਦਾ ਸੀ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਨਿਕਾਸ ਦੀ ਪਹਿਲ ਵਿਚ, ਜਾਂ ਜਿਮੀਦਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹਰ ਕੋਈ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਜਾਗਾ ਠਾਲੇਮੀਰ ਬਣ ਬੈਠਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਤਾਂ ਰਾਇ ਇਬਰਾਹੀਮ ਥੇਮੀ ਰਾਜਪੂਤ ਇਸੀ ਜਿਲੇ ਦਾ, ਅਦੀਨਾਬੇਗਖਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪੱਖ ਵਿਖੇ, ਫੌਜਾਂਵਾਲਾ ਹੋ ਗਿਆ; ਅਤੇ ਇਸੀ ਕਪੂਰਥਲੇ ਵਿਚ ਵਡੀਆਂ ਵਡੀਆਂ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਬਣਾਈਆਂ, ਅਤੇ ਇਰਦੇ ਗਿਰਦੇ ਦਾ ਮੁਲਖ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਤੀਕੁਰ, ਆਪਣੇ ਵੱਸ ਵਿਚ ਲਿਆਛਿਆ। ਹੋਰ ਗਲਾਂ ਤਾ ਹੋਈਆਂ, ਪਰ ਉਹ ਸੂਰਮਗਤੀ ਅਰ ਦਾਤਾਰੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਸਹੂਰ ਸੀ; ਇਸੀ ਕਰਕੇ ਅਦੀਨਾਬੇਗਖਾਂ ਦੇ ਮਰਨ ਤੇ ਪਿਛੋਂ ਉਹ ਦੇ ਮੁਸਾਹਬਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤੇ ਰਾਇ ਇਬਰਾਹੀਮ ਦੇ ਪਾਹ ਆਕੇ ਨੌਕਰ ਹੋ ਗਏ; ਅਤੇ ਉਹ ਉਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਇਨਾਮ ਕਿਨਾਮ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਅਤੇ ਉਹ ਪਿੰਡ ਇਕ ਸਹਿਰ ਵਰਗਾ ਹੋ ਗਿਆ; ਅਤੇ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੇ ਲੋਕ ਉਸ ਵਿਚ ਆਣ ਬਸੇ। ਜਾਂ ਜੱਸਾਸਿੰਘ ਆਹ-

ਲੁਦ੍ਵਾਣੀਆ ਮੁਲਖ ਲੈਣ ਦਾ ਦਾਜਾ ਕਰਕੇ ਉਠਿਆ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੈ ਰਾਇ ਇਬਰਾਹੀਮ ਕੋਲੋਂ ਲੜਕੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਖੁਹ ਲਿਆ। ਅਤੇ ਹੁਣ ਉਹ ਸਹਿਰ, ਸਰਦਾਰ ਫਤੇਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਏ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ, ਬਹੁਤ ਹੀ ਬਸ ਗਿਆ; ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਦੇ ਪਾਸੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਲਾਗ ਹੀ ਇਕ ਪੱਕਾ ਉਮਦਾ ਬਾਗ ਸਰਦਾਰ ਫਤੇਸਿੰਘ ਦਾ ਬਣਵਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਬੀ ਵਡੇ ਵਡੇ ਮਹਿਲ ਬਣਵਾਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਉਥੋਂ ਬਾਰਾਂ ਕੋਹ, ਅਰ ਸਤਲੁਜ ਮਉ ਦੇ ਘਾਟੋਂ ਬੀਹ ਕੋਹ ਹੈ।

Kartárpur.

ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਇਕ ਨਵਾਂ, ਸਹਿਰ ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਦਾ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਥੇ ਦਾ ਕਿਲਾ ਪੱਕਾ, ਅਤੇ ਘਰਾਂ ਦੀਆਂ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਵਡੀਆਂ ਸੁਹਣੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨਗੀਆਂ; ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਲੋਕ ਉਥੇ ਦਰਸਨ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਪੱਕਾ ਬਾਗ ਸਹਿਰ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਅਰ ਦੋ ਕੱਚੇ ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਹਨ। ਅਤੇ ਉਸ ਸਹਿਰ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਹੁਣ ਤੀਕੂ ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਹੀ ਦੀ ਉਲਾਦ ਕੋਲ ਹੈ। ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਉਥੋਂ ਬਾਰਾਂ ਕੋਹ, ਅਰ ਸਤਲੁਜ ਪੰਜੀ ਕੋਹ ਹੈ।

Jalandhar.

ਜਲੰਧਰ ਇਕ ਵਡਾ ਪੁਰਾਣਾ ਸਹਿਰ ਹੈ; ਅਤੇ ਕਦੀਮ ਤੇ ਲਾਕੇ ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਦੇ ਹਾਕਮ ਦੇ ਰਹਿਣੇ ਦੀ ਜਾਗਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਹਿਰ ਦੀਆਂ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਪੱਕੀਆਂ ਹਨ; ਪਰ ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਤਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਬਾਦ ਸੀ। ਅਤੇ ਹਮੇਸਾਂ ਤੇ ਲਾਕੇ ਅਸਰਾਫਾਂ ਅਰ ਆਲਮਾਂ ਅਰ ਭਲੇ ਮਾਣਸਾਂ ਦੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਮਕਾਨ ਹੈ, ਅਤੇ ਵਡਾ ਸਹਿਰ ਹੈ। ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਕਈ ਬਾਗ, ਅਰ ਬਹੁਤ ਪੱਕੇ ਮਕਬਰੇ ਸਨ; ਹੁਣ

ਉਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਈ ਢੱਠੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਅਤੇ ਪੱਕਾ ਕਿਲਾ, ਜੋ ਹਾ-ਕਮ ਦੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ, ਬਹੁਤ ਮਜਬੂਤ ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਵਿੱਚ ਹੈ; ਅਤੇ ਬਜਾਰ ਦੀਆਂ ਹੱਟਾਂ ਢਾਈਕੁ ਹਜਾਰ ਹੋਣਗੀ-ਆਂ। ਅਤੇ ਬਰੀਕ ਕਪੜੇ ਅਰ ਹੋਰ ਬਸਤਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਬਿੱਕ-ਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਨੇੜੇ ਨੇੜੇ ਕਰਸਾਲਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਹਨ, ਜੋ ਅਬਾਦੀ ਵਿਚ ਸਹਿਰ ਜਿਹੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉ-ਨਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਨੂੰ ਬਸਤੀਆਂ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਅਰ ਤਿਨਾਂ ਬਸਤੀਆਂ ਦੇ ਵਸਕੀਣ ਬਹੁਤੇ ਬਰੱਕੀ ਪਠਾਣ ਹਨ। ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਵਿਖੇ ਅੰਬਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਬਾਗ ਹਨ, ਅਰ ਉਥੇ ਦੇ ਅੰਬ ਬਹੁਤ ਮਿਠੇ ਅਰ ਮਜੇਦਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ; ਇਸ ਪਰਗਣੇ ਵਿਖੇ ਹਰਟ ਬਹੁਤ ਹੀ ਚੱਲਦੇ ਹਨ; ਕਿੰਉਕਿ ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਉਥੋਂ ਬੀਹ ਕੋਹ, ਅਰ ਸਤਲੁਜ ਬੀ ਬੀਹ ਕੋਹ ਹੈ॥

Aláulpur.

ਅਲਾਉਲਪੁਰ ਪਠਾਣਾਂ ਦਾ ਸਹਿਰ ਹੈ; ਉਹ ਅਲਾਉਲਖਾਂ ਦੇ ਬਾਪ ਦਲਾਉਰਖਾਂ ਦਾ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਅਤੇ ਦ-ਲਾਉਰਖਾਂ ਨੈ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦਾ ਨਾਉਂ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤ ਦੇ ਨਾਉਂ ਪੁਰ ਰੱਖਿਆ ਸਾ। ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਤੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਇਕ ਪੱਕਾ ਕਿਲਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਵਡੀਆਂ ਸੁਹੁਣੀਆਂ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਪਠਾਣਾਂ ਦੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਪ-ਠਾਣਾਂ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਸੀ, ਅਤੇ ਓਹ ਫੌਜਾਂਵਾਲੇ ਸਨ। ਪਰ ਜਾਂ ਰਜਬਲੀਖਾਂ ਦੀ ਸਰਦਾਰੀ ਦੀ ਬਾਰੀ ਪਹੁੰਚੀ, ਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘ ਨੈ ਉਹ ਸਹਿਰ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਜੋਰ ਨਾਲ ਖੋਹ ਲਿ-ਆ, ਅਰ ਉਹ ਬਿਚਾਰਾ ਲਹੌਰ ਵਿਖੇ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਲਸਕਰ ਵਿਚ ਵਡੀ ਖੁਆਰੀ ਨਾਲ ਮਰ ਗਿਆ॥

Siámchurásí.

ਸਿਆਮਚੁਰਾਸੀ ਇਕ ਕਦੀਮੀ ਕਸਬਾ ਹੈ; ਉਸ ਵਿਚ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੀ ਮਾਲਕੀ ਹੈ। ਉਹ ਦੀਆਂ ਬਾਜੀਆਂ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਕੱਚੀਆਂ, ਅਰ ਬੁਰਜੀਆਂ ਜਿਹੀਆਂ ਪੱਕੀਆਂ ਹਨ; ਅਤੇ ਬਜਾਰ ਦੀਆਂ ਅੱਸੀਕੁ ਹੱਟਾਂ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਮੁਹੰਮਦਸਾਹ ਪਾਤਸਾਹ ਦੇ ਵਾਰੇ ਵਿਖੇ, ਇਸ ਕਸਬੇ ਵਿਚ ਅਬਦੂਲਨਬੀ ਨਾਮੇ ਇਕ ਵਡਾ ਈਸੁਰਪੂਜਕ ਪੁਰਸ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ; ਉਹ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਮਸਹੂਰ ਹੈ। ਅਤੇ ਉਹ ਮੁੱਢੋਂ ਹਿੰਦੂ ਥਾ; ਪਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਕੇ ਕਿਸੇ ਪੂਰੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਜਾ ਮਿਲਿਆ, ਅਰ ਉਹ ਦੀ ਦਯਾ ਨਾਲ ਫਕੀਰੀ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਅਜਿਹਾ ਪੂਰਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਜੋ ਲਿਖੇ ਪੜ੍ਹੇ ਬਿਨਾ ਹੀ ਅਰਬੀ ਦੀਆਂ ਬੈਤਾਂ ਬਲਾਊਲ ਲਗ ਪਿਆ; ਅਤੇ ਉਨ ਕਈ ਗੱਲਾਂ ਬੇਦਾਂਤ ਦੀ ਬਾਬਤ ਬੀ ਆਖੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਦੀ ਖਾਨਗਾਹ ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਉੱਤਰ ਦੀ ਵਲ ਇਕ ਬਾਗ ਵਿਚ ਪੱਕੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਰੁਕ ਇਕ ਛੰਭ ਹੈ; ਉਹ ਕਦੇ ਸੁੱਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਰ ਕਦੇ ਚੱਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਬਰਸਾਤ ਦੀ ਰੁੱਤੇ ਹੜ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਭਰਕੇ ਵਹਿ ਤੁਰਦਾ ਹੈ।

Tánḍá.

ਟਾਂਡਾ ਇਕ ਸਹਿਰ ਪਠਾਣਾਂ ਦੀ ਮਾਲਕੀ ਵਿਚ ਹੈ, ਉਥੇ ਪੱਕੀਆਂ ਕੱਚੀਆਂ ਦੋਵੇਂ ਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਹਨ। ਅਗੇ ਉਸ ਸਹਿਰ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਬੀ ਪਠਾਣਾਂ ਹੀ ਦੇ ਹੇਠ ਸੀ, ਪਰ ਬਾਰਾਂ ਸੈ ਤੀਹ ਸਨ ਹਿਜਰੀ ਵਿਖੇ, ਜੋਧਸਿੰਘੁ ਰਾਮਗੜ੍ਹੀਏ ਨੈ ਯੂਨੁਸਖਾਂ ਪਠਾਣ ਨੂੰ, ਜੋ ਉਥੇ ਦਾ ਹਾਕਮ ਸਾ, ਪਕੜ ਲਿਆ; ਅਰ ਉਹ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰਕੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਉਸ ਥੋਂ ਖੋਹ ਲਿਆ; ਅਤੇ ਉਹ ਪਠਾਣ ਕੈਦ ਵਿਚ ਹੀ ਮਰ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਉਹ

ਸਹਿਰ ਸਰਕਾਰ ਲਹੌਰ ਦੇ ਹੇਠ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੇ ਇਰਦੇ ਗਿਰਦੇ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੇ ਦਰਖਤ ਬਹੁਤ ਹਨ; ਅਰ ਚਹੁੰਦੇ ਰੁਕ ਇਕ ਪਾਣੀ ਦਾ ਨਲ੍ਹਾ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਹਮੇਸਾਂ ਬ੍ਰਹੁੜਾ ਬ੍ਰਹੁੜਾ ਪਾਣੀ ਚਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਥੋਂ ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਸੱਤ ਕੋਹ, ਅਰ ਸਤਲੁਜ ਚੋਤੀ ਕੋਹ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਹੋਰ ਦੋ ਸਹਿਰ ਕੋਹ ਕੋਹ ਦੇ ਸੰਨ ਪੁਰ ਬਸਦੇ ਹਨ; ਇਕ ਦਾ ਨਾਉਂ ਜਹਿਜਾਪੁਰ, ਜੋ ਨਬਾਬ ਖਾਨਬਹਾਦਰ ਲਹੌਰ ਦੇ ਸੂਬੇ ਨੈ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤ ਦੇ ਨਾਉਂ ਉਪੁਰ ਬਸਾਇਆ ਸੀ; ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਪੁੱਤ ਦਾ ਨਾਉਂ ਜਹਿਜਾਖਾਂ ਥਾ। ਅਰ ਦੂਜੇ ਦਾ ਨਾਉਂ ਉੜਮੁੜ; ਇਨਾਂ ਦੁਹਾਂ ਕਸਬਿਆਂ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਬਹੁਤੀ ਪੱਕੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਬਹੁਤ ਨਹਿਰਾਂ ਵਗਦੀਆਂ ਹਨ, ਅਰ ਇਹ ਦੇ ਪਾਹ ਜਾਜਾ ਨਾਮੇ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਪਿੰਡ ਹੈ॥

Jájá.

ਇਸ ਪਿੰਡ ਦੇ ਬਾਹਰ ਇਕ ਗੁੰਮਜ ਹੈ, ਅਰ ਉਸ ਗੁੰਮਜ ਦੇ ਗਭੇ ਧਰਤੀ ਪੁਰ ਇਕ ਪੱਥਰ ਗਡਕੇ ਉਸ ਪੁਰ ਸਾਹ ਮਰਦਾਂ ਮੁਰਤਜਾਅਲੀ ਦੇ ਪੈਰ ਦੀ ਤਲੀ ਦੀ ਮੂਰਤ ਉੱਕਰੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਅਤੇ ਲੋਕ ਉਹ ਦੇ ਦਰਸਨ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ॥

Jaṭṭpurá

ਜੱਟਪੁਰਾ ਇਕ ਕਦੀਮੀ ਸਹਿਰ ਹੈ; ਉਥੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰਜੰਪੁਤਾਂ ਦੀ ਬਾਰਸੀ ਹੈ। ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਦੇ ਸਮੇ ਵਿਖੇ ਤ੍ਰਿੰਨ ਸੌ ਸੱਠ ਖੇੜਾ ਉਹ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਦਾ ਸਾ, ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਅਬਾਦ ਸੀ; ਹੁਣ ਸਭ ਉਜੜ ਪਿਆ ਹੈ; ਥ੍ਰਹੁੜੇ ਜਿਹੇ ਘਰਾਂ ਅਰ ਇਕ ਕਿਲੇ ਤੇ ਬਾਝ, ਜੋ ਇਕ ਟਿੱਬੇ ਪੁਰ ਹੈ, ਹੋਰ ਕੁਛ ਅਬਾਦੀ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਜੋ ਹੁਣ ਉਥੋਂ ਸੱਤਾਂ ਕੋਹਾਂ ਪੁਰੇ ਹੈ, ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਅਗੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੇ ਹੇਠ ਚਲਦੀ ਸੀ॥

Dasúhá.

ਦਸੂਹਾ ਇਕ ਕਦੀਮੀ ਸਹਿਰ ਹੈ; ਉਥੇ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਪੱਕੀ ਕੱਚੀ ਰਲ਼ੀ ਮਿਲ਼ੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਪਾਂਡੂਆਂ ਦੇ ਸਮੇ ਵਿਖੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਬਾਦ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ; ਪਰ ਉਸ ਸਮੇ ਦੇ ਬੀਤਣੇ ਕਰਕੇ ਬੈਰਾਨ ਹੋਕੇ ਥੇਹ ਹੋ ਗਿਆ ਥਾ; ਫੇਰ ਸਮਾ ਪਾਕੇ ਬਸ ਪਿਆ। ਸਹਿਰ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਖੂਹਾਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਖਾਰਾ, ਅਤੇ ਬਾਹਰਲਿਆਂ ਦਾ ਮਿੱਠਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਬਜਾਰ ਦੀਆਂ ਦੋਕੁ ਸੈ ਹੱਟਾਂ ਹੋਣਗੀਆਂ; ਸਹਿਰ ਤੇ ਉੱਤਰ ਦੇ ਪਾਸੇ ਇਕ ਪੱਕਾ ਕਿਲਾ ਹੈ, ਉਹ ਦੀ ਬਾਹੀ ਤਾ ਸਹਿਰ ਨਾਲ਼ ਮਿਲ਼ੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਅਤੇ ਦੂਜੀਆਂ ਸਫੀਲਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਛੇ ਬੁਰਜ ਹਨ, ਬਾਹਰਦਿਓਂ ਹਨ; ਅਤੇ ਉਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰਜਪੂਤਾਂ ਦੀ ਮਾਲਕੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਇਕ ਛਾਬ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਸਦਾ ਪਾਣੀ ਦੇ ਸੁੰਬ ਫੁਟਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਚਾਰ ਕੋਹ ਬਾਹਰ, ਦਸਾਂ ਬਾਹਰਾਂ ਕੋਹਾਂ ਦੇ ਫੇਰ ਵਿਚ ਇਕ ਹੋਰ ਵਡਾ ਛੰਭ ਹੈ, ਕਿ ਉਹ ਦੀ ਜਿਮੀਨੋਂ ਵਿਚੋਂ ਆਪੇ ਆਪ ਪਾਣੀ ਪਿਆ ਨਿਕਲ਼ਦਾ ਹੈ; ਕੀ ਜਾਣਜੇ ਉਥੋਂ ਧਰਤੀ ਦਾ ਪੜ ਪਾਟਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਦੁਆਲ਼ੇ ਕਾਹ ਬੇਲਾ ਬਹੁਤ ਫੁੱਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਸੀਂਹ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਜੰਗਲੀ ਮਿਰਗ ਉਸ ਬੇਲੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਲੋਕ, ਖੁੱਭਣ ਅਰੁ ਸੀਹਾਂ ਦੇ ਡਰ ਦੇ ਮਾਰੇ, ਉਥੋਂ ਵਡੇ ਔਖ ਨਾਲ਼ ਲੰਘਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਉਸ ਗਿਰਦੇ ਵਿਚ ਚਾਉਲ਼ ਬਹੁਤ ਬਰੀਕ ਅਰ ਖੁਸਬੋਦਾਰ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਤਰਾਂ ਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਬੂਟੀਆਂ ਬੀ ਉਗਦੀਆਂ ਹਨ; ਅਤੇ ਸਾਲਬ ਬੀ ਪਾਣੀ ਦੇ ਕਿਸੇ ਕਿਸੇ ਕੰਢੇ ਤਰਦੀ ਤਰਦੀ ਆ ਲਗਦੀ ਹੈ; ਭਾਵੇਂ ਸਚਮੁਚ ਦੀ ਸਾਲਬ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਰੰਗ ਅਰ ਸੁਆਦ ਵਿਚ ਉਹੋ ਜਿਹੀ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਅ-

ਤੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਉਸ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਮੋਤੀਆਂ ਦੇ ਸਿੱਪ ਬੀ ਹਨ।

Mukeríán.

ਮੁਕੇਰੀਆਂ ਇਕ ਕੱਚਾ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਪਰ ਕਿਧਰੇ ਕਿਧਰੇ ਪੱਕਾ ਬੀ ਹੈ; ਅਰ ਉਥੇ ਦੀ ਬਾਰਸੀ ਸੇਖਾਂ ਦੀ, ਅਰਥਾਤ ਅਵਾਣਾਂ ਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਕੋਮ ਦੀ ਮੁਢੀਂ ਅਮਾਮ ਮੁਹੱਮਦ ਹਨਫੀਏ ਨਾਲ, ਜੋ ਮੁਰਤਜਾ ਅਲੀ ਦੇ ਪੁੱਤ੍ਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸੀ, ਜਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸ ਕੋਮ ਦਾ ਨਾਉਂ ਆਵਾਣ ਇਸ ਤਰਾਂ ਪੈ ਗਿਆ, ਕਿ ਜਾਂ ਸੁਲਤਾਨ ਮਮੂਦ ਗਜਨਬੀ ਨੈ, ਕਾਫਰਾਂ ਨਾਲ ਲੜਨੇ ਲਈ, ਹਿੰਦੁਸਥਾਨ ਪੁਰ ਝੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਇਸ ਕੋਮ ਦੇ ਬੁਜਰੁਕਾਂ ਨੂੰ ਜਾਹਰੀ ਬਾਤਨੀ ਕੁੰਮਕ ਲਈ ਆਪਣੇ ਸੰਗ ਲਿਆਇਆ; ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਇਕ ਵਡਾ ਸਾਰਾ ਤੰਬੂ, ਜਿਹ ਦਾ ਨਾਉਂ ਐਵਾਨ ਸਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ। ਜਾਂ ਓਹ ਲੋਕ ਕਈ ਬਰਸਾਂ ਸੁਲਤਾਨ ਦੇ ਨਾਲ ਸਫਰ ਕਰਦੇ ਫਿਰੇ, ਅਤੇ ਉਸੀ ਤੰਬੂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਰਹੇ, ਤਾਂ ਹੋਰ ਲੋਕ, ਪਤੇ ਅਰ ਪਛਾਣ ਦੀ ਖਾਤਰ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਸੀ ਤੰਬੂ ਦੇ ਨਾਉਂ ਪੁਰ ਬੁਲਾਉਣ ਲਗ ਪਏ; ਤਦ ਤੇ ਲੈਕੇ ਇਹ ਨਾਉਂ, ਅਰਥਾਤ ਆਵਾਣ, ਇਸ ਕੋਮ ਉਪੁਰ ਹੁਣ ਤੀਕੁਰ ਲਗਦਾ ਚਲਾ ਆਇਆ; ਪਰ ਹੁਣ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਇਸ ਕੋਮ ਨੂੰ ਅਵਾਣ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਸ ਕੋਮ ਦੇ ਖੇੜੇ ਅਰ ਪਿੰਡ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੁਲਖ ਵਿਚ, ਜਿਹਲਮ ਦਰਿੰਆਉ ਦੇ ਉਰਾਰ ਪਾਰ ਸੈਕੜੇ, ਬਲਕ ਹਜਾਰਾਂ ਹਨ। ਸੋ ਬਿਸਤ ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ ਬੀ, ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਮੁਕੇਰੀਆਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਤੇੜੇ ਇਸ ਕੋਮ ਦੇ ਬਹੁਤ ਖੇੜੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਿਆਨ ਇਥੇ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਕਸਬੇ ਜਲੰਧਰ ਅਰ ਲੁਦੇਹਾਣੇ ਦੇ ਲਾਂਭ ਛਾਂਭ ਬੀ ਇਸ ਕੋਮ ਦੇ ਬਹੁਤ ਖੇੜੇ ਹਨ। ਕਿੱਸਾ ਕੋਤਾ, ਇਹ ਮੁਕੇਰੀਆਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਛੋ-

ਟਾ ਜਿਹਾ ਪਿੰਡ ਸਾ; ਅਦੀਨਾਬੇਗਖਾਂ ਦੇ ਵੇਲੇ ਇਥੇ ਦੇ ਜਿਮੀ-ਦਾਰਾਂ ਤੇ ਜੋ ਅਛੇ ਅਛੇ ਸਰਕਾਰੀ ਕੰਮ ਬਣਿ ਆਏ, ਉਸ ਦੇ ਬਦਲੇ ਓਹ ਲੋਕ ਵੱਡੇ ਮਰਾਤਬੇ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚ ਗਏ, ਅਤੇ ਝੰਡੇ, ਨੌ-ਬਤ, ਅਰ ਫੌਜਵਾਲੇ ਹੋ ਗਏ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਹਰ ਤਰਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਉਥੇ ਕਠੇ ਆਣ ਹੋਏ, ਅਰ ਸਹਿਰ ਬਸ ਪਿਆ। ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਪਹਿਲ ਵਿਚ ਜਾਂ ਰਾਜਗਰਦੀ ਪਈ, ਤਾਂ ਉਸ ਜਿਲੇ ਦੀ ਹਾ-ਕਮੀ ਬੀ ਉਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਲੱਗ ਗਈ। ਅਤੇ ਓਹ ਲੋਕ, ਉਨਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ, ਜੋ ਘਨੱਏ ਕਹਾਉਂਦੇ ਸਨ, ਕਈ ਬਾਰ ਲੜੇ; ਓੜਕ ਜਮਾਨੇ ਦੀ ਗਰਦਸ ਦੇ ਸਬਬ ਲਚਾਰ ਹੋਕੇ, ਕਈ ਉਨਾਂ ਥੀਂ ਕੈਦ ਵਿਚ ਮਰ ਗਏ, ਅਤੇ ਕਈ ਮਾਰੇ ਗਏ, ਅਰ ਇਹ ਮੁਲਖ ਤਿਨਾਂ ਦੇ ਹਥੋਂ ਜਾਂਦਾ ਲੱਗਾ। ਤਦ ਸਰਦਾਰ ਜੈਸਿੰਘੁ ਨੈ ਮੁ-ਕੇਰੀਆਂ ਲੈ ਲਈਆਂ; ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਪੱਛਮ ਦੇ ਰੁਕ ਅੱਧ ਕੋਹ ਪੁਰ ਇਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਗੜ੍ਹੀ, ਜੋ ਅਵਾਣਾਂ ਦੀ ਬਣਾ-ਈ ਹੋਈ ਸੀ, ਜੈਸਿੰਘੁ ਨੈ ਉਹ ਨੂੰ ਫੇਰ ਤੇ ਬਹੁਤ ਪੱਕੀ ਅਰ ਮਜਬੂਤ ਕਰਕੇ ਬਣਾਇਆ; ਅਤੇ ਉਹ ਦੀ ਸਫੀਲ ਛੇ ਗਜ ਤੇ ਬੀ ਚੌੜੀ ਬਣਾਕੇ ਉਹ ਦਾ ਅਟੱਲਗੜ੍ਹ ਨਾਉਂ ਧਰਿਆ। ਅ-ਤੇ ਉਹ ਦੀ ਨੋਹੁੰ ਸਦਾਕੌਰ ਨੈ ਉਸ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਅੰਮਾਰਤਾਂ ਬਣਾਈਆਂ, ਅਤੇ ਉਸ ਕਿਲੇ ਉਤੇ ਬਹੁਤ ਪੈਸਾ ਲਾਇਆ। ਹੁਣ ਉਹ ਬੀ ਬੈਰਾਨ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਸਨ ੧੨੩੬ ਬਾਰਾਂ ਸੈ ਛੱਤੀ ਹਿਜਰੀ ਵਿਚ, ਜਾਂ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘੁ ਨੈ ਰਾਣੀ ਸਦਾਕੌਰ ਤੇ ਮੁਲਖ ਖੁਹ ਲਿਆ, ਅ-ਤੇ ਉਹ ਨੂੰ ਕੈਦ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿੱਤਾ, ਤਾਂ ਰਾਣੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਤੱਲਕਾ ਮੁਕੇਰੀਆਂ ਸਣੇ, ਉਹ ਦੇ ਦੋਹਤੇ ਸੇਰਸਿੰਘੁ ਨੂੰ ਬਖਸ ਦਿੱਤਾ। ਅਤੇ ਪਹਾੜ ਦੀ ਨੇੜ ਕਰਕੇ ਇਸ ਜਿਲੇ ਦੀ ਧਰਤੀ ਪਥਰੈਲੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਲੋਕ ਧਾੜਵੀ ਅਰ ਕਠਲਮਨ ਹਨ। ਅਤੇ ਬਿਆਹ

ਨਦੀ ਊਥੋਂ ਊਂਭਰ ਦੇ ਰੁਕ ਤਿੰਨਾਂ ਜਾ ਚਉਹੁੰ ਕੋਹਾਂ ਦੇ ਸੰਨ ਊਂਪੁਰ ਚਲਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਤਲੁਜ ਪੰਜਾਹਾਂ ਕੋਹਾਂ ਪੁਰ ॥

Hájípur and Buddháwar.

ਹਾਜੀਪੁਰ ਅਰ ਬੁਢਾਵੜ, ਪਾਹੋਪਾਹ ਪੰਜਾਂ ਕੋਹਾਂ ਦੇ ਸੰਨੇ ਪੁਰ ਹਨ; ਤਿਨਾਂ ਵਿਚ ਚਾਰ ਚਾਰ ਜਾ ਪੰਜ ਪੰਜ ਸੈ ਘਰ, ਅਤੇ ਸੈਕੂ ਹੱਟ ਬਸਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਤੇ ਇਕ ਵਡਾ ਨਲ੍ਹਾ ਫਟਕੇ, ਬੁੱਢੇਵੜ ਦੀ ਬਸੋਂ ਵਿੱਚੋਂ ਚਲਦਾ ਹੈ। ਊਸ ਥੀਂ ਛੋਟੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਕੂਹਲਾਂ ਕੱਟਕੇ ਊਸ ਗਿਰਦੇ ਦੀ ਜਿਮੀਨ ਵਿਚ ਚਲਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ; ਜਦ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਲੋੜ ਬਲਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਆਪੇ ਆਪਣੀ ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਊਨਾਂ ਕੂਹਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪਾਣੀ ਦੇ ਲੈਂਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਕਈ ਘਰਾਟ ਊਸ ਨਲੇ ਪੁਰ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। ਹਾੜ੍ਹ ਦੀ ਰੁੱਤੇ ਊਹ ਧਰਤੀ ਵਡੀ ਸੁਹਾਊਣੀ ਅਰ ਸੈਲ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ; ਨਹਿਰਾਂ ਅਰ ਕੂਹਲਾਂ ਅਰ ਅੰਬਾਂ ਦੀ ਬੁਤਾਇਤ ਕਰਕੇ, ਊਸ ਜਾਗਾ ਦੀ ਹਰਿਆਈ ਮਨੁਖ ਨੂੰ ਕਸਮੀਰ ਚੇਤੇ ਕਰਾਊਂਦੀ ਹੈ। ਊਹ ਮੁਲਖ ਕੰਢੀ ਦਾ ਮੁਲਖ ਹੈ। ਅਤੇ ਹਾਜੀਪੁਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਰੁਕ ਇਕ ਨਲ੍ਹਾ ਹੈ, ਊਹ ਊਥੋਂ ਨਿੱਕਲਕੇ ਦੋਕੁ ਕੋਹਾਂ ਪੁਰ ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਨਾਲ ਜਾ ਰਲਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਬਿਆਹ ਨਦੀ, ਤਲਵਾੜੇ ਦੇ ਘਾਟੋਂ, ਹਾਜੀਪੁਰ ਤੇ ਅੱਠ ਕੋਹ, ਅਰ ਦਰਿਆਊ ਸਤਲੁਜ ਪੰਜਾਹ ਕੋਹ ਹੈ ॥

Husiárpur. (*Urdú*, Hoshyárpur.) &c.

ਹੁਸਿਆਰਪੁਰ, ਅਰ ਹਰਿਆਣਾ, ਅਰ ਭੂੰਗਾ, ਅਰ ਬਹਾਦਰਨਗਰ, ਅਰ ਬਜਵਾੜਾ, ਏਹ ਸਹਿਰ ਕੋਲੋਕੋਲ ਹਨ। ਊਨਾਂ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਪੱਕੀ ਕੱਚੀ ਦੋਹਾਂ ਤਰਾਂ ਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਬਜਾਰ ਅਛੇ ਅਬਾਦ ਹਨ। ਊਸ ਗਿਰਦੇ ਧਰਤੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਤਰ ਅਰ ਹਰੀ, ਅਤੇ ਰੁੱਖ ਬਹੁਤ ਹਨ। ਪਹਾੜ ਦੀ ਨੇੜ ਕਰਕੇ, ਊਸ

ਮੁਲਖ ਵਿਖੇ ਨਹਿਰਾਂ ਅਰ ਕੂਹਲਾਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਡੂੰਗੂ ਵਰਗਾ ਨਿਰ-ਮਲ ਹੈ; ਅਤੇ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੇ ਦਰਖਤ ਗਿਣਤੀਓਂ ਬਾਹਰੇ ਹਨ; ਸਭ ਤੇ ਵਧੀਕ ਅੰਬਾਂ ਦੇ ਬੂਟੇ ਤਾ ਇਤਨੇ ਹਨ, ਜੋ ਗਿਣ-ਤੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੇ; ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਮਿੱਠੇ ਅਰ ਸੁਆਦਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਸਾਰੇ ਦੁਆਬਿਆਂ ਵਿਚ ਹੋਰਥੋਂ ਉਹੇ ਜਿਹੇ ਘੱਟ ਲਭਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਹਿਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮਸਹੂਰ ਅਰ ਵਡਾ, ਹੁਸਿਆਰਪੁਰ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਹ ਹੁਸਿਆਰਖਾਂ ਦਾ ਬਸਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਹ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਬਹੁਤੀ ਪੱਕੀ, ਅਰ ਬਜਾਰ ਦੀਆਂ ਹੱਟਾਂ ਨੌ ਸੈ ਹਨ; ਅਰ ਬਜਾਰਾਂ ਵਿਚ ਪੱਕੀਆਂ ਇੱਟਾਂ ਦਾ ਫਰਸ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਸੁਪੇਦ ਬਰੀਕ ਕੱਪੜਾ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਬੁਣੀਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਿਰੀਸਾਫ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਸੁਦਾਗਰ ਲੋਕ ਹਰ ਪਾਸੇ ਤੇ ਉਥੇ ਜਾਕੇ ਖਰੀਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਦਰਵੱਜੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਇਕ ਚੋ ਹੈ, ਜੋ ਪਹਾੜੋਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਬਜਵਾੜਾ ਨੇੜੇ ਹੀ ਪਹਾੜ ਦੀ ਕੰਢੀ ਵਿਚ ਹੈ; ਉਹ ਅਗਲੇ ਬਾਰੇ ਵਿਚ ਇਕ ਵਡਾ ਸਹਿਰ ਹੈ ਹਟਿਆ ਹੈ; ਹੁਣ ਬੈਰਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਪੱਛਮ ਦੇ ਰੁਕ, ਰਾਜੇ ਸੰਸਾਰਚੰਦ ਕਟੋਚ ਦਾ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਇਕ ਪੱਕਾ ਕਿਲਾ ਹੈ; ਉਸ ਕਿਲੇ ਦੇ ਛੇ ਬੁਰਜ, ਅਤੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਦੋ ਖੂਹੇ ਹਨ। ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਇਸ ਕਿਲੇ ਤੇ ਬਾਈ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਸਤਲੁਜ ਬੱਤੀ ਕੋਹ ਹੈ ॥

Máhalpur.

ਮਾਹਲਪੁਰ ਦੇ ਪਰਗਨੇ ਦੀ ਬਰੋਬਰ ਅਤੇ ਇਕਸਾਰ ਜਿਮੀਨ ਹੈ; ਉਹ ਦੀ ਆਬ ਹਵਾ ਬਹੁਤ ਚੋਖੀ ਅਰ ਚੰਗੀ ਹੈ, ਅਰ ਅੰਬਾਂ ਦੇ ਬੂਟੇ ਅੱਤ ਬਹੁਤ ਹਨ; ਅਤੇ ਹਰ ਜਾਤ ਦਾ ਅਨਾਜ, ਅਰ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦਾ ਕਮਾਦ ਉਥੇ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਦੇ

ਨਲੇ ਵਗਦੇ ਹਨ। ਉਥੇ ਖੇਤੀ ਬਰਖਾ ਨਾਲ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਕਿਧਰੇਂ ਕਿਧਰੇ ਚੜ੍ਹਸ ਨਾਲ਼ ਸਿੰਜਦੇ ਹਨ; ਉਥੋਂ ਸਤਲੁਜ ਦਾ ਦਰਿਆਉ ਉੱਨੀ, ਅਰ ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਬੱਤੀ ਕੋਹ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਕ ਸੌ ਸਤਾਈ ਪਿੰਡ ਉਹ ਦੇ ਨਾਲ਼ ਲਗਦੇ ਹਨ॥

Garhsánkar.

ਗੜ੍ਹਸਾਂਕਰ, ਮਾਹਲਪੁਰ ਦੇ ਲਾਕੇ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਕਸਬਾ ਹੈ, ਜੋ ਉੱਚੀ ਘਾਟੀ ਪੁਰ ਬਸਦਾ ਹੈ; ਉਹ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਕਿਧਰੇ ਪੱਕੀ, ਅਤੇ ਬਹੁਤੀ ਕੱਚੀ ਹੈ; ਬਜਾਰ ਦੀਆਂ ਹੱਟਾਂ ਸੌਕੁ ਹੋਲਗੀਆਂ। ਅਤੇ ਚਿੱਟੀ ਬੇਈਂ ਦਾ ਨਿਕਾਸ ਇਸ ਨਗਰ ਤੇ ਨੇੜ੍ਹੇ ਦੂਹੁੰ ਕੋਹਾਂ ਪੁਰ ਹੈ। ਅਤੇ ਬਸੋਂ ਦੇ ਲਾਗ ਉੱਤਰ ਦੇ ਰੁਕ ਉਸ ਬੇਈਂ ਪੁਰ ਇਕ ਪੱਕਾ ਪੁਲ਼ ਸਾ; ਹੁਣ ਉਹ ਦੇ ਦਰਵੱਜੇ ਪੂਰ ਹੋ ਗਏ ਹਨ; ਬੇਈਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਉਹ ਦੇ ਕੋਲ਼ਦਿਓਂ ਮੁੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੜ੍ਹਸਾਂਕਰ ਤੇ ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਚਾਲ਼ੀ ਕੋਹ, ਅਰ ਸਤਲੁਜ ਪੰਦਰਾਂ ਕੋਹ ਹੈ॥

Ráhon.

ਰਾਹੋਂ ਇਕ ਪੱਕਾ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਜੋ ਉਚੇ ਤੱਲੇ ਪੁਰ ਬਸਦਾ ਹੈ; ਉਹ ਦੀਆਂ ਗਲ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਬਜਾਰਾਂ ਵਿਚ ਪੱਕਾ ਫ਼ਰਸ ਬੰਨਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਅਤੇ ਹੱਟਾਂ ਛੇਕੁ ਸੌ ਹਨ। ਅਤੇ ਉਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਗਾਹੜ੍ਹਾ ਕੱਪੜ੍ਹਾ, ਜਿਹ ਨੂੰ ਬਾਫਤਾ, ਜਾ ਘਾਟੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਬਹੁਤ ਹੀ ਚੰਗਾ ਬੁਣੀਦਾ ਹੈ। ਉਥੇ ਦਾ ਕਿਲਾ ਪੱਕਾ, ਅਰ ਸਹਿਰ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰੇ ਹੈ; ਅਤੇ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਬੀ ਪੱਕੀ ਸੀ, ਪਰ ਹੁਣ ਢੈਹਿ ਗਈ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਖੂਹਾਂ ਦੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਡੂੰਘਿਆਈ ਜੋ ਸਹਿਰ ਦੇ ਲਾਗ ਹਨ, ਪੱਚੀ ਗਜ ਹੈ, ਅਤੇ ਕਿਧਰੇ ਕਿਧਰੇ ਇਸ ਤੇ ਬੀ ਵਧੀਕ ਹੈ; ਪਰ ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਦਸਾਂ ਬਾਹਰਾਂ ਗਜਾਂ ਉਪੁਰ ਮਿੱਠਾ ਪਾਣੀ ਨਿੱਕਲ਼ਿ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਅ-

ਤੇ ਹਾੜ੍ਹੀ ਸਾਉਣੀ ਨੂੰ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦਾ ਅਨਾਜ, ਅਤੇ ਕਮਾਦ, ਅਰ ਕਪਾਹ, ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ॥

Philaur.

ਫਿਲੌਰ, ਦਰਿਆਉ ਸਤਲੁਜ ਦੇ ਕੰਢੇ ਲਾਗੇ ਪੁਰ, ਇਕ ਪੁਰਾਣਾ ਸਹਿਰ ਹੈ; ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਲਹੌਰ ਦਾ ਰਾਜ ਘਾਟ ਬੀ ਉਸੇ ਪੱਤਣ ਹੈ। ਅਗਲੇ ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਦੇ ਸਮੇ ਵਿਖੇ ਇਹ ਇਕ ਵਡਾ ਸਹਿਰ ਹੋ ਰਹਿਆ ਹੈ; ਪੁਲ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਮਾਰਧਾੜ ਦੇ ਸਬਬ ਬੇਰਾਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਾਂ ਅੰਗਰੇਜਾਂ ਸਾਹਬਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਨੈ ਉਰਾਰਲੇ ਕੰਢੇ ਲੁਦੇਹਾਣੇ ਵਿਚ ਆਕੇ ਛਾਉਣੀ ਪਾਈ, ਅਤੇ ਵਡਾ ਪੱਕਾ ਅਰ ਮਜਬੂਤ ਕਿਲਾ ਬਣਾ ਲਿਆ, ਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘ ਨੈ ਬੀ ਉਹ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਫਿਲੌਰ ਦੇ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਫੌਜ ਬਹਾਲੀ, ਅਤੇ ਉਹ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮੁਲਖ ਦਾ ਬੰਨਾ ਠਰਾਇਆ, ਅਤੇ ਪਾਤਸਾਹੀ ਸਰਾਂ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਵਡੀ ਡੂੰਘੀ ਅਰ ਪੱਕੀ ਖਾਈ ਬਣਵਾਕੇ ਉਹ ਨੂੰ ਕਿਲਾ ਠਰਾਇਆ, ਅਤੇ ਸੱਤ ਅੱਠ ਹਜਾਰ ਫੌਜ ਉਥੇ ਸਦਾ ਰਹਿੰਦੀ ਰਹੀ। ਹੁਣ ਕਿਲੇ ਦੇ ਪਾਹਰੂਆਂ ਅਰ ਕਾਰਦਾਰਾਂ ਛੁੱਟ, ਉਥੇ ਹੋਰ ਫੌਜ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ; ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਕੁਛ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਫੌਜ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਜਾਂ ਫੌਜ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਫੇਰ ਰੌਲਕ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਹੱਟਾਂ ਦੋਕੁ ਸੌ ਤੀਕੁਰ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ॥

Talwan.

ਤਲਵਣ ਇਕ ਕਦੀਮੀ ਸਹਿਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੀ ਬਾਰਸੇ ਵਿਚ ਹੈ। ਜਾਂ ਨਾਦਰਸਾਹ ਪਾਤਸਾਹ ਨੈ ਇਸ ਮੁਲਖ ਵਿਚ ਆਕੇ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਪਾਤਸਾਹੀ ਨੂੰ ਹੇਠ ਉਪਰ ਕਰ ਸਿਟਿਆ, ਅਤੇ ਹਰ ਜਿਮੀਦਾਰ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿਚ

ਠਾਲੇਮੀਰ ਬਲ ਬੈਠਾ; ਤਾਂ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦਾ ਇਕ ਅਨਾਇਤਖਾਂ ਨਾਮੇ ਜਿਮੀਦਾਰ ਫੌਜਵਾਲ੍ਹਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਗਰਾਵਾਂ ਸਮੇਤ ਇਹ ਸਹਿਰ ਉਹ ਦੇ ਹੱਥ ਲਗ ਗਿਆ। ਉਸ ਤੇ ਪਿਛੇ ਉਹ ਦੇ ਪੁੱਤ ਨੌਰੰਗਖਾਂ ਨੈ ਉਹ ਦੀ ਗੱਦੀ ਸਮਹਾਲ੍ਹੀ। ਨੌਰੰਗਖਾਂ, ਨਬਾਬ ਅਦੀਨਾਬੇਗਖਾਂ ਦੇ ਸਮੇ ਵਿਚ ਧਨਮਾਨ ਅਰ ਫੌਜਵਾਲ੍ਹਾ ਥਾ, ਅਤੇ ਦਰਿਆਉ ਸਤਲੁਜ ਦੇ ਘਾਟ ਉਹ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਸਨ। ਉਸ ਤੇ ਮਗਰੋਂ ਉਹ ਦਾ ਪੋਤਾ ਮਮੂਦਖਾਂ ਉਸ ਦੀ ਜਾਗਾ ਬੈਠਾ, ਅਤੇ ਸਦਾ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ਼ ਲੜਦਾ ਰਿਹਾ; ਓੜ੍ਹਕ ਜਾਂ ਉਹ ਦੇ ਮਾੜੇ ਦਿਨ ਆਏ, ਅਤੇ ਫੌਜ ਹਾਰ ਗਈ, ਤਾਂ ਤਲਵਲ ਛੁੱਟ, ਹੋਰ ਮੁਲਖ ਉਹ ਦੇ ਹਥੋਂ ਜਾਂ-ਦਾ ਰਿਹਾ; ਬਲਕ ਇਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚੋਂ ਬੀ ਅੱਧਾ ਸਿੱਖਾਂ ਨੈ ਲੈ ਲਿਆ। ਉਸ ਤੇ ਪਿਛੇ ਉਹ ਦਾ ਪੁੱਤ ਸਬਾਜਖਾਂ, ਮਹਾਰਾ-ਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘੁ ਦੀ ਫੌਜ ਨਾਲ਼, ਕਸਮੀਰ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਮਰ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਉਹ ਦਾ ਪੁੱਤ ਸੁਲਤਾਨਖਾਂ ਉਥੋਂ ਉੱਜੜਕੇ ਨੂਰ-ਮਹਿਲ ਦੀ ਸਰਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ; ਉਥੇ ਹੋਰ ਰਈਅਤ ਵਾਂਙੁ ਸਪਾਹਪੁਣੇ ਦੀ ਚਾਕਰੀ ਕਰਕੇ ਵਖਤ ਲੰਘਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਹਿਰ, ਅਰਥਾਤ ਤਲਵਲ, ਦਰਿਆਉ ਸਤਲੁਜ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪੁਰ ਹੈ; ਅਤੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਰੁਕ ਸਹਿਰ ਦੇ ਲਾਗੇ ਹੀ ਇਕ ਪੱਕਾ ਕਿਲਾ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ॥

Núr Mahil.

ਕਸਬਾ ਨੂਰਸਰਾਂ, ਜਿਹ ਨੂੰ ਨੂਰਮਹਿਲ ਦੀ ਸਰਾਂ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਨੂਰਜਹਾਂ ਬੇਗਮ ਦਾ ਵਸਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਤੇ ਸੁਦਾਗ-ਰਾਂ ਦੇ ਉਤਾਰੇ ਲਈ ਪੱਥਰ ਦੀ ਸਰਾਂ ਵਡੀ ਸੁੰਦਰ ਬਣਾਈ ਹੋ-ਈ ਸੀ, ਅਤੇ ਲੋਹੇ ਦੇ ਵਡੇ ਵਡੇ ਤਖਤੇ ਚੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਸਨ; ਅਤੇ

ਕਿਸ਼ੇ ਕਬੀਸਰ ਨੈ ਉਸ ਸਰਾਂ ਦੇ ਬੂਹੇ ਪੁਰ ਉਹ ਦੇ ਬਲਨੇ ਦੀ ਬਾਬਤ ਇਹ ਤੁਕ ਉੱਕਰ ਛੱਡੀ ਹੋਈ ਹੈ ॥

آباد شد ز نورجہان بیگم ایں سرای

ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਹੈ, ਜੋ ਇਹ ਸਰਾਂ ਨੂਰਜਹਾਂ ਬੇਗਮ ਦੀ ਅਬਾਦ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਜਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੈ ਮਮੂਦਖਾਂ ਤਲਵਲੀਏਂ ਕੋਲੋਂ ਇਹ ਸਹਿਰ ਲੈ ਲਿਆ, ਤਾਂ ਉਨਾਂ ਨੈ ਇਸ ਸਰਾਂ ਨੂੰ ਕਿਲਾ ਚੱਕ ਠਰਾਇਆ। ਹੁਲ ਸਰਦਾਰ ਫਤੇਸਿੰਘੁ ਆਹਲੂਵਾਲੀਏ ਦੇ ਪਿਛੇ, ਇਹ ਸਹਿਰ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘੁ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ; ਉਨ ਓਹ ਦਰਵੱਜੇ ਅਰ ਪੱਥਰ ਦੇ ਤਖਤੇ ਉਥੋਂ ਲਹਾਕੇ, ਅਮਰਿਤਸਰ, ਰਾਮ ਬਾਗ ਵਿਚ ਰਖਵਾ ਲਏ ਹਨ। ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੀਆਂ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਪੱਕੀਆਂ, ਅਰ ਥੁਹੁੜੀਆਂ ਕੱਚੀਆਂ ਹਨ। ਬਜਾਰ ਦੀਆਂ ਹੱਟਾਂ ਸਾਢੇਕੁ ਤਿੰਨ ਸੌ ਹੋਲਗੀਆਂ। ਅਤੇ ਸਾਹਮਲੂਕ ਹੱਕਾਨੀ ਦੀ ਕਬਰ, ਜੋ ਮੁਬੁਬਸੁਬਹਾਨੀ ਦੀ ਉਲਾਦ ਵਿਚੋਂ ਮਸਹੂਰ ਹੈ, ਸਹਿਰ ਤੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਹੈ। ਅਤੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਅਰ ਉੱਤਰ ਦੇ ਪਾਸੇ ਦੀ ਖੂੰਜ ਵਿਚ, ਸਾਹਫਤੇਅਲੀ ਸਾਹਬ ਦੀ ਖਾਨਗਾਹ ਹੈ; ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਦੂਰੋਂ ਦੇੜ੍ਹਿਓਂ ਉਥੇ ਦਰਸਲ ਲਈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਹਾੜ੍ਹ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਉਥੇ ਵਡਾ ਮੇਲਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਆਸਲੇ ਪਾਸਲੇ ਸਹਿਰਾਂ ਦੇ ਲੋਕ, ਸੱਭ ਉਥੇ ਆਲ ਕਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ॥

Mahitpur and Nakodar.

ਮਹਿਤਪੁਰੰ ਅਰ ਨਕੋਦਰ, ਇਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਕਸਬਿਆਂ ਵਿਚ, ਪੱਕੀ ਕੱਚੀ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਹੈ; ਬਜਾਰ ਦੀਆਂ ਹੱਟਾਂ ਸੌ ਸੌ ਤੇ ਵਧੀਕ ਹੋਲਗੀਆਂ। ਮਹਿਤਪੁਰ ਪਠਾਲਾਂ ਦਾ, ਅਤੇ ਨਕੋਦਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੀ ਹੈ ॥

Hádíábád, Phagwáṛa, &c.

ਹਾਦੀਆਬਾਦ, ਜਿਹ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਹਦਜਾਬਾਦ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਫਗਵਾੜਾ, ਦੋਵੇਂ ਸਹਿਰ ਕੋਲੋ ਕੋਲ ਇਕ ਕੋਹ ਦੀ ਵਿੱਥ ਉੱਪੁਰ ਹਨ। ਹਾਦੀਆਬਾਦ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹੀਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਪਹਿਲ ਵਿਚ ਫੌਜਵਾਲੇ ਹੋਕੇ, ਇਸ ਸਹਿਰ ਨੂੰ ਕਈਆਂ ਗਰਾਵਾਂ ਸਣੇ ਆਪਣੇ ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਰਖਿਆ। ਅਤੇ ਫਗਵਾੜਾ ਹਿੰਦੂਆਂ ਜੱਟਾਂ ਦਾ ਹੈ। ਓਹ ਛਗੱਤੇ ਦੀ ਪਾਤਸਾਹਗਰਦੀ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਖੇ, ਸਰਦਾਰ ਫਤੇ-ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਏ ਦੇ ਰਾਜ ਤੇ ਅੱਗੇ, ਵਡੀ ਦੌਲਤ ਹਸਮਤ ਵਾਲੇ ਸਨ; ਅਤੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਬਹੁਤ ਅਬਾਦ ਸੀ; ਕਿੰਉਂਕਿ ਅਹਿਮਦਸਾਹ ਦੁਰਾਨੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਉਥੇ ਦੇ ਜਿਮੀਦਾਰਾਂ ਨੈ ਪਾਤਸਾਹ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਰਾਹ ਪਾਕੇ ਅਤੇ ਨਜਰਾਨਾ ਦੇਕੇ, ਆਪਣਾ ਸਹਿਰ ਬਚਾ ਰਖਿਆ ਸਾ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਲੋਕ ਉਹ ਨੂੰ ਆਕੀ ਠਾਣਾ ਜਾਣਕੇ ਚੁਫੇਰਿਓਂ ਆ ਬਸੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਬਸਦੇ ਜਾਂਦੇ ਸੇ; ਹੁਣ ਬੀ ਉਥੇ ਚਾਰਕੁ ਸੌ ਪੱਕੀ ਹੱਟ ਬਸ-ਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਕਈ ਪੱਕੇ ਬਾਗ ਅਜਾਂ ਤੀਕੁਰ ਮਜੂਦ ਹਨ।

ਅਤੇ ਪਰਗਟ ਹੋਵੇ, ਜੋ ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਦਾ ਲੰਬਾਉ ਥੁਹੁ-ੜਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਚੁੜਾਉ ਬਹੁਤ। ਇਹ ਦੁਆਬਾ ਸਾਰਾ ਅ-ਬਾਦ ਹੈ; ਇਸ ਵਿਚ ਮਸਹੂਰ ਅਰ ਵਡੇ ਵਡੇ ਸਹਿਰ ਦੋਕੁ ਸੌ ਹੋਣਗੇ, (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਈਕੁ ਲਿਖੇ ਗਏ ਹਨ;) ਪਰ ਨਿਕੇ ਮੋਟੇ ਪਿੰਡ ਗਿਣਤੀਓਂ ਬਾਹਰ ਹਨ। ਹਾਜੀਪੁਰੋਂ ਸੱਤ ਕੋਹ ਤਲਵਾ-ੜਾ ਨਾਮੇ ਇਕ ਮਸਹੂਰ ਗਰਾਉਂ ਹੈ, ਉਸ ਤੇ ਉੱਪੁਰਲੇ ਰੁਕ ਪਹਾੜ ਦੀ ਕੰਢੀ ਵਿਚ ਇਕ ਗੁਲਬਹਾਰ ਨਾਮੇ ਪਿੰਡ ਹੈ, ਜੋ ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਪਹਾੜੋਂ ਨਿੱਕਲਕੇ ਉਹ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪੱਧਰੀ ਧਰਤੀ ਪੁਰ ਪਹੁੰਚ-

ਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਇਕ ਬੜਾ ਭਾਰੀ ਛਰਹਾ ਦਰਿਆਓਂ ਅੱਡ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ; ਉਹ ਦਾ ਪਾੜ੍ਹਾ ਅਤੇ ਤੇਜੀ ਦਰਿਆਉ ਨਾਲੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ; ਫੇਰ ਨੌਸਹਿਰੇ ਦੇ ਘਾਟ ਦੇ ਬਰੋਬਰ ਦਰਿਆਉ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਇਕ ਹੋ ਚਲਦਾ ਹੈ। ਨੌਸਹਿਰੇ ਦਾ ਘਾਟ ਸਾਰੇ ਮੁਲਖ ਵਿਚ ਉੱਘਾ ਹੈ; ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਦੇ ਦੋਹਾਂ ਕੰਢਿਆਂ ਦੀ ਜਿਮੀਨ ਵਡੀ ਪੱਕੀ ਹੈ; ਉਸ ਘਾਟ ਦਰਿਆਉ ਕੰਢਿਆਂ ਤੇ ਕਦੇ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਉਛਲਿਆ। ਆਖੰਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਜਾਂ ਇਰਾਨ ਦੇ ਪਾਤਸਾਹ ਨਾਦਰਸਾਹ ਨੈ ਹਿੰਦੁਸਥਾਨ ਪੁਰ ਝੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਇਸੇ ਘਾਟ ਪੁਲ ਬੰਨ੍ਹਕੇ ਲੰਘਿਆ ਸਾ। ਅਤੇ ਜਿਹੜੇ ਪਹਾੜ ਇਨਾਂ ਦੁਹੁੰ ਦਰਿਆਵਾਂ ਵਿਚ ਹਨ, ਤਿਨਾਂ ਵਿਖੇ ਵਡੀ ਅਬਾਦੀ, ਅਤੇ ਕਈ ਮੁਲਖ ਬਸਦੇ, ਅਰ ਕਈ ਰਾਜੇ ਰਾਜ ਕਰਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਦੇ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਮੁਲਖ ਦੇ ਬੰਨੇ ਜੁਦੇ ਜੁਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਨਾਂ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਠਾਕੁਰਦੁਆਰੇ ਅਤੇ ਤੀਰਥ ਦੀਆਂ ਜਾਗਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਚੰਭੇ ਦੀਆਂ ਬਸਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਸ ਪਹਾੜ ਵਿਚ ਕਈ ਅਜਿਹੇ ਔਖੇ ਕਿਲੇ ਅਰ ਗੜ੍ਹ ਕੋਟ ਹਨ, ਜੋ ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਅਤੇ ਲਹੌਰ ਦੇ ਹਾਕਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਬੀ ਉਨਾਂ ਪੁਰ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਿਆ। ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਸਭਨਾਂ ਦਾ ਜੁਦਾ ਜੁਦਾ ਬਿਆਨ ਲਿਖਣਾ ਵਡਾ ਲੰਬਾ ਝੇੜਾ ਹੈ; ਇਸੀ ਕਰਕੇ ਉਪਰੋਂ ਮੁੜਕੇ, ਦੁਆਬੇ ਬਾਰੀ ਦਾ ਬਿਆਨ ਲਿਖਦਾ ਹਾਂ।

THE SECOND, OR BÁRI′ DOAB.

ਦੂਜਾ ਦੁਆਬਾ ਬਾਰੀ। ਇਹ ਦੁਆਬਾ ਬਿਆਹ ਅਰ ਰਾਵੀ ਦੇ ਗੱਭੇ ਹੈ। ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਨੂੰ ਬਾਰੀ ਇਸ ਕਰਕੇ ਆਹੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਅੱਖਰ ਬਾ ਬਿਆਹ ਤੇ, ਅਤੇ ਰੀ ਰਾਵੀ ਤੇ ਲੈਕੇ ਜਾਂ ਕੱਠਾ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਬਾਰੀ ਬਣ ਗਿਆ; ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਦੁਆਬਾ, ਜੋ ਦਰਿ-

ਆਉ ਬਿਆਹ ਅਰ ਰਾਵੀ ਦੇ ਗੱਭੇ ਹੈ। ਇਹ ਦੁਆਬਾ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦੁਆਬਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵਡਾ ਲੰਬਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਹ ਦੁਆਬਾ ਬੇੜੀ ਦੀ ਡੌਲ ਦਾ ਹੈ; ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੇ ਭੀੜਾ, ਅ-ਤੇ ਗੱਭਿਓਂ ਬਹੁਤ ਖੁੱਲਾ ਅਰ ਚੋੜਾ। ਅਤੇ ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਦੀ ਜਿਮੀਨ ਵਡੀ ਉੱਚੀ ਹੈ; ਜਿਹਾ ਕਿ ਬਿਆਹ ਦਾ ਕੰਢਾ, ਬਿਸਤ ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਦੁਆਬੇ ਦੀ ਧਰਤੀ ਨਾਲੋਂ, ਸੌਕੁ ਗਜ ਉੱਚਾ ਹੋਊ। ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ ਇਕ ਨਲ਼ੇ ਛੁੱਟ, (ਜੋ ਸਹਿਰ ਕਲਾਨੌਰ ਦੇ ਪਾਹ ਚਲਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਰਨ ਆਹੰਦੇ ਹਨ,) ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਲ਼ਾ ਅਤੇ ਬੇਈਂ ਨਹੀਂ ਹੈ; ਸੋ ਭੀ ਬਹੁਤ ਲੰਬਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅਤੇ ਉਹ ਨਲ਼ਾ ਸੁਰੀਆਂ ਦੇ ਪਾਹ, ਜੋ ਪਠਾਣਾਂ ਦੀ ਬਸਤੀ ਹੈ, ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਨਾਲ ਜਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਅੰਡ ਹੋਲ ਦੀ ਜਾਗਾ ਤੇ ਲੈਕੇ, ਮਿਲ਼ ਜਾਲ ਦੀ ਜਾਗਾ ਤੀਕੁਰ, ਚਾਲ਼ੀ ਕੋਹ ਹੋਊਗਾ।

ਅਤੇ ਇਕ ਹੋਰ ਦੋ ਨਹਿਰਾਂ ਹਨ, ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜਿਹੜੀ ਲਹੌਰ ਨੂੰ ਗਈ ਹੈ, ਨਬਾਬ ਅਲੀਮਰਦਾਂਖਾਂ ਦੀ ਲਿਆਂਦੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਨੂੰ ਸਾਹ ਨਹਿਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਨਹਿਰ ਜੋ ਬਟਾਲ਼ੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਹੇਠੋਂ ਲੰਘਕੇ, ਪੱਟੀ ਸਹਿਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਵਗ-ਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਮਾਂਝੇ ਦੇ ਮੁਲਖ ਵਿਚੀਂ ਲੰਘਕੇ ਕਸੂਰ ਦੇ ਪਰਗਨ੍ਹੇ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਵਿਚ ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਵਿਖੇ ਜਾ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਬਾਜੇ ਲੋਕ ਇਸ ਦੇਸ ਨੂੰ ਮਾਝਾ ਕਰਕੇ ਬੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਹ ਦੋਨੋ ਨਹਿਰਾਂ ਕਦੇ ਵਗਦੀਆਂ ਅਰ ਕਦੇ ਸੁੱਕੀ-ਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ; ਬਲਕ ਸਦਾ ਸੁੱਕੀਆਂ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ; ਅਪਰ ਇਕ ਤਰਾਂ ਜਾਰੀ ਰਹਿ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਕਿ ਜੋ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਹਾਕਮ ਬੇਲਦਾਰ ਨੌਕਰ ਰਖਕੇ ਸਦਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖਬਰ ਰੱਖੇ। ਅਤੇ ਇਹ ਸਾਹ ਨਹਿਰ ਮਾਧੋਪੁਰ ਦੇ ਨੇੜਿਓਂ, ਜੋ

ਸਾਹਪੁਰ ਤੇ ਪੰਜ ਕੋਹ ਨੀਚੇ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਹੈ, ਨਿੱਕਲ-ਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਉਥੇ ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਕੰਢੇ ਇਕ ਬੇਹੁੜ ਦਾ ਬਿਰਛ ਹੈ; ਉਹ ਦੇ ਨੀਚੇ ਪਾਣੀ ਦਰਿਆਉ ਤੇ ਜੁਦਾ ਹੋਕੇ ਇਕ ਵਡੇ ਡੂੰਘੇ ਛੰਭ ਵਾਂਙੁ ਚੱਲਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਥੇ ਲੱਕੜੀਆਂ ਪੱਥਰਾਂ ਦਾ ਬੱਨ ਮਾਰਕੇ ਨਹਿਰ ਦੀ ਖਾਡ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਹੈ; ਉਥੋਂ ਉਹ ਸਾਹ ਨਹਿਰ ਦਾਹੇ ਪੁਰ ਚੱਲਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਅੱਧ ਕੋਹ ਤੀਕੁਰ ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਬਰੋਬਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸ ਨਹਿਰ ਅਰ ਦਰਿਆਉ ਦਾ ਬੀਚ, ਕਿਧਰਿਓਂ ਤੀਰ ਦੀ ਮਾਰ ਹੈ, ਅਰ ਕਿਧਰਿਓਂ ਤੀਰ ਦੀ ਮਾਰ ਤੇ ਵਧੀਕ ਹੈ। ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਉਚੇ ਕੰਢੇ ਨੂੰ ਛੱਡਕੇ ਨਿਚਾਣ ਵਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ; ਉਥੋਂ ਕਸਬੇ ਸੁਜਾਣਪੁਰ ਦੇ ਕੋਲ ਪੱਛਮ ਨੂੰ ਜਾਕੇ ਪਰਮਾਨੰਦ ਨਾਮੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਪਾਹ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਹ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦਾ ਪਿੰਡ ਹੈ, ਉਹ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਦਰਖਤਾਂ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਝੰਗੀਆਂ ਹਨ। ਅਤੇ ਉਸ ਗਰਾਊਂ ਦੇ ਪਾਹ ਇਕ ਵਡੀ ਡੂੰਘੀ ਨਹਿਰ ਪਹਾੜੋਂ ਉਤਰਦੀ ਹੈ, ਜਿਹ ਨੂੰ ਰੋਦਖਾਨਾ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਸਦਾ ਪਾਣੀ ਚਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਥੁਹੁ-ੜਾ। ਅਤੇ ਜਾਂ ਬਰਸਾਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਨਹਿਰ ਭਰ ਜਾਂ-ਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਪੂਰਬ ਤੇ ਪੱਛਮ ਵਲ ਬਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਜਿਹੜੀ ਨਹਿਰ ਉੱਤਰ ਤੇ ਦੱਖਣ ਨੂੰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਸੋ ਇਸ ਰੋਦਖਾਨੇ ਦੇ ਕੰਢੇ ਉੱਪੜਦੀ ਹੈ; ਉਸ ਜਾਗਾ ਇਸ ਨਹਿਰ ਵਿਚ ਲੱਕੜੀਆਂ ਅਰ ਪੱਥਰਾਂ ਦਾ ਬੰਨ ਮਾਰਕੇ, ਨਹਿਰ ਦਾ ਪਾਣੀ ਉਹ ਦੇ ਉੱਪਰ-ਦਿਓਂ ਲੰਘਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਤੇ ਰੋਦਖਾਨੇ ਦਾ ਪਾ-ਣੀ ਹੌਲੀਂ ਹੌਲੀਂ ਥੁਹੁੜਾ ਥੁਹੁੜਾ ਪੱਥਰਾਂ ਵਿਚੀਂ ਵਗਦਾ ਹੈ, ਅਰ ਨਹਿਰ ਦਾ ਪਾਣੀ ਵਡਾ ਤੇਜ ਉਹ ਦੇ ਉਪੁਰਦੋਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਬਰਸਾਤ ਨੂੰ ਜਾਂ ਰੋਦਖਾਨੇ ਦਾ ਪਾਣੀ ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਬੰਨ ਕਿਸੇ ਕਿਸੇ ਜਾਗਾ ਤੇ ਟੁੱਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਰ ਨਹਿਰ ਦਾ ਪਾਣੀ

ਘਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਅੰਤੇ ਉੱਥੋਂ ਟੱਪਕੇ ਸਹਿਰ ਦੀਨਾਨਗਰ ਦੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ ਵਹਿੰਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਸ ਜਾਗਾ ਉਹ ਦੇ ਕੰਢੇ ਕਈ ਸੁੰਦਰ ਬਾਗ ਹਨ। ਉੱਥੋਂ ਬਟਾਲੇ ਦੇ ਪਰਗਲੇ ਵਿੱਚ ਸਹਿਰੋਂ ਤ੍ਰਿੰਨਾਂ ਕੋਹਾਂ ਪੁਰ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ; ਉੱਥੇ ਉਸ ਉੱਤੇ ਇਕ ਵਡਾ ਡਾਢਾ ਪੱਕਾ ਪੁਲ ਬੰਨਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉੱਥੋਂ ਇਹ ਨਹਿਰ ਕਸਬੇ ਮਜੀਠੇ ਦੇ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ, ਅਰ ਉੱਥੋਂ ਕੂਹਲ ਕੱਟਕੇ ਅਮਰਿਤਸਰ ਨੂੰ ਲੈ ਗਏ ਹਨ। ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਨੈ, ਸਨ ਬਾਰਾਂ ਸੈ ਅਠੱਤੀ ੧੨੩੮ ਹਿਜਰੀ ਵਿਚ, ਇਹ ਸਾਰੀ ਨਹਿਰ ਉੱਧਰੋਂ ਮੋੜਕੇ ਅਮਰਿਤਸਰ ਤੇ ਲਹੌਰ ਦੇ ਰਾਹ ਪਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਅਰ ਉਹ ਦੇ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਰਾਹ ਵਗਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਅਮਰਿਤਸਰ ਦੇ ਸਹਿਰ ਤੇ ਬਾਹਰ, ਉਹ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪੁਰ, ਇਕ ਵਡਾ ਸੁੰਦਰ ਬਾਗ ਬਲਵਾਕੇ, ਉਸ ਵਿਚ ਹੌਦ ਅਰ ਫੁਹਾਰੇ ਲਾਏ ਹੋਏ ਹਨ; ਅਤੇ ਉਸ ਬਾਗ ਦਾ ਨਾਉਂ ਰਾਮ ਬਾਗ; ਅਰ ਉਸ ਨਹਿਰ ਦਾ ਨਾਉਂ ਹਸਲੀ ਧਰਿਆ ਹੈ।

ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਦੇ ਸਮੇ ਵਿਖੇ, ਉਹ ਨਹਿਰ ਸਾਲਾਮਾਰ ਬਾਗ ਨੂੰ, ਜੋ ਲਹੌਰ ਵਿਚ ਹੈ, ਪਾਲੀ ਦੇਕੇ, ਕਿਲੇ ਛੁੱਟ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਘਰੋਘਰ ਫਿਰਦੀ ਸੀ; ਪੁਰ ਅਜੇਹੀ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਲਾਮਾਰ ਤੀਕੁਰ ਬੀ ਥ੍ਰੁਹੜਾ ਪਾਲੀ ਉੱਪੜਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਹਿਰ ਦਾ ਲੰਬਾਉ ਨਿਕਾਸ ਦੀ ਜਾਗਾ ਤੇ ਲੈਕੇ ਲਹੌਰ ਤੀਕੁਰ ਅੱਸੀ ਪਚਾਸੀ ਕੋਹ ਹੋਊ।

ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਦੇ ਲੋਕ ਵਡੇ ਕਰੜੇ ਅਤੇ ਗੁਸੈਲੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਮਾਂਝੇ ਦੇ ਲੋਕ, ਜੋ ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ ਇਕ ਮੁਲਖ ਹੈ, ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਾਰਖੰਡ ਅਰ ਚੋਰ ਅਰ ਧਾੜਵੀ ਅਤੇ ਲੜਾਕੇ ਅਰ ਕਟੋਲੇ ਮਨੁਖ ਹਨ; ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਹਿੰਦੂਆਂ ਹੀ ਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਵਸਕੀਲਾਂ ਦਾ ਭਰਾਵਾ ਅਖਸਰ ਲੰਗੋਟੀ

ਹੈ; ਸੋ ਭੀ ਅੱਗੇ ਪਿੱਛੇ ਲਟਕਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਸਲਵਾਰ ਅਰ ਤਹਿਮੰਦ ਘਟ ਪਹਿਨਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਮਝੈਲ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਭਰਾਵਾ ਹੋਰ ਡੌਲ ਦਾ ਹੈ; ਉਸ ਦਾ ਬੀ ਜਾਗਾ ਸਿਰ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਦੀ ਲਾਂਬ, ਦੁਹੁੰ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਪਹਾੜੋਂ ਉਤਰਨੇ ਦੀ ਜਾਗਾ ਤੇ ਲੈਕੇ ਉਥੇ ਤੀਕੁਰ, ਕਿ ਜਿਥੇ ਪੰਜੇ ਦਰਿਆਉ ਜਾ ਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਤਿੰਨ ਸੈ ਕੋਹਾਂ ਹੋਊਗੀ। ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਪੰਜਾਂ ਦੇ ਨਾਉਂ ਏਹ ਹਨ, ਅਰਥਾਤ ਬਹਿਤ, ਝਨਾਉ, ਰਾਵੀ, ਬਿਆਹ, ਅਰ ਸਤਲੁਜ। ਅਤੇ ਚੁੜਾਉ ਕਈ ਪਰਕਾਰ ਦਾ ਹੈ; ਜਿਹਾਕੁ ਪਹਾੜ ਕੋਲੋਂ ਗਿਆਰਾਂ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਬਟਾਲੇ ਪਾਹੋਂ ਚੋਬੀ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਲਹੌਰ ਦੇ ਸਾਹਮਣਿਓਂ ਹਰੀਕੇ ਘਾਟ ਤੀਕੁਰ, ਜਿਥੇ ਬਿਆਹ ਅਰ ਸਤਲੁਜ ਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਚਾਲੀ ਕੋਹ ਹੈ; ਇਸੀ ਤਰਾਂ ਮੁਲਤਾਨ ਦੇ ਬੰਨੇ ਤੀਕੁਰ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਬਲਕ ਪੈਰੋਪੈਰ ਘਟਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਦੇ ਸਭ ਉਣਾਸੀ ਪਰਗਣੇ ਹਨ; ਉਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਗਿਆਰਾਂ ਪਰਗਣੇ ਮੁਲਤਾਨ ਨਾਲ ਲਗਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਸੋਲਾਂ ਪਰਗਣੇ ਦੀਪਾਲਪੁਰ ਨਾਲ, ਅਤੇ ਬਵੰਜਾ ਲਹੌਰ ਨਾਲ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਹਰਟਾਂ ਨਾਲ ਸਿੰਜਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਬਾਜੇ ਜਿਲਿਆਂ ਵਿਖੇ ਬਿਆਹ ਦੇ ਕੰਢੇ ਬਰਖਾ ਨਾਲ ਖੇਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ; ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦੇਸ ਵਿਚ ਖੂਹੇ ਘੱਟ ਹਨ।

ਮੁਲਤਾਨ ਤੇ ਲਹਿੰਦੇ ਪਾਸੇ, ਜਿਥੇ ਏਹ ਦਰਿਆਉ ਜਾ ਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਬਸੋਂ ਬਹੁਤ ਹੈ, ਪਰ ਗਰਾਉਂ ਅਰ ਸਹਿਰ ਬਹੁਤ ਮਸਹੂਰ ਨਹੀਂ ਹਨ; ਇਸੀ ਕਰਕੇ ਉਨਾਂ ਦਾ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।

Multán.

ਮੁਲਤਾਨ ਇਕ ਵਡਾ ਪੁਰਾਣਾ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਸਹਿਰ ਹੈ। ਆਖੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਇਹ ਸਹਿਰ ਕਿਸੇ ਅਗਲੇ ਜੁਗ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਹਰ ਜੁਗ ਵਿਖੇ ਜੁਦਾ ਜੁਦਾ ਨਾਉਂ ਪਾਉਂਦਾ ਚਲਾ ਆਇਆ ਹੈ; ਜਿਹਾਕੁ ਹਸਤਪੁਰ, ਕੱਲਾਪੁਰ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਨਾਉਂ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਹਰ ਜੁਗ ਵਿਖੇ ਅੰਬਾਰਤ ਬੀ ਜੁਦੀ ਜੁਦੀ ਰਖਦਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਇਸ ਆਖਰੀ ਜਮਾਨੇ ਵਿਖੇ, ਜੋ ਕਲ ਜੁਗ ਹੈ, ਇਸ ਸਹਿਰ ਦਾ ਨਾਉਂ ਮੁਲਤਾਨ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਇਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਬਾਰਾਂ ਹਜਾਰ ਘਰ ਅਰ ਸਾਢੇ ਤਿੰਨ ਹਜਾਰ ਹੱਟ ਅਬਾਦ ਹੈ। ਅਤੇ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਅਰ ਸੁਦਾਗਰ ਉਥੇ ਲੱਭਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਰੇਸਮੀਨ ਜਰਬਫਤ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਉਥੇ ਚੰਗੇ ਚੰਗੇ ਬੁਣੀਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਛੀਟਾਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸੁੰਦਰ ਰੰਗਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਸਾਲ ਅਰ ਚਿਕਨ ਦੇ ਬਰੋਬਰ ਭੜਕ ਮਾਰਦੀਆਂ ਹਨ; ਅਤੇ ਸੁਨਹਿਰੀ ਕੰਮ ਬੀ ਉਥੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਸੁਦਾਗਰ ਲੋਕ ਦੂਰ ਦੂਰ ਮੁਲਖਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮੇਵਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸੰਗਤਰੇ ਅਤੇ ਅੰਬ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਨੂਪ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਕਾਬੁਲ ਅਰ ਕੰਧਾਰ ਨੂੰ ਸੁਗਾਤ ਕਰਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਹਿਰ ਅਰ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਸਾਰੀ ਪੱਕੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਛੇ ਦਰਵੱਜੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਪੂਰਬ ਦੇ ਰੁਕ ਪੰਜਾਹਾਂ ਕਦਮਾਂ ਦੀ ਵਿੱਥ ਉੱਪੁਰ ਇਕ ਪੁਰਾਣਾ ਪੱਕਾ ਕਿਲਾ ਹੈ, ਜਿਹ ਦੇ ਚਾਲੀ ਬੁਰਜ ਅਰ ਚਾਰ ਦਰਵੱਜੇ ਹਨ। ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਬਾਹਰਲੀ ਵਲੋਂ ਬਾਈ ਗਜ ਉੱਚੀ ਹੈ, ਅਰ ਅੰਦਰਲੀ ਵਲੋਂ ਕੁਛ ਘੱਟ ਹੈ। ਅਗੇ ਇਸ ਕਿਲੇ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਖਾਈ ਨਹੀ; ਹੁਣ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘੁ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਪੱਕੀ ਚੂਨੇਗਚ ਖਾਈ ਬਣ ਗਈ ਹੈ, ਅਤੇ ਦੂਹੁੰ ਦਰਵੱਜਿ-

ਆਂ ਅੱਗੇ, ਅਰਥਾਤ ਸਖੀ ਅਰ ਰੇਹੜ ਦੇ ਦਰਵੱਜੇ ਅਗੇ ਦਮ-ਦਮਾ ਬੀ ਬਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਿਲੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਾਹ ਬਹਾਉਦੀਨ ਜਕਰੀਆ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੋਤੇ ਸਾਹ ਰੁਕਨਦੀਨ ਆਲਮ ਦੀ ਖਾਨਗਾਹ ਹੈ, ਅਤੇ ਦੋਹਾਂ ਖਾਨਗਾਹਾਂ ਵਿਚ, ਸੱਤਰਾਂ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਵਿਥ ਹੈ; ਸਾਹ ਰੁਕਨ ਆਲਮ ਦੀ ਕਬਰ ਰੇਹੜ ਦੇ ਦਰਵੱਜੇ ਦੇ ਲਾਗ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਾਹ ਬਹਾਉਦੀਨ ਦਾ ਰੋਦਾ ਕਿਲੇ ਦੇ ਵਿਚ ਹੈ; ਅਤੇ ਦੋਨੋ ਰੋਦੇ ਵਡੇ ਸੁੰਦਰ ਚੀਨੀ ਦੇ ਬਲੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਕਿਲੇ ਦਾ ਗਿਰਦਾ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਸੈ ਸੱਤਰਾਂ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਅੰ-ਦਰਵਾਰ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਇਕ ਦਿਵਾਲਾ ਹੈ, ਜਿਹ ਨੂੰ ਨਰਸਿੰਘ ਔਤਾਰ ਦਾ ਦਿਵਾਲਾ ਆਹੰਦੇ ਹਨ, ਅਰ ਉਹ ਦਾ ਕਿੱਸਾ ਹਿੰ-ਦੂਆਂ ਵਿਚ ਮਸਹੂਰ ਹੈ। ਕਿਲਾ ਅਰ ਸਹਿਰ ਦੋਵੇਂ ਇਕ ਥੇਹ ਉਪੁਰ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਹ ਧਰਤੀ ਜੋ ਦਰਿਆਉ ਵਲ ਹੈ, ਸੋ ਨੀਚੀ ਹੈ॥

ਝਿੰਮੇ ਦਾ ਦਰਿਆਉ ਸਹਿਰੋਂ ਚਾਰ ਕੋਹ ਹੈ; ਹਾੜ੍ਹੀ ਸਾਉ-ਣੀ ਵਿਖੇ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੀ ਖੇਤੀ ਬਹੁਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਨੀਲ ਬੀ ਬਥੇਰਾ ਬੀਜਦੇ ਹਨ॥

ਉਸ ਦੇਸ ਵਿਚ ਹਰਟ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਗਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਸਹਿਰ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਸੱਤਰ ਬਾਗ ਤਾ ਚੰਗੇ ਅਬਾਦ ਹਨ, ਅਤੇ ਪਇਆਂ ਰਿੜ੍ਹਿਆਂ ਦਾ ਕੁਛ ਲੇਖਾ ਹੀ ਨਹੀਂ; ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹਜੂਰੀ ਬਾਗ ਅ-ਤੇ ਸੱਬਸਬਾਗ ਨਬਾਬ ਮੁਜਫਰਖਾਂ ਦੇ ਬਲਾਏ ਹੋਏ ਹਨ; ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਛਾਰਦੁਆਲੀ ਪੱਕੀ, ਅਤੇ ਬੈਠਕਾਂ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਹ ਦੇਸ ਲਹੌਰ ਨਾਲੋਂ ਦਸ ਦਰਜੇ ਪੱਛਮ ਦੀ ਵਲ ਨੇੜੇ ਹੈ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਥੇ ਲਹੌਰ ਨਾਲੋਂ ਗਰ-ਮੀ ਬਹੁਤ ਹੈ, ਅਤੇ ਪਹਾੜੋਂ ਦੂਰ ਹੋਣ ਦੇ ਸਬਬ ਬਰਖਾ ਥੁਹੁੜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ॥

Talumbá.

ਤਲੁੰਬਾ ਇਕ ਕਦੀਮੀ ਅਰ ਮਸਹੂਰ ਸਹਿਰ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ, ਮੁਲਤਾਨ ਤੇ ਤੀਹ ਕੋਹ ਚੜ੍ਹਦੇ ਰੁਕ ਹੈ; ਉਹ ਅੱਗੇ ਵਡਾ ਅਬਾਦ ਸੀ, ਹੁਣ ਪੰਜਕੁ ਸੈ ਘਰ, ਅਰ ਪੰਜਾਹਕੁ ਹੱਟਾਂ ਬਸਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਇਕ ਚੌਬੁਰਜਾ ਪੱਕਾ ਕ਼ਿਲਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਤਲੁੰਬੇ ਥੀਂ ਚਾਰ ਕੋਹ ਇਕ ਉਜਾੜ ਹੈ, ਜਿਹ ਨੂੰ ਬਾਰ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਉਥੇ ਦੀ ਜਿਮੀਂਦਾਰੀ ਉਸ ਕੌਮ ਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਕਾਠੀਆ ਕਹਾਉਂਦੀ ਹੈ; ਕੀ ਜਾਣਯੇ ਉਸ ਬਾਰ ਵਿਚ ਬੀ ਉਹੋ ਲੋਕ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਣਗੇ; ਅਤੇ ਇਹ ਬਾਰ ਇਸੀ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ ਹੈ, ਚਾਲ੍ਹੀ ਕੋਹ ਚੌੜੀ ਅਰ ਸੌ ਕੋਹ ਲੰਬੀ ਹੋਊ। ਇਸ ਬਾਰ ਵਿਖੇ ਕੰਡਿਆਲ਼ੇ ਦਰਖਤ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਅਤੇ ਜਲ ਲੋਕ, ਜੋ ਇਸ ਬਾਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਪੁਰ ਮੁਲਤਾਨ ਦੇ ਬੰਨੇ ਤੀਕੁਰ ਲੁਟਦੇ ਅਰ ਧਾੜੇ ਮਾਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ ਥਲ ਬੀ ਕਈ ਹਨ, ਪਰ ਪੰਜਨੱਦ ਦੀ ਹੱਦ ਤੀਕੁਰ ਉਜਾੜਾਂ ਬਹੁਤ ਹਨ॥

Harappá.

ਹੜੱਪਾ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਇਕ ਮਸਹੂਰ ਸਹਿਰ ਹੈ; ਘਰਾਂ ਦੀ ਬਸੋਂ ਦੇਕੁ ਸੌ ਤੀਕੁਰ ਹੋਵੇਗੀ, ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਜਿਮੀ-ਦਾਰੀ ਹੱਟਾਂ, ਜੋ ਕਾਠੀਆ ਅਖਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਬਾਰ ਦੇ ਤੋਨੇ ਵਿਚ ਹਨ; ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਦੂੱਲਾਪੁਰ ਲਗ ਸਭ ਉਜਾੜ ਹੈ। ਇਸੀ ਕਰਕੇ ਜਲਾਂ ਦੇ ਡਰ ਦੇ ਮਾਰੇ, ਬਿਨਾ ਸਾਥਲੇ ਕੋਈ ਇਕੱਲਾ ਦੁ-ਕੱਲਾ ਉਸ ਰਸਤੇ ਨਹੀਂ ਲੰਘ ਸਕਦਾ; ਅਤੇ ਉਥੇ ਐਡਾ ਬਣ ਹੈ, ਜੋ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਨਜਰੀ ਆਉਂਦਾ। ਅਤੇ ਇਨਾਂ ਦੋ-ਨਾਂ ਨਗਰਾਂ ਅਰਥਾਤ ਤਲੁੰਬੇ ਅਰ ਹੜੱਪੇ ਵਿਚ, ਪੱਚੀਹਾਂ ਕੋਹਾਂ ਦੀ ਵਿੱਥ ਹੈ, ਪਰ ਲੋਕ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਕੱਠਾ ਨਾਉਂ ਲੈਂਦੇ ਹਨ॥

Patan, or Pák Patan.

ਪਟਣ ਇਕ ਕਦੀਮੀ ਸਹਿਰ ਹੈ; ਅਗਲੇ ਜਮਾਨੇ ਵਿਚ ਇਹ ਦਾ ਨਾਉਂ ਅਜੋਧਨ ਕਰਕੇ ਲਿਖਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਹੁਣ ਪਟਣ ਕਰਕੇ ਮਸਹੂਰ ਹੈ। ਉਹ ਸਾਰਾ ਪੱਕਾ ਹੈ, ਅਰ ਪੰਦਰਾਂ ਸੈ ਘਰ, ਅਰ ਦੋ ਸੈ ਹੱਟ ਉਸ ਵਿਚ ਬਸਦੀ ਹੈ॥

ਅਤੇ ਇਸੀ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਖੁਆਜਾ ਫਰੀਦੁੱਦੀਨ ਸਕਰਗੰਜ ਚਿਸਤੀ ਦੀ ਖਾਨਗਾਹ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਹ ਖੁਆਜਾ ਕੁਤਬਦੀਨ ਬਖਤਿਆਰ ਓਸੀ ਕਾਕੀ ਦਾ ਚੇਲਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਖੁਆਜਾ ਉਸਮਾਨ ਹਾਰੂਨੀ ਦਾ ਚੇਲਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਖੁਆਜਾ ਮੁਈਨ-ਦੀਨ ਹਸਨ ਸੰਜਰੀ ਅਜਮੇਰਵਾਲੇ ਦਾ ਚੇਲਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਨਾਂ ਖੁਆਜਿਆਂ ਦੀ ਕਰਾਮਾਤ ਦੀ ਵਿਥਿਆ ਜਗਤ ਵਿਚ ਉੱਘੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਤੇਬਾਂ ਵਿਚ ਬੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ॥

ਅਤੇ ਲੋਕ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੇ ਤਾਜੀਆਂ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਪਾਕ ਪਟਣ ਨੂੰ ਦਰਸਣ ਲਈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਨਾਂ ਦੀ ਉਲਾਦ ਗੋਰ ਦੇ ਸਮੇ ਤੇ ਲੈਕੇ ਇਸ ਵੇਲੇ ਤੀਕੁਰ ਪਤ ਪੁਰਮਤ ਨਾਲ ਰਹੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਸਲੇ ਤੱਲਕੇ ਉਨਾਂ ਦੇ ਹੇਠ ਸਾ॥

ਅਤੇ ਜੋ ਖਲੀਫਾ ਗੱਦੀ ਪੁਰ ਬੈਠਦਾ, ਤਿਸ ਨੂੰ ਦਿਵਾਨ ਦਾ ਖਤਾਬ ਦਿੰਦੇ ਸੇ; ਅਤੇ ਮੁੱਢੋਂ ਫੌਜਵਾਲੇ ਸਨ॥

ਅਤੇ ਜਾਂ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘ ਨੈ ਮੁਲਤਾਨ ਮਾਰ ਲਿਆ, ਅਤੇ ਇਹ ਮੁਲਖ ਸਾਰਾ ਉਹ ਦੇ ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਇਹ ਸਹਿਰ ਬੀ ਸੇਖ ਦੀ ਉਲਾਦ ਕੋਲੋਂ, ਸਣੇ ਮਾਲ ਧਨ ਜੋਰ ਨਾਲ ਖੁਹ ਲਿਆ, ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤ ਖੜਕਸਿੰਘ ਨੂੰ ਚੱਕ ਦਿੱਤਾ॥

ਹੁਣ ਸੇਖ ਦੀ ਉਲਾਦ ਰਈਯਤ ਵਾਂਙੂ ਉਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਬਸਦੀ ਹੈ, ਅਰ ਉਹ ਦੇ ਖਾਣ ਪੀਣ ਦਾ ਗੁਜਾਰਾ ਛੜਾ ਮੁਰੀ-ਦਾਂ ਹੀ ਪੁਰ ਹੈ। ਸਹਿਰ ਉਚਾਣ ਪੁਰ ਬਸਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਸੇਖ

ਦੀ ਕਬਰ ਨਿਚਾਲ਼ ਵਿਚ ਹੈ। ਦਰਿਆਉ ਬਿਆਹ ਅਰ ਸਤਲੁਜ ਸਹਿਰੋਂ ਛੜਦੇ ਕੁਕ ਪੰਜਾਂ ਕੋਹਾਂ ਪੁਰ ਹਨ॥

Dípálpur.

ਸਰਕਾਰ ਦੀਪਾਲਪੁਰ ਇਕ ਕਦੀਮੀ ਪੁਰਾਣਾ ਸਹਿਰ ਗੱਦੀ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ। ਅਗਲੇ ਜਮਾਨੇ ਵਿਚ ਇਹ ਵਡਾ ਸਹਿਰ ਹੋ ਚੁਕਿਆ ਹੈ; ਹੁਣ ਸਾਰਾ ਉਜਾੜ ਪਿਆ ਹੈ; ਇਕ ਕਿਲੇ ਦੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਕੁਛ ਬ੍ਰਹੁੜੀ ਜਿਹੀ ਵਸੋਂ ਹੈ। ਅਤੇ ਕਿਲਾ ਪੱਕੀ-ਆਂ ਇੱਟਾਂ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਸ ਕਿਲੇ ਦੇ ਅੱਸੀਕੁ ਬੁਰਜ ਹਨ, ਅਤੇ ਛੇ ਪਰਗਣੇ ਉਸ ਨਾਲ਼ ਲਗਦੇ ਹਨ; ਪਰ ਆਪ ਪਰਗਣਿਆਂ ਸਣੇ ਮੁਲਤਾਨ ਨਾਲ਼ ਲਗਦਾ ਹੈ; ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਉਥੋਂ ਸੱਤ ਕੋਹ ਹੈ॥

Gaṛh.

ਗੜ੍ਹ ਇਕ ਕਸਬਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਦਸ ਗਿਆਰਾਂ ਸੈ ਘਰ; ਅਤੇ ਸੇਖ ਬੰਦਗੀ ਦਾਊਦ ਕਾਦਰੀ ਦੀ ਕਬਰ ਹੈ; ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਲਾਦ ਦੇ ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਸੇਉਕ ਹਨ; ਪਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਜਾਰ ਦੀ ਰੌਣਕ ਘਟ ਗਈ॥

Hujrá Sháh Muqím dá.

ਹੁਜਰਾ ਸਾਹ ਮੁਕੀਮ ਦਾ ਇਕ ਪੱਕਾ ਸਹਿਰ ਹੈ; ਉਸ ਵਿਚੁ ਪੰਦਰਾਂਕੁ ਸੌ ਘਰ ਬਸਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਾਹ ਮੁਕੀਮ ਕਾਦਰੀ ਦਾ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਵਡਾ ਸੰਤ ਅਰ ਅੱਗਿਛੋਂ ਪਿੱਛੇ-ਓਂ ਖਰਾ ਅਮੋਲ ਸੱਜਦ ਥਾ। ਉਹ ਦੀ ਉਲਾਦ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਤੇ ਅੱਗੇ ਫੌਜ ਅਤੇ ਮੁਲਖਵਾਲ਼ੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਸਭ ਕਾਮੇ ਸਣੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਸਾ॥

ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਬੀਤ ਚੁਕਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਹਬਸਿੰਘੁ ਬੇਦੀ ਨੈ ਇਸ ਸਹਿਰ ਨੂੰ ਲੁਟਕੇ, ਫੂਕ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਸੇਖ ਦੀ ਉਲਾਦ ਨੂੰ ਕੈਦ

ਕਰਖੇ ਵਡੀ ਠਕੜੀ ਨਾਲ ਭਰਮਾ ਭਰਮਾਕੇ ਜੀਨੋਂ ਮਾਰ ਸਿਟਿਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਜੋ ਕੋਈ ਬਚ ਰਹੇ ਸੇ, ਸੋ ਹੁਣ ਹੋਰ ਰਈਅਤ ਵਾਂਙੁ ਸਹਿਰ ਵਿਚੰ ਬਸਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਸੇਊਕਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਪੁਰ ਗੁਜਾਰਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

Kasúr.

ਕਸੂਰ ਇਕ ਵਡਾ ਪੁਰਾਣਾ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਜੋ ਅਗਲੇ ਸਮੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਅਬਾਦ ਸੀ; ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਇਹ ਸਹਿਰ ਰਾਜਾ ਰਾਮਚੰਦਰ ਦੇ ਪੁੱਤ ਕੁੱਸੁ ਦਾ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਤੇ ਸੁਲਤਾਨ ਗਿਆਸਦੀਨ ਅਰ ਹੋਰਨਾਂ ਗੋਰੀ ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਦੇ ਸਮੇ ਵਿਖੇ, ਜਾਂ ਚੰਗੇਜਖਾਨੀ ਮੁਗਲ ਪੰਜਾਬ ਪੁਰ ਞੜਾਈ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਇਸ ਦੇਸ ਵਿਚ, ਕਸੂਰ ਛੁੱਟ, ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਥ੍ਹੁੜੀ ਅਬਾਦੀ ਸੀ; ਇਸੀ ਕਰਕੇ ਮੀਰ ਖੁਸਰੋ ਦਿੱਲੀਵਾਲੇ ਨੈ ਆਖਿਆ ਹੈ,

از حد سامانہ تا لاهور هیچ عمارت نہ مگر در کسور

ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਹੈ, ਜੋ ਸਮਾਣੇ ਤੇ ਲੈਕੇ ਲਹੌਰ ਤੀਕੁਰ, ਕਸੂਰ ਛੁਟ, ਹੋਰ ਕਿਧਰੇ ਬਸੋਂ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਾਂ ਮੀਰ ਤੈਮੂਰ ਹਿੰਦੁਸਥਾਨ ਪੁਰ ਞੜਾਈ ਕਰਕੇ ਮੁੜ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਖਿਦਰਖਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਾਂ ਨੂੰ ਲਭ ਗਈ, ਅਤੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਫਾਟਕ ਦੇ ਕਾਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਾਤਸਾਹੀ ਨੈ ਕੁਛ ਰੌਣਕ ਨਾ ਪਕੜੀ, ਤਾਂ ਹਰ ਕੋਈ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਜਾਗਾ ਠਾਣੇਮੀਰ ਬਣ ਬੈਠਾ, ਬਲਕ ਬਹਿਲੋਲ ਲੋਦੀ ਪਠਾਣ ਨੈ, ਜੋ ਦੀਪਾਲਪੁਰ ਵਿਚ ਹਾਕਮ ਸਾ, ਅਤੇ ਸੇਖੇ ਨਾਮੇ ਘੇਖੁਰ ਦੇ ਬਰਗਲਾਨਣੇ ਕਰਕੇ, ਪਾਤਸਾਹੀ ਦਾ ਦਾਜਾ ਕੀਤਾ ਸਾ, ਇਸ ਜਿਲੇ ਵਿਚ ਪਠਾਣਾਂ ਨੂੰ ਬਸਾਇਆ, ਅਤੇ ਇਸ ਗਿਰਦੇ ਦੀ ਜਿਮੀਦਾਰੀ ਬੀ ਪਠਾਣਾਂ ਹੀ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤੀ।

ਅਤੇ ਇਹ ਲੋਕ ਸਪਾਹਪੁਣੇ ਦੇ ਕਾਰਨ ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਦੇ ਅੱਗੇ ਮੰਨੇ ਦੰਨੇ ਹੋਏ, ਅਤੇ ਮਨਸਬਦਾਰ ਹੀ ਰਹੇ। ਪਰ ਜਾਂ ਸਿੱਖ ਫਤੂਰ ਮਚਾਕੇ ਮੁਲਖ ਨੂੰ ਵੈਰਾਨ ਕਰਨ ਲਗੇ, ਅਤੇ ਕੋਈ ਪਾਤ-ਸਾਹੀ ਨਾ ਰਹੀ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਨੂੰ ਬੀ ਲੁੱਟ ਪੁਟਕੇ ਫੂਕ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਸੋਇਨਾ ਚਾਂਦੀ, ਮਾਲ ਧਨ, ਜੜਾਊ ਗਹਿਣੇ, ਅਤੇ ਮੋਤੀ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਇਤਨਾ ਕੁਛ ਲੁੱਟਿਆ, ਜੋ ਗਿਣ-ਤੀਓਂ ਬਾਹਰ ਹੈ।

ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਸਰਦਾਰ ਜੱਸਾਸਿੰਘੁ ਰਾਮਗੜ੍ਹੀਏ ਕੱਲੇ ਦੇ ਹਿਸੇ ਇਤਨਾ ਜੜਾਊ ਗਹਿਣਾ ਅਤੇ ਸੋਇਨਾ ਮੋਤੀ ਆਇ-ਆ ਸੀ, ਜੋ ਇਕ ਪਲੰਘ ਪੁਰ ਲੱਦਕੇ ਚੋਹੁੰ ਜਣਿਆਂ ਨੇ ਮਰ ਪਿੱਟਕੇ ਚੱਕਿਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਅਮਰਿਤਸਰ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਫੱਕ ਦੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਦਬਵਾ ਦਿੱਤਾ ਸਾ; ਪਰ ਰੱਬ ਦੀ ਭਾਉਣੀ ਅਜਿਹੀ ਹੋਈ, ਜੋ ਉਹ ਨੂੰ ਉਹ ਜਾਗਾ ਹੀ ਭੁਲ ਗਈ, ਅਤੇ ਉਸ ਤੇ ਪਿੱਛੇ ਉਹ ਦੀ ਉਲਾਦ ਨੂੰ ਬੀ ਨਾ ਲੱਭੀ; ਪੁਣ ਤੀਕੁਰ ਉੱਥੇ ਹੀ ਦਬੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਪਰ ਮਲੂਮ ਨਹੀਂ, ਜੋ ਕਿਹੜੀ ਜਾਗਾ ਹੈ।

ਇਸੀ ਤਰਾਂ ਹੋਰਨਾਂ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ, ਜਿਹਾਕੁ ਸਰਦਾਰ ਜੈਸਿੰਘੁ ਘਨੀਏ, ਅਤੇ ਝੰਡਾਸਿੰਘੁ ਭੰਗੀ, ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਇਤ-ਨੀ ਲੁੱਟ ਹਥ ਲੱਗੀ, ਜੋ ਸਰਦਾਰ ਬਣ ਗਏ; ਅਰ ਇਸ ਲੜਾ-ਈ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਪਠਾਣ ਮਾਰੇ ਗਏ।

ਉਸ ਤੇ ਪਿਛੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਸਿੱਖਾਂ ਪਾਹ, ਜੋ ਭੰਗੀ ਕਹਾਉਂਦੇ ਸੇ, ਰਿਹਾ; ਪਰ ਜਾਂ ਜਮਾਨਸਾਹ ਦੁਰਾਨੀ ਲਹੌਰ ਵਿਚ ਆ-ਇਆ, ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਲੋਕ ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਭੱਜ ਗਏ, ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਨਜਾਮਦੀਨਖਾਂ ਪਠਾਣ ਨੇ, ਜੋ ਇਸ ਦੇਸ ਦਾ ਭੂਮੀਆ ਸੀ, ਖਿਹੁਲ ਪਾਕੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਨੂੰ ਲੈ ਲਿਆ, ਅਤੇ ਪੱਕੇ ਪੈਰੀਂ ਹੋ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਸਦਾ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਲੜਕੇ ਫਤਾ ਪਾਉਂਦਾ ਰਿ-

ਹਾ। ਓੜਕ ਇਹ ਦੀ ਆਪਣੀ ਹੀ ਕੌਮ ਦਿਆਂ ਪਠਾਣਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੈ ਨੇਮ ਧਰਮ ਕਰਕੇ ਉਹ ਨੂੰ ਮਾਰ ਸਿਟਿਆ, ਅਤੇ ਕੁਤਬਦੀਨਖਾਂ ਉਹ ਦਾ ਭਾਈ ਉਸ ਦੀ ਜਾਗਾ ਸਰਦਾਰ ਹੋਇਆ। ਪਰੰਤੂ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘੁ ਨੈ ਦੋ ਤਿੰਨ ਬਾਰ ਕੁਤਬਦੀਨਖਾਂ ਪੁਰ ਲੜਾਈ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਕੁਛ ਨਾ ਕਰ ਸਕਿਆ; ਓੜਕ ਨੂੰ ਉਹ ਦੇ ਨੌਕਰਾਂ ਚਾਕਰਾਂ ਵਿਚ ਫਾਟਕ ਪਾਕੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਨੂੰ ਮਾਰ ਲਿਆ॥

ਅਤੇ ਕੁਤਬਦੀਨਖਾਂ ਦਾ ਪੋਤਾ ਜਮਾਲਦੀਨਖਾਂ, ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘੁ ਦੇ ਨੌਕਰਾਂ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਹੋ ਗਿਆ; ਹੁਣ ਤੀਕੁਰ ਉਸੀ ਤਰਾਂ ਨੌਕਰੀ ਵਿਚ ਹਾਜਰ ਹੈ॥

ਹੁਣ ਇਹ ਸਹਿਰ ਪਠਾਣਾਂ ਦੇ ਨਾਵਾਂ ਪੁਰ ਜੁਦੇ ਜੁਦੇ ਕੋਟਾਂ ਵਿਚ ਬਸਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਹਰ ਬਸਤੀ ਨੂੰ ਕੋਟ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਜਿਹਾਕੁ ਹੁਸੈਨਖਾਂ ਦਾ ਕੋਟ, ਜੋ ਇਕ ਵਡਾ ਸਹਿਰ ਹੈ; ਗੁਲਾਮਮੁਹਈਉਦੀਨਖਾਂ ਦਾ ਕੋਟ, ਸਕੂਰਖਾਂ ਦਾ ਕੋਟ, ਉਸਮਾਨਖਾਂ ਦਾ ਕੋਟ, ਮੁਹੱਮਦਖਾਂ ਦਾ ਕੋਟ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਕੋਟ ਹਨ॥

ਅਤੇ ਇਨਾਂ ਕੋਟਾਂ ਵਿਚ ਤਿੰਨਕੁ ਸੌ ਹੱਟ, ਅਰ ਕਈ ਹਜਾਰ ਘਰ ਅਬਾਦ ਹਨ। ਉਥੇ ਚਾਹਲੀਆਂ ਹੱਥਾਂ ਪੁਰ ਪਾਣੀ ਨਿੱਕਲਦਾ ਹੈ; ਪਰ ਕਿਧਰੇ ਖਾਰਾ, ਕਿਧਰੇ ਮਿੱਠਾ। ਅਤੇ ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਉੱਥੋਂ ਸੱਤ ਕੋਹ ਹੈ॥

Mánjhá.

ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਬਾਰੀ ਵਿਖੇ, ਮਾਂਝਾ ਇਕ ਜੁਦਾ ਹੀ ਮੁਲਖ ਹੈ, ਕਿ ਜਿਥੇ ਖੂਹੇ, ਨਦੀ, ਨਾਲੇ, ਕਿਧਰੇ ਨਹੀਂ ਹਨ; ਪਰ ਢੱਕ ਅਰ ਕੰਡਿਆਲੇ ਦਰਖਤਾਂ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਜੰਗਲ ਹੈ, ਜੋ ਬਾਜੀ ਜਾਗਾ ਤੇ ਅਸਵਾਰ ਨੂੰ ਬੀ ਲੰਘਣਾ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਇਸੀ ਕਰਕੇ ਇਸ ਮੁਲਖ ਦੇ ਜਿਮੀਦਾਰ, ਜੋ ਬਹੁਤ ਹਿੰਦੂ ਹਨ, ਲਹੌਰ

ਦੇ ਸੂਬੇ ਕੋਲੋਂ ਆਕੀ ਹੁੰਦੇ, ਅਰ ਧਾੜੇ ਮਾਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਉੱਪੁਰ ਕੋਈ ਸਹਿਜੇ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਿਆ।

ਇਸ ਮੁਲਖ ਦੀ ਪੂਰਬੀ ਹੱਦ ਵੈਰੋਵਾਲ, ਜੋ ਦਰਿਆਉ ਬਿਆਹ ਦੇ ਕੰਢੇ ਹੈ; ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਹੱਦ ਸਹਿਰ ਲਹੌਰ; ਅਤੇ ਉਤਰ ਦੀ ਹੱਦ ਸਹਿਰ ਅਮਰਿਤਸਰ; ਅਤੇ ਉਸ ਤੇ ਦੱਖਣ ਬੰਨੇ ਸਹਿਰ ਕਸੂਰ ਹੈ।

ਉਸ ਥੋਂ ਅਗੇ ਨੱਕੇ ਦਾ ਮੁਲਖ ਚਲਦਾ ਹੈ, ਅਰ ਨੱਕਾ ਬਾਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਅਤੇ ਇਸ ਮਾਂਝੇ ਦੇ ਮੁਲਖ ਵਿਚ, ਚਲ੍ਹੇ ਕਲਕ ਅਤੇ ਕਮਾਦੀ ਖੂਹਾਂ ਉੱਪੁਰ ਅਤੇ ਬਰਖਾ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਚਾਉਲ ਘੱਟ ਬੀਜੀਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਸ ਮੁਲਖ ਵਿਚ ਵਡੇ ਵਡੇ ਸਹਿਰ ਵਰਗੇ ਪਿੰਡ ਹਨ, ਅਰ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਗਰਾਉਂ ਤਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਣਗਿਣਤ ਹਨ; ਪਰ ਬਾਜੇ ਪਿੰਡ, ਕਿ ਜਿਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਨਿਕਾਸ ਹੈ, ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਮਸਹੂਰ ਹਨ, ਸੋ ਇਸ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

Khemkarn.

ਖੇਮਕਰਨ ਕਸੂਰੋਂ ਬਾਰਾਂ ਕੋਹ ਹੈ, ਉਹ ਦੇ ਤਿੰਨਾਂ ਕੋਟਾਂ ਵਿਚ ਅਬਾਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਸੌਕੁ ਹੱਟ ਬੀ ਹੋਊ, ਅਤੇ ਉਹ ਹਿੰਦੂ ਜਿਮੀਦਾਰਾਂ ਦਾ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਜੋ ਕੰਬੋ ਅਖਾਉਂਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਤਿਹੁੰ ਕੋਟਾਂ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਪੱਕੀ ਸਫੀਲ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਸੋ ਹੁਣ ਕਿਸੀ ਕਿਸੀ ਜਾਗਾ ਤੇ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਭੇਡਾਂ ਦੀ ਉੱਨ ਦੇ ਭੂਰੇ ਬਹੁਤ ਚੰਗੇ ਬੁਣੀਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਬੁਪਾਰੀ ਉੱਥੋਂ ਦੇਸ ਦੇਸ ਨੂੰ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

Laṭúhá.

ਲਟੂਹਾ ਇਕੁ ਵਡਾ ਮਸਹੂਰ ਸੰਧੂ ਜਟਾਂ ਦਾ ਪਿੰਡ ਹੈ, ਉਸ

ਵਿਚ ਸਭ ਪੰਜਕੁ ਸੈ ਘਰ ਬਸਦਾ ਹੋਊ; ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤ-ਸਿੰਘੁ ਨੈ ਲਹੌਰ ਫ਼ਤਾ ਕਰਕੇ, ਇਹ ਪਿੰਡ ਵਡੀ ਲੜਾਈ ਨਾਲ਼ ਮਾਰਿਆ ਸੀ ।

Paṭṭí.

ਕਸਬਾ ਪੱਟੀ ਮਾਂਝੇ ਦੇ ਮੁਲਖ ਵਿਚ ਇਕ ਮਸਹੂਰ ਜਾਗਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਦੇ ਬਜਾਰ ਦੀਆਂ ਛਾਈਕੁ ਸੈ ਹੱਟਾਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਅੰਬਾਰਤ ਬਹੁਤੀਆਂ ਜਾਗਾਂ ਤੇ ਪੱਕੀ, ਅਤੇ ਕਿਧਰੇ ਕਿਧਰੇ ਤੇ ਕੱਚੀ ਹੈ; ਪਰ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਹੁਲ ਕਈਆਂ ਜਾਗਾਂ ਤੇ ਢੈਹਿ ਗਈ ਹੈ; ਅਗੇ ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਦੇ ਵੇਲੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਹਾਕਮ ਸਥਾਨ ਸੀ ।

ਸਹਿਰ ਤੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਦੇ ਖੂਹਾਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਖਾਰਾ, ਅਤੇ ਬਾਹਰਲਿਆਂ ਦਾ ਮਿਠਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਪੱਛਮ ਦੀ ਵਲ ਇਕ ਪੱਕਾ ਕਿਲਾ ਹੈ, ਪਰ ਖਾਈ ਕੱਚੀ ਹੈ ॥

Naushahirá.

ਨੌਸਹਿਰਾ ਪੱਟੀ ਤੇ ਛੇ ਕੋਹ ਹੈ; ਉਹ ਦੀ ਬਸੋਂ, ਸੱਤ ਸੈ ਘਰੁ, ਅਰ ਪੰਜਾਹਕੁ ਹੱਟੀਆਂ ਹਨ; ਉਥੇ ਦੀ ਜਿਮੀਦਾਰੀ, ਪੰਨੂ ਗੋਤੇ ਜੱਟਾਂ ਦੀ ਹੈ ।

Khaḍúr.

ਖਡੂਰ ਇਕ ਪਿੰਡ ਹੈ, ਜੋ ਮਾਂਝੇ ਦੇਸ ਦੇ ਪੂਰਬ ਰੁਕ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪੁਰ, ਦਰਿਆਉ ਬਿਆਹ ਤੇ ਸੱਤ ਕੋਹ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਸੌਕੁ ਘਰ ਬਸਦਾ ਹੋਊਗਾ; ਅਤੇ ਗੁਹੂਰੇ ਗੋਤੇ ਜੱਟ ਉਥੇ ਦੇ ਬਾਰਸ ਹਨ ।

ਉਸ ਪਿੰਡੋਂ ਬਾਹਰ ਉੱਤਰ ਦੇ ਰੁਕ, ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦਾ ਦੇਹਰਾ ਹੈ, ਜੋ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅਤੇ ਵਡਾ ਚੇਲਾ ਸਾ; ਉਸ ਦੀ ਵਿਥਿਆ ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਦਫਤਰ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ ।

ਇਹ ਦੇਹਰਾ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਅਤੇ ਪੱਕਾ ਹੁਲ ਹੀ ਦਾ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਦੇ ਗੁੰਮਜਾਂ ਵਿਚ ਸਾਰਾ ਸੁਨਹਿਰੀ ਕੰਮ

ਬੀਤਾ ਹੋਇਆ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਬਾਗ ਵਾਂਙੂ ਇਕ ਪੱਕੀ ਕੰਧ ਖਿੱਚੀ ਹੋਈ, ਅਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਚੰਗੀਆਂ ਬੈਠਕਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਸ ਬਾਗ ਦੇ ਕੋਲ਼ ਦੋ ਤਿੰਨ ਪੱਕੀਆਂ ਹਵੇ-ਲੀਆਂ ਵੈਰੋਵਾਲ਼ੀਆਂ ਬਾਵਿਆਂ ਦੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਹੋਈ-ਆਂ ਹਨ ॥

Naurangábád.

ਨੌਰੰਗਾਬਾਦ ਦੀ ਸਰਾਂ ਸਾਹਜਹਾਂ ਪਾਤ਼ਸਾਹ ਦੀ ਬਣਾਈ ਹੋ-ਈ ਹੈ; ਉਹ ਦੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ ਇਕ ਮੁਨਾਰਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਹੁਣ ਉਸ ਸਰਾਂ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਜੱਟ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ॥

ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਲਾਗ ਤੀਰ ਦੀ ਮਾਰ ਪੁਰ ਇਕ ਪੱਕਾ ਤਲਾਉ ਹੈ, ਜੋ ਹੁਣ ਕਈਆਂ ਜਾਗਾਂ ਤੇ ਢੈਹਿ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸ ਸਰਾਂ ਤੇ ਢਾਈਆਂ ਕੋਹਾਂ ਦੀ ਬਿੱਥ ਉਪੁਰ ਇਕ ਤਲਾਉ ਹੈ, ਜਿਹ ਨੂੰ ਤਰਨਤਾਰਨ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਇਹ ਤਲਾਉ ਗੁਰੂ ਅਰਜਣ ਦਾ ਪੱਟਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦਾ ਚੋਥਾ ਚੇਲਾ ਸਾ; ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਲੋਕ ਇਸ ਤਲਾਉ ਨੂੰ ਅਮਰਿਤ-ਸਰ ਜਿਹਾ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ ਦੀ ਜਾਗਾ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਭਾਦੋਂ ਦੀ ਅਮਾਉਸ ਦੇ ਦਿਨ ਉਥੇ ਕਠੇ ਹੋਕੇ ਅਸਨਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ॥

ਹੁਣ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘੁ ਨੈ ਇਸ ਤਲਾਉ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਬਣਵਾਕੇ, ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਪੈਸਾ ਖਰਚਕੇ, ਉਹ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਅਕਾ-ਲੀਆਂ ਲਈ ਵਡੀਆਂ ਸੁੰਦਰ ਬੈਠਕਾਂ ਬਣਵਾਈਆਂ ਹਨ। ਹੁਣ ਉਹ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਇਕ ਪਿੰਡ ਬਸ ਗਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਪੰਜਾਹਕੁ ਹੱਟਾਂ ਬੀ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਉਥੇ ਸਦਾ ਅੰ-ਬਾਰਤ ਦਾ ਕੰਮ ਛਿੜਿਆ ਰਹਿੰਦਾ, ਅਤੇ ਬਸੋਂ ਵਧਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਸ ਤਲਾਉ ਦਾ ਲੰਬਾਉ ਚੁੜਾਉ, ਹਰ ਪਾਸੇ ਤੇ ਦੋ ਦੋ ਸੈ ਕਰਮਾਂ ਹੈ।

Amritsar.

ਅਮਰਿਤਸਰ ਇਕ ਵਡਾ ਸਹਿਰ ਨਵਾਂ ਬਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਅਤੇ ਅਮਰਿਤਸਰ ਤਲਾਉ ਦਾ ਨਾਉਂ ਹੈ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ, ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦੇ ਤੀਜੇ ਚੇਲੇ ਦਾ ਪੱਟਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਕਿ ਜਿਨ ਇਹ ਤਲਾਉ ਪੱਟਕੇ ਉਹ ਦੇ ਗੱਭੇ ਆਪਣੇ ਲਈ ਇਕ ਬੈਠਕ ਬਣਾਈ, ਅਤੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਉਸੀ ਤਲਾਉ ਦੇ ਨਾਉਂ ਪੁਰ ਮਸਹੂਰ ਹੋ ਗਿਆ।

ਜਾਂ ਅਕਬਰ ਪਾਤਸਾਹ ਨੈ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਦੀ ਖਾਤਰ ਇਸ ਗਿਰਦੇ ਦਿਆਂ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚੋਂ ਥੁਹੁੜੀ ਜਿਹੀ ਭੋਂ ਕੱਟਕੇ ਚੱਕ ਬੰਨ੍ਹਿਆ, ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਸ ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਾਉਂ ਰਾਮਦਾਸ ਦਾ ਚੱਕ ਪੈ ਗਿਆ॥

ਅਤੇ ਰਾਮਦਾਸ ਨੈ ਸੁਣਿਆ ਥਾ, ਜੋ ਇਸ ਜਾਗਾ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਕੁਛ ਚਿਰ ਬੈਠ ਚੁੱਕਾ ਹੈ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਨ ਤਲਾਉ ਪੱਟਕੇ ਇਸ ਜਾਗਾ ਦੇ ਬਸਾਉਣ ਦਾ ਉੱਦਮ ਚੱਕਿਆ; ਪਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਕੁਛ ਐਡੀ ਅੰਬਾਰਤ ਨਸੋ, ਨਿਰੇ ਮਾਂਝੇ ਦੇ ਗੁਆਰ, ਜੋ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਗੱਦੀਨਸੀਨਾਂ ਉਪੁਰ ਭਰੋਸਾ ਧਰਦੇ ਸਨ, ਉਸ ਜਾਗਾ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਟੇਕਦੇ, ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਤਿਹਾਰ ਅਰ ਗੁਹਿਲ ਦੇ ਦਿਨ ਉਸ ਤਲਾਉ ਵਿਚ ਅਸਨਾਨ ਕਰਦੇ ਸੇ।

ਜਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਮੰਡਲੀ ਪੈਦਾ ਹੋਈ, ਤਾਂ ਇਸ ਤਲਾਉ ਦੀ ਪੂਜਾ ਪਾਠ ਬਹੁਤ ਹੋਣ ਲੱਗੀ, ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਲੋਕ ਬਹੁਤ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸੇ, ਜੋ ਕੋਈ ਮੰਡਲੀਸਥਾਨ ਪੱਕਾ ਕਰਕੇ, ਤਲਾਉ ਦੀ ਜਾਗਾ ਨੂੰ ਅਬਾਦ ਕਰਦੇ; ਪਰ ਅਹਿਮਦਸਾਹ ਦੁਰਾਨੀ ਦੇ ਡਰ ਦੇ ਮਾਰੇ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸੇ; ਕਿਆਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਪਿਛੋਂ ਕੁੱਛਾਂ ਅਰ ਬੇ-

ਲਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿੱਕਲਕੇ ਇਕ ਦਿਨ ਆਣ ਕਠੇ ਹੁੰਦੇ, ਅਰ ਅਸਨਾਨ ਕਰਕੇ ਫੇਰ ਖਿੰਡ ਫੁਟ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ॥

ਉਤੀ ਸਮੇ ਵਿਖੇ ਅਜਿਹਾ ਹੋਇਆ, ਜੋ ਅਹਿਮਦਸਾਹ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਉਸ ਤਲਾਉ ਦੀਆਂ ਪੌੜੀਆਂ ਸਣੇ ਘਰ, ਸੁਰੰਗ ਭਰਕੇ ਉਡਾ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਬਲਕ ਖੁਰਖੋਜ ਬੀ ਨਾ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤਾ ॥

ਜਾਂ ਅਹਿਮਦਸਾਹ ਮਰ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਪਠਾਣ ਇਸ ਦੇਸ ਵਿਚ ਆਉਣ ਜੋਗੇ ਨਾ ਰਹੇ, ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬੀ ਕੋਈ ਨਾ ਰਿਹਾ, ਅਤੇ ਇਹ ਮੁਲਖ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਕਾਬੂ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੈ ਸਭ ਤੇ ਪਹਿਲੇ ਇਸ ਘਰ ਅਰ ਤਲਾਉ ਦੇ ਬਣਾਉਣ ਪੁਰ ਲੱਕ ਬੱਧਾ, ਅਤੇ ਇਸ ਤਲਾਉ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਡਾਢੀ ਪੱਕੀ ਅਰ ਸੁੰਦਰ ਚੂਨੇ ਗੱਚ ਬਣਾਈ, ਅਤੇ ਇਸ ਘਰ ਵਿਚ ਸੋਇਨੇ ਚਾਂਦੀ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਾਕੇ ਇਹ ਦਾ ਹਰਮੰਦਰ ਨਾਉਂ ਧਰਿਆ; ਅਤੇ ਉਹ ਪੋਥੀ, ਜੋ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਚੇਲਿਆਂ ਦੀ ਹਿੰਦੀ ਅਰ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਰਚੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਉਹ ਦਾ ਗਰੰਥ ਨਾਉਂ ਧਰਕੇ, ਇਸ ਹਰਮੰਦਰ ਵਿਚ ਰੱਖੀ; ਅਤੇ ਉਸ ਗਰੰਥ ਦਾ ਵਡਾ ਅਦਬ ਅਰ ਮਨੌਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਜਾਂ ਗਰੰਥੀ ਉਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਿੱਖ ਲੋਕ ਵਡੀ ਅਧੀਨਗੀ ਨਾਲ ਸਿਰ ਝੁਕਾਕੇ ਸੁਣਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਜੋ ਜੋ ਇਸ ਕੌਮ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਸੇ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਠਾਣੇਮੀਰ ਹੋ ਗਏ, ਅਰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਤਾਬੇਦਾਰੀ ਨਾ ਕਰਦੇ ਸੇ; ਉਨ੍ਹੀਂ ਇਸ ਤਲਾਉ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਗਿਰਦੇ ਘਰ ਬਣਾਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਉਂ ਬੁੰਗਾ ਚੱਕ ਰਖਿਆ, ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਬੁੰਗਾ ਆਪਣੇ ਬਣਾਉਣਵਾਲੇ ਦੇ ਨਾਉਂ ਪੁਰ ਮਸਹੂਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਅਤੇ ਜਿਹੜਾ ਬੁੰਗਾ ਅਕਾਲੀਆਂ ਲਈ, ਜੋ ਉਸ ਤਲਾਉ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਹਨ, ਬਣਾਇਆ ਸੀ, ਉਹ ਨੂੰ ਅਕਾਲ ਬੁੰਗਾ ਆਖਦੇ ਹਨ ॥

ਅਤੇ ਸਭਨਾਂ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੈ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਜੁਦੀ ਜੁਦੀ ਬਸੋਂ ਬਸਾਕੇ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਛਾਰਦੁਆਲੀ ਬਣਾਕੇ, ਸਿਰੇ ਪੁਰ ਇਕ ਦਰਵੱਜਾ ਲਾ ਦਿੱਤਾ, ਅਰ ਉਸ ਬਸੋਂ ਦਾ ਨਾਉਂ ਕਟੜਾ ਬਣਾ ਧਰਿਆ; ਅਤੇ ਹਰ ਕਟੜਾ ਆਪਣੇ ਬਣਾਉਣ-ਵਾਲੇ ਦੇ ਨਾਉਂ ਪੁਰ ਮਸਹੂਰ ਹੋ ਗਿਆ; ਜਿਹਾਕੁ ਫਜੁੱਲਾਪੁਰੀ-ਆਂ ਦਾ ਕਟੜਾ, ਕਨ੍ਹਈਆਂ ਦਾ ਕਟੜਾ, ਰਾਮਗੜ੍ਹੀਆਂ ਦਾ ਕਟੜਾ, ਅਤੇ ਆਹਲੂਵਾਲ੍ਹੀਆਂ ਦਾ ਕਟੜਾ।

ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਰਦਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਦੂਜੇ ਮਕਾਨ ਜਾ ਕਟੜੇ ਪੁਰ ਕਾਬੂ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ ਸੀ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੇ ਬੁਪਾਰੀ ਅਤੇ ਕਾਰਖਾਨਦਾਰ ਲੋਕ, ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਹਿਰਾਂ ਤੇ ਉਜੜੇ ਹੋਏ ਇਸ ਜਾਗਾ ਆਕੇ ਬਸਦੇ ਜਾਣ ਲਗੇ; ਤਾਂ ਥੁਹੁੜੇ ਜਿਹੇ ਚਿਰ ਵਿਚ ਵਡਾ ਸਹਿਰ ਬਸ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਧਨਮਾਨ ਮਹਾ-ਜਨਾਂ ਨੈ ਵਡੀਆਂ ਵਡੀਆਂ ਹਵੇਲੀਆਂ ਪਾ ਲਈਆਂ।

ਉਸ ਸਮੇ ਵਿਚ ਜੇ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਇਕ ਕਟੜੇ ਤੇ ਭਜਕੇ ਦੂਜੇ ਕਟੜੇ ਜਾ ਵੜਦਾ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕਿਹਾ ਹੀ ਗੁਨਾਹੀ ਜਾ ਖੂ-ਨੀ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਭੀ ਕਟੜੇ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਉਹ ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹਕੇ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ ਸੀ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਦਿਨ ਬਦਿਨ ਵਧਦਾ ਜਾਂ-ਦਾ ਸਾ। ਜਾਂ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘ ਨੈ ਲਹੌਰ ਲੈ ਲਿ-ਆ, ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖਾਂ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹ ਮਾਰ ਲੀਤਾ, ਅਤੇ ਸਾਰਾ ਮੁਲਖ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਖੁਹੁ ਲਿਆ, ਤਾਂ ਅਮਰਿਤਸਰ ਬੀ ਉਸੇ ਦੇ ਹੱਥ ਆ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਆਹਲੂਵਾਲੀਏ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਕਟੜੇਵਾਲੇ ਦਾ ਆਪਣੀ ਜਾਗਾ ਪੁਰ ਕੁਛ ਇਖਤਿਆਰ ਨਾ ਰਿਹਾ।

ਮਹਾਰਾਜੇ ਨੈ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੇ ਬਸਾਉਣ ਵਿਚ ਵਡਾ ਜੋਰ ਲਾਇਆ, ਅਤੇ ਇਸ ਤਲਾਉ ਅਰ ਮੰਦਰ ਉਤੇ ਬਹੁਤ ਪੈਸਾ

ਖਰਚਿਆ । ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਅਰ ਮੁਸਾਹਬਾਂ ਨੈ ਬੀ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਨਾਉਂ ਦਾ ਕਟੜਾ ਬਸਾਇਆ; ਜਿਹਾਕੁ ਹਕੀਮਾਂ ਦਾ ਕਟੜਾ, ਖਜਾਨੇ ਦਾ ਕਟੜਾ, ਜੋ ਹਕੀਮ ਅਜੀਜਦੀਨ ਅਤੇ ਖਜਾਨੇ ਤੋਪਾਂਵਾਲੇ ਦੇ ਬਸਾਏ ਹੋਏ ਹਨ; ਇਸੀ ਤਰਾਂ ਉਹ ਦੀ ਬਸੋਂ ਤਾ ਦਿਨੋਦਿਨ ਵਧਦੀ ਗਈ, ਪਰ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਨਾ ਬਣੀ ॥

ਬਾਰਾਂ ਸੈ ਸੈਂਤੀ ਸਨ ਹਿਜਰੀ ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜ ਨੈ ਕੱਚੀ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਬਣਵਾਉਣੀ ਸੁਰੂ ਕੀਤੀ, ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਕਟੜੇ, ਬਹੁਤ ਜਿਮੀਨ ਵਧਾਕੇ ਉਸ ਬਗਲ ਦੇ ਅੰਦਰ ਲੈ ਲੀਤੇ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਵਡੀ ਡੂੰਘੀ ਖਾਈ ਪੱਟਕੇ ਉਸ ਬਗਲ ਉਪੁਰ ਦਰਵੱਜੇ ਲਾਏ, ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਮੰਜਬੂਤ ਪੱਕੀਆਂ ਡੇਉਢੀਆਂ ਅਰ ਬੁਰਕੋਟ ਬਣਵਾਏ । ਅਤੇ ਇਸ ਕਰਕੇ ਜੋ ਉਸ ਜਿਲੇ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਰੇਤਲੀ ਹੈ, ਮੀਂਹ ਅਗੇ ਨਹੀਂ ਅਟਕ ਸਕਦੀ, ਇਕ ਪਾਸਿਓਂ ਬਣਾਉਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਦੂਏ ਪਾਸਿਓਂ ਢੈਂਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ; ਗੱਲ ਕੀ, ਸਭ ਲੱਗਾ ਲਗਾਇਆ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਰਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਜਿਤਨਾ ਪੈਸਾ ਇਸ ਪਾਣੀ ਅਰ ਮਿੱਟੀ ਪੁਰ ਲਾਕੇ ਗਵਾਇਆ ਹੈ, ਜੇ ਕਦੇ ਇਤਨਾ ਪੈਸਾ ਖਰਚਕੇ ਇਕ ਚਾਰ ਗਜ ਚੋੜੀ ਦਸ ਗਜ ਉੱਚੀ ਪੱਕੀ ਚੂਨੇ ਗੱਚ ਸਫੀਲ ਬਣਵਾ ਛਡਦਾ, ਤਾਂ ਕਈ ਪੁਰਸਾਰਾਂ ਤੀਕੁ ਰਹਿੰਦੀ; ਅਤੇ ਇਹ ਰੇਤਲੀ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਕੰਧ ਇਕ ਬਰਸਾਤ ਵਿਚ ਜਿਮੀਨ ਨਾਲ ਬਰੋਬਰ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ । ਉਸ ਸਫੀਲ ਦਾ ਚੁੜਾਉ ਇੱਕੋ ਹੱਥ, ਅਤੇ ਉਚਾਣ ਕਿਧਰਿਓਂ ਅੱਠ, ਅਰ ਕਿਧਰਿਓਂ ਦਸ ਹੱਥ ਹੈ; ਅਤੇ ਸਫੀਲੋਂ ਬਾਹਰਲੇ ਪਾਸੇ, ਚਾਲੀ ਚਾਲੀ ਹੱਥ ਜਿਮੀਨ ਛਡਕੇ, ਇਕ ਕੱਚਾ ਕਮਰਕੋਟ ਦਸ ਹੱਥ ਚੋੜਾ ਬਣਾਇਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਤੇ ਬਾਹਰਦਿਓਂ ਖਾਈ ਪਟਵਾਈ ਹੈ । ਅਤੇ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਦੀ ਇਹ ਅਲੰਗ,

ਨਾ ਤਾ ਚੋਰਸ ਹੈ ਨਾ ਗੋਲ, ਨਾ ਛੇ ਪਹਿਲੂ ਹੈ, ਤੇ ਨਾ ਅੱਠ ਪਹਿਲੂ; ਐਵੇਂ ਕੁਡੌਲ ਅਤੇ ਵਿੰਗੀਤੜਿੰਗੀ ਜਿਹੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਸ ਕੰਧ ਦਾ ਗਿਰਦਾ, ਸਾਰਾ ਇਕ ਸੌ ਪੰਜ ਹਜਾਰ ਕਰਮਾਂ ਹੈ।

ਇਸ ਦੇਸ ਵਿਚ ਤੇਰਾਂ ਸੈ ਸੱਠਾਂ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਕੋਹ ਹੈ, ਅਤੇ ਤਿੰਨਾਂ ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਇਕ ਕਰਮ, ਅਤੇ ਦੂਹੁੰ ਗਿੱਠਾਂ ਦਾ ਇਕ ਹੱਥ॥

ਪਰੰਤੂ, ਤਲਾਉ ਤੇ ਲਹਿੰਦੇ ਹੱਥ ਭੰਗੀਆਂ ਦਾ ਕਿਲਾ ਹੈ, ਸੋ ਓਹ ਬੀ ਸਿੱਖਾਂ ਹੀ ਦੇ ਪੰਥ ਵਿਚੋਂ ਸਨ, ਅਤੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੈ ਇਕ ਕੱਚਾ ਕਿਲਾ ਉਸਾਰਕੇ, ਉਹ ਦਾ ਦਰਵੱਜਾ ਅਰ ਡੇਉੜੀ ਵਡੇ ਪੱਕੇ ਅਤੇ ਡਾਢੇ ਅਰ ਉੱਚੇ ਬਲਾਏ ਹੋਏ ਸਨ; ਸੋ ਹੁਣ ਉਹ ਕਿਲਾ ਸਹਿਰ ਦੀ ਬਸੋਂ ਦੇ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਕੰਧਾਂ ਕਿਧਰੇਂ ਕਿਧਰੇ ਤੇ ਢੈਹਿ ਪਈਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਰਈਅਤ ਦੇ ਲੋਕ ਬਸਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਉਸ ਬਗਲ ਤੇ ਬਾਹਰ ਪੱਛਮ ਦੇ ਰੁਕ ਇਕ ਡਾਢਾ ਕਿਲਾ ਹੈ, ਜੋ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘੁ ਨੈ ਬਲਵਾਇਆ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਇਕ ਵਡੀ ਡੂੰਘੀ ਪੱਕੀ ਖਾਈ ਖੁਦਵਾਕੇ, ਹਰ ਬੁਰਜ ਪੁਰ ਵਡੀਆਂ ਵਡੀਆਂ ਭਾਰੀ ਤੋਪਾਂ ਝੜਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ; ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘੁ ਦਾ ਸਾਰਾ ਖਜਾਨਾ ਉਸੀ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਦੱਬਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਦੋ ਤਿੰਨ ਹਜਾਰ ਫੌਜ ਉਸ ਕਿਲੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਬਾਹਰ ਰਹਿੰਦੀ, ਅਤੇ ਵਡੀ ਚੌਕਸੀ ਅੱਰ ਤਕੜਾਈ ਰਖਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਕਿਲੇ ਦਾ ਗੋਬਿੰਦਗੜ੍ਹ ਨਾਉਂ ਹੈ॥

ਅਸਲ ਵਿਚ ਤਾ ਇਹ ਕਿਲਾ ਬੀ ਭੰਗੀਆਂ ਹੀ ਦਾ ਬਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਕੱਚਾ ਅਤੇ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਥਾ॥

ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਉੱਤਰ ਦੇ ਰੁਕ ਇਕ ਵਡਾ ਸੁੰਦਰ ਅਤੇ ਪੱਕਾ ਬਾਗ ਹੈ, ਜੋ ੧੨੩੫ ਸਨ ਹਿਜਰੀ ਵਿਚ, ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤ-

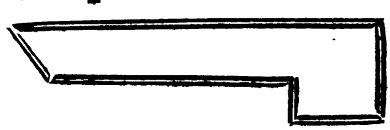
ਸਿੰਘੁ ਨੈ ਬਲਵਾਇਆ, ਅਤੇ ਉਹ ਦਾ ਨਾਉਂ ਰਾਮਬਾਗ ਰਖਿਆ, ਅਤੇ ਅਲੀਮਰਦਾਂਖਾਂ ਦੀ ਨਹਿਰ ਵਿਚੋਂ, ਕਸਬੇ ਮਜੀਠੇ ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਇਕ ਕੂਹਲ ਕਟਕੇ, ਉਸ ਬਾਗ ਦੇ ਦੱਖਣ ਰੁਕ ਦੇ ਦਰਵੱਜੇ ਦੇ ਅਗੇ ਤੇ ਲੰਘਾਈ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਕੂਹਲ ਬਾਗ ਵਿਚ ਆਕੇ, ਹੌਦਾਂ ਅਰ ਕੁਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ।

ਲਹੌਰ ਇਸ ਸਹਿਰ ਥੀਂ ਪੱਛਮ ਦੇ ਰੁਕ ਚੌਥੀ ਕੋਹ ਹੈ, ਅਤੇ ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਦਾ ਵੈਰੋਵਾਲਵਾਲਾ ਘਾਟ ਪੂਰਬ ਦੇ ਰੁਕ ਅਠਾਰਾਂ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਰਾਵੀ ਦਾ ਕੱਕੜਾਂਵਾਲਾ ਘਾਟ ਉੱਤਰ ਦੇ ਪਾਸੇ ਪੰਦਰਾਂ ਕੋਹ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸੀ ਸਹਿਰ ਤੇ ਮਾਂਝਾ ਦੇਸ ਸੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ॥

Rámtírth.

ਰਾਮਤੀਰਥ ਇਕ ਤਲਾਉ ਹੈ, ਜੋ ਅਮੰਰਿਤਸਰ ਤੇ ਛੇ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਤੀਰਥ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ। ਆਹੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਉਹ ਤਲਾਉ ਜਸਰਤ ਦੇ ਪੁੱਤ ਰਾਮਚੰਦਰ ਦਾ ਲਵਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਥੀਂ ਅਗੇ ਇਹ ਤਲਾਉਂ ਕੱਚਾ ਸੀ; ਫੇਰ ਅਕਬਰ ਪਾਤਸਾਹ ਦੇ ਸਮੇ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਹਿੰਦੂ ਨੈ ਪੱਕਾ ਬਲਾਇਆ, ਤਿਸ ਤੇ ਪਿਛੇ ਨਬਾਬ ਖਾਨਬਹਾਦਰ ਲਹੌਰ ਦੇ ਸੂਬੇ ਦੇ ਦਿਵਾਨ ਲਖਪਤਰਾਇ ਨੈ ਬੀ ਟੁੱਟੇ ਭੱਜੇ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ ਕਰਵਾਈ ॥

ਅਤੇ ਇਹ ਤਲਾਉ ਗੋਲ ਅਤੇ ਚੌਨੁਕਰਾ ਨਹੀਂ, ਬਲਕ ਇਸ ਡੌਲ ਪੁਰ ਹੈ ॥

Rájá sánhsí.

ਰਾਜਾ ਸਾਂਹਸੀ ਜੱਟਾਂ ਦਾ ਪਿੰਡ ਹੈ, ਜੋ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘੁ ਦੀ ਗੋਤ੍ਰ ਦੇ ਹਨ ॥

ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘੁ ਦੇ ਮੁਸਾਹਬ ਸਰਦਾਰ ਬੁਧਸਿੰਘੁ ਨੈ ਇਹ ਪਿੰਡ ਬਹੁਤ ਬਸਾਇਆ ਸੀ; ਨਹੀਂ ਤਾ ਪਹਿਲਾਂ, ਇਹ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਪਿੰਡੋਰਾ ਸਾ; ਹੁਣ ਉਸ ਸਰਦਾਰ ਦੇ ਆਹਰ ਨਾਲ ਇਕ ਸਹਿਰ ਬਲ ਗਿਆ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਸ ਸਰਦਾਰ ਦੀਆਂ ਵਡੀਆਂ ਵਡੀਆਂ ਪੱਕੀਆਂ ਹਵੇਲੀਆਂ ਉਥੇ ਬਲੀਆਂ ਹੋਈ-ਆਂ ਹਨ॥

Fajullápur.

ਫਜੁਲਾਪੁਰ ਮਾਂਝੇ ਵਿਚ ਇਕ ਪਿੰਡ ਹੈ, ਜੋ ਨਬਾਬ ਕਪੂਰ-ਸਿੰਘੁ ਅਤੇ ਹੋਰ ਫਜੁਲਾਪੁਰੀਏ ਸਿਖ ਉਸੇ ਜਾਗਾ ਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਸਿਖ ਲੋਕ ਰਿਕਸ ਨਾਲ ਉਹ ਨੂੰ ਸਿੰਘਪੁਰਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ ਪਿੰਡ ਮੁਗਲਾਂ ਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖੁਰਖੋਜ ਬੀ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ॥

Sukrchakk.

ਸੁਕਰਚੱਕ ਮਾਂਝੇ ਵਿਚ ਇਕ ਪਿੰਡ ਹੈ, ਜੋ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲ੍ਹ-ਜੀਤਸਿੰਘੁ ਦਾ ਦਾਦਾ ਸਰਦਾਰ ਚੜ੍ਹਤਸਿੰਘੁ ਇਸੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਸਾ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਕਰਚੱਕੀਏ ਆਹੰਦੇ ਹਨ; ਹੁਣ ਉਹ ਪਿੰਡ ਉੱਜੜ ਪਿਆ ਹੈ; ਨਿਰਾ ਕੱਚਾ ਕਿਲਾ ਇਕ ਥੇਹ ਪੁਰ ਹੈ॥

Kánh.

ਕਾਨ੍ਹ ਮਾਂਝੇ ਵਿਚ ਇਕ ਪਿੰਡ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਚਾਰਕੁ ਸੋ ਘਰ ਬਸ-ਦਾ ਹੈ; ਕਨ੍ਹਈਆਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਅਸਲੀ ਬ੍ਰਤਨ ਉਹੋ ਹੈ; ਅਰ-ਥਾਤ ਸਰਦਾਰ ਜੈਸਿੰਘੁ ਕਨ੍ਹਈਏ ਦਾ ਬਾਪ ਉਸੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਸੀ; ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਨ੍ਹਈਏ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਅਰਥਾਤ ਕਾਨ੍ਹ ਦੇ ਵਸਕੀਲ; ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੋਤ ਸੰਧੂ ਜੱਟ ਹੈ॥

ਉਸ ਜਿਲੇ ਵਿਚ ਜੰਡ ਕਰੀਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕੰਡਿਆਲੇ ਰੁੱਖ ਬਹੁਤ ਹਨ; ਗੱਲ ਕਾਹ ਦੀ, ਰਸਤੇ ਛੁੱਟ ਹੋਰ ਕੋਈ ਜਾਗਾ ਬਿਹ-

ਲੀ ਨਹੀਂ; ਸਾਰੇ ਮਾਂਝੇ ਦੇਸ ਵਿਚ ਇਸੀ ਤਰਾਂ ਦੇ ਰੁੱਖ, ਅਤੇ ਪਲਾਹ ਛੱਛਰਾ ਬਹੁਤ ਹੈ। ਉਸ ਬੇਲੇ ਵਿਚੁ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੇ ਜੰਗਲੀ ਮਿਰਗ ਬਹੁਤ ਚਰਦੇ ਚੁਗਦੇ, ਅਤੇ ਬਾਘ, ਬਘੇਲੇ, ਸੀਂਹ ਅਰ ਬਘਿਆੜ ਬਸੇਰਾ ਕਰਦੇ, ਅਤੇ ਮਾਰਾਂ ਮਾਰਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਉਸ ਬੇਲੇ ਵਿਖੇ ਜੰਗਲੀ ਬੈਲ ਅਤੇ ਨੀਲਗਾਉ ਬੀ ਅੱਤ ਸੁੰਦਰ ਘੋੜੇ ਨਾਲੋਂ ਉੱਚੇ, ਅਰ ਘੋੜੇ ਨਾਲੋਂ ਨੀਚੇ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ॥

Lahaur (*English*, Lahore.)

ਪਾਰਸੀ ਕਤੇਬਾਂ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਤਵਾਰੀਖਾਂ ਵਿਚ ਲਹਾਵਰ ਅਤੇ ਲਾਹਨੂਰ ਕਰਕੇ ਬੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ; ਜਿਹਾਕੁ ਮੀਰਖੁਸਰੋ ਦਿੱਲੀਵਾਲੇ ਨੈ ਆਪਣੀ ਕਤੇਬ ਵਿਚ ਲਾਹਨੂਰ ਕਰਕੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਸੂਬਾ ਦਾ ਚੁੜਾਉ ਪੂਰਬ ਪੱਛਮ ਇਕੱਤੀ ਦਰਜੇ ਅਰ ਪੰਜਾਹ ਦਕੀਕੇਂ, ਅਤੇ ਲੰਬਾਉ ਇਕ ਸੌ ਨੌਂ ਦਰਜੇ ਅਤੇ ਬਾਈ ਦਕੀਕੇ ਹੈ॥

ਲਹੌਰ ਵਡਾ ਪੁਰਾਣਾ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਜੋ ਰਾਜੇ ਰਾਮਚੰਦਰ ਦੇ ਪੁੱਤ ਲਉ ਦਾ ਬਸਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਹ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇਸ ਦੇ ਸਿੰਘਾਸਣ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ। ਪਾਂਡੂਆਂ ਦੇ ਸਮੇ ਤੇ ਪਿਛੇ ਕਦੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਤਾਬੇ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸਾ, ਅਤੇ ਕਦੇ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਸਾ॥

ਅਤੇ ਸੁਲਤਾਨ ਨਾਸਰੁੱਦੀਨ ਸਬੁਕਤਗੀਨ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਪੁੱਤ ਸੁਲਤਾਨ ਮਮੂਦ ਗਜਨਵੀ ਦੇ ਸਮੇ ਵਿਖੇ ਜੈਪਾਲ ਬ੍ਰਹਿਮਣ ਉਥੇ ਦਾ ਰਾਜਾ ਸੀ। ਜਾਂ ਮਮੂਦ ਗਜਨਵੀ ਨੈ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਮੁਲਖ ਲੈ ਲਿਆ, ਤਾਂ ਉਨ ਆਪਣੇ ਦਾਸ ਮਲਕ ਅਯਾਜ ਨੂੰ ਉਸ ਜਾਗਾ ਦਾ ਹਾਕਮ ਬਣਾਇਆ। ਅਤੇ ਓਨ ਉਸ ਸਹਿਰ ਦੀ ਆਬਾਦੀ ਵਿਚ ਵਡੀ ਮਿਹਨਤ ਕਰਕੇ ਉਹ ਦੇ ਗਿਰਦੇ

ਪੱਕੀ ਅਲੱਗ ਖਿਚਵਾ ਦਿਤੀ; ਅਤੇ ਉਹ ਦੀ ਕੱਬਰ ਉਸੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਹੈ, ਅਤੇ ਲੋਕ ਉਹ ਦੇ ਦਰਸਨ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ॥

ਜਦ ਮਮੂਦ ਗਜਨਬੀ ਦੀ ਉਲਾਦ ਗੋਰ ਦੇ ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਅਗੇ ਹੀਲੀ ਹੋ ਗਈ, ਅਤੇ ਗਜਨੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਥੋਂ ਜਾਂਦੀ ਲੱਗੀ, ਤਾਂ ਖੁਸਰੋਸਾਹ, ਅਰ ਉਹ ਦੇ ਪੁੱਤ ਖੁਸਰੋ-ਮਲਕ ਨੈ ਇਸ ਸਹਿਰ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸਿੰਘਾਸਣ ਬਣਾਇਆ। ਅਤੇ ਸੁਲਤਾਨ ਮਮੂਦ ਦੀ ਉਲਾਦ ਨੈ ਉਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਅਠੱਤੀ ਬਰਸਾਂ ਰਾਜ ਕੀਤਾ; ਅਤੇ ਕਈ ਫੇਰੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ, ਅਤੇ ਸੁਲਤਾਨ ਸਹਾਬਦੀਨ ਗੋਰੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਹੋਈ; ਓੜਕ ਸਹਾਬਦੀਨ ਗੋਰੀ ਨੈ ਲਹੌਰ ਲੈ ਲਿਆ; ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਦਾਸ ਮਲਕ ਕੁਤਬਦੀਨ ਨੂੰ, ਜੋ ਲਖਬਖਸ ਅਖਾਉਂਦਾ ਸੀ, ਉਸ ਮੁਲਖ ਵਿਚ ਛੱਡ ਗਿਆ; ਅਤੇ ਓਨ ਦਿੱਲੀ ਅਤੇ ਗਿਰਦੇ ਦਾ ਸਾਰਾ ਮੁਲਖ ਫਤੇ ਕਰਕੇ ਉਸ ਸਹਿਰ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਰਾਜਧਾਨੀ ਠਰਾਇਆ, ਅਤੇ ਉਥੇ ਹੀ ਘੋੜਿਓਂ ਡਿਗਕੇ ਮਰ ਗਿਆ; ਅਤੇ ਉਥੇ ਹੀ ਉਹ ਦੀ ਕਬਰ ਬੀ ਹੈ। ਉਸ ਦਿਨ ਤੇ ਪਿਛੇ ਫੇਰ ਉਸ ਸਹਿਰ ਨੈ ਰੌਣਕ ਨਾ ਫੜੀ; ਕਿੰਉਕਿ ਜਾਂ ਚੰਗੇਜਖਾਂ ਸੁਲਤਾਨ ਜਲਾਲਦੀਨ ਮੁਹੰਮਦਸਾਹ ਖੁਆਰਜਮ ਦੇ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਭਜਾਕੇ ਆਪ ਦਰਿਆਉ ਸਿੰਧ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਪਹੁਤਾ, ਪਿਛੇ ਤੁਰਕਾਂ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੁਲਖ ਨੂੰ ਲੁੱਟਣ ਲਗ ਪਈਆਂ; ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਇਹ, ਕਿ ਜਾਂ ਹਲਾਕੂਖਾਂ ਨੈ ਖੁਰਾਸਾਨ ਮਾਰ ਲਈ, ਤਾਂ ਮੁਗਲਾਂ ਦੇ ਲਸਕਰ ਸਦਾ ਝੜਾਈ ਕਰਕੇ, ਮੁਲਤਾਨ ਅਤੇ ਲਹੌਰ ਦੇ ਆਸਿਓਂ ਪਾਸਿਓਂ ਲੁਟ ਪੁੱਟ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਸੁਲਤਾਨ ਨਾਸਰਦੀਨ ਅਰ ਗਿਆਸਦੀਨ ਸਦਾ ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਸਕਰ ਨੂੰ ਹਟਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸੇ; ਅਤੇ ਤੀਜਾ ਇਸ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਲਹੌਰ ਬੈਰਾਨ ਹੋਏ, ਜੋ ਇਸ ਮੁਲਖ ਵਿਚ, ਮੁਗਲਾਂ ਅਰ ਦਿੱਲੀ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਦੀ ਕਈ ਬਾਰ ਲ-

ਤ੍ਰਾਈ ਹੋ ਹਟੀ; ਇਸੀ ਤਰਾਂ ਕਦੇ ਬੈਰਾਨ ਕਦੇ ਅਬਾਦ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਅਤੇ ਸੁਲਤਾਨ ਬਹਿਲੋਲ ਲੋਦੀ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਤਤਾਰਖਾਂ ਨੇ ਬੀ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੀ ਅਬਾਦੀ ਵਿਚ ਕੋਸਸ ਕੀਤੀ॥

ਅਤੇ ਬਾਬਰ ਪਾਤਸਾਹ ਦੇ ਪੁੱਤ ਮਿਰਜਾ ਕਾਮਰਾਨ ਦੇ ਸਮੇ ਵਿਖੇ, ਬਹੁਤ ਹੀ ਰੌਲਕ ਹੋ ਗਈ ਸੀ; ਕਿੰਉਕਿ ਓਨ ਇਕ ਵਡਾ ਸੁੰਦਰ ਅਤੇ ਅਨੂਪ ਬਾਗ ਬਨਵਾਇਆ ਸਾ, ਕਿ ਜਿਹ ਨੂੰ ਦੇਖ-ਕੇ ਮਨ ਬਾਗ ਬਾਗ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ॥

ਪਰੰਤੂ ਅਕਬਰਸਾਹ ਹਿੰਦੁਸਥਾਨ ਦਾ ਪਾਤਸਾਹ ਹੋਇਆ; ਉਸ ਨੈ ਖੁਰਾਸਾਨ ਅਰ ਤੁਰਕਸਤਾਨ ਦੇ ਲਸਕਰ ਦਾ ਰਾਹ ਰੋਕਲ ਲਈ, ਦਰਿਆਉ ਸਿੰਧ ਦੇ ਕੰਢੇ, ਅਟਕ ਦਾ ਕਿਲਾ ਬਨਾਇਆ, ਅਤੇ ਲਹੌਰ ਦੇ ਬਸਾਊਲ ਦੇ ਆਹਰ ਵਿਚ ਹੋਇਆ; ਅਤੇ ਉਥੇ ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਰਿਹਾ ਕਰਦਾ; ਅਤੇ ਜਿਥੋਂ ਜਿਥੋਂ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਛਠੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਸਭ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਤੇ ਬਨਵਾ ਦਿੱਤੀ। ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਦੇ ਰੁਕ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਦੀ ਵਲ ਇਕ ਪਾਤਸਾਹੀ ਦੌਲਤਖਾਨੇ ਦੀ ਨੀਉਂ ਧਰੀ; ਅਤੇ ਉਮਰਾਵਾਂ ਨੈ ਬੀ ਪਾਤਸਾਹ ਵਲ ਦੇਖਕੇ ਆਪੋ ਆਪਨੇ ਲਈ ਵਡੇ ਵਡੇ ਮਹਿਲ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰ ਬੈਠਕਾਂ ਬਨਵਾਈਆਂ, ਅਤੇ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੇ ਲੋਕ, ਅਰਥਾਤ ਇਰਾਨੀ, ਤੁਰਾਨੀ, ਅਤੇ ਅਨੇਕ ਪਰਕਾਰ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨਦਾਰ ਅਰ ਬਿੱਦਿਆਮਾਨ ਉਥੇ ਆ ਠਹਿਰੇ, ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਅਬਾਦੀ ਹੋ ਗਈ; ਅਤੇ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਤੇ ਬਾਹਰ ਬੀ ਬਸੋਂ ਹੋ ਗਈ॥

ਅਤੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਪਾਤਸਾਹ ਨੈ ਤਖਤ ਉਤੇ ਬੈਠਨ ਥੀਂ ਚੋਦਾਂ ਬਰਸ ਪਿਛੇ ਦਿਵਾਨ ਆਮ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਬੀ ਕਈ ਅੰਬਾਰਤਾਂ

ਬਲਵਾਈਆਂ, ਪਰ ਛੜੇ ਦੌਲਤਖਾਨੇ ਉਪੁਰ ਅੱਠ ਲੱਖ ਰੁਪਈਆ ਖਰਚਿਆ ॥

ਅਤੇ ਆਲਮਗੀਰ ਪਾਤਸਾਹ ਦੇ ਵਾਰੇ, ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ, ਜਾਂ ਦੌਲਤਖਾਨੇ ਦੇ ਮੁੰਢ ਪਹੁੰਚਿਆ, ਤਾਂ ਪਾਤਸਾਹ ਦੇ ਹੁਕਮ ਮੂਜਬ, ਦੌਲਤਖਾਨੇ ਦੇ ਪਾਹ ਦੁਹੁੰ ਕੋਹਾਂ ਤੀਕੁਰ ਵਡਾ ਤਕੜਾ ਬੰਨ ਮਾਰਿਆ । ਅਤੇ ੧੨੦੮ ਸਨ ਹਿਜਰੀ ਵਿਖੇ ਦਰਿਆਉ ਉਸ ਬੰਨ੍ਹ ਨੂੰ ਤੋੜਕੇ ਕਿਲੇ ਦੀ ਕੰਧ ਹੇਠ ਆਲ ਪੁਜਾ; ਅਤੇ ਬਾਗ ਅਰ ਅੰਬਾਰਤਾਂ, ਜੋ ਕਿਲੇ ਅਰ ਮਸੀਤ ਦੀ ਅਲੰਗ ਦੇ ਮੁੰਢ ਸਨ, ਸਭ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਈਆਂ; ਉਸ ਵੇਲੇਂ ਬੇੜੀ ਮਸੀਤ ਦੀ ਅਲੰਗ ਦੇ ਹੇਠ ਆਲਕੇ ਲਗਦੀ ਸੀ ॥

ਫੇਰ ੧੨੩੧ ਸਨ ਹਿਜਰੀ ਵਿਚ, ਦਰਿਆਉ, ਉਥੋਂ ਮੁੜਕੇ, ਜਹਾਂਗੀਰਸਾਹ ਦੇ ਮਕਬਰੇ ਦੇ ਬਾਗ ਦੀ ਕੰਧ ਦੇ ਮੁੰਢ ਜਾ ਵਗਿਆ; ਅਤੇ ਬਾਗ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਅਰ ਦੱਖਣੀ ਲੋਟ ਦੇ ਬੁਰਜ, ਬੁਹੁੜੀ ਜਿਹੀ ਪੂਰਬ ਲੋਟ ਦੀ ਕੰਧ ਸਲੇ ਢਾਹਕੇ ਫੇਰ ਮੁੜ ਪਿਆ । ਜਿਹਾ ਦਰਿਆਉ ਲਹੌਰ ਅਰ ਸਾਹਦਰੇ ਦੇ ਗੱਭੇ ਚੱਲਲ ਲੱਗ ਪਿਆ, ਤਿਹਾ ਹੀ ਸਹਿਰ ਦਿਨੋਦਿਨ ਬਸਦਾ ਜਾਲ ਲੱਗਾ; ਅਤੇ ਐਡਾ ਬਸਿਆ, ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਉਹ ਦਾ ਗਿਰਦਾ ਮਿਲਤੀ ਵਿਚ ਬਾਰਾਂ ਕੋਹ ਉੱਤਰਿਆ ॥

ਜਾਂ ਨਾਦਰਸਾਹ ਇਰਾਨੀ ਸਨ ੧੧੫੧ ਹਿਜਰੀ ਵਿਚ, ਹਿੰਦੁਸਥਾਨ ਪੁਰ ਚੜ੍ਹਿ ਆਇਆ, ਅਤੇ ਲਹੌਰ ਆਲ ਅੱਪੁੜਿਆ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੀ ਫੌਜ ਦੇ ਕਜਲਬਾਸ ਲੁਟ ਵਿਚ ਪੈ ਗਏ, ਅਤੇ ਬੇਗਮਪੁਰਾ ਉਸ ਦੇ ਇਰਦੇ ਗਿਰਦੇ ਸਲੇ ਸਭ ਲੁਟ ਲੀਤਾ, ਤਾਂ ਖਾਨਬਹਾਦਰ ਨੈ, ਜੋ ਲਹੌਰ ਦਾ ਸੂਬਾ ਸੀ, ਨਾਦਰਸਾਹ ਅੱਗੇ ਜਾਕੇ, ਅਮਾਨ ਮੰਗੀ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਬਾਕੀ ਦਾ ਸਹਿਰ ਬਚ ਰਿਹਾ, ਅਤੇ ਪਾਤਸਾਹ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਕੂਚ ਕਰਿ ਆਇਆ ॥

ਤਿਸ ਪਿਛੇ ਅਹਿਮਦਸਾਹ ਪਠਾਣ ਆਇਆ, ਅਤੇ ਉਨ ਆਉਂਦੇ ਹੀ ਕਮਰਦੀਨਖਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤ ਨਬਾਬ ਮੁਈਨੁਲਮੁਲਖ ਨੂੰ ਲਹੌਰ ਵਿਚ ਘੇਰਕੇ ਪਕੜ ਲਿਆ, ਅਤੇ ਬਾਹਰਲਾ ਸਹਿਰ ਅੱਧਿਓਂ ਬਹੁਤ ਲੁਟ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਬੁੱਧੂ ਦੇ ਆਵੇ ਪੁਰ ਤੋਪ ਝੜਾਕੇ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਗੋਲੇ ਮਾਰਨੇ ਸੁਰੂ ਕੀਤੇ, ਤਾਂ ਸੁਲਾ ਦਾ ਦਰਵੱਜਾ ਖੁਲਿਆ, ਅਰਥਾਤ ਸੁਲਾ ਹੋ ਗਈ॥

ਉਪਰੰਦ ਜਾਂ ਨਬਾਬ ਮੁਈਨੁਲਮੁਲਖ ਮਰ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੈ ਸਿਰ ਚਕਿਆ, ਅਤੇ ਲਹੌਰ ਨੂੰ ਲੁੱਟ ਪੁੱਟਕੇ ਫੂਕ ਦਿੱਤਾ। ਉਤ ਵੇਲੇ ਲਹੌਰ ਸਲਮੁੰਢਾ ਉਜੜ ਹੋ ਗਿਆ; ਥ੍ਰਹੁੜੀ ਜਿਹੀ ਅੰਦਰਲੀ ਬਸੋਂ ਛੁੱਟ, ਸਹਿਰ ਦੀ ਬਾਹਰਲੀ ਬਸੋਂ ਵਿਚ ਇਕ ਘਰ ਬੀ ਬਸਦਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ ਸੀ; ਜਿਹਾਕੁ ਇਹ ਸਾਰਾ ਝੇ-ੜਾ, ਰਾਜਿਆਂ ਅਤੇ ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਦੀ ਵ੍ਰਿਥਿਆ ਵਿਖੇ, ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਜਾਗਾ ਸਿਰ ਲਿਖਿਆ ਜਾਊ॥

ਗੱਲ ਕਾਹਦੀ, ਜਾਂ ਮਹਾਰਾਜ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘੁ ਨੈ ਭੰਗੀ ਸਿੱਖਾਂ ਕੋਲੋਂ ਮੁਲਖ ਖੁਹ ਲਿਆ, ਤਾਂ ਇਹ ਸਹਿਰ ਬੀ ਉਹ ਦੇ ਹੇਠ ਆ ਗਿਆ। ਉਨ ਇਸ ਸਹਿਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਿੰਘਾਸਣ ਦੀ ਜਾਗਾ ਠਰਾਕੇ, ਅਤੇ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਦੀ ਸਫੀਲ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ ਕਰਾਕੇ ਉਹ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਪੱਕੀ ਚੂਨੇ ਗੱਚ ਖਾਈ ਬਣਵਾਈ, ਅਤੇ ਹਰ ਦਰਵੱਜੇ ਅਗੇ ਇਕ ਇਕ ਦਮਦਮਾ ਬਣਾਕੇ ਉਸ ਉੱਤੇ ਲੋ-ਹੇ ਦੇ ਦਰਵੱਜੇ ਝੜਾਏ। ਅਤੇ ਉਸ ਸਹਿਰ ਦੇ ਬਾਰਾਂ ਦਰਵੱਜੇ ਅਤੇ ਇਕ ਮੋਰੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਹਰ ਦਰਵੱਜੇ ਦਾ ਜੁਦਾ ਜੁਦਾ ਨਾਉਂ ਹੈ। ਅਤੇ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਅਰ ਮਸੀਤਾਂ ਅਰ ਮਕਬਰੇ ਅਰ ਗੁੰਮਜ, ਜੋ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਦੇ ਨੇੜੇ ਸਨ, ਸਭ ਮੁੱਢੋਂ ਢਾਹ ਸਿੱਟੇ, ਅਤੇ ਜਿਮੀਨ ਨਾਲ ਬਰੋਬਰ ਕਰ ਦਿਤੇ, ਅਤੇ ਕਈ ਉਜੜ ਮਕਾਨ ਜੋ ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਸੇ, ਢਾਹ ਢੁਹਕੇ ਬਰੋਬਰ ਕਰ ਦਿਤੇ॥

ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਤੇ ਅੰਦਰ ਭਾਵੇਂ ਸਾਰਾ ਅਬਾਦ ਨਹੀਂ ਹੋਇ-ਆ, ਪਰ ਤਾਂ ਭੀ ਅਗੇ ਨਾਲੋਂ ਅਛੀ ਰੌਲਕ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਅ-ਤੇ ਪਾਤਸਾਹੀ ਦੌਲਤਖਾਨਾ, ਜੋ ਢੱਠਾ ਪਿਆ ਸਾ, ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ, ਫੇਰ ਮੁਰੰਮਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਤੇ ਪਾਤਸਾਹੀ ਜੁਮਾ ਮਸੀਤ, ਜੋ ਔਰੰਗਜੇਬ ਪਾਤਸਾਹ ਦੀ ਬਣਾਈ ਹੋਈ, ਅਤੇ ਵਡੀ ਖੁੱਲੀ ਅਰ ਮਜਬੂਤ ਸੀ, ਸੋ ਹੁਣ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਉਤਾਰੇ, ਅਤੇ ਘੋੜਿਆਂ ਦੇ ਤਬੇਲੇ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੋ ਗਈ ਹੈ॥

ਅਤੇ ਪਾਤਸਾਹੀ ਸਰਾਂ ਵਿਚ, ਜੋ ਦੌਲਤਖਾਨੇ ਅਰ ਜੁਮਾ ਮਸੀਤ ਦੇ ਗੱਭੇ ਹੈ, ਇਕ ਬਾਗ ਲਵਾਕੇ ਹਜੂਰੀ ਬਾਗ ਨਾਉਂ ਧ-ਰਿਆ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰੇ ਸੰਗ ਮਰਮਰ ਦੀ ਇਕ ਬਾਰਾਂ-ਦਰੀ ਬਣਵਾਈ ਹੈ॥

ਇਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਮਸੀਤਾਂ ਅੱਤ ਸੁੰਦਰ ਸਨ, ਪਰ ਸਭ ਦੀਆਂ ਸਭ ਵੈਰਾਨ ਪਈਆਂ ਹਨ; ਹੁਣ, ਨਿਰੀ ਵਜੀਰਖਾਂ ਦੀ ਮਸੀਤ, (ਜੋ ਦਿੱਲੀ ਦਰਵਜੇ ਤੇ ਅੰਦਰਲੇ ਪਾਸੇ ਅੱਤ ਅਨੂਪ ਚੀਨੀ ਦੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ,) ਅਬਾਦ ਹੈ। ਉਹ ਦੇ ਸਹਿਨ ਦੇ ਭੋਰੇ ਦੇ ਹੇਠ, ਮੀਰਾਂ ਸੈਦ ਇਸਹਾਕ ਗਾਜੀ ਦੀ ਕਬਰ ਹੈ, ਅਤੇ ਲੋਕ ਉਹ ਦੇ ਦਰਸਨ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ॥

ਅਤੇ ਇਕ ਭਿਖਾਰੀਖਾਂ ਦੀ ਮਸੀਤ ਹੈ, ਜੋ ਉਹ ਦੇ ਗੁੰਮਜ ਸਾਰੇ ਸੁਨਹਿਰੀ ਹਨ। ਇਸੀ ਤਰਾਂ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੁਣ ਬੀ ਨਿੱਕੀਆਂ ਮੋਟੀਆਂ ਸੈਕੂ ਮਸੀਤਾਂ ਹੋਣਗੀਆਂ ਹਨ॥

ਅਤੇ ਜਰਬਖਾਨੇ ਦੇ ਕੋਲ ਮਲਕ ਅਯਾਜ ਦੀ ਕਬਰ ਹੈ; ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਉਥੇ ਦਰਸਨ ਲਈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਹਿਰਪਨਾਹੋਂ ਬਾਹਰ, ਦੱਖਣ ਅਰ ਪੱਛਮ ਦੇ ਗਭਲੇ ਕੂਣੇ ਵਲ, ਉਸਮਾਨ ਜੁਬੈਰੀ ਜੀਲਾਨੀ ਦੇ ਪੁੱਤ ਸੇਖ ਅਲੀ ਦੀ ਕਬਰ ਹੈ, ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ

ਨੂੰ ਗੰਜਬਖਸ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਲਹੌਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੁਰ ਵਡੀ ਪਤੀਜ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਰਨੇ ਦੀ ਤਰੀਕ ਸਰਦਾਰ ਦੇ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿੱਕਲ਼ ਆਉਂਦੀ ਹੈ; ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਸਮੇ ਉਹ ਪੁਰਸ ਮੋਇਆ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਸਨ ਹਿਜਰੀ ੪੬੫ ਬੀਤੇ ਸਨ। ਅਤੇ ਕਤੇਬ ਕਸਫੁਲਮਹਜੂਬ, ਬੇਦਾਂਤ ਦੇ ਮਤ ਵਿਚ, ਉਸੇ ਮਹਾਪੁਰਸ ਦੀ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਹੈ। ਅਤੇ ਸਹਿਰਪਨਾਹੋਂ ਇਕ ਕੋਹ ਬਾਹਰ ਖੋਲਿਆਂ ਵਿਚ ਮਹਿਰੰਗ ਨਾਮੇ ਇਕ ਪਿੰਡ ਹੈ, ਉਹ ਦੇ ਕੋਲ਼ ਦੱਖਲ ਦੀ ਲੋਟੇ ਦੂਹੁੰ ਕੋਹਾਂ ਦੇ ਲੰਬਾਉ ਚੁੜਾਉ ਵਿਚ ਇਕ ਵਡਾ ਕਬਰਸਥਾਨ ਹੈ, ਉਹ ਦੇ ਵਿਚ ਹਜਰਤ ਸੇਖ ਬੰਦਗੀ ਮੁਹੰਮਦ ਤਾਹਰ ਕਾਦਰੀ ਲਾਹੌਰੀ ਦੀ ਖਾਨਗਾਹ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਲਾਗ ਹੀ ਦੂਜੇ ਚੌਂਤੜੇ ਪੁਰ ਉਹ ਦੇ ਚੇਲੇ ਸੇਖ ਅਬੂ ਮੁਹੰਮਦ ਦੀ ਕਬਰ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਰਾਮਾਤਾਂ, ਜਿਹਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਬਹੁਤਾ ਉੱਘੀਆਂ ਹਨ॥

ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਤਿੰਨ ਕੋਹ ਪੂਰਬ ਦੇ ਰੁਕ ਇਕ ਪਾਤਸਾਹੀ ਬਾਗ ਹੈ, ਜਿਹ ਨੂੰ ਸਾਲਾਮਾਰ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਉਹ ਬਾਗ ਅਲੀ-ਮਰਦਾਂਖਾਂ ਦੇ ਹੱਥੀਂ, ਸਾਹਜਹਾਂ ਪਾਤਸਾਹ ਦਾ ਬਣਵਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਹ ਬਾਗ ਸੁਰਗ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਜਿਹਾ ਹੈ; ਕਿੰਉਕਿ ਉਹ ਦੇ ਹੋਦਾਂ ਅਰ ਫੁਆਰਿਆਂ ਅਰ ਬੈਠਕਾਂ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾਈ ਦਾ ਬਿਆਨ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦਾ॥

ਕੀ ਜਾਲਣੇਂ ਇਹ ਪਾਰਸੀ ਦੀ ਬੈਤ ਕਿਸੇ ਨੈ ਇਸੇ ਬਾਗ ਦੀ ਉਸਤੁਤ ਵਿਖੇ ਆਖੀ ਹੈ,

اگر فردوس بر روئے زمین است

ہمین است و ہمین است و ہمین است

ਇਹ ਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਹੈ, ਕਿ ਜੇ ਕੋਈ ਕਹੇ, ਜੋ ਸੁਰਗ ਧਰਤੀ ਪੁਰ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹੋ ਹੈ॥

ਇਹ ਬਾਗ ਸਤਰ ਵਰਿਹਾਂ ਤੀਕੁ ਉੱਜੜ ਪਿਆ ਰਿਹਾ; ਲੋਕ ਇਹ ਦੇ ਫੁਆਰੇ ਅਤੇ ਪੱਥਰ ਉਖੇੜਕੇ ਕਿਧਰੇ ਕਿਧਰੇ ਲੈ ਗਏ। ਅਤੇ ਕਈ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ, ਕਿ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘੁ ਨੈ ਲਹੌਰ ਲੈ ਲਿਆ, ਅਤੇ ਸਭਲੇ ਬਾਗ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ, ਜੋ ਫੁੱਟੀ ਟੁੱਟੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਸਭ ਬਣਵਾ ਦਿ: ਤੀ; ਅਤੇ ਸਾਹ ਨਹਿਰ ਜੋ ਅਲੀਮਰਦਾਂਖਾਂ ਨੈ ਪਹਾੜੋਂ ਕਟਕੇ ਇਸ ਬਾਗ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਰਾਜਰੌਲੇ ਵਿਚ ਸੁੱਕ ਗਈ ਸੀ, ਹੁਣ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘੁ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਫੇਰ ਇਸ ਬਾਗ ਵਿਚ ਚਲਾਈ ਗਈ॥

ਇਸ ਬਾਗ ਦਾ, ਪੂਰਬ ਪੱਛਮ ਦੇ ਦਾਉ ਚੁੜਾਉ, ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਦੱਖਣ ਦੇ ਦਾਉ ਲੰਬਾਉ ਹੈ; ਅਤੇ ਨਹਿਰ ਦੱਖਣ ਵਲੋਂ ਬਾਗ ਵਿਚ ਵੜਕੇ, ਉੱਤਰ ਦੇ ਰੁਕ ਹੋਕੇ, ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ॥

ਅਤੇ ਏਹ ਸੱਤ ਬਾਗ ਹਨ, ਕੋਈ ਉਚਾ, ਕੋਈ ਨੀਚਾ; ਅਤੇ ਨਹਿਰ ਦੁਹੁੰ ਬਾਗਾਂ ਵਿਚ ਬਰੋਬਰ ਜਾਕੇ ਤੀਜੇ ਬਾਗ ਵਿਚ ਨੀ-ਚੀ ਜਿਮੀਨ ਪੁਰ ਉੱਤਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਥੇ ਸੰਗ ਮਰਮਰ ਦੀ ਚਾਦਰ ਸੱਤ ਗਜ ਚੌੜੀ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਹੇਠ ਸੰਗ ਮਰਮਰ ਦਾ ਤਖਤ, ਡੇਢ ਗਜ ਚੌੜਾ, ਤੇ ਚਾਰ ਗਜ ਲੰਬਾ ਵਿਛਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ॥

ਇਹ ਤਖੱਤ ਅਜਿਹੇ ਵਡੇ ਹੌਦ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪੁਰ ਰਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਜਿਸ ਵਿਚ ਚਾਰ ਸੌ ਫੁਆਰਾ ਛੁਟਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸ ਹੌਦ ਦੇ ਗੱਭੇ ਇਕ ਲਾਲ ਪੱਥਰ ਦਾ ਚਬੂਤਰਾ ਬਣਿ-ਆ ਹੋਇਆ, ਅਤੇ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਇਕ ਪੁਲ ਬੰਨਿਆ ਹੋਇ-ਆ ਹੈ। ਅਤੇ ਤਲਾਉ ਦੇ ਹੇਠ ਇਕ ਹੋਰ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਹੌਦ

ਹੈ, ਜਿਹ ਦੀ ਤੇਹੀਂ ਕੰਧੀਂ ਦੀਵੇ ਰੱਖਣ ਲਈ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਆਲੇ ਬਲੇ ਹੋਏ ਹਨ; ਅਤੇ ਇਹ ਹੌਦ ਬੀ ਸੰਗ ਮਰਮਰ ਦਾ ਹੈ। ਗਲ ਕਾਹ ਦੀ, ਜੋ ਪਾਤਸਾਹੀ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਇਸ ਬਾਗ ਵਿਚ ਸੀਆਂ, ਸੋ ਸਾਰੇ ਜਗਤ ਥੀਂ ਸੁੰਦਰ ਅਰ ਅਲੇਖੀਆਂ ਸਨ।

ਸਹਿਰੋਂ ਇਕ ਕੋਹ ਬਾਹਰ, ਮੁਹੰਮਦ ਮੀਰ ਕਾਦਰੀ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਚੇਲੇ ਮੁੱਲਾਂਸਾਹ ਦੀ ਕਬਰ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਨਾਂ ਕਬਰਾਂ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਅੱਤ ਸੁੰਦਰ ਸੀ, ਪਰ ਮੁੱਲਾਂਸਾਹ ਦਾ ਮਕਬਰਾ ਉਖੇੜਕੇ ਰਾਮ ਬਾਗ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਪੁਰ ਲਾਇਆ; ਇਕ ਇਸ ਪੁਰ ਕਿਆ ਹੈ! ਬਲਕ ਜਿਥੇ ਕਿਧਰੇ ਨਵੀਂ ਅੰਬਾਰਤ ਵਲ ਦੇਖੀਦਾ ਹੈ, ਸੋ ਲਹੌਰ ਹੀ ਦੀਆਂ ਮਸੀਤਾਂ ਅਰ ਮਕਬਰਿਆਂ ਦੇ ਪੱਥਰਾਂ ਦੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਨਜਰੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਉੱਤਰ ਦੀ ਵਲ, ਔਰੰਗਜੇਬ ਆਲਮਗੀਰ ਨੈ ਸਹਿਰ ਦੇ ਬਚਾਉ ਲਈ ਚੋਹੁੰ ਕੋਹਾਂ ਤੀਕੁਰ ਪੱਕਾ ਚੂਨੇ ਗੱਚ ਬੰਨ੍ਹ ਲਵਾਇਆ ਸੀ; ਅਤੇ ਇਹ ਬੰਨ੍ਹ ਪਾਤਸਾਹੀ ਕਿਲੇ ਦੀ ਬਾਹੀ ਤੇ, ਅਤੇ ਜੁਮਾ ਮਸੀਤ ਦੇ ਉੱਤਰ ਦੇ ਪਾਸੇ ਥੀਂ ਲੰਘਕੇ, ਅਨਾਰਕਲੀ ਦੇ ਗੁੰਮਜ ਤੀਕੁਰ ਪਹੁਤਾ ਹੈ; ਪਰ ਹੁਣ ਦਰਿਆਉ ਨੈ ਇਸ ਬੰਨ੍ਹ ਤਾਈਂ ਕਈਆਂ ਜਾਗਾਂ ਤੇ ਤੋੜ ਸਿੱਟਿਆ ਹੈ। ਅਤੇ ਅਨਾਰਕਲੀ ਸਹਿਰੋਂ ਦੱਖਣ ਦੇ ਰੁਕ ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪੁਰ ਹੈ। ਅਤੇ ਲਹੌਰ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਅਮਰਿਤਸਰ ਤੀਕੁਰ ਕਈ ਅਜਿਹੀਆਂ ਬਸਤੀਆਂ ਬੀ ਹਨ, ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹਜਾਰ ਘਰ ਨਾਲੋਂ ਬੀ ਵਧੀਕ ਬਸਦੇ ਹਨ; ਜਿਹੀ ਪਠਾਣਾਂ ਦੀ ਸੂਰੀ, ਅਤੇ ਚਮਿਆਰੀ, ਅਤੇ ਦੋਨੇਕੇ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਥੇਰੇ।

Bábe Nának dá Dehrá.

ਬਾਵੇ ਨਾਨਕ ਦਾ ਦੇਹਰਾ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪੁਰ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਇਕ ਵਡੀ ਮਸਹੂਰ ਜਾਗਾ ਹੈ; ਉਹ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਖੇ ਬਹੁਤ

ਹੀ ਬਸ ਗਿਆ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਦਰਿਆਉ ਦੀ ਨੇੜ ਕਰਕੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਪੱਕੀ ਬ੍ਰਹੁਤੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਥੇ ਦੇ ਵਸਕੀਨ, ਜਿਹੜੇ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦੀ ਉਲਾਦ ਵਿਚ ਹਨ, ਵਡੇ ਮਾਯਾਧਾਰੀ ਹਨ। ਅਤੇ ਉਸ ਜਾਗਾ ਕਈ ਸਰਕਾਰਾਂ ਹਨ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਓਹ ਸਦਾ ਆਪਸ ਵਿਚ ਲੜਾਈ ਘੋਲ ਰਖਦੇ ਹਨ।

ਅਤੇ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦਾ ਦੇਹਰਾ ਪਿੰਡੋਂ ਨੇੜੇ ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਕੰਢੇ ਉੱਪੁਰ ਹੈ; ਉਹ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਅੱਤ ਸੁੰਦਰ, ਅਤੇ ਉਸ ਪੁਰ ਸੋਇਨੇ ਅਰ ਲਾਜਵਰਦ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ, ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਮਾਯਾ ਖਰਚੀ ਹੋਈ ਹੈ; ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਤੀਰਥ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ॥

ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘ ਉਸ ਦੇਹਰੇ ਪੁਰ ਵਡੀ ਮਾਯਾ ਝੜਾਇਆ ਕਰਦਾ, ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਪੈਸਾ ਨਜਰਾਨਾ ਘਲਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ; ਇਥੇ ਤੀਕੁਰ ਜੋ ਉਸ ਜਾਗਾ ਦੇ ਖਰਚ ਲਈ ਪੰਜ ਸੈ ਪਿੰਡ ਸਰਕਾਰੋਂ ਦੇ ਛੱਡਿਆ ਹੋਇਆ ਸਾ। ਪਰਮੇਸੁਰ ਨੂੰ ਭਾਇਆ, ਤਾਂ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦੀ ਵਿਥਿਆ ਗੁਰੂਆਂ ਦੀ ਵਿਥਿਆਂ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।

Batála.

ਕਸਬਾ ਬਟਾਲਾ ਇਕ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਜੋ ਰਾਮਦੇਉ ਭੱਟੀ ਰਾਜਪੂਤ ਦਾ ਅਬਾਦ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਕਪੂਰਥਲੇ ਦੇ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੀ।

ਅਤੇ ਉਸ ਸਮੇ ਵਿਖੇ, ਕਿ ਜਦ ਤਤਾਰਖਾਂ, ਸੁਲਤਾਨ ਬਹਿਲੋਲ ਲੋਦੀ ਦੇ ਹਥੋਂ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਹਾਕਮ ਸੀ, ਤਦ ਇਹ ਰਾਮਦੇਉ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਕੇ, ਤਤਾਰਖਾਂ ਦੀ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਆਉਣ ਜਾਣ ਲੱਗ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਮੁਲਖ ਨੌ ਲੱਖ ਟਕੇ ਪੁਰ ਤਤਾਰਖਾਂ ਥੀਂ ਅਜਾਰੇ ਲੈ ਲਿਆ।

ਅਤੇ ਸਨ ੮੧੬ ਹਿਜਰੀ, ਅਤੇ ੧੫੧੮ ਬਿੱਕਰਮਾਜੀਤੀ ਵਿਚ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੀ ਨੀਉਂ ਧਰੀ, ਅਤੇ ਉਸ ਰਾਮਦੇਉ ਦੀ ਕਬਰ ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਪੂਰਬ ਦੇ ਦਾਉ ਪੱਕੀ ਬਨੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਅਤੇ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਇਸ ਤੇ ਅੱਗੇ ਬੀ ਇਸ ਜਾਗਾ ਅਬਾਦੀ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ; ਇਸ ਤਰਾਂ ਨਾਲ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਨੈ ਸਰਾਂ ਦੇ ਲਾਗ, ਜੋ ਹਾਕਮ ਦੇ ਰਹਿਲ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ, ਇਕ ਖੂਹ ਪੱਟਿਆ ਸਾ; ਪੱਟਦੇ ਪੱਟਦੇ ਜਾਂ ਪਾਣੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪਹੁਤੇ, ਤਾਂ ਲਿਲਾਰੀ ਦੀ ਹੱਟੀ, ਰੰਗਾਂ ਘੜਿਆਂ ਕੋਟਿਆਂ ਬਧਨਿਆਂ ਸਣੇ, ਪਰਗਟ ਹੋਈ ਸੀ; ਇਸ ਤੇ ਮਲੂਮ ਹੋਇਆ, ਜੋ ਇਥੇ ਜਰੂਰ ਕਦੇ ਨ ਕਦੇ ਬਸੋਂ ਹੋ ਹਟੀ ਹੈ।

ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੇ ਗੱਭੇ ਇਕ ਉੱਚੀ ਜਾਗਾ ਪੁਰ ਹਾਕਮ ਦੇ ਰਹਿਲ ਦਾ ਕਿਲਾ ਹੈ; ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਕੱਚੀਆਂ ਸਨ; ਜੋ ਕੋਈ ਹਾਕਮ ਆਇਆ, ਉਹੋ ਉਹ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ; ਉਸ ਤੇ ਪਿਛੇ ਮੁਹੰਮਦਸਾਹ ਪਾਤਸਾਹ ਦਿੱਲੀਵਾਲੇ ਦੇ ਸਮੇ ਵਿਚ ਸਾਰੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਪੱਕੀਆਂ ਬਨ ਗਈਆਂ, ਅਤੇ ਪੂਰਬ ਪਾਸੇ ਦੀ ਕੰਧ ਉੱਪੁਰ ਜੋ ਬਜਾਰ ਵਿਚ ਹੈ, ਇਕ ਵਡੀ ਤਖਤਿਆਂ ਦੀ ਜੋੜੀ ਚਾੜ ਗਏ।

ਅੱਗੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਕੁਛ ਵਡੀ ਰੌਣਕ ਨਸੀ, ਨਿਰਾ ਇਕੁ ਭਾਰੇ ਪਿੰਡ ਵਰਗਾ ਸਾ; ਪਰ ਅਕਬਰ ਪਾਤਸਾਹ ਦੇ ਸਮੇ ਵਿਚ, ਜਾਂ ਸਮਸੇਰਖਾਂ ਰਾਜਪੂਤ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦਾ ਹਾਕਮ ਹੋਇਆ, ਤਾਂ ਉਨ ਇਹ ਦੀ ਅਬਾਦੀ ਵਿਚ ਅੱਤ ਕੋਸਸ ਕੀਤੀ, ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਤੇ ਉੱਤਰ ਅਰ ਪੂਰਬ ਦੇ ਗਭਲੇ ਖੂੰਜੇ ਪੁਰ ਇਕ ਬਾਗ਼ ਦੀ ਨੀਉਂ ਧਰਕੇ, ਉਹ ਦੇ ਗਭੇ ਦੋ ਸੈ ਕਰਮਾਂ ਲੰਬਾ ਅਤੇ ਦੋ ਸੈ ਕਰਮਾਂ ਚੋੜਾ ਇਕ ਵਡਾ ਕੂੰਆ ਤਲਾਉ ਲਵਾਇਆ, ਅਤੇ ਤਲਾਉ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰੇ ਇਕ ਪੱਕੀ ਮਸੀਤ ਬਣਵਾਈ। ਇਕ

ਤਲਾਉ ਦਾ ਪਾਣੀ ਕਦੇ ਕਾਲ ਸਮੇ ਬੀ ਨਹੀਂ ਸੁਕਿਆ, ਬਲਕ ਉਸ ਮਸੀਤ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਮੁਲਸਾਤ ਭਰ ਨਾਲੋਂ ਵਧੀਕ ਪਾਣੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਨਹਿਰ ਵਿਚੋਂ, ਜੋ ਇਸ ਤਲਾਉ ਤੇ ਪੂਰਬ ਦੇ ਪਾਸੇ ਹੈ, ਪਾਣੀ ਆਉਣ ਲਈ ਇਕ ਰਾਹ ਬਣਾ ਛੱਡਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਇਹ ਨਹਿਰ ਅੱਗੇ ਸੁਕੀ ਪਈ ਸੀ; ਹੁਣ ਸਨ ੧੨੪੧ ਹਿਜਰੀ ਵਿਚ, ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘ ਨੈ ਫੇਰ ਜਾਰੀ ਕਰਵਾਈ ਹੈ।

ਅਤੇ ਤਲਾਉ ਦੇ ਕੰਢੇ ਦੱਖਣ ਦੇ ਰੁਕ ਸੱਤਰਾਂ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਵਿੱਥ ਪੁਰ, ਸਮਸੇਰਖਾਂ ਦਾ ਮਕਬਰਾ ਪੱਕਾ ਚੂਨੇ ਗੱਚ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਉਸ ਦਾ ਗੁੰਮਜ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਡਾ ਬੈਠਕ ਦੀ ਡੌਲ ਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਨ ੯੯੯ ਹਿਜਰੀ ਵਿਚ, ਸਮਸੇਰਖਾਂ ਨੈ ਆਪਣੇ ਜਿੰਦ ਜੀਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਬਣਵਾਕੇ, ਉਹ ਦੇ ਦਰਵੱਜੇ ਦੇ ਪੱਥਰ ਪੁਰ, ਉਹ ਦੇ ਬਣ ਚੁਕਣ ਦੀ ਤਰੀਕ ਉਕਰਾ ਛੱਡੀ ਸੀ।

ਅਤੇ ਇਸ ਕਰਕੇ, ਜੋ ਸਮਸੇਰਖਾਂ ਪਾਤਸਾਹ ਦੇ ਕੋਲ ਰਹਿਣ-ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸਾ, ਉਹ ਦੇ ਆਹਰ ਨਾਲ ਇਹ ਸਹਿਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਬਾਦ ਹੋ ਗਿਆ; ਇਥੇ ਤੀਕੁਰ ਜੋ ਉਹ ਦਾ ਗਿਰਦਾ ਹੁਣ ਦੂਹੁੰ ਕੋਹਾਂ ਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨਦਾਰ ਅਰ ਬਿੱਦਿਆਮਾਨ ਅਰ ਪਤਵੰਤੇ ਭਲੇ ਮਾਣਸ ਲੋਕ ਉਥੇ ਆਣ ਬਸੇ; ਜਿਹਾਕੁ ਆਲਮਗੀਰ ਪਾਤਸਾਹ ਦੀ ਪਾਤਸਾਹੀ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪੱਖ ਵਿਚ ਮੁਹੰਮਦ ਫਾਜਲਦੀਨ ਕਾਦਰੀ ਇਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਆਇਆ, ਅਤੇ ਆਉਂਦੇ ਨੈ ਹੀ ਪਾਠਸਾਲਾ ਅਰ ਮਸੀਤਾਂ ਅਤੇ ਹਵੇਲੀਆਂ ਦੀ ਨੀਉਂ ਧਰ ਦਿੱਤੀ। ਉਹ ਮਹਾਪੁਰਸ ਜਾਹਰ ਬਾਤਨ ਦੇ ਇਲਮ ਵਿਚ ਇਕ ਹੀ ਸਾ; ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਹੁਣ ਤੀਕੁਰ ਮੀਆਂ ਸਾਹਬ ਦਾ ਮਹੱਲਾ ਮਸਹੂਰ ਹੈ; ਅਰ ਉਹ ਮਹੱਲਾ ਹੁਣ ਦਿਆਂ ਦਮਾਂ ਤੀਕੁ ਉਸੇ ਦੀ ਉਲਾਦ ਦੇ ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਹੈ।

'Kalánaur.

ਕਲਾਨੌਰ ਇਕ ਵਡਾ ਪੁਰਾਣਾ ਸਹਿਰ ਰਾਵੀ ਤੇ ਪੰਜ ਕੋਹ ਹੈ; ਉਹ ਦੇ ਹੇਠ ਉੱਤਰ ਦੇ ਰੁਕ ਇਕ ਨਹਿਰ ਵਗਦੀ ਹੈ, ਜਿਹ ਨੂੰ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਬਹਿਰਾਮਪੁਰ ਤੇ ਲਾਕੇ ਕਲਾਨੌਰ ਤੀਕੁਰ ਸਾਰੀ ਧਰਤੀ ਵਿਖੇ ਚੁਸਮੇ ਫੁਟਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਤਿਨਾਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਕੱਠਾ ਹੋਕੇ ਕਰਨ ਸਦਾਉਂਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਹ ਕਰਨ ਪਾਤਸਾਹੀ ਬਾਗ ਦੇ ਹੇਠ, ਜੋ ਸਹਿਰੋਂ ਪੂਰਬ ਦੇ ਦਾਉ ਹੈ, ਅਜਿਹੀ ਡੂੰਘੀ ਹੈ, ਜੋ ਕਦੇ ਗਾਹਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਅਤੇ ਬੇੜੀ ਬਿਨਾ ਉਧੋਂ ਲੰਘਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ।

ਇਹ ਬਾਗ ਅਕਬਰ ਪਾਤਸਾਹ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਬਣਿਆ ਸਾ; ਕਿੰਉਕਿ ਉਹ ਇਸੀ ਜਾਗਾ ਤਖਤ ਪੁਰ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਅਤੇ ਇਸ ਬਾਗ ਦੇ ਚੁਗਿਰਦ ਪੱਕੀ ਅਲੰਗ, ਅਤੇ ਵਡਾ ਸਾਨਦਾਰ ਦਰਵੱਜਾ ਸਾ; ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਗਭੇ ਇਕ ਫੁਆਰਿਆਂ ਵਾਲਾ ਹੌਂਦ, ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪੱਕਾ ਚੂਨੇ ਗੱਚ ਤਖਤ ਸਾ, ਜੋ ਪਾਤਸਾਹ ਦੇ ਬੈਠਣ ਦਾ ਠਿਕਾਣਾ ਸੀ। ਅਤੇ ਬਾਗ ਦੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਰੁਕ ਵਡਾ ਮਜਬੂਤ ਹਮਾਮ, ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਦੇ ਪਾਸੇ ਨਹਿਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਇਕ ਵਡੀ ਖੁਲੀ ਅਰ ਉੱਚੀ ਚੌਦਰੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਸੀ; ਹੁਣ ਓਹ ਸਭੇ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਬੈਰਾਨ ਪਈਆਂ ਹਨ; ਬਾਗ ਦੇ ਆਇਰਿਆਂ ਛੁੱਟ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਜਰੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਇਸ ਸਹਿਰ ਵਿਖੇ ਅਕਬਰ ਪਾਤਸਾਹ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਵਡੀ ਰੌਣਕ ਅਰ ਅਬਾਦੀ ਸੀ, ਉਸ ਤੇ ਪਿਛੇ ਬੀ ਚਿਰ ਤੀਕੁਰ ਉਹੋ ਜਿਹੀ ਰਹੀ; ਪਰ ਜਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੈ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਲੁਟ ਫੂਕ ਸਿੱਟਿਆ, ਤਾਂ ਇਹ ਸਹਿਰ ਬੀ ਬੈਰਾਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਤਿਸ ਪਿਛੇ ਜਾਂ ਰਾਮਗੜ੍ਹੀਆਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਥੁੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਬਸਦਾ

ਸੀ; ਅਤੇ ਜਾਂ ਕਨ੍ਹਈਆਂ ਨੈ ਰਾਮਗੜ੍ਹੀਆਂ ਨੂੰ ਲਤਾੜ ਲੀਤਾ, ਤਾਂ ਹਕੀਕਤਸਿੰਘੁ ਕਨ੍ਹਈਆ ਇਸ ਸਹਿਰ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰਿ ਆਇਆ, ਅਤੇ ਆਉਂਦੇ ਨੈ ਹੋ ਢੁਕ ਮਿਟਿਆ। ਉਸ ਸਮੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਅਜਿਹਾ ਬੈਰਾਨ ਹੋਇਆ, ਜੋ ਇਸ ਵਿਚ ਸੀਂਹ ਬੁਕਦੇ ਫਿਰਦੇ ਸੇ ॥

ਤਿਸ ਪਿਛੇ ਹਕੀਕਤਸਿੰਘੁ ਦਾ ਪੁੱਤ ਜੈਮਲਸਿੰਘੁ, ਜਾਂ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੇ ਬਸਾਉਣ ਦੇ ਆਹਰ ਵਿਚ ਹੋਇਆ, ਤਾਂ ਤੀਹਾਂ ਬਰਸਾਂ ਤੀਕੁਰ ਉਸ ਦੇ ਪਾਹ ਰਿਹਾ, ਅਰ ਉਹ ਬਸਾਉਂਦਾ ਹੀ ਰਿਹਾ; ਇਥੇ ਤੀਕੁ ਕਿ ਉਹ ਦੇ ਨਿਆਉਂ ਦੇ ਕਾਰਣ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਸੈ ਹੱਟ, ਅਰ ਤਿੰਨ ਹਜਾਰ ਘਰ ਬਸ ਪਿਆ; ਫੇਰ ਜਾਂ ਜੈਮਲ-ਸਿੰਘੁ ਮਰ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਇਹ ਸਹਿਰ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘੁ ਕੋਲ ਆ ਗਿਆ; ਹੁਣ ਤੀਕੁਰ ਉਹ ਉਸੇ ਦੇ ਅਮਲ ਵਿਚ ਹੈ, ਪਰ ਅਗੇ ਵਰਗੀ ਰੌਣਕ ਨਹੀਂ; ਸਗਵਾਂ ਉੱਜੜਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ॥

ਇਸ ਪਰਗਣੇ ਦੀ ਭੋਂ ਕੁਛ ਕਰਨ ਦੇ ਕੰਢੇ, ਕੁਛ ਹਰਟਾਂ ਅਰ ਬਾਰਿਆਂ, ਅਰਥਾਤ ਚਸ਼ਮਾਂ ਦੇ ਪਾਣੀ ਪੁਰ, ਕੁਛ ਬਰਖਾ ਦੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਦੱਖਣ ਦੇ ਰੁਕ ਦੂਹੁੰ ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ਪੁਰ, ਮੌਜੂਵਾਲ ਨਾਮੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਕੰਧ ਦੇ ਕੋਲ, ਸੇਖ ਮੁਹੰਮਦ ਅਫਜਲ ਲਹੌਰੀ, ਅਤੇ ਸਾਹ ਗੁਲਾਮਗੌਂਸ ਬਟਾਲਵੀ ਦੀ ਕਬਰ, ਇਕ ਬਗੀਚੇ ਵਿਚ ਇਕੋ ਚੌਂਤਰੇ ਅਰ ਇਕੋ ਬਗਲ ਵਿਚ ਹੈ ॥

Adinánagar.

ਅਦੀਨਾਨਗਰ ਪਹਾੜ ਦੀ ਕੰਢੀ ਤੇ ਨੇੜੇ, ਅਦੀਨਾਬੇਗਖਾਂ ਦਾ ਅਬਾਦ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਸਮੇ ਵਿਖੇ, ਦੁਆਬੇ ਬਾਰੀ ਅਤੇ ਦੁਆਬੇ ਬਿਸਤ ਜਲੰਧਰ ਅਤੇ ਲਹੌਰ ਦਾ ਹਾਕਮ ਸਾ; ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਬਹੁਤ ਅਬਾਦ ਸੀ, ਅਤੇ ਹਰ

ਪਰਕਾਰ ਦੇ ਧੁਨਕੀ ਅਤੇ ਕਾਰਖਾਨਦਾਰ ਲੋਕ ਉੱਥੇ ਆਲ ਬਸੇ ਸਨ; ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਚੜ੍ਹਦੇ ਹੱਥ ਇਕ ਬਾਗ ਬਲਾਇਆ ਸੀ, ਕਿ ਉਹ ਸਾਹ ਨਹਿਰ, ਜੋ ਲਹੌਰ ਨੂੰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਬਾਗ ਵਿਚ-ਦੋਂ ਹੋਕੇ ਲੰਘਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਸ ਬਾਗ ਵਿਚ ਕਈ ਬੈਠਕਾਂ ਅਰ ਹੌਦ ਬਲੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਧਰਤੀ ਵਡੀ ਭਰ ਅਤੇ ਤਾਜੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਪਹਾੜ ਦੀ ਨੇੜ ਕਰਕੇ ਹਰਿਆਈ ਅਤੇ ਪਾਲੀ ਦੀਆਂ ਛਾਬਾਂ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਅਤੇ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦਾ ਜੰਗਲੀ ਅਤੇ ਆਬੀ ਸਕਾਰ ਉਸ ਗਿਰਦੇ ਵਿਚ ਹਦੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ।

ਅਤੇ ਬਹਾਰ ਦੀ ਰੁੱਤੇ ਉਹ ਧਰਤੀ ਵਡੇ ਸੈਲ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਤੂਤ, ਅਲੂਚੇ, ਅੰਬ, ਸੰਗਤਰੇ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਭਾਂਤ ਦੇ ਮੇਵੇ ਉਸ ਜਿਲੇ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉੱਥੇ ਦੀ ਹੋਰ ਵਡਿਆ-ਈ ਇਹ ਹੈ, ਜੋ ਸਸਤੇ ਲਭਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਅਰ ਪਿੰਡਾਂ ਦੁਆਲੇ ਹਰ ਭਾਂਤ ਦੇ ਬਹੁਤ ਰੁੱਖ ਹਨ, ਸਭ ਤੇ ਵਧੇਰੇ ਬੇਰੀ-ਆਂ ਦੇ ਬੂਟੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੇਰ ਅਜਿਹੇ ਮਿੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਬਟਾਲੇ ਤੀਕੁ ਲੈ ਜਾਕੇ ਬੇਚਦੇ ਹਨ।

ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਉੱਤਰ ਦੇ ਰੁਕ ਇਕ ਨਹਿਰ ਹੈ, ਜੋ ਪਹਾੜੋਂ ਉੱਤਰਕੇ ਸਦਾ ਵਗਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਨਹਿਰ ਪੁਰ ਪੁਲ਼ ਬੰਨ੍ਹਕੇ ਸਾਹ ਨਹਿਰ ਉੱਥੇ ਦਿਓਂ ਲੰਘਾਈ ਹੋਈ ਸੀ।

ਜਾਂ ਅਦੀਨਾਬੇਗਖਾਂ ਮਰ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਮੁਲਖ ਲੁੱਟ ਲੀਤਾ, ਤਾਂ ਇਹ ਸਹਿਰ ਬੀ ਉਜੜ ਹੋ ਗਿ-ਆ। ਫੇਰ ਝੰਡਾਸਿੰਘੁ ਧੇੜੀਵਾਲੇ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਕੁਛ ਬ੍ਰਹੁਣੀ ਜਿਹੀ ਰੌਲਕ ਹੋ ਗਈ ਸੀ; ਅਤੇ ਉਸ ਨੈ ਉਸ ਜਾਗਾ ਥੋੜ ਚਿਰਿਹਾਂ ਰਾਜ ਕੀਤਾ। ਜਾਂ ਉਹ ਮਰ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤ ਗੁਲਾਬਸਿੰਘੁ ਨੈ ਉਸ ਤੇ ਪਿਛੇ ਉਸ ਜਾਗਾ ਦਾ ਬੀਹ ਬਰਸਾਂ

ਰਾਜ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਸਦਾ ਕਨ੍ਹਈਆਂ ਦਾ ਹੀ ਮਲੀਹਦਤ਼ ਰਿਹਾ; ਉਸ ਵੇਲੇ ਤੀਕੁਰ ਕਿ ਜਾਂ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘੁ ਨੈ ਗੁਲਾਬ-ਸਿੰਘੁ ਨੂੰ ਫੜਕੇ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਮੁਲਖ ਖੁਹ ਲਿਆ, ਤਦ ਇਹ ਸਹਿਰ ਬੀ ਮਹਾਰਾਜੇ ਦੇ ਹੱਥ ਆ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਗੁਲਾਬਸਿੰਘੁ ਨੂੰ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਪਿੰਡੋਰਾ ਜਗੀਰ ਵਿਚ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਅਤੇ ਸਨ ੧੨੨੧ ਹਿਜਰੀ ਵਿਖੇ ਜਾਂ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘੁ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਆਇਓ, ਕਿ ਇਸ ਸਹਿਰ ਨੂੰ ਅਬਾਦ ਕਰਜੇ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੈ ਕਾਰਮਕੇ ਹਰ ਬਰਸ਼ਾਤ ਨੂੰ ਫੌਜ ਸਣੇ ਉਥੇ ਜਾਕੇ ਰਹਿਣਾ ਸੁਰੂ ਕੀਤਾ, ਅਤੇ ਨਹਿਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵਡਾ ਅਨੂਪ ਬਾਗ ਲਵਾਕੇ, ਉਸ ਵਿਚ ਅੱਤ ਸੁੰਦਰ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਅਤੇ ਹੌਦ ਅਰ ਫੁਆਰੇ ਬਣਵਾਏ; ਅਤੇ ਤਿਹੇ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਅੰਬੀਰਾਂ ਨੈ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਲਈ ਬਾਗ ਅਰ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਬਣਵਾਈਆਂ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਰੌਣਕ ਹੋ ਗਈ, ਅਤੇ ਹਰ ਭਾਂਤ ਦੇ ਕਾਰ-ਖਾਨਦਾਰ ਅਰ ਸੁਦਾਗਰ ਫੇਰ ਉਥੇ ਜਾ ਰਹੇ, ਅਤੇ ਬਜਾਰ ਚੌਂ-ਪੜ ਦੀ ਕਤਾ ਦਾ ਪੈ ਗਿਆ, ਅਰਥਾਤ ਗਭੇ ਚੌਂਕ, ਅਤੇ ਚੌਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਚਾਰ ਬਜਾਰ, ਪਰ ਹੱਟਾਂ ਤਿੰਨਕੁ ਸੈ ਥੀਂ ਵਧੀਕ ਨਾ ਹੋ-ਈਆਂ। ਉਥੋਂ ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਛੇ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਦਰਿਆਉ ਰਾ-ਵੀ ਪੰਜ ਕੋਹ ਹੈ॥

Bahirámpur.

ਅਦੀਨਾਨਗਰ ਤੇ ਛਾਈਆਂ ਕੋਹਾਂ ਦੀ ਵਿੱਥ ਪੁਰ ਇਕ ਕਦੀ-ਮੀ ਕਸਬਾ ਹੈ, ਉਹ ਨੂੰ ਬਹਿਰਾਮਪੁਰ ਕਰਕੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਪੱਕੀਆਂ ਹਨ, ਉਹ ਦੇ ਲਾਗ ਦੂਹੀਂ ਤਿੰਨਾਂ ਕੋਹਾਂ ਦੇ ਲੰਬਾਉ ਚੁੜਾਉ ਵਿਚ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਛੰਭ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਥੀਂ ਸਦਾ ਪਾਣੀ ਨਿੱਕਲਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਨਾਪੇ ਅਰ ਕਾਹ ਉਸ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਉਗਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਲੋਕ ਬੇੜੀਆਂ ਵਿਚ

ਚੜ੍ਹਕੇ ਸਦਾ ਮੁਰਗਾਬੀਆਂ ਅਰ ਮੱਛੀਆਂ ਦਾ ਸਕਾਰ ਖੇਡਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਇਸ ਛੰਭ ਦਾ ਨਾਉਂ ਨਲੂ ਹੈ, ਅਤੇ ਨਹਿਰ ਕਿਰਨ ਜੋ ਕਲਾਨੌਰ ਦੇ ਹੇਠ ਵਗਦੀ ਹੈ, ਸੋ ਇਸੇ ਛੰਭ ਵਿਚੋਂ ਨਿੱਕਲੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਹ ਜਾਗਾ ਅਜਿਹੀ ਚੰਗੀ ਸਕਾਰਗਾਹ ਹੈ, ਜੋ ਦੇਖਣ-ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਖੁਸੀ ਦਾ ਦਰਿਆਉ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰਨ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ॥

Paṭhán kot.

ਪਠਾਨਕੋਟ ਇਕ ਕਦੀਮੀ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਜੋ ਉਹ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਬਹੁਤੀ ਪੱਕੀ, ਅਤੇ ਥਹੁੜੀ ਕੱਚੀ ਹੈ। ਉਸ ਤੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ ਇਕ ਪੱਕਾ ਚੂਨੇ ਗੱਚ ਕਿਲਾ ਹੈ; ਉਹ ਦੀਆਂ ਅਲੰਗਾਂ ਵਡੀਆਂ ਉੱਚੀਆਂ ਅਤੇ ਡਾਢੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਕਿਲਾ ਸਾਹਜਹਾਂ ਪਾਤਸਾਹ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਪਹਾੜ ਦੇ ਬੰਨੇ ਉਪੁਰ ਇਸ ਲਈ ਬਣਿਆ ਸੀ, ਜੋ ਇਸ ਮੁਲਖ ਦਾ ਹਾਕਮ ਇਸ ਵਿਚ ਰਿਹਾ ਕਰੇ। ਕਈ ਚਿਰ ਇਹ ਜਾਗਾ ਕਨਈਆਂ ਸਿੱਖਾਂ ਹੇਠ ਰਹੀ। ਤਾਰਾਸਿੰਘੁ ਕਨਈਆ, ਜੋ ਪਹਾੜ ਦੇ ਰਾਜੇ, ਜਿਹਾਕੁ ਨੂਰਪੁਰੀ-ਆ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਰਾਜੇ ਉਹ ਦੀ ਤਾਬੇਦਾਰੀ ਵਿਚ ਚਲਦੇ ਸੇ, ਉੱਥੇ ਦਾ ਹਾਕਮ ਸੀ; ਓਨ ਕਿਲੇ ਦੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਆਪਣੇ ਰਹਿਣ ਲਈ, ਵਡੇ ਸੁੰਦਰ ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਉਚੇ ਘਰ ਬਣਾਏ ਸਨ, ਜੋ ਕਈਆਂ ਕੋਹਾਂ ਤੇ ਦਿਖਾਲੀ ਦਿੰਦੇ ਸੇ। ਪਰ ਸਨ ੧੧੮੮ ਹਿਜਰੀ ਵਿਚ ਇਕ ਬਾਰੀ ਚੰਦਾਸਿੰਘੁ ਅਤੇ ਗੰਡਾਸਿੰਘੁ ਨੈ, ਜੋ ਭੰਗੀ ਸਰਦਾਰ ਥੇ, ਰਾਮਗੜ੍ਹੀਆਂ ਦੀ ਸਿਖਲਾਉਣ ਪੁਰ, ਇਸ ਕਿਲੇ ਦੇ ਲੈਣ ਦਾ ਦਾਜਾ ਕੀਤਾ ਸਾ; ਜਾਂ ਅਦੀਨਾਨਗਰ ਪਹੁੰਚੇ, ਤਾਂ ਉਨਾਂ ਦੋਹੁੰ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਮਰ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਨਿਰਾਸ ਹੋਕੇ ਪਿਛੇ ਨੂੰ ਹਟ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਇਹ ਕਿਲਾ ਉਵੇਂ ਤਾਰਾਸਿੰਘੁ ਦੇ ਕੋਲ ਰਿਹਾ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਤੀਕੁਰ ਜੋ ਉਹ ਦੇ ਪੁੱਤ

ਉਸ ਥੀਂ ਆਕੀ ਹੋ ਗਏ, ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਆਗਿਆ ਵਿਚ ਨਾ ਰਹੇ, ਅਤੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਬੀ ਬੈਰੀ ਬਣ ਗਏ। ਪਰੰਤੁ, ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘ ਨੈ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣਕੇ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਫਾਟਕ ਪੈ ਗਿਆ ਹੈ, ਰਾਣੀ ਸਦਾਕੌਰ ਨਾਲ਼ ਮਿਲ਼ਕੇ ਇਸ ਕਿਲੇ ਨੂੰ ਮੋਰਚੇ ਲਾ ਦਿਤੇ, ਅਤੇ ਝੱਟਪੱਟ ਲੈ ਲਿਆ, ਅਤੇ ਤਾਰਾਸਿੰਘ ਮਰ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਉਹ ਦੇ ਪੁੱਤ, ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਕਰਕੇ ਖਾਂਦੇ ਹਨ।

Sháhpur.

ਸਾਹਪੁਰ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਇਕ ਪਹਾੜ ਤਲ਼ੀ ਦਾ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਜੋ ਇਰਮੀਆਂ ਪਹਾੜ ਉਸੀ ਜਾਗਾ ਤੇ ਨਿੱਕਲ਼ਦਾ ਹੈ; ਉਥੇ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਕੁਛ ਪੱਥਰਾਂ ਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਕੁਛ ਛੱਪਰਾਂ ਦੀ; ਅਤੇ ਖੇਤੀ ਮੀਂਹ ਨਾਲ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਦੇ ਉੱਤਰ ਦੇ ਰੁਖ ਸਹਿਰ ਦੇ ਲਾਗ ਹੀ ਇਕ ਪੱਥਰ ਦਾ ਕਿਲਾ ਅਗਲਿਆਂ ਰਾਜਿਆਂ ਦਾ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਦੀ ਉੱਤਰ ਦੇ ਪਾਸੇ ਦੀ ਸਫੀਲ ਉਸ ਘਾਟੀ ਉਪੁਰ ਹੈ, ਜੋ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਦੇ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਹ ਸਹਿਰ ਸਾਹਜਹਾਂ ਦੇ ਵਾਰੇ ਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਮੁਲਖ ਮੁੱਢੋਂ ਲਾਕੇ ਨੂਰਪੁਰੀਏ ਰਾਜੇ ਦਾ ਸਾ; ਪਰ ਸਾਹਜਹਾਂ ਦੇ ਵਾਰੇ ਵਿਚ, ਰਾਜੇ ਰਾਜਰੂਪ ਦਾ ਭਾਈ ਭਾਗਸਿੰਘ, ਉਸ ਨਾਲ਼ ਗੁੱਸੇ ਹੋਕੇ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਉਥੇ ਜਾਕੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਪਾਤਸਾਹ ਨੈ ਉਹ ਦਾ ਨਾਉਂ ਮੁਰੀਦਖਾਂ ਧਰਕੇ, ਰਾਜਰੂਪ ਕੋਲੋਂ ਮੁਲਖ ਖੁਹਕੇ, ਉਹ ਨੂੰ ਬਖਸ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਗੈਰਬੰਦ ਦੇ ਮੁਲਖ ਦੀ ਠਾਣੇਦਾਰੀ ਬੀ ਉਸੀ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤੀ; ਬਲਕ ਤਿੰਮੋ ਤੀਕੁਰ ਸਾਰਾ ਮੁਲਖ ਉਸੇ ਨੂੰ ਜਗੀਰ ਵਿਚ ਮਿਲ਼ਿਆ, ਅਤੇ ਓਨ ਉਸ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਬੈਠਕ ਠਰਾਈ। ਜਾਂ ਮੁਰੀਦਖਾਂ ਮਰ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਉਹ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਮ-

ਜੋਦਖਾਂ ਗੱਦੀ ਪੁਰ ਬੈਠਾ, ਅਤੇ ਉਸ ਤੇ ਪਿਛੇ ਵਹੀਦਖਾਂ ਨੂੰ, ਅਰ ਵਹੀਦਖਾਂ ਦੇ ਪਿਛੇ ਸਈਦਖਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜ ਮਿਲਿਆ।

ਜਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਪਾਤਸਾਹੀ ਇਸ ਮੁਲਖੋਂ ਦੂਰ ਹੋ ਗਈ, ਤਾਂ ਰਾਜੇ ਪਿਰਥੀਸਿੰਘੁ ਨੂਰਪੁਰੀਏ ਨੈ ਪੁਰਾਣਾ ਵੈਰ ਨਵਾਂ ਕਰਕੇ, ਸਈਦਖਾਂ ਕੋਲੋਂ ਲੜਕੇ ਮੁਲਖ ਲੈ ਲੀਤਾ, ਅਤੇ ਉਹ ਬਿਚਾਰਾ ਖੇਹ ਛਾਣਕੇ ਮਰ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਉਹ ਦਾ ਪੁੱਤ ਸਲਾਬਤਖਾਂ ਮੁਜਾਲਪੁਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘੁ ਦੀ ਵਲੋਂ ਇਕ ਪਿੰਡ ਜਗੀਰ ਖਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਸਾਹਪੁਰ ਦਾ ਹੋਰ ਸਾਰਾ ਮੁਲਖ, ਹੁਣ ਮਹਾਰਾਜੇ ਦੇ ਅਮਲ ਵਿਚ ਹੈ।

Núrpur.

ਨੂਰਪੁਰ ਇਕ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਜੋ ਪਹਾੜ ਦੀ ਚੋਟੀ ਪੁਰ, ਇਕ ਸੈਲ੍ਹ ਦੇ ਤਾਗ ਉਪੁਰ ਬਸਦਾ ਹੈ; ਉਸ ਸਹਿਰ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਸਰਬੱਤ ਪੱਥਰਾਂ ਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਬਜਾਰ ਦੀਆਂ ਹੱਟਾਂ ਸਭ ਤਿੰਨਕੁ ਸੌ ਹੋਲਗੀਆਂ; ਪਰ ਕਾਰਖਾਨਦਾਰ ਹਰ ਤਰਾਂ ਦੇ ਉਥੇ ਬਸਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਸੁਦਾਗਰ ਲੋਕ ਸਾਰੇ ਪਹਾੜ ਦੇ ਮਾਲ ਅਰ ਸੁਗਾਤਾਂ, ਚੰਬਿਓਂ, ਕਸਮੀਰੋਂ, ਲਦਾਖੋਂ, ਅਤੇ ਜਾਰਕੰਦੋਂ, ਇਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਲਿਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਫੇਰ ਉਥੋਂ ਹੋਰਨਾਂ ਮੁਲਖਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਰਾਜੇ ਪਿਰਥੀਸਿੰਘੁ ਦੇ ਵਾਰੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਬਾਦ ਸਾ। ਅਤੇ ਪਥਰੈਲੀ ਧਰਤੀ ਕਰਕੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਖੂਹੇ ਬਹੁਤ ਥ੍ਹੁੜੇ ਹਨ; ਇਸੇ ਲਈ ਲੋਕ ਕਿਲੇ ਹੇਠੋਂ ਬਾਉਲੀ ਵਿਚੋਂ ਪਾਣੀ ਭਰਕੇ ਪੀਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਹ ਬਾਉਲੀ ਬਾਰਾਂ ਮਹੀਨੇ ਭਰੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਕਦੇ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਸੁਕਦਾ।

ਅਤੇ ਇਸ ਪਹਾੜ ਵਿਚ ਬਾਂਦਰ ਬਹੁਤ ਹਨ; ਬਲਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੁਤਾਇਤ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸਹਿਰ ਦੇ ਲੋਕ ਬਹੁਤ ਔਖੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ; ਕਿੰਉਕਿ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਦੇ ਵੇਲੇ, ਜੋ ਆਦਮੀ ਕਮਾਣ ਜਾ

ਗੁਲੇਲ ਪਾਹ ਲੈਕੇ ਨਾ ਬੈਠੇ, ਤਾਂ ਖਾਲਾ ਦੂਭਰ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਹਿਰ ਨੂੰ ਇਕ ਰਸਤੇ ਛੁਟ, ਹੋਰ ਕੋਈ ਦੂਜਾ ਰਾਹ ਨਹੀਂ, ਸੋ ਭੀ ਪੱਥਰ ਕੋਰਕੇ ਤਿੰਨ ਸੌ ਥੀਂ ਵਧੀਕ ਪੌੜੀਆਂ ਬਲਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਘੋੜਾ ਟਟੂ, ਬੈਲ ਬਧਜਾ, ਅਤੇ ਊਂਠ ਆਠੰ ਸੁਖਾਲੇ ਲੰਘ ਜਾਲ। ਸਹਿਰੋਂ ਉੱਤਰ ਦੇ ਪਾਸੇ ਦੀ ਖੂੰਜ ਪੁਰ, ਇਕ ਵਡਾ ਡਾਢਾ ਅਤੇ ਉੱਚਾ ਪੱਥਰ ਦਾ ਕਿਲਾ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਉਥੇ ਦੇ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਮਹਿਲ ਬੀ ਉਸੇ ਵਿਚ ਅੱਤ ਸੁੰਦਰ ਬਲੇ ਹੋਏ ਹਨ; ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਦੀ ਘਾਟੀ ਤੇ ਨੀਹਲ ਬੀ ਬਸੌਂ ਹੈ; ਪਰ ਜੁਲਾਹਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਸਭ ਤੇ ਬਹੁਤ ਹਨ; ਅਤੇ ਗੱਡੀ ਓੜਕ ਉਸ ਜਾਗਾ ਤੀਕੁਰ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਛਾਈਆਂ ਕੋਹਾਂ ਦੀ ਬਿੱਥ ਉੱਤੇ ਇਕ ਪੱਧਰ ਵਿਚ ਵਡਾ ਖੁੱਲਾ ਬਾਗ ਹੈ, ਜੋ ਹਰ ਭਾਂਤ ਦੇ ਫਲਹਾਰ ਉਸ ਵਿਖੇ ਲੱਗੇ ਹੋਏ, ਅਤੇ ਮਿੱਠੇ ਪਾਲੀ ਦੀਆਂ ਕੂਹਲਾਂ ਚੱਲ ਰਹੀਆਂ, ਅਤੇ ਸੁੰਦਰ ਬੈਠਕਾਂ ਅਰ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਬਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ॥

ਰਾਜੇ ਪਿਰਥੀਸਿੰਘੁ ਤੇ ਪਿੱਛੇ ਉਹ ਦਾ ਪੋਤਾ ਗੱਦੀ ਪੁਰ ਬੈਠਾ, ਅਤੇ ਕਈ ਬਰਸਾਂ ਰਾਜ ਕਰਕੇ, ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘੁ ਦੀ ਫੌਜ ਥੀਂ ਭਾਜ ਖਾਕੇ, ਸਤਲੁਜ ਦੇ ਇਸ ਪਾਰ ਬੈਠ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਅਰ ਕਿਲਾ, ਬਲਕ ਸਾਰਾ ਮੁਲਖ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘੁ ਦੇ ਹੇਠ ਆ ਗਿਆ। ਅਤੇ ਇਹ ਸਹਿਰ, ਉਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਨੂਰਜਹਾਂ ਬੇਗਮ ਦੇ ਨਾਉਂ ਪੁਰ ਬਸਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਕਿ ਜਿਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਕੋਟਕਾਂਗੜੇ ਦੇ ਫਤਾ ਕਰਨ ਲਈ, ਸਾਹਜਹਾਂ ਪਾਤਸਾਹ ਨੈ ਆਪਲੀ ਫੌਜ ਘੱਲੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਇਸ ਜਾਗਾ ਨੂੰ ਅਬਾਦ ਕਰਕੇ ਨੂਰਪੁਰ ਨਾਉਂ ਧਰਿਆ ਸੀ॥

Kángrá.

ਕਾਂਗੜਾ ਸਵਾਲਕ ਦੇ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਜੋ

ਕਦੀਮ ਤੇ ਅਬਾਦ, ਅਤੇ ਸਭਨਾਂ ਮੁਲਖਾਂ ਵਿਚ ਮਸਹੂਰ ਹੈ। ਉਸ ਸਹਿਰ ਦੀਆਂ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਸਭ ਪੱਥਰ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ, ਅਤੇ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੇ ਲੋਕ ਉਸ ਵਿਚ ਬਸਦੇ ਹਨ; ਪਰ ਦਿੱਲੀਵਾਲੇ ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਦੇ ਸਮੇ ਵਿਚ ਵਡਾ ਅਬਾਦ ਸੀ, ਅਤੇ ਸੱਯਦ, ਮੁਗਲ, ਪਠਾਣ, ਉਥੇ ਆ ਬਸੇ ਸਨ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਉਸ ਸਮੇ ਵਿਚ ਇਕ ਛੋਟੀ ਦਿੱਲੀ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਤੇ ਇਕ ਅਚੰਭੇ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਜਾਗਾ ਅਜਿਹੇ ਲੋਕ ਬੀ ਬਸਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਵੱਢੇ ਹੋਏ ਨੱਕ ਨੂੰ ਫੇਰ ਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ; ਭਾਵੇਂ ਅਸਲੀ ਨੱਕ ਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ; ਪਰ ਤਾਂ ਭੀ ਅਜਿਹਾ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਕੁਛ ਥੁਹੁੜਾ ਹੀ ਫਰਕ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਨਕਟੇ ਲੋਕ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੇ ਉਥੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਰੁਪਏ ਖਰਚਕੇ, ਨੱਕ ਲਵਾਕੇ ਫੇਰ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਠਿਕਾਣਿਆਂ ਨੂੰ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕੰਮ ਦੇ ਕਾਰੀਗਰ, ਇਸ ਸਹਿਰ ਛੁੱਟ ਹੋਰ ਸਾਰੀ ਹਿੰਦੁਸਥਾਨ ਵਿਚ ਕਿਧਰੇ ਹਨ ਨਹੀਂ; ਸੋ ਉਥੇ ਬੀ ਕੁਛ ਥੁਹੁੜੇ ਹੀ ਘਰ ਹਨ। ਇਸ ਸਹਿਰ ਨੂੰ ਕਦੀਮੀ ਕਤੇਬਾਂ ਵਿਚ ਨਗਰਕੋਟ ਕਰਕੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਕਾਂਗੜਾ ਕਿਲੇ ਦਾ ਨਾਉਂ ਹੈ। ਇਸ ਜਿਲੇ ਵਿਚ ਗੰਨੇ ਬਹੁਤ ਚੰਗੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਇਥੇ ਦਾ ਗੁੜ ਸਾਰੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸੁਗਾਤ ਜਾਣਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਚਾਉਲ ਤਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਚੋਖਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿੱਜ ਕਰਕੇ ਪਾਲਮ ਦੇ ਪਰਗਣੇ ਦੇ ਚਾਉਲ ਤਾ ਅਜਿਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਮੁ-ਲਾਇਮੀ ਅਰ ਰੰਗ ਅਰ ਸਵਾਦ ਵਿਚ ਬਾਰ੍ਹੇ ਦੇ ਚਾਉਲਾਂ ਦੇ ਬਰੋਬਰ, ਅਤੇ ਸੁਗੰਧਤਾਈ ਵਿਚ ਵਧੀਕ ਹਨ।

ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਦੱਖਣ ਦੇ ਰੁਕ ਵਡਾ ਉੱਚਾ ਅਤੇ ਡਾਢਾ ਕਿਲਾ ਹੈ, ਜਿਹ ਨੂੰ ਕੋਟਕਾਂਗੜਾ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਸਾਰੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਖੇ ਸਵਾਲਕ ਦੇ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਵਰਗਾ ਕਿਧਰੇ ਕੋਈ

ਕਿਲਾ ਹੈ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਕਿਲਾ ਬਹੁਤ ਖੁੱਲਾ ਅਤੇ ਉੱਚਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਦੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਵਡੇ ਵਡੇ ਚੁਸਮੇ ਸਦਾ ਜਾਰੀ ਹਨ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਹੌਦ ਅਤੇ ਡੂੰਘੇ ਤਲਾਉ ਬੀ ਹਨ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਭਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਤਲਾਉ ਬਹੁਤ ਹੀ ਡੂੰਘਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਨੈ ਉਹ ਦੀ ਥਾਹ ਨਹੀਂ ਲਈ, ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਸਦਾ ਪਾਣੀ ਨਿੱਕਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਹ ਦੀਆਂ ਖੋਹਾਂ ਵਿਚ ਲੰਗੂਰ ਅਰ ਬਾਂਦਰ ਬਹੁਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਜਦ ਕਦੇ ਏਹ ਆਪਸ ਵਿਚ ਲੜਾਈ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਲੋਕ ਤਮਾਸਾ ਦੇਖਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਕਿਲੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕਈ ਠਾਕੁਰਦਵਾਰੇ ਅਤੇ ਬੁੱਤ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਭਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵਡੀ ਦੇਵੀ ਪਿੰਡੀ ਕਰਕੇ ਮਸਹੂਰ ਹੈ, ਜੋ ਉਹ ਦੇ ਦਰਸਣ ਅਤੇ ਪੂਜਾ ਲਈ ਹਿੰਦੂ ਲੋਕ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਿਲੇ ਦੀ ਪਕਿਆਈ ਅਰ ਉਚਿਆਈ ਦੇਖਕੇ ਮਨੁਖ ਦੀ ਅਕਲ ਘਬਰਾ ਜਾਂਦੀ ਹੈ; ਪਰ ਉਸ ਦੇਸ ਦੇ ਲੋਕ ਅਜਿਹਾ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਇਹ ਕਿਲਾ ਦੇਵਾਂ ਦਾ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਕਿਲਾ ਪਹਾੜ ਦੇ ਸਿਰ ਪੁਰ ਹੈ, ਅਤੇ ਬਾਣਗੰਗਾ ਦੀ ਖੱਡ ਉਹ ਦੇ ਤਿੰਨੀਂ ਪਾਸੀਂ ਚਲਦੀ ਹੈ। ਜਾਣੀਦੀ ਉਹ ਖੱਡ ਉਸ ਕਿਲੇ ਦੀ ਖਾਈ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ। ਆਖਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਅਗਲੇ ਸਮੇ ਵਿਚ ਇਸ ਕਿਲੇ ਦਾ ਦਰਵੱਜਾ ਕੁਛ ਪੱਥਰ ਜਿਹਾ ਸਾ; ਪਰ ਉੱਚਾ ਐਡਾ ਸੀ, ਜੋ ਕਮੰਦ ਪਾਏ ਬਿਨਾ ਉਸ ਪੁਰ ਚੜ੍ਹ ਨਹੀਂ ਸਕੀਦਾ ਸਾ। ਅਤੇ ਖੁਲਾਸਤੁਲਤਬਾਰੀਖ ਦੇ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਇਸ ਕਿਲੇ ਦਾ ਗਿਰਦਾ, ਇਕ ਕੋਹ ਪੰਦਰਾਂ ਰੱਸਿਆਂ ਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਲੰਬਾਉ ਪਾਉ ਕੋਹ ਅਤੇ ਦੋਹੁੰ ਰੱਸਿਆਂ ਦਾ, ਅਤੇ ਚੁੜਾਉ ਬਾਹਈਆਂ ਰੱਸਿਆਂ ਦਾ, ਅਤੇ ਉਚਾਣ ਇਕ ਸੌ ਚਾਰ ਹੱਥ ਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਤੇਈ ਬੁਰਜ ਅਰ ਸੱਤ ਦਰਵੱਜੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਇਹ ਕਿਲਾ ਹਿੰਦੂਆਂ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ

ਹੇਠ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਆਖਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਇਹ ਕਿਲਾ ਅਜਿਹਾ ਔਖਾ ਹੈ, ਕਿ ਪੀਹੜ੍ਹੀਓਂ-ਪੀਹੜ੍ਹੀ ਇੱਕ ਹੀ ਦੇ ਪਾਸ ਰਿਹਾ ਹੈ; ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਜੋ ਕਦੇ ਇਸ ਪਾਸ, ਕਦੇ ਉਸ ਪਾਸ ਜਾਵੇ। ਕਈਆਂ ਪੀਹੜ੍ਹੀਆਂ ਤੇ ਲਾਕੇ ਇਹ ਕਿਲਾ ਕਟੋਚਾਂ ਹੀ ਪਾਹ ਚਲਾ ਆਇਆ। ਅਤੇ ਜਦ ਤੇ ਲਾਕੇ ਹਿੰਦ ਵਿਚ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਹੋਇਆ, ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਨੇ ਇਹ ਕਿਲਾ ਮਾਰਕੇ ਨਾ ਲਿਆ; ਨਿਰਾ ਸੁਲਤਾਨ ਮਮੂਦ ਗਜਨਬੀ ਦੀ ਫੌਜ ਨੈ ਠਾਕੁਰਦਵਾਰੇ ਢਾਹ ਢੁਹਕੇ ਇਸ ਮੁਲਖ ਨੂੰ ਲੁੱਟਿਆ ਸੀ; ਤਬਾਰੀਖ ਫਰਿਸਤੇ ਵਿਚ ਇਸੀ ਤਰਾਂ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਤੇ ਸੁਲਤਾਨ ਫਰੋਜ-ਸਾਹ ਕਈ ਚਿਰ ਮੋਰਚੇ ਲਾਕੇ, ਓੜਕ ਨੂੰ ਸੁਲਾ ਕਰਕੇ ਮੁੜ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਜਾਂਦਾ ਹੋਇਆ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਠਾਕੁਰ-ਦਵਾਰੇ ਅਰ ਬੁਤ ਭੰਨ ਤੋੜਕੇ ਦਿੱਲੀ ਜਾ ਵੜਿਆ। ਇਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਕਬਰ ਪਾਤਸਾਹ ਨੈ ਬੀ ਕਈ ਬਾਰ ਫੌਜ ਭੇਜੀ, ਪਰ ਝਖ ਮਾਰਕੇ ਐਵੇਂ ਮੁੜ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ। ਜਾਂ ਅਕਬਰ ਪਾਤਸਾਹ ਦੇ ਪੁੱਤ ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੂੰ, ਤਖਤ ਪੁਰ ਬੈਠੇ ਤੇਰਾਂ ਬਰਸਾਂ ਹੋ-ਈਆਂ, ਤਾਂ ਉਹ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਬੀ ਕਾਂਗੜੇ ਦੇ ਲੈਣ ਦਾ ਲਾ-ਲਚ ਦੌੜਿਆ; ਤਦ ਓਨ ਸੇਖ ਫਰੀਦ ਮੁਰਤਜਾਖਾਂ ਅਤੇ ਰਾਜੇ ਸੂਰਜਮੱਲ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ, ਕਿ ਜਾਓ, ਕੋਟਕਾਂਗੜੇ ਨੂੰ ਸਰ ਕਰੋ। ਜਾਂ ਓਹ ਦੋਵੇਂ ਪਹਾੜ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪਹੁੰਚੇ, ਤਾਂ ਰਾਜੇ ਅਰ ਸੇਖ ਦੀ ਕੁਛ ਅਲਬਲਤ ਹੋ ਗਈ, ਅਤੇ ਸੇਖ ਮਰ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਰਾਜਾ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਮੁੜ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਕਾਂਗੜੇ ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਮਕੂਫ ਰਹੀ। ਜਾਂ ਰਾਜਾ ਦਿੱਲੀ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਪਾਤਸਾਹ ਰਾਜੇ ਪੁਰ ਬਹੁਤ ਗੁੱਸੇ ਹੋਇਆ; ਫੇਰ ਉਹ ਨੂੰ ਸਜਾਦੇ ਸਾਹਜਹਾਂ ਨਾਲ ਦੱਖਲ ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਨੂੰ ਘੱਲ ਦਿੱਤਾ; ਜਾਂ ਉਹ ਉਸ ਮੁਹਿੰਮ

ਨੂੰ ਸਰ ਕਰਕੇ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਫੇਰ ਕਾਂਗੜੇ* ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਪੁਰ ਘੱਲਿਆ, ਅਤੇ ਮੁਹੰਮਦਨਕੀ ਸਜਾਦੇ ਦਾ ਬਖਸੀ, ਨਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਰਾਜੇ ਨੈ ਆਪਣੀ ਕਦੀਮੀ ਲਤ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸ ਨਾਲ ਬੀ ਵੈਰ ਸਹੇੜ ਲਿਆ। ਪਾਤਸਾਹ ਨੈ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਖਬਰ ਪਾਕੇ, ਬਖਸੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਬੁਲਾ ਲਿਆ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਬਦਲੇ ਰਾਜੇ ਬਿੱਕਰਮਾਜੀਤ ਨੂੰ, ਜੋ ਪਾਤਸਾਹੀ ਅਮਲੇ ਦਾ ਸੀ, ਸੂਰਜਮੱਲ ਦੇ ਸਿੱਧਾ ਕਰਨ, ਅਰ ਕਾਂਗੜੇ ਦੇ ਸਰ ਕਰਨ ਲਈ ਘੱਲਿਆ। ਜਾਂ ਸੂਰਜਮੱਲ ਨੈ ਇਹ ਵਿਥਿਆ ਸੁਣੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਅਗੇ ਹੀ ਆਕੀ ਹੋ ਬੈਠਾ, ਅਤੇ ਸਜਾਦੇ ਦੀ ਫੌਜ ਨਾਲ ਲੜਕੇ, ਸੈਦ ਸਫ਼ੀ ਨੂੰ ਉਹ ਦੇ ਭਾਈਆਂ ਸਣੇ ਜਾਨੋਂ ਮਾਰ ਸਿੱਟਿਆ, ਅਤੇ ਪਹਾੜਤਲੀ ਦੇ ਪਰਗਣੇ, ਬਟਾਲੇ ਅਤੇ ਕਲਾਨੌਰ ਤੀਕੁਰ ਲੁੱਟਣੇ ਸੁਰੂ ਕੀਤੇ। ਜਾਂ ਬਿੱਕਰਮਾਜੀਤ ਪਾਤਸਾਹੀ ਫੌਜ ਲੈਕੇ ਪਹੁੰਚਿਆ, ਤਾਂ ਸੂਰਜਮੱਲ ਭੱਜਕੇ ਪਹਾ-ੜੀਂ ਜਾ ਵੜਿਆ; ਇਹ ਜਾਣਕੇ, ਜੋ ਇਥੋਂ ਕੋਈ ਮੈ ਨੂੰ ਫੜ ਨਾ ਸਕੇਗਾ। ਤਿਸ ਪਿਛੇ ਪਾਤਸਾਹ ਦੀ ਵਲੋਂ, ਬਾਰਾਂ ਹਜਾਰੀ ਦਾ ਮਨਸਬ, ਅਤੇ ਰਾਜਗੀ ਦਾ ਖਤਾਬ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਬਾਪ-ਦਾਦੇ ਦਾ ਮੁਲਖ, ਉਹ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾਉ ਜਗਤਸਿੰਘੁ ਨੂੰ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ, ਪਾਤਸਾਹ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ, ਨੂਰਜਹਾਂ ਬੇਗਮ ਦੇ ਨਾਉਂ ਪੁਰ ਨੂਰਪੁਰ ਸਹਿਰ ਬਸਾ-ਇਆ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਰਾਜਾ ਜਗਤਸਿੰਘੁ ਬਿੱਕਰਮਾਜੀਤ ਦੇ ਸੰਗ ਕੋਟਕਾਂਗੜੇ ਨੂੰ ਤੋਰਿਆ ਗਿਆ। ਅਤੇ ਬਿੱਕਰਮਾਜੀਤ ਨੈ ਕਿਲੇ ਦੇ ਸਰ ਕਰਨੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਕੋਸਸ ਕੀਤੀ; ਇਸ ਤਰਾਂ ਨਾਲ, ਜੋ ਤਿਨਾਂ ਦੀ ਰਸਤ ਦੇ ਆਉਣੇ ਜਾਣੇ ਦਾ ਰਸ-ਤਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਅੰਦਰਲੇ ਬਹੁਤ ਔਖੇ ਹੋ ਗਏ, ਅਤੇ ਪਰਮੇਸੁਰ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ, ਤਿਨਾਂ ਦੇ ਅੰਨ ਜਲ

ਵਿਚ ਕੀੜੇ ਪੈ ਗਏ। ਅਤੇ ਰਾਜੇ ਤਲੋਕਚੰਦ ਦੀ ਫੌਜ, ਜੋ ਕਿਲੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸੀ, ਕਈ ਦਿਨ ਰੁੱਖ ਭਰੂਹੰ ਭਰੂਹਕੇ ਖਾਂਦੀ ਰਹੀ; ਓੜਕ ਨੂੰ, ਜਾਂ ਭੁਖ ਦੀ ਮਾਰੀ ਮਰਨ ਲੱਗੀ, ਤਾਂ ਰਾਜੇ ਨੈ ਲਚਾਰ ਹੋਕੇ ਕਿਲੇ ਦੀਆਂ ਕੁੰਜੀਆਂ ਬਿੱਕਰਮਾਜੀਤ ਕੋਲ ਘੱਲ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਅਤੇ ਕਿਲਿਓਂ ਬਾਹਰ ਨਿੱਕਲਕੇ, ਜਗਤਸਿੰਘ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਬਿੱਕਰਮਾਜੀਤ ਨੂੰ ਆ ਮਿਲਿਆ। ਅਤੇ ਉਹ ਕਿਲਾ, ਦਹਿਆਂ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਤਰੀਕੇ, ਸਨ ੧੫ ਪਾਤਸਾਹੀ, ਅਤੇ ੧੦੩੧ ਹਿਜਰੀ ਵਿਖੇ, ਛਨਿੱਛਰਵਾਰ ਦੇ ਦਿਨ, ਫਤੇ ਹੋ ਗਿਆ। ਅਤੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਇਹ ਖਬਰ ਸੁਣਕੇ ਬਹੁਤ ਪਰਸਿੰਨ ਹੋਇਆ, ਅਤੇ ਕਿਲੇ ਦੇ ਦੇਖਣ ਲਈ ਆਇਆ, ਅਤੇ ਲੋਹੇ ਦਾ ਵਡਾ ਦਰਵੱਜਾ ਉਸ ਕਿਲੇ ਉਪੁਰ ਝੜਾਇਆ, ਅਤੇ ਇਕ ਮਸੀਤ ਪੱਕੀ ਬਣਵਾਈ, ਅਤੇ ਬੁਤਾਂ ਅਰ ਠਾਕੁਰਦਵਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਖਰਾਬ ਕਰਕੇ, ਪਹਾੜਾਂ ਦਾ ਸੈਲ ਅਰ ਸਕਾਰ ਕਰਦਾ, ਉਸੀ ਰਸਤੇ ਕਸਮੀਰ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਜਿਸ ਦਿਨ ਤੇ ਇਹ ਕਿਲਾ ਦਿ-ਲੀਵਾਲੇ ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਦੇ ਅਮਲ ਵਿਚ ਆਇਆ, ਉਸ ਦਿਨ ਤੇ ਲੈਕੇ ਸਾਰੇ ਪਹਾੜ ਦੇ ਜਿਮੀਦਾਰ ਅਰ ਰਾਜੇ ਬਾਬੁ, ਉਨਾਂ ਦੇ ਆਗਿਆਕਾਰ ਅਤੇ ਹਾਂਸਲ ਭਰਨਵਾਲੇ ਬਣ ਗਏ। ਇਸ ਕਿਲੇ ਪੁਰ ਸਦਾ ਦਿੱਲੀ ਤੇ ਹਾਕਮ ਆਉਂਦਾ; ਲਹੌਰ ਦੇ ਸੂਬੇ-ਦਾਰ ਦਾ ਕਦੇ ਤਾਬੇਦਾਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਸੀ; ਸਾਰੇ ਪਹਾੜ ਦੇ ਰਾ-ਜੇ ਉਹ ਦੇ ਸਲਾਮ ਨੂੰ ਆਇਆ ਕਰਦੇ ਸੇ; ਅਤੇ ਇਹ ਗੱਲ ਸੈਫਲੀਖਾਂ ਦੀ ਠਾਣੇਦਾਰੀ ਤੀਕੁਰ ਰਹੀ। ਅਤੇ ਇਹ ਸੈਫ-ਲੀਖਾਂ ਵਡਾ ਸੂਰਮਾ, ਅਤੇ ਘੋੜੇ ਚੜ੍ਹਨ ਦੀ ਬਿੱਦਿਆ ਵਿਚ ਅੱਤ ਨਾਮੀ, ਅਤੇ ਸਪਾਹਪੁਣੇ ਦਾ ਹੁਨਰ ਬੀ ਚੰਗਾ ਜਾਣਦਾ ਸਾ, ਅਤੇ ਦਰਬਾਰ ਖਾਸ ਦੇ ਪਾਹਰੂਆਂ ਵਿਚ ਨੌਕਰ ਸੀ॥

ਇਕ ਦਿਹਾੜੇ ਪਾਤਸਾਹ ਦੇ ਫ਼ੇਕੇ ਨੈ ਸਰਾਬ ਪੀਕੇ ਸੈਫਲੀ-

ਖਾਂ ਦੇ ਭਾਲਜੇ ਨੂੰ ਮਾਰ ਸਿਟਿਆ, ਅਤੇ ਉਸੀ ਤਰਾਂ ਲਹੂ ਭਰੇ ਨੇਜੇ ਸਣੇ ਪਾਤਸਾਹੀ ਮੰਹਿਲ ਨੂੰ ਚਲਿਆ। ਅਤੇ ਸੈਫਲੀਖਾਂ ਇਹ ਖਬਰ ਸੁਣਕੇ ਅੱਗੇ ਹੀ ਘੋੜੇ ਪੁਰ ਚੜ੍ਹਕੇ ਤਿਸ ਦਾ ਰਾਹ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ; ਜਿਹਾ ਹੀ ਕੋਕਾ ਕਿਲੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਘੁਸਿਆ, ਤਿਹਾ ਹੀ ਇਸ ਨੈ ਤਰਵਾਰ ਸੂਤਕੇ ਉਹ ਦੇ ਪਿਛੇ ਘੋੜਾ ਸਿੱਟਿਆ, ਅਤੇ ਦਰਬਾਰ ਆਮ ਦੇ ਵਿਚ ਪਾਤਸਾਹ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਦੋ ਟੁਕ- ੜੇ ਕਰ ਦਿਤਾ, ਅਤੇ ਛੇਤੀ ਨਾਲ ਉਹ ਦਾ ਸਿਰ ਕੱਟਕੇ ਹੰਨੇ ਨਾਲ ਲਟਕਾ ਲਿਆ, ਅਤੇ ਘੋੜਾ ਦੁੜਾਕੇ ਦਰਬਾਰ ਤੇ ਬਾਂ- ਹਰ ਨਿੱਕਲ ਗਿਆ। ਮੁਹੰਮਦਸਾਹ ਉਹ ਦੀ ਸੂਰਮਗਤੀ ਅਤੇ ਚਲਾਕੀ ਦੇਖਕੇ ਦੰਗ ਹੋ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚੋਂ ਉਠ ਖੜਾ ਹੋਇਆ, ਅਤੇ ਸਪਾਹ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ, ਜੋ ਸੈਫਲੀਖਾਂ ਨੂੰ ਪਕੜ ਲਿਆਓ। ਅਤੇ ਉੱਧਰ ਸੈਫਲੀਖਾਂ ਆਪਣੇ ਜਾਰਾਂ ਮਿਤ੍ਰਾਂ ਅਤੇ ਨੌਕਰਾਂ ਚਾਕਰਾਂ ਨੂੰ ਸੰਗ ਲੈਕੇ, ਆਪਣੀ ਹਵੇਲੀ ਵਿਚ ਆਕੀ ਹੋ ਬੈਠਾ, ਅਤੇ ਲੜਾਈ ਪੁਰ ਲੱਕ ਬੰਨ ਲੀਤਾ; ਪਰ ਜਾਂ ਪਾਤਸਾਹ ਨੂੰ ਮਲੂਮ ਹੋਇਆ, ਜੋ ਸੈਫਲੀਖਾਂ ਬੇਦੋਸ ਹੈ, ਤਾਂ ਪਾਤਸਾਹ ਨੈ ਉਹ ਦੀ ਜਾਨ ਬਖਸੀ; ਅਪਰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਜਾਣ ਲਿਆ, ਜੋ ਇਹ ਆਦਮੀ ਨਿੱਡਰ ਅਤੇ ਸੂਰ- ਮਾ ਹੈ, ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਲਾਇਕ ਨਹੀਂ ਹੈ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕਿਸੀ ਔਖੀ ਜਾਗਾ ਭੇਜਿਆ ਚਾਹਣੇ; ਉਸ ਦਿਨ ਤੇ ਸੈਫਲੀ- ਖਾਂ ਨੂੰ ਕੋਟਕਾਂਗੜੇ ਦੀ ਠਾਣੇਦਾਰੀ ਲੱਭ ਗਈ। ਆਖਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਇਹ ਸੈਫਲੀਖਾਂ ਫਕੀਰਾਂ ਲੋਕਾਂ ਅੱਗੇ ਬਹੁਤ ਰੁਜੂ ਸਾ, ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਵਡੀ ਟਹਿਲ ਕਰਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ; ਇਕ ਦਿ- ਹਾੜੇ ਅਜਿਹਾ ਹੋਇਆ, ਜੋ ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ ਵੇਲੇ ਦਰਬਾਰੋਂ ਮੁੜ- ਕੇ ਘਰ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਅਚਾਣਕ ਇਕ ਫਕੀਰ ਸਿਰੋਂ ਪੈਰੋਂ ਨੰਗਾ ਵਡੀ ਧੁੱਪ ਵਿਚ ਸੁਆਹ ਪੁਰ ਸੁੱਤਾ ਪਿਆ ਨਜਰੀ ਆ ਗਿ-

ਆ; ਉਹ ਉਸੀ ਵੇਲੇ ਘੋੜੇ ਤੇ ਉੱਤਰਕੇ, ਫਕੀਰ ਦੇ ਸਿਰ ਪੁਰ ਆਪਣੀ ਚਾਦਰ ਦੀ ਛਾਉਂ ਕਰਕੇ, ਚਿਰ ਤੀਕੁਰ ਖੜਾ ਹੋ ਰਿਹਾ; ਜਾਂ ਫਕੀਰ ਨੈ ਅੱਖ ਪੱਟੀ, ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਵਲ ਡਿੱਠਾ, ਅਤੇ ਕਾ-ਗਤ ਅਰ ਕਲਮ ਦੀ ਸੱਨਤ ਕੀਤੀ; ਸੈਫਲੀਖਾਂ ਨੈ ਤਾਬੜਤੋੜ ਕਲਮ ਅਰ ਕਾਗਤ ਫਕੀਰ ਦੇ ਅੱਗੇ ਧਰ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਫਕੀਰ ਨੈ ਇਹ ਹੁਕਮ ਲਿਖਿਆ, ਜੋ "ਕੋਟਕਾਂਗੜੇ ਦੇ, ਹੁਣ ਦੇ ਅਤੇ ਅਗਲੇ ਹਾਕਮ ਮਲੂਮ ਕਰਨ, ਜੋ ਕੋਟਕਾਂਗੜੇ ਦੀ ਠਾਣੇਦਾਰੀ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਤੀਕੁਰ ਸੈਫਲੀਖਾਂ ਨੂੰ ਸੌਂਪੀ ਗਈ; ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਉਹ ਦੀ ਉਮਰ ਭਰ ਤੀਕੁਰ ਉਥੇ ਦਾ ਹਾਕਮ ਜਾਣੇਗੇ"। ਅਤੇ ਉਹ ਕਾਗਤ ਸੈਫਲੀਖਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਫੜਾ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਆਪ ਫੇਰ ਉਸੀ ਤਰਾਂ ਲੰਬੇ ਪੈਕੇ, ਅੱਖਾਂ ਮੀਟ ਲਈਆਂ। ਇਸ ਲਿਖੇ ਤੇ ਥੁਹੁੜੇ ਚਿਰ ਪਿਛੋਂ, ਸੈਫਲੀਖਾਂ ਕਾਂਗੜੇ ਦਾ ਹਾਕਮ ਹੋ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਚਾਲੀ ਬਰਸ ਕਾਂਗੜੇ ਦੇ ਜਿਲੇ ਦਾ ਰਾਜ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਅਤੇ ਜਾਂ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਪਾਤਸਾਹੀ ਵਿਚ ਰਾਜ ਰੌਲਾ ਪੈ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਸੈਫਲੀਖਾਂ ਕੁਲਕੁਲਾਂ ਆਪੇ ਆਪ ਮੁਖਤਿ-ਆਰ ਹੋ ਬੈਠਾ; ਪਰ ਲਹੌਰ ਦੇ ਸੂਬੇਦਾਰ, ਅਰਥਾਤ ਅਦੀਨਾ-ਬੇਗਖਾਂ ਦੀ, ਕੁਛ ਤਾਬੇਦਾਰੀ ਕਰ ਛੱਡਦਾ ਸੀ॥

ਪਰੰਤੁ ਜਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੈ ਸਿਰ ਚੱਕਿਆ, ਅਤੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿ-ਆਂ ਨੈ ਬੀ ਚਾਹਿਆ, ਜੋ ਮੁਲਖ ਘੇਰ ਲੱਜੇ, ਤਾਂ ਰਾਜਾ ਟੇਕ-ਚੰਦ ਕਟੋਚ, ਕਾਂਗੜੇ ਦੇ ਸਰ ਕਰਨ ਦੇ ਆਹਰ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਉਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਸੈਫਲੀਖਾਂ ਬਹੁਤ ਬੁੱਢਾ ਅਤੇ ਬਲਹੀਣ ਹੋ ਗਿ-ਆ ਹੋਇਆ ਸੀ; ਬਲਕ ਕੰਮਕਾਜ ਤੇ ਬੀ ਰਹਿ ਚੁੱਕਾ ਹੋਇਆ ਸਾ। ਅਤੇ ਮਿਰਜਾ ਜੀਉਲ ਉਹ ਦਾ ਪੁੱਤ੍ਰ ਨਾਲਾਇਕ ਅਤੇ ਲੁੱਚਾ ਸੀ; ਉਸ ਨੈ ਕੰਜਰੀਆਂ, ਡੂਮਾਂ, ਭਗਤੀਆਂ, ਅਤੇ ਮਸ-ਕਰਿਆਂ ਦੇ ਮੂਹੁੰ, ਪਿਉ ਦੀ ਸਾਰੀ ਦੌਲਤ ਅਗੇ ਹੀ ਉੜਾ ਪੁੜਾ

ਛਡੋ ਸੀ; ਅਤੇ ਕਿਲੇ ਦੇ ਪੂਰਬੀਏ, ਜੋ ਹਜਾਰੀਂ ਕਰਕੇ ਮਸਹੂਰ ਹਨ, ਸਭਨਾਂ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਕਾਬੂ ਪਾ ਗਏ ਹੋਏ ਸਨ; ਤਦ ਰਾਜੇ ਟੇਕਚੰਦ ਨੈ ਹੋਰਨਾਂ ਰਾਜਿਆਂ ਨਾਲ ਕੱਠ ਕਰਕੇ ਕਿਲੇ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਘੇਰਾ ਆ ਪਾਇਆ। ਬਹੁਤੇ ਚਿਰ ਪਿਛੇ ਸੈਫਲੀਖਾਂ ਮਰ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਅੰਦਰਲੇ ਤੰਗ ਹੋ ਗਏ, ਅਤੇ ਉਸੇ ਦਿਨ ਕਿਲਾ ਛੁੱਟ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਮਿਰਜਾ ਜੀਉਲ ਆਪਣੇ ਬਾਲ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਲੈਕੇ, ਬਾਹਰ ਨਿੱਕਲਿ ਆਇਆ, ਅਤੇ ਖੇਹਖੁਆਰੀ ਨਾਲ ਦਿਨ ਕਟਦਾ ਰਿਹਾ॥

ਉਪਰੰਦ ਕਟੋਚਾਂ ਕੋਲੋਂ ਇਹ ਕਿਲਾ ਫੇਰ ਜੈ ਸਿੰਘੁ ਕਨਈਏ ਨੈ ਲੈ ਲਿਆ, ਅਤੇ ਫਕੀਰਾਂ ਦਿਆਂ ਕੋਸਲਿਆਂ ਨਾਲ, ਜਾਂ ਮੁਲਖ ਇਨਾਂ ਦੇ ਹਥੋਂ ਜਾਂਦਾ ਲਗਾ, ਤਾਂ ਰਾਜੇ ਸੰਸਾਰਚੰਦ ਕਟੋਚ ਨੈ, ਜੋ ਟੇਕਚੰਦ ਦਾ ਪੁੱਤ ਸੀ, ਫੇਰ ਉਹ ਕਿਲਾ ਲੈ ਲੀਤਾ; ਫੇਰ ਬੀਹਾਂ ਬਰਸਾਂ ਪਿਛੋਂ ਇਹ ਕਿਲਾ ਉਹ ਦੇ ਹਥੋਂ ਖੁੱਸ ਗਿਆ। ਅਤੇ ਇਸ ਕਿਲੇ ਦਾ ਸੰਸਾਰਚੰਦ ਦੇ ਹਥੋਂ ਖੁੱਸ ਜਾਣਾ ਇਸ ਤਰਾਂ ਨਾਲ ਹੋਇਆ, ਜੋ ਸਨ ੧੨੨੦ ਹਿਜਰੀ ਵਿਚ, ਰਾਜਾ ਅਮਰਸਿੰਘੁ ਨਪਾਲੀਆ ਗੋਰਖੀਆਂ ਦੀ ਫੌਜ ਨਾਲ ਇਸ ਪਹਾੜ ਪੁਰ ਚੜ੍ਹਿ ਆਇਆ, ਅਤੇ ਆਉਂਦੇ ਹੀ ਕੋਟਕਾਂਗੜੇ ਨੂੰ ਮੋਰਚੇ ਲਾ ਦਿਤੇ। ਜਾਂ ਮੋਰਚਿਆਂ ਲੱਗਿਆਂ ਨੂੰ ਚਾਰ ਬਰਸਾਂ ਬੀਤ ਚੁਕੀਆਂ, ਤਾਂ ਰਾਜੇ ਸੰਸਾਰਚੰਦ ਨੈ ਜਾਤਾ, ਜੋ ਮੈਂ ਇਨਾਂ ਗੋਰਖੀਆਂ ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਉਤਰਾਂਗਾ, ਸਗੋਂ ਕਿਲਾ ਮੁਫਤ ਹਥੋਂ ਗੁਵਾ ਬੈਠਾਂਗਾ; ਇਸ ਥੀਂ ਇਹੋ ਅੱਛਾ ਹੈ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਮੁਸਾਹਬਾਂ ਨੂੰ ਸੱਦਕੇ, ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਕੁਛ ਬਾਨਣੂ ਬੰਨਾਂ; ਵੇਖਣੇ, ਓਹ ਕੀ ਸਲਾਹ ਦਿੰਦੇ ਹਨ; ਤਦ ਰਾਜੇ ਸੰਸਾਰਚੰਦ ਨੈ ਆਪਣੇ ਮੁਸਾਹਬਾਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾਕੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਮੁਹਿੰਮ ਦੇ ਬਾਬਤ ਕੀ ਸਲਾਹ ਦਿੰਦੇ ਹੋ?

ਉਨੀਂ ਸਭਨੀਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਗੁਰਮਤਾ ਕਰਕੇ ਆਖਿਆ, ਹੇ ਮਹਾਰਾਜ, ਜੋ ਇਹ ਕਿਲਾ ਗੋਰਖੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥ ਜਾ ਰਿਹਾ, ਤਾਂ ਓਹ ਸਾਰੇ ਪਹਾੜ ਨੂੰ ਦਲ ਲੈਲਗੇ, ਅਤੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਨਾਂ ਨੂੰ ਕੱਢਲਾ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਹੋਊ; ਸਭ ਤੇ ਇਹ ਸਲਾਹ ਅੱਛੀ ਲਗਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਵਖਤ ਟਾਲਨ ਲਈ ਇਹ ਕਿਲਾ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘੁ ਨੂੰ ਦੇ ਦੇਜੇ; ਉਹ ਆਪੇ ਆਪਲੇ ਲਾਲਚ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਇਸ ਕੋਮ ਨੂੰ ਮੁਲਖੋਂ ਕੱਢ ਦੇਊ, ਅਤੇ ਸਾਡਾ ਹੋਰ ਮੁਲਖ ਸਾਡੇ ਹੇਠ ਬੈਚ ਰਹੂ । ਅਤੇ ਇਕ ਹੋਰ ਗੱਲ ਬੀ ਹੈ, ਜੋ ਸਿੱਖ ਲੋਕ ਉਜਿਹੇ ਸੂਰਮੇ ਬੀ ਨਹੀਂ ਹਨ; ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਪਹਾੜ ਦੇ ਸਾਰੇ ਰਾਜੇ ਇਕ ਮੁੱਠ ਹੋਕੇ ਤਰੇ, ਉਸੀ ਵੇਲੇ ਇਸ ਕਿਲੇ ਨੂੰ ਸਹਿਜੇ ਛੁਡਾ ਲੈਲਗੇ, ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਕੇ ਕੱਢ ਦੇਲਗੇ । ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਇਹ ਸਲਾਹ ਪਸਿੰਦ ਆਈ, ਅਤੇ ਬਕੀਲਾਂ ਦੀ ਜਬਾਨੀ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘੁ ਨੂੰ ਕਹਾ ਘੱਲਿਆ, ਜੋ ਆਪ ਆਕੇ ਕਾਂਗੜੇ ਦਾ ਕਿਲਾ ਸਾਂਭ ਲਓ । ਮਹਾਰਾਜਾ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਲਦਾ ਹੀ ਫੌਜ ਲੈਕੇ ਵਾਹੋਦਾਹ ਪਹਾੜ ਨੂੰ ਉਠ ਵਗਿਆ । ਅਤੇ ਗੋਰਖੀਏ, ਇਕ ਤਾ ਅਗੇ ਹੀ ਅੱਕ ਰਹੇ ਹੋਏ ਸੇ, ਅਰ ਦੂਜਾ ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦਾ ਏਕਾ ਦੇਖਕੇ, ਲਚਾਰ ਹੋਕੇ ਭੱਜ ਗਏ, ਅਤੇ ਆਪਲੇ ਦੇਸ ਵਿਚ ਜਾ ਵੜੇ ॥

ਆਖਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਗੋਰਖੀਏ ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਨੰਗੇ, ਅਤੇ ਖੁਖਨੀਆਂ ਨਾਲ ਲੜਦੇ ਸਨ, ਅਰ ਤੀਰ ਬੰਦੂਕ ਚਲਾਉਲੀ ਬਿਲਕੁੱਲ ਨਹੀਂ ਜਾਲਦੇ ਸੇ; ਅਤੇ ਤੀਜਾ ਇਹ, ਜੋ ਉਨਾਂ ਦਾ ਦੇਸ ਉਥੋਂ ਪੰਜ ਸੈ ਕੋਹਾਂ ਪੁਰ ਸੀ। ਗੱਲ ਕਾਹ ਦੀ, ਜਾਂ ਇਹ ਕਿਲਾ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘੁ ਕੋਲ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਪਹਾੜ ਦੇ ਸਰਬੱਤ ਰਾਜੇ, ਸਲੇ ਮੁਲਖ, ਉਹ ਦੇ ਤਾਬੇਦਾਰ ਹੋ ਗਏ, ਅਤੇ ਹੁਲ ਤੀਕੁਰ ਟਕੇ ਅਰ ਨੌਕਰੀ ਭਰਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਕਟੋਚਾਂ ਦਾ

ਉਹ ਕੱਚਾ ਮਨਸੂਬਾ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ; ਕੁਲ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘ ਨਾਲ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਦੀ ਤਿਨਾਂ ਵਿਚ ਸਮਰਥਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।

Jwálá Mukhí.

ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ, ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਵਡਾ ਦੇਵਸਥਾਨ, ਕੋਟਕਾਂਗੜੇ ਤੇ ਬਾਰਾਂ ਕੋਹ ਹੈ; ਅੱਸੂ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪੱਖ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਲੁਕਾਈ ਉਥੇ ਕੱਠੀ ਹੁੰਦੀ, ਅਤੇ ਹਜਾਰਾਂ ਰੁਪਇਆਂ ਦੇ ਝੜਾਵੇ ਝੜਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਅੱਧਾ ਰਾਜੇ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਅੱਧਾ ਭੋਜਕੀ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਉਥੇ ਦੇ ਤਿੰਨ ਜਾਗਾਂ ਥੀਂ ਆਪੇ ਆਪ ਅੱਗ ਦੀ ਲਾਟ ਨਿੱਕਲਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਉਸ ਨੂੰ ਈਸੁਰੀ ਜੋਤ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਦੇ ਉਪੁਰ ਇਕ ਗੁੰਮਜ ਜਿਹਾ ਬਣਾਕੇ, ਅੰਦਰਵਾਰ ਇਕ ਟੋਆ ਪੱਟ ਛਡਿਆ ਹੈ; ਸੋ ਉਸ ਵਿਚ ਬਦਾਮ, ਖੋਪਾ, ਗਰੀ, ਤਿਲ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਮੇਵੇ ਜਿਨਾਂ ਵਿਚ ਤੇਲ ਹੈ, ਪਾਕੇ ਜਾਲਦੇ, ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮੰਤਰ ਜੰਤਰ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਇਸ ਕਰਤੱਬ ਨੂੰ ਹੋਮ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਜੋ ਹਿੰਦੂਆਂ ਵਿਚ ਬੁਤਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਦੀ ਵਡੀ ਚਾਲ ਹੈ, ਰੁੱਖਾਂ, ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਚੁਸਮਿਆਂ, ਅਰ ਪੱਥਰਾਂ, ਅਤੇ ਅੱਗ ਦੀਆਂ ਲਾਟਾਂ ਨੂੰ ਦੇਵਸਥਾਨ ਠਰਾਕੇ, ਅਜਿਹਾ ਜਾਣਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਇਨਾਂ ਸਥਾਨਾਂ ਦੇ ਪੂਜਣ ਥੀਂ ਦੁਹਾਂ ਜਹਾਨਾਂ ਦੇ ਕਾਰਜ ਸੁੱਧ ਹੁੰਦੇ ਹਨ; ਬਲਕ ਓਹ ਜੋ ਅਣਪੜ੍ਹ ਹਨ, ਸੋ ਇਨਾਂ ਸਥਾਨਾਂ ਨੂੰ ਚਾਰੋ ਬੰਨੇ ਕਰਤਾ ਸਮਝਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਇਨਾਂ ਤੀਰਥਾਂ ਦੀਆਂ ਐਸੀਆਂ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਅਕਲ ਦੰਗ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸੇਖ ਅਬੁਲਫਜਲ ਜੋ ਮਹਾਂ ਚਤਰ, ਅਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਦੀਨ ਵਿਚ ਬੀ ਅੱਤ ਖਬਰਦਾਰ ਸਾ, ਬਲਕ ਉਹ ਦੀਆਂ ਕਤੇਬਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅਜਿਹੀ ਕੋ

ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਉਹ ਬੀ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਦੀਨ ਪੁਰ ਨਿਹਚਾ ਰਖਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਬੀ ਉਹ ਦੇ ਲਿਖੇ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਹੈਨ; ਸੋ ਉਹ ਆਈਨ ਅਕਬਰੀ ਵਿਚ ਉਸ ਜਾਗਾ ਦੀ ਵਾਰਤਾ ਇਸ ਤਰਾਂ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, "ਜੋ ਨਗਰਕੋਟ ਪਹਾੜ ਪੁਰ ਇਕ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਉਸ ਜਾਗਾ ਦੇ ਕਿਲੇ ਨੂੰ ਕਾਂਗੜਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਦੇ ਪਾਸ ਮਹਾਮਾਈ ਦਾ ਸਥਾਨ ਹੈ, ਜੋ ਲੋਕ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੇ ਉਹ ਦੀ ਜਾਤ੍ਰਾ ਨੂੰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਇਸ ਮਤ ਦੇ ਸਿਆਣੇ ਲੋਕ ਸਕਤ ਨੂੰ ਮਹਾਮਾਈ ਆਖਦੇ ਹਨ"। ਅਤੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਪਾਰਬਤੀ ਮਲੀਨ ਦਿਸਟ ਦੇ ਕਾਰਨ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੇ ਬਿਖਰ ਗਈ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਚਾਰ ਟੁਕੜੇ ਹੋਕੇ ਚੌਹੁੰ ਜਾਗੀਂ ਜਾ ਪਏ; ਉਹ ਦਾ ਸਿਰ ਅਤੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਅੰਗ, ਜੋ ਕਸਮੀਰ ਦੇ ਪਹਾੜ ਵਿਚ ਕਾਮਰਾਜ ਦੀ ਵਲ ਜਾ ਪਿਆ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਿਰਦਾ; ਅਤੇ ਜਿਹੜਾ ਅੰਗ, ਦੱਖਨ ਵਾਲੇ ਬੀਜਾਪੁਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਤੇੜੇ ਜਾ ਪਿਆ, ਤਿਸ ਨੂੰ ਤੁਲੀਭਵਾਨੀ; ਅਤੇ ਉਹ, ਜੋ ਕਾਂਵਰੂ ਦੇਸ ਵਿਚ ਜਾ ਪਿਆ, ਉਹ ਨੂੰ ਕਾਮੱਛਾ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਜੋ ਆਪਣੇ ਠਿਕਾਣੇ ਸਿਰ ਰਿਹਾ, ਸੋ ਜਾਲੰਧਰੀ ਕਰਕੇ ਮਸਹੂਰ ਹੋ ਗਿਆ; ਅਤੇ ਉਹ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਦੀ ਧਰਤੀ ਹੈ, ਜਿਥੋਂ ਅੱਗ ਦੀਆਂ ਲਾਟਾਂ ਨਿੱਕਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਉਥੇ ਦੇਵੀ ਪਰਸਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਸੈ ਜਲਨਹਾਰੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਹੋਮ ਵਿਚ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਮੁਰਾਦਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋਣ ਦੀ ਆਸ ਧਰਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਅਜਿਹਾ ਜਾਣ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਉਥੇ ਠੀਕ ਗੰਧਕ ਦੀ ਖਾਣ ਹੈ। ਕਈ ਮੁਸਲਮਾਨ ਪਾਤਸਾਹ ਇਸ ਜਾਗਾ ਪਹੁੰਚੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੈ ਠਾਕੁਰਦੁਵਾਰੇ ਢਾਹਕੇ ਇਸ ਜਾਗਾ ਨੂੰ ਮੁੱਢੋਂ ਖਰਾਬ ਕਰ ਸਿਟਿਆ ਹੈ; ਜਿਹਾਕੁ ਮੁਹੰਮਦਸਾਹ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਸੁਲਤਾਨ ਫਰੋਜਸਾਹ, ਜਾਂ ਇਸ ਜਾਗਾ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਓਨ ਇਸ ਮੰਦਰ ਨੂੰ ਢਾਹਕੇ ਇਹ

ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ, ਜੋ ਇਸ ਜਾਗਾ ਦੇ ਉਪੁਰਦੋਂ ਨਹਿਰ ਚਲਾ ਦਿਓ; ਤਾਂ ਫੇਰ ਲਾਟ ਨਾ ਨਿਕਲੇ; ਅਤੇ ਤਿਹਾ ਹੀ ਹੋਇਆ। ਫੇਰ ਜਹਾਂਗੀਰ ਪਾਤਸਾਹ, ਜਾਂ ਕਾਂਗੜੇ ਦਾ ਕਿਲਾ ਦੇਖਣ ਆਇਆ, ਅਤੇ ਇਸੇ ਰਸਤੇ ਕਸਮੀਰ ਨੂੰ ਚਲਿਆ, ਤਾਂ ਉਨ ਬੀ ਇਨਾਂ ਲਾਟਾਂ ਦੇ ਬੁਝਾਉਣ ਲਈ ਉਹੋ ਨਹਿਰ ਉਸ ਜਾਗਾ ਵਗਾਈ। ਤਿਸ ਪਿਛੇ ਜਾਂ ਹਿੰਦੂ ਉਸ ਮੰਦਰ ਨੂੰ ਫੇਰ ਬਣਾਉਣ ਲੱਗੇ, ਤਾਂ ਉਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨਹਿਰ ਨੂੰ ਦੂਏ ਪਾਸੇ ਉਲਟਾ ਦਿਤਾ; ਹੁਣ ਤੀਕੁਰ ਉਹ ਨਹਿਰ ਉਸ ਗੁੰਮਜ ਦੇ ਕੋਲ਼ ਵਗਦੀ ਹੈ। ਇਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਉਥੇ ਵਡਾ ਸਹਿਰ ਬਸ ਗਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਵਡੇ ਵਡੇ ਧਨਮਾਨ ਗੁਸਾਈਆਂ ਅਤੇ ਮਹਾਜਨਾਂ ਨੇ ਉਥੇ ਘਰ ਅਰ ਹਟਾਂ ਪਾ ਲਈਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਦਾ ਉਥੇ ਬੁਪਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਕ ਬਰਸ ਵਿਚ ਦੋ ਬਾਰ ਵਡਾ ਮੇਲਾ ਲਗਦਾ ਹੈ॥

Koṭlá.

ਕੋਟਲਾ ਪਹਾੜ ਦੀ ਚੋਟੀ ਉਪੁਰ ਵਡਾ ਡਾਢਾ ਪੱਥਰ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਕਿਲਾ ਹੈ, ਜੋ ਦਿੱਲੀਵਾਲੇ ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਦੇ ਵਾਰੇ ਕਾਂਗੜੇ ਵਾਂਙੂ ਹਾਕਮ ਦੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਜਾਗਾ ਸੀ; ਹੁਣ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘੁ ਦੇ ਪਾਸ ਹੈ। ਜੇ ਇਸ ਪਹਾੜ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਅਤੇ ਅਚੰਭਕ ਵਸਤਾਂ ਦਾ ਬਿਆਨ ਲਿਖਾਂ, ਤਾਂ ਇਕ ਵਡਾ ਲੰਮਾ ਝੇੜਾ ਹੈ; ਇਸੀ ਵਾਸਤੇ ਉਪਰੋਂ ਮੁੜਕੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਹਿਰਾਂ ਦਾ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ॥

Sujánpur.

ਸੁਜਾਣਪੁਰ ਇਕ ਨਵਾਂ ਬਸਿਆ ਹੋਇਆ, ਹਿੰਦੂਆਂ ਕਾਨੂਗੋਆਂ ਦੀ ਬਾਰਸੀ ਦਾ ਸਹਿਰ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਪਿੰਡ ਸਾ; ਜਾਂ ਅਮਰਸਿੰਘੁ ਥਾਪੇ ਦੇ ਹੱਥ ਆਇਆ, ਤਾਂ

ਭਿਨ ਉਸ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਪੱਕਾ ਕਿਲਾ ਉਸਾਰਿਆ, ਜਿਸ ਦੇ ਚਾਰ ਬੁਰਜ ਅਰ ਇਕ ਡੇਉੜ੍ਹੀ ਸੀ। ਅਤੇ ਉਸ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਰਹਿਣੇ ਲਈ ਵਡੇ ਅਨੂਪ ਘਰ ਅਰ ਬਣਵਾਏ; ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਉਹ ਪਿੰਡ ਦਿਨੋਂਦਿਨ ਵਧੇਰੇ ਹੀ ਵਸਦਾ ਗਿਆ; ਕਿਉਂਕਿ ਹਰ ਪਾਸਿਓਂ ਭਾਂਤ ਭਾਂਤ ਦੇ ਲੋਕ ਆਕੇ ਉਥੇ ਵਸਦੇ ਗਏ, ਇਸੀ ਤਰਾਂ ਹੁੰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਦੋ ਸੈ ਹੱਟਾਂ ਤੀਕੁਰ ਬਸ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਕੱਚੀ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਅਰ ਤਿੰਨ ਦਰਵਾਜੇ ਬਣ ਗਏ; ਅਤੇ ਉਸ ਤੇ ਬਾਹਰਵਾਰ ਭੀ ਬਸੋਂ ਹੈ।

ਸਾਹ ਨਹਿਰ ਉਥੋਂ ਅੱਧ ਕੋਹ ਪੁਰ ਚਲਦੀ ਹੈ, ਸੋ ਅਮਰਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬਾਗ ਵਿਚਦੋਂ ਲੰਘਾਕੇ, ਉਸ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵਡੀ ਸੁੰਦਰ ਅੰਬਾਰਤ ਬਣਵਾਈ। ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘ ਨੇ ਭੀ ਇਕ ਵਡੀ ਅਨੂਪ ਬੈਠਕ ਬਣਵਾਕੇ ਉਸ ਨਹਿਰ ਪੁਰ ਪੁਲ ਬਨ- ਵਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਗਰਮੀ ਦੀ ਰੁੱਤ ਵਿਚ ਤਾ ਸੱਚ ਮੁੱਚ ਇਕ ਵਡਾ ਹੀ ਅਨੂਪ ਮਕਾਨ ਹੈ! ਉਸ ਜਿਲੇ ਵਿਚ ਇਸ ਨਹਿਰ ਦਾ ਪਾਣੀ ਬਹੁਤ ਠੰਢਾ ਅਤੇ ਤੇਜ਼ ਵਗਦਾ ਹੈ। ਹਰਿਆਉ ਭਾਵੀ ਬਹਿਰੋਂ ਲਗਾਈ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਦਿਆਰ ਨਦੀ ਗਿਆਰਾਂ ਕੋਹ ਹੈ। ਇਹ ਮੁਲਖ ਪਹਾੜ ਤਲੀ ਦਾ ਹੈ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਜਿਲੇ ਵਿਚ ਚਾਉਲ ਵਡੇ ਸ੍ਰੀਕ ਅਤੇ ਚੰਗੇ ਬਾਸਨਾਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਹਲਦੀ ਅਰ ਕਮਾਦ ਬਹੁਤ ਬੀਜਦੇ ਹਨ; ਇਸ ਜਿਲੇ ਵਿਚ ਖੇਤੀ ਨਹਿਰ ਅਤੇ ਬਰਖਾ ਦੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਰਹਟ ਚਰਸ ਹੈ ਨਹੀਂ॥

Gaphotá.

ਗਹੋਟਾ ਪਹਾੜ ਤਲੀ ਵਿਚ ਇਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਤਾਲੇ ਦਾ ਪਿੰਡ ਹੈ, ਉਥੇ ਦੇ ਵਾਰਸ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰਾਜਪੂਤ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਨੇੜੇ ਹੀ ਚਲਦੇ ਖੂਹ ਇਕ ਅਠ ਹੈ, ਜੋ ਸਦਾ ਬੁਰਬੁਰ ਬੁਰਬੁਰ ਪਾਣੀ

ਉਸ ਵਿਚ ਵਹਿੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ; ਪਰ ਬਰਸਾਤ ਦੀ ਰੁੱਤੇ, ਜਾਂ ਚੜ੍ਹਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਪਾੜ੍ਹਾ ਬਹੁਤ ਵਡਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਹ ਖਡ ਚੰਬੇ ਦੇ ਪਹਾੜੋਂ ਉਤਰਕੇ, ਇਸ ਪਿੰਡ ਤੇ ਚੋਹੁੰ ਕੋਹਾਂ ਦੀ ਵਿੱਥ ਉੱਪੁਰ ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਵਿਚ ਆ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਜਾਗਾ ਦੀ ਧਰਤੀ ਸਾਰੀ ਟਿੱਬੇ ਜਾ ਟੋਏ ਹਨ, ਅਤੇ ਇਹ ਪਿੰਡ ਆਪ ਬੀ ਟਿੱਬੇ ਉੱਪੁਰ ਹੈ। ਦਰਿਆਉ ਬਿਆਹ ਉਥੋਂ ਚਾਰ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਅੱਠ ਕੋਹ ਹੈ॥

Káhnúwán.

ਕਾਹਨੂਵਾਲ ਇਕ ਕਦੀਮੀ ਪਕਾ ਸਹਿਰ, ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਦੇ ਉਚੇ ਕੰਢੇ ਪੁਰ ਹੈ; ਸੋ ਹੁਣ ਬਹੁਤ ਜਾਗਾ ਤੇ ਉੱਜੜ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਦਿੱਲੀਵਾਲਿਆਂ ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਦੇ ਸਮੇ ਵਿਚ, ਇਹ ਸਹਿਰ ਬਹੁਤ ਉਮਰਾਵਾਂ ਦੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸਾ; ਕਿੰਉਕਿ ਪਾਤਸਾਹ ਸਕਾਰ ਖੇਡਣ ਲਈ ਇਥੇ ਬਹੁਤ ਆਇਆ ਕਰਦੇ ਸੇ। ਅਤੇ ਇਹ ਧਰਤੀ ਸਿੱਲੀ ਅਤੇ ਨੀਵੀਂ ਹੈ; ਇਸ ਦਾ ਚੁੜਾਉ, ਛਾਇਓਂ ਲੈਕੇ, ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੀਕੁਰ, ਪੰਜ ਛੇ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਲੰਬਾਉ, ਪੈਂਤੀ ਕੋਹ ਹੈ। ਇਸ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਬਹੁਤ ਬਸਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਕਈ ਜਾਗੀਂ ਅਜਿਹਾ ਝੱਲ ਅਤੇ ਬੇਲਾ ਹੈ, ਜੋ ਰੁੱਖਾਂ ਅਰ ਪਾਣੀਆਂ ਦੀ ਬੁਤਾਇਤ ਕਰਕੇ ਅਸਵਾਰ ਪੈਦਲ ਉਥੋਂ ਔਖਾ ਲੰਘ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਦੂਜਾ ਇਹ, ਕਿ ਉਸ ਜਾਗਾ ਹਰਨ, ਪਾਹੜੇ, ਸੀਂਹ, ਚਿੱਤੇ, ਅਤੇ ਸੂਰ, ਜੋ ਉਨਾਂ ਨੂੰ ਕਾਨੂ ਬੀ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਬਹੁਤ ਹੀ ਹਨ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੋਰ ਲੋਕ ਬੀ ਉਸ ਰਸਤੇ ਜਾਂਦੇ ਡਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਜਾਗਾ ਅਜਿਹੇ ਬੇਲੇ, ਅਤੇ ਵਡੀਆਂ ਵਡੀਆਂ ਛਾਬਾਂ ਕਈ ਹਨ, ਜੋ ਸਕਾਰੀ ਲੋਕ ਡੌਂਡੀਆਂ ਵਿਚ ਬੈਠਕੇ, ਉਥੇ ਮੱਛੀਆਂ ਅਰ ਮੁਰਗਾਬੀਆਂ ਦਾ ਸਕਾਰ ਖੇਡਦੇ, ਅਤੇ ਸੈਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਮਾਛੀ ਲੋਕ, ਮੱਛੀਆਂ ਅਰ

ਮੁਰਗਾਬੀਆਂ, ਅਤੇ ਨਾਪੇ ਦੇ ਫੁੱਲ, ਅਤੇ ਸੰਘਾੜੇ, ਇਸ ਸਹਿਰੋਂ ਕਲਾਨੌਰ ਅਰ ਬਟਾਲੇ ਤੀਕੁਰ ਲੈ ਜਾਕੇ ਵੇਚਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਉਸ ਢਾਬ ਵਿਚ, ਜੋ ਸਹਿਰੋਂ ਅੱਧ ਕੋਹ ਹੈ, ਅਕਬਰ ਪਾਤਸਾਹ ਦੀਆਂ ਸੁੰਦਰ ਬੈਠਕਾਂ ਪਾਣੀ ਦੇ ਵਿਚ ਬਣਵਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ, ਸੋ ਹੁਣ ਉਜੜ ਪਈਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਦੱਭ ਸਰਕੜਾ ਉੱਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਉਥੇ ਤੀਕੁਰ ਬੇੜੀ ਵਿਚ ਬੈਠਕੇ ਜਾਈਦਾ ਹੈ। ਗਲ ਕੀ, ਇਸ ਜਾਗਾ ਵਰਗੀ ਸਕਾਰਗਾਹ ਸਾਰੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਘੱਟ ਹੈ। ਦਿੱਲੀ ਅਤੇ ਕਾਬੁਲ ਦੇ ਪਾਤਸਾਹ, ਜਦ ਕਦੇ ਇਸ ਮੁਲਖ ਵਿਚ ਆਣ ਫਿਰਦੇ ਸੇ, ਤਾਂ ਇਸ ਜਾਗਾ ਦੇ ਸਕਾਰ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾ ਮੁੜਕੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ ਸਨ; ਹੁਣ ਲਹੌਰ ਦਾ ਹਾਕਮ ਬੀ ਕਦੇ ਕਦੇ ਸਕਾਰ ਖੇਡਣ ਲਈ ਇਥੇ ਆ ਫਿਰਦਾ ਹੈ॥

Rahila.

ਰਹੀਲਾ ਬਿਆਹ ਦੇ ਟਿੱਬੇ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪੁਰ ਇਕ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਨੈ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤ੍ਰ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਦੇ ਨਾਉਂ ਪੁਰ ਬਸਾਕੇ ਹਰਗੋਬਿੰਦਪੁਰਾ ਨਾਉਂ ਧਰਿਆ। ਇਸ ਤੇ ਅੱਗੇ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਪਿੰਡੋਰਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਇਕ ਗੁੰਮਜਦਾਰ ਚੂਨੇ ਗੱਚ ਮਸੀਤ, ਸਹਿਰ ਦੇ ਗੱਭੇ ਮੁਗਲਾਂ ਦੇ ਮਹੱਲੇ, ਹੁਣ ਤੀਕੁਰ ਅਬਾਦ ਹੈ, ਉਸ ਤੇ ਛੁੱਟ ਸਾਰੇ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਹੋਰ ਕੋਈ ਮਸੀਤ ਹੈ ਨਹੀਂ; ਕਿੰਉਕਿ ਉਹ ਹਿੰਦੂਆਣਾ ਸਹਿਰ ਹੈ। ਇਸ ਤੇ ਅੱਗੇ ਦਰਿਆਉ ਬਿਆਹ, ਸਹਿਰ ਥੀਂ ਦੇਹੁੰ ਜਾ ਤਿੰਨਾਂ ਕੋਹਾਂ ਪੁਰ ਸਾ, ਹੁਣ ਢਾਹੇ ਦੇ ਹਿਠਾੜ ਸਹਿਰ ਤੇ ਤੀਰ ਦੀ ਮਾਰ ਪੁਰ ਚੱਲਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹੋ ਜਾਗਾ ਘਾਟ ਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਢਾਹੇ ਦੇ ਸਬਬ, ਕਾਹਨੂਵਾਣ ਤੇ ਲੈਕੇ ਹਰੀਕੇ ਘਾਟ ਤੀਕੁਰ, ਜਿਥੇ ਬਿਆਹ ਅਰ ਸਤਲੁਜ ਕਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਖੂਹਾਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਡੂੰਘਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਢਾਹੇ ਦੇ ਕੰਢਿਓਂ ਛੱਤਾਂ ਅਠਾਂ ਕੋਹਾਂ ਤੀਕੁਰ ਪੱਛਮ ਦੇ ਦਾਉ, ਫਸਲ

ਬਰਖਾ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਗਰਾਵਾਂ ਅਰ ਬਸਤੀਆਂ ਵਿਚ ਕਈ ਖੂਹ ਬੀਹ ਗਜ ਡੂੰਘੇ, ਅਤੇ ਟਾਵਾਂ ਟਾਵਾਂ ਤੀਹ ਗਜ ਡੂੰਘਾ, ਅਤੇ ਜਿਹੜੇ ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਨੇੜੇ ਢਾਹੇ ਪੁਰ ਹਨ, ਸੋ ਪੰਜਾਹ ਗਜ ਡੂੰਘੇ ਹਨ; ਗੱਲ ਕੀ, ਸੱਤੇ ਚਾਰ ਪੰਜ ਖੂਹੇ ਹੋਣਗੇ॥

Fatiábád.

ਫਤਿਆਬਾਦ ਇਕ ਕਦੀਮੀ ਸਹਿਰ ਜਹਾਂਗੀਰ ਪਾਤਸਾਹ ਦਾ ਬਸਾਇਆ ਹੋਇਆ, ਦਰਿਆਉ ਬਿਆਹ ਦੇ ਢਾਹੇ ਪੁਰ ਹੈ, ਜੋ ਅਦੀਨਾਬੇਗਖਾਂ ਦੇ ਸਮੇ ਵਿਚ, ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਉਤਾਰੇ ਦੇ ਸਬੱਬ ਬਹੁਤ ਅਬਾਦ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਬਹੁਤੀ ਪੱਕੀ, ਅਤੇ ਥੁਹੁੜੀ ਕੱਚੀ ਹੈ; ਪੁਰ ਸਰਦਾਰ ਫਤੇਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਏ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਜੋ ਉਹ ਦੇ ਕਰਿੰਦੇ ਅਤੇ ਮੁਨਸੀ ਮੁਸੱਦੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸੇ, ਕਈਕੁ ਪੱਕੀਆਂ ਮਸੀਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਬਣ ਗਈਆਂ ਹਨ॥

Bairowál.

ਬੈਰੋਵਾਲ ਇਕ ਪੁਰਾਣਾ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਕਿਧਰੇ ਪੱਕਾ ਕਿਧਰੇ ਕੱਚਾ; ਅਰ ਦਰਿਆਉ ਬਿਆਹ ਦਾ ਰਾਜਘਾਟ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੇ ਹੇਠ ਹੈ।

Harike and Böh.

ਹਰੀਕੇ ਅਤੇ ਬੋਹ, ਏਹ ਦੋਵੇਂ ਪਿੰਡ ਇਕ ਦੂਜੇ ਥੀਂ ਤੇਹੁੰ ਚੋਹੁੰ ਕੋਹਾਂ ਦੀ ਵਿਥ ਪੁਰ, ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਢਾਹੇ ਉਤੇ ਹਨ; ਇਸ ਜਾਗਾ ਬਿਆਹ ਅਰ ਸਤਲੁਜ ਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਇਹ ਮੁਲਖ ਬਹੁਤਾ ਛੋਪਰਬਾਸ ਹੈ, ਅਤੇ ਬੇੜੀਆਂ ਹਰੀਕਿਆਂ ਦੇ ਹੇਠ ਆਲਕੇ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ; ਕਿਉਕਿ ਦੋ ਜਾਗਾਂ ਦੇ ਠੱਲਲ ਤੇ ਇਥੇ ਦੋਏ ਦਰਿਆਉ ਇਕ ਜਾਗਾ ਲੰਘਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਦੀਵਾਨਚੰਦ ਤੋਪਖਾਨੇ ਦੇ ਦਰੋਗੇ ਨੈ, ਜੋ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘ

ਦਾ ਨੌਕਰ ਸਾ, ਇਸ ਪਿੰਡ ਦੇ ਕੋਲ, ਇਕ ਕੱਚਾ ਕਿਲਾ, ਜਿਹ ਦਾ ਦਰਵੱਜਾ ਪੱਕਾ ਸੀ, ਉਸਾਰਿਆ ਥਾ॥

The 3rd Duába—Rachná.

ਤੀਜਾ ਦੁਆਬਾ ਰਚਨਾ। ਇਹ ਦੁਆਬਾ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਅਤੇ ਚਨਾਬ ਦੇ ਵਿਚ ਹੈ, ਜਿਹ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਝਨਾਉ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਦਾ ਨਾਉਂ ਰਚਨਾ ਇਸ ਲਈ ਧਰਿਆ, ਜੋ ਰਾਵੀ ਅਰ ਚਨਾਬ ਦੇ ਵਿਚ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਰੰ ਰਾਵੀ ਤੇ, ਅਰ ਚਨਾ ਚਨਾਬ ਤੇ ਲੈਕੇ, ਜਾਂ ਕੱਠਾ ਕਰਣੇ, ਤਾਂ ਰਚਨਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਦਾ ਲੰਬਾਉ, ਜੰਮੁ ਅਰ ਬਸੰਤਪੁਰ ਦੇ ਬੰਨੇ ਤੇ ਲੈਕੇ, ਜੋ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਹੈ, ਫਰੀਦਵਾਲੇ ਅਤੇ ਫਾਜਲਸਾਹ ਦੀ ਬਸੂਹੀ ਤੀਕੁ, ਦੋ ਸੈ ਅੱਸੀ ਕੋਹ ਹੈ; ਅਤੇ ਚੁੜਾਉ, ਕਿਤੇ ਬਹੁਤਾ, ਕਿਤੇ ਥੁਹੁੜਾ; ਜਿਹਾਕੁ ਬਸੰਤਪੁਰ ਤੇ ਜੰਮੁ ਤੀਕੁਰ ਤੀਹ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਸਾਹਦਰੇ ਤੇ ਬਜੀਰਾਬਾਦ ਲਗ ਚਾਲੀ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਸਾਂਦਰ ਦੀ ਬਾਰ ਵਿਚ ਥੀ ਉਹੋ ਚਾਲੀ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਰਾਮਚੌਂਤੜੇ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਸੱਤ ਅੱਠ ਕੋਹ ਹੈ। ਇਹ ਦੁਆਬਾ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕੋਨੇ ਵਿਚ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਦੇ ਚੌਹਟ ਪਰਗਨੇ ਹਨ; ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਤਵੰਜਾ ਲਹੌਰ ਨਾਲ ਲਗਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਸੱਤ ਮੁਲਤਾਨ ਨਾਲ। ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਦੀ ਓੜਕ ਫਾਜਲਸਾਹ ਦਾ ਘਾਟ ਹੈ, ਜੋ ਫਾਜਲਸਾਹ ਦੀ ਬਸਤੀ ਦੇ ਕੋਲ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਮੁਲਤਾਨ ਨੂੰ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਝਨਾਉ ਦੇ ਕੰਢੇ ਫਾਜਲਸਾਹ ਦੀ ਬਸਤੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਫਰੀਦਵਾਲਾ ਇਕ ਪਿੰਡ ਹੈ; ਉਥੇ ਦੋਹਾਂ ਦਰਿਆਵਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਕੋਹ ਦੀ ਵਿੱਥ ਹੈ। ਇਸ ਜਿਲੇ ਵਿਚ ਫਕੀਰ ਦਾ ਮਕਾਨ ਹੈ, ਅਤੇ ਟਾਹਲੀ ਦਾ ਵਡਾ ਪੁਰਾਣਾ ਦਰਖਤ ਹੈ, ਜੋ ਉਹ ਦੇ ਮੁੱਢ ਪੁਰ ਵਡੇ ਵਡੇ ਥੱਂਠ ਟਹਿਲੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਇਹ ਟਾਹਲੀ ਉਸ ਜਿਲੇ

ਵਿਚ ਅੱਤ ਮਸਹੂਰ ਹੈ; ਇਹ ਨੂੰ ਅੱਠ ਮੁੰਢੀਂ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਦਰਿਆਉ ਝਨਾਉ ਉਸ ਤੇ ਪੱਛਮ ਦੇ ਰੁਖ ਦੋ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਦੱਖਲ ਦੇ ਦਾਉ ਇਕ ਕੋਹ ਪੁਰ ਹੈ। ਉਤਨੀ ਜਾਗਾ, ਸਭ ਝੱਲ ਅਰ ਬੇਲਾ ਹੀ ਹੈ; ਬਸੋਂ ਬਿਲਕੁੱਲ ਹੈ ਨਹੀਂ॥

Jalálpur Kamláṇá.

ਜਲਾਲਪੁਰ ਕਮਲਾਣਾ ਝਨਾਉ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੱਪੇ ਦੀ ਜਾਗਾ ਸਾ, ਅਤੇ ਇਸ ਕੋਮ ਕਮਲਾਣਿਆਂ ਦੇ, ਇਸ ਗਿਰਦੇ ਵਿਚ ਗਿਆਰਾਂ ਪਿੰਡ ਸੇ; ਅਤੇ ਮੁਜੱਫਰਖਾਂ ਦੇ ਸਮੇ, ਏਹ ਬਹੁਤ ਅਬਾਦ ਸਨ; ਹੁਣ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸਭ ਬੈਰਾਨ ਹੋ ਗਏ। ਉਨਾਂ ਵਿਚੋਂ, ਇਕ ਦਾਇਮ ਨਾਮੇ ਕਮਲਾਣਾ, ਜਲਾਲਪੁਰ ਦਾ ਚੋਧਰੀ ਸੀ, ਸੋ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਤਦੀ ਦਾ ਮਾਰਿਆ; ਉਹ ਬਿਚਾਰਾ ਬੀ ਕਿਧਰੇ ਨੂੰ ਭਜ ਗਿਆ। ਦਰਿਆਉ ਝਨਾਉ ਉਥੋਂ ਪੱਛਮ ਦੇ ਰੁਖ ਤਿੰਨ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਰਾਵੀ ਦੱਖਲ ਦੇ ਪਾਸੇ ਪੰਜ ਕੋਹ ਹੈ॥

Sorkoṭ.

ਸੋਰਕੋਟ ਇਕ ਪੁਰਾਣਾ ਅਰ ਮਸਹੂਰ ਸਹਿਰ ਸਿਆਲਾਂ ਦਾ ਹੈ; ਮੁਜੱਫਰਖਾਂ ਦੇ ਵੇਲੇ ਬਹੁਤ ਅਬਾਦ ਸੀ; ਹੁਣ ਬੈਰਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਹੁਣ ਹਜਾਰਕੁ ਘਰ, ਅਤੇ ਸੌਕੁ ਹੱਟ ਹੋਊ; ਉਥੇ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਕੁਛ ਪੱਕੀ, ਕੁਛ ਕੱਚੀ, ਅਤੇ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਹੈ ਨਹੀਂ। ਸਹਿਰੋਂ ਪੱਛਮ ਦੇ ਰੁਖ ਇਕ ਵਡਾ ਉੱਚਾ ਟਿੱਬਾ ਜਿਹਾ ਹੈ; ਸੋ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਅਗਲੇ ਸਮੇ ਵਿਚ ਇਸ ਟਿੱਬੇ ਦੀ ਜਾਗਾ ਸਹਿਰ ਬਸਦਾ ਸਾ; ਹੁਣ ਬੀ ਪੁਰਾਣੀ ਬਸੋਂ ਦੇ ਕੋਈ ਕੋਈ ਚੋਜ ਉਥੋਂ ਨਿੱਕਲਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਚੌਹੁੰ ਬੁਰਜਾਂਵਾਲਾ ਇਕ ਕੱਚਾ ਕੋਟ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਟਿੱਬੇ ਦੇ ਉੱਪੁਰ, ਦੋ ਤਿੰਨ ਉੱਜੜ ਘਰ ਹਨ। ਇਸ ਜਾਗਾ ਦੀ ਅੱਗੇ ਬਾਰ ਲਗਦੀ ਹੈ;

ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਖਿਆ ਵਿਚ, ਬਾਰ ਜੰਗਲ ਅਰ ਦਰਖਤਾਂ ਦੀ ਜਾਗਾ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਸੋ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੇ ਦੁਆਲੇ, ਸਾਰੇ ਬਾਰ ਹੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਖਜੂਰਾਂ ਅਲਗਿਲਤ ਹਨ; ਅਤੇ ਇਹ ਕਸ-ਬਾ ਜਗਾਤ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਕਈ ਮਹਾ-ਪੁਰਸਾਂ ਦੀਆਂ ਕਬਰਾਂ ਹਨ। ਉਹ ਜਾਗਾ, ਜਿਥੇ ਦਰਿਆਉ ਝਨਾਉ ਅਤੇ ਜਿਹਲਮ ਮਿਲਕੇ ਚਲਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਸਹਿਰ ਤੇ ਪੱਛਮ ਦੇ ਰੁਕ ਛੁਛ ਕੋਹ ਹੈ, ਅਤੇ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਦੱਖਲ ਦੇ ਰੁਕ ਪੰਦਰਾਂ ਕੋਹ।

Rámchauntará.

ਰਾਮਚੌਂਤੜਾ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਇਕ ਵਡਾ ਮਸਹੂਰ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਦਾ ਸਥਾਨ ਹੈ; ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਰਾਜਾ ਰਾਮਚੰਦਰ ਰਾਜੇ ਜਸਰਤ ਦਾ ਪੁਤ੍ਰ, ਕਦੇ ਉਸ ਜਾਗਾ ਬੈਠ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਉਥੇ ਨਿਰੇ ਫਕੀਰਾਂ ਦੇ ਦੋ ਤਿੰਨ ਪੱਕੇ ਘਰ ਬਲੇ ਹੋਏ ਹਨ; ਹੋਰ, ਇਕ ਬੋਹੜ ਅਰ ਇਕ ਪਿੱਪਲ ਅਤੇ ਖਜੂਰਾਂ ਦੇ ਬੂਟਿਆਂ ਬਾਝ ਕੁਛ ਨਹੀਂ। ਅਤੇ ਵਿਸਾਖ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੇ ਬਹੁਤ ਹਿੰਦੂ ਲੋਕ ਉਥੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਸਕਰਾਂਦ ਦੇ ਦਿਨ ਵਡਾ ਮੇਲਾ ਲਗਦਾ ਹੈ।

Makhápá.

ਮਖਾਲਾ ਸਿਆਲਾਂ ਦਾ ਇਕ ਮਸਹੂਰ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਕਿ ਜਿਸ ਵਿਚ ਦੋ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਤੇ ਢਾਈ ਸੈ ਹੱਟ ਬਸਦੀ ਹੈ; ਪਰ ਘਰ ਅਰ ਹੱਟਾਂ ਸਭ ਕੱਚੀਆਂ ਹੀ ਹਨ। ਇਹ ਸਹਿਰ ਅਹਿ-ਮਦਖਾਂ ਦੇ ਵਾਰੇ, ਜੋ ਝੰਗ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਸਾ, ਬਹੁਤ ਅਬਾਦ ਸੀ। ਦਰਿਆਉ ਝਨਾਉ ਪੱਛਮ ਦੇ ਦਾਉ ਇਕ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਰਾਵੀ ਦੱਖਲ ਦੇ ਰੁਕ ਤੀਹ ਕੋਹ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਹ ਘਾਟ ਬਹੁਤ ਮਸਹੂਰ ਹੈ; ਇਸ ਲਈ ਜੋ ਸੁਦਾਗਰ ਲੋਕ ਇਸ ਪੱਤਲ ਲੰਘਕੇ ਮੁਲਤਾਨ

ਅਰ ਬਲਾਇਤ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਮਸੂਲ ਅਰ ਜਗਾਤ ਦੀ ਜਾਗਾ ਬੀ ਇਹੋ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਹ ਮੁਲਖ ਹਰਖੀ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਹਰਟਾਂ ਪੁਰ ਫਸਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ; ਉਥੇ ਦੇ ਪੋਨੇ ਗੰਨੇ ਅਤੇ ਸੱਕਰ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਥੋਂ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੀਕੁਰ, ਤੀਹਾਂ ਕੋਹਾਂ ਦੇ ਚੁੜਾਉ ਵਿਚ ਸਭ ਬਾਰ ਹੀ ਹੈ।

Kot Kamálíá.

ਕੋਟਕਮਾਲੀਆ ਇਕ ਮਸਹੂਰ ਨੱਗਰ ਖਰਲਾਂ ਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਪਰਗਨੇ ਲਗਦੇ ਹਨ; ਸੇਖ ਮੂਸਾ ਦੀ ਪਿੰਡੀ ਤੀਕੁਰ ਸਭ ਇਸੇ ਦੇ ਤਾਬੇ ਹੈ, ਅਤੇ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਦੇ ਦੋਹੀਂ ਕੰਢੀਂ ਬਾਰ ਹੈ। ਉਹ ਦੀ ਬਸੋਂ ਸੱਤ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਰ ਢਾਈ ਸੈ ਹੱਟ ਹੈ; ਉਹ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਬਹੁਤੀ ਪੱਕੀ, ਅਤੇ ਥੁਹੁੜੀ ਕੱਚੀ, ਅਤੇ ਇਕ ਪੱਕੀ ਗੁੰਮਜਦਾਰ ਮਸੀਤ ਅਰ ਪੱਕਾ ਹੌਦ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਕੱਚੀ ਸਫੀਲ ਹੈ, ਸੋ ਭੀ ਕਈ ਜਾਗਾਂ ਤੇ ਢਹਿ ਗਈ ਹੈ। ਸਹਿਰੋਂ ਪੂਰਬ ਦੇ ਹੱਥ ਇਕ ਭਾਰੀ ਗੜ੍ਹੀ ਅਤੇ ਪੱਕਾ ਕਿਲਾ ਹੈ; ਉਹ ਦੀ ਫਾਟੀ ਪੱਕੀ, ਪਰ ਧੁਰਕੋਟ ਕੱਚਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਥੇ ਨੱਗਰ ਘਾਟ ਅਰ ਜਗਾਤ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਇਕ ਸੌ ਪੰਜੀ ਹਜਾਰ ਚਲਦੇ ਖੂਹ ਕਮਾਲੀਏ ਦੇ ਤਾਬੇ ਹਨ। ਦਰਿਆਉ ਝਨਾਉ ਉਥੋਂ ਤੀਹ ਕੋਹ, ਜੋ ਸਭ ਬਾਰ ਅਤੇ ਜੰਗਲ ਹੀ ਹੈ; ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਉਥੇ ਦੇ ਲੋਕ ਉਠ ਬਹੁਤ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਕਮਾਲੀਏ ਤੇ ਤੀਹ ਕੋਹ ਬਾਰ ਦੇ ਗਭੇ ਮੁਲਤਾਨ ਦੇ ਰਾਹ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪੁਰ, ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘ ਨੈ ਇਕ ਬਾਉਲੀ, ਅਰ ਇਕ ਕੱਚਾ ਜੇਹਾ ਕਿਲਾ, ਅਤੇ ਕਿਲੇ ਦੇ ਕੋਲ ਇਕ ਪੱਕੀ ਤਿਹਾਕਸੀ ਅਟਾਰੀ ਬਣਵਾ ਰੱਖੀ ਹੈ; ਤਾਂ ਸਧਾਰੀ ਹਮਲੇ ਦੀ ਚੌਕਸੀ ਨਾਲੀ ਉਸ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਰਿਹਾ ਕਰਨ। ਅਤੇ ਇਸ ਬਰਨਸਜੀ ਕਾਠੀਏ ਅਰ ਜਾਟ ਉਸ ਕਿਲੇ ਵਿਚੇ ਧਾੜਾ ਮਾਰਦੇ, ਅਤੇ ਰਾਹ ਨਹੀਂ

ਦੂਗਲ ਦਿੰਦੇ, ਗਾਡੂਲੇ ਬਦਰੱਕੀਆਂ ਬਿਨਾ ਨਹੀਂ ਚਲ ਸਕਦੇ। ਅਤੇ ਉਸ ਬਾਉੜੀ ਪੁਰ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਇਹ ਬਾ-ਉੜੀ ੧੮੭੮ ਸੰਮਤ ਵਿਚ, ਅਕਾਲ ਸਹਾਇ, ਰਣਜੀਤਸਿੰਘ ਜੀ ਬਣਵਾਈ ਹੋਈ ਹੈ॥

Khái mír Sajáde Baloch dí.

ਖਾਈ ਮੀਰ ਸਜਾਦੇ ਬਲੋਚ ਦੀ ਬਾਰ ਵਿਚ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਪਿੰਡੋਰਾ ਹੈ; ਉਸ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਥੁਹੜੇ ਘਰ ਬਸਦੇ ਹਨ; ਪਰ ਮੀਰ ਸਜਾਦੇ ਦੀ ਪੱਕੀ ਗੁੰਮਜਦਾਰ ਕਬਰ ਹੁਣ ਤੀਕੁਰ ਪਿੰਡੋਂ ਬਾਹਰ ਉਵੇਂ ਦੀ ਉਵੇਂ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ।

Shekh Músá dí Pindí.

ਸ਼ੇਖ ਮੂਸਾ ਦੀ ਪਿੰਡੀ, ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਬਾਰ ਵਿਚ, ਵਡੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਜਾਗਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਬਸੋਂ ਢਾਈਕੁ ਸੌ ਘਰ, ਅਰ ਚਾਲੀਕੁ ਹੱਟਾਂ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਇਥੋਂ ਕੋਟ ਕਮਾਲੀਏ ਤੀਕੁਰ ਜੋ ਪੰਜਾਹ ਕੋਹ ਹੈ, ਸਾਰਾ ਮੁਲਖ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਦੇ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਬਲੋਚਾਂ ਦਾ ਹੈ; ਪਰ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਾ ਰਿਹਾ, ਤਾਂ ਹੋਰ ਹੋਰ ਕੋਮਾਂ ਨੈ ਆਕੇ, ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜਾਗਾਂ ਸਾਂਭ ਲਈ-ਆਂ, ਅਤੇ ਆਪੇ ਜਿਮੀਦਾਰ ਬਣ ਗਈਆਂ। ਅਤੇ ਪਿੰਡ ਤੇ ਪੂਰਬ ਦੇ ਰੁਕ ਇਕ ਪੱਕਾ ਕਿਲਾ ਹੈ, ਉਹ ਦੇ ਗੱਭੇ ਦੇ ਵਡੇ ਵਡੇ ਉੱਚੇ ਬੁਰਜ ਹਨ; ਅਤੇ ਇਸ ਪਿੰਡ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਸਭ ਬਾਰ ਹੈ; ਅਤੇ ਦਰਖਤਾਂ ਦੀ ਇਤਨੀ ਬੁਤਾਇਤ ਹੈ, ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹਾਂ ਬਿਨਾ, ਜੋ ਠਰਾਏ ਗਏ ਹਨ, ਹੋਰ ਰਸਤੇ ਅਸਵਾਰ ਪਿਆਦੇ ਨੂੰ ਲੰਘਣਾ ਔਖਾ ਹੈ; ਬਲਕ ਧਾੜਵੀਆਂ ਦੇ ਡਰ ਦੇ ਮਾਰੇ, ਬਦਰੱਕੀ ਬਿਨਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਲੰਘ ਸਕਦਾ॥

Jhámrá.

ਝਾਮਰਾ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਐਨ ਬਾਰ ਦੇ ਵਿਚ ਹੈ,

ਅਤੇ ਕਈ ਜੁਦੀਆਂ ਜੁਦੀਆਂ ਬਸੇਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਇਹ ਬਸੇਂ ਜਲਾਂ ਦੇ ਘਰ ਹਨ, ਜੋ ਕਦੇ ਕਦੇ ਜੰਗਲ ਥੀਂ ਆਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਘਰੀ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਸੀ ਜਾਗਾ ਘਾਟ ਹੈ; ਉਹ ਨੂੰ ਝਾਮਰੀਆਂ ਦਾ ਘਾਟ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਚਾਰ ਕੋਹ ਸਿਆਲ ਨਾਮੇ ਇਕ ਪਿੰਡ ਹੈ; ਉਹ ਦੇ ਹੇਠ ਝੀਕ ਦਾ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸੀ ਜਾਗਾ ਤੇ ਸਾਂਧਰ ਦੀ ਬਾਰ ਚੱਲਦੀ ਹੈ॥

Saidwálá.

ਸੈਦਵਾਲਾ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਬਾਰ ਦੇ ਵਿਚ ਗੀਲਾਨੀ ਸਈਦਾਂ ਦਾ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਅਤੇ ਸੈਦ ਮੀਰ ਗੀਲਾਨੀ ਦਾ ਬਸਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਕੱਚਾ ਬਗਲ ਘੇਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਉਹ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਕਿਧਰਿਓਂ ਪੱਕੀ ਹੈ, ਕਿਧਰਿਓਂ ਕੱਚੀ। ਅਤੇ ਪੂਰਬ ਦੀ ਵਲ ਇਕ ਕੱਚਾ ਜੰਗੀ ਕਿਲਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਠਾਲਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸੀ ਜਾਗਾ ਘਾਟ ਹੈ; ਅਤੇ ਸੇਰਗੜ੍ਹ ਅਰ ਮੁਲਤਾਨ ਅਤੇ ਸਤਗੜ੍ਹੋਂ ਨੂੰ ਬੀ ਰਾਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸ ਮੁਲਖ ਵਿਚ ਖੇਤੀ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਹਾੜ੍ਹੀ ਵਿਚ ਕੁਛ ਕਲਕ ਅਰ ਛੋਲੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਗੁਜਾਰਾ ਨਿਰਾ ਦੁਧ ਦਹੀਂ ਪੁਰ ਹੈ, ਅਨਾਜ ਥੁਹੁੜਾ ਖਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਡੰਗਰ ਅਰ ਊਂਟ ਬਹੁਤ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਉਸ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਕੱਲਰ ਅਰ ਕਾਹ ਬਹੁਤ ਹੈ; ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਧਰਤੀ ਖੇਤੀ ਦੇ ਲਾਇਕ ਨਹੀਂ ਹੈ; ਪਰ ਕਿਧਰੇ ਕਿਧਰੇ ਖੂਹਾਂ ਪੁਰ ਕਲਕ ਬੀਜ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਬਿਸਤ ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਦੁਆਬੇ ਛੁੱਟ, ਹੋਰ ਚੌਹਾਂ ਦੁਆਬਿਆਂ ਵਿਚ ਬਾਰਾਂ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਹ ਜੋ ਰਾਵੀ ਅਰ ਝਨਾਉ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਸਾਂਧਰ ਦੀ ਬਾਰ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਦਾ ਮੁੱਢ ਲੰਬਾਉ ਵਲੋਂ ਸੇਖੂਪੁਰ ਤੇ

ਢਲਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਅਰ ਝਨਾਉ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਜਾਗਾ ਜਾਕੇ, ਮੁਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਦਾ ਲੰਬਾਉ ਇਕ ਸੌ ਸੱਤਰ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਚੁੜਾਉ ਦੁਹਾਂ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਗੱਭੇ, ਕਿਧਰੋਂ ਚਾਲੀ, ਅਰ ਕਿਧਰੋਂ ਤੀਹ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਕਿਧਰੋਂ ਇਸ ਤੇ ਬੀ ਘੱਟ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਰ ਵਿਚ ਦਰਖਤਾਂ ਦਾ ਵਡਾ ਬਲ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਬਲ ਦੀ ਧਰਤੀ ਉੱਚੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਅਲੱਭ; ਅਪਰ ਜੇ ਕਿਤੇ ਲਭਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਅੱਸੀਆਂ ਹੱਥਾਂ ਪੁਰ ਹੈ। ਅਤੇ ਜੰਡ, ਕਰੀਰ, ਵਣ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੇ ਕੰਡਿਆਲੇ ਰੁੱਖ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਕੱਲਰਵਾਲੀ ਅਤੇ ਉਜਾੜ; ਅਪਰ ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਆਸੀਂ ਪਾਸੀਂ ਥੁਹੁੜੀ ਜਿਹੀ ਬਸੋਂ ਹੈ।

ਇਸ ਮੁਲਖ ਦੇ ਲੋਕ ਤੁਰਕਾਂ ਵਰਗੇ ਜਾਂਗਲੂ ਹਨ; ਡੰਗ੍ਰ ਬਹੁਤ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਮਹੀਨਾ ਭਰ ਇਕ ਜਾਗਾ ਨਹੀਂ ਠਹਿਰਦੇ; ਅਤੇ ਹਜਾਰ ਘਰ ਤੇ ਵਧੀਕ ਇਕ ਜਾਗਾ ਕੱਠੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ। ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਵਿਚ ਹਰ ਤਰਾਂ ਦੇ ਕਾਰੀਗਰ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਓਹ ਲੋਕ ਗਾਈਆਂ ਮਹੀਆਂ ਬਹੁਤ ਰਖਦੇ, ਅਤੇ ਘਿਉ ਵੇਚ ਲੈਂਦੇ, ਅਰ ਦੁਧ ਦਹੀਂ ਪੁਰ ਦਿਨ ਕੱਟਦੇ, ਅਤੇ ਅੰਨ ਥੁਹੁੜਾ ਖਾਂਦੇ ਹਨ; ਪਰ ਵਡੇ ਤਕੜੇ, ਅਰ ਭਾਰੀ ਸੂਰਮੇ ਜੁਆਨ ਹੁੰਦੇ, ਅਤੇ ਰਾਹ ਮਾਰਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਤਰਾਵਾ ਸਿੰਧੀਆਂ ਵਰਗਾ ਹੈ; ਸਿਰ ਪੁਰ ਲੰਬੇ ਲੰਬੇ ਵਾਲ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਅਰ ਸੁੱਥਣ ਘੱਟ ਪਹਿਨਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਬੇਲੇ ਅਰ ਉਜਾੜ ਦਾ ਸਬਬ ਕਰਕੇ, ਹਾਕਮ ਕੋਲੋਂ ਸਦਾ ਆਕੀ ਹੁੰਦੇ ਆਏ ਹਨ, ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਪੈਸਾ ਬੀ ਕਦੇ ਹੀ ਕਦੇ ਭਰਦੇ ਸੇ; ਹੁਣ ਮਹਾਰਾਜ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘ ਨੂੰ ਚਾਰ ਹਜਾਰ ਰੁਪਈਆ ਦਿੰਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਇਨਾਂ ਨੂੰ ਜਲ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਜਲ ਜਾਂਗਲੂ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਬਾਰ ਵਿਚ ਦੋ ਕੋਮਾਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ; ਸੋ ਉਨਾਂ ਵਿਚੋਂ

ਇਕ ਕੌਮ ਦਾ ਨਾਉਂ ਕਾਠੀਆ ਹੈ; ਓਹ ਲੋਕ ਦਰਿਆਉ ਝਨਾਉ ਦੇ ਕੰਢੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ੍, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਦਾ ਨਾਉਂ ਜੋਲਾ ਸੀ। ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਕੌਮ ਖਰਲ, ਜੋ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਦਾ ਨਾਉਂ ਅਹਿਮਦਖਾਂ ਖਰਲ ਸਾ ।

ਏਹ ਦੋਨੋ ਕੌਮਾਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਵੈਰ ਧਰਦੀਆਂ, ਅਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਡੰਗਰ ਪਸੂ ਲੁੱਟ ਲੈ ਜਾਂਦੀਆਂ, ਅਤੇ ਧਾੜੇ ਮਾਰਦੀਆਂ ਹਨ; ਅਤੇ ਇਸ ਬਾਰ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਨਾਂ ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਲੱਖ ਨਾਲੋਂ ਵਧੀਕ ਹੋਣਗੇ । ਅਤੇ ਏਹ ਦੋਵੇਂ ਸਰਦਾਰ ਗਾਈਆਂ ਮਹੀਆਂ ਬਹੁਤ ਰਖਦੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘ ਦੀ ਤਾਬੇਦਾਰੀ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਥੀਂ ਮਾਮਲੇ ਦਾ ਪੈਸਾ ਉਗਰਾਹਕੇ, ਖਜਾਨੇ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਕਰਦੇ ਸਨ ।

Farídábád.

ਫਰੀਦਾਬਾਦ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਇਕ ਕਦੀਮੀ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਜੋ ਸੈਦਵਾਲੇ ਤੇ ਕੁਛ ਕੋਹ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਤਪੇ ਦੀ ਜਾਗਾ, ਅਤੇ ਭੱਟੀ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦਾ ਹੈ; ਕਿੰਉਕਿ ਮਹਿਰਮਖਾਂ ਭੱਟੀ ਦਾ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਘਰ ਹਜ਼ਾਰਕੁ, ਅਰ ਹੱਟਾਂ ਕੁਛਕੁ ਸੈ ਹੋਣਗੀਆਂ; ਅੱਗੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਸਾਰਾ ਪੱਕਾ ਸਾ; ਸੋ ਉਸ ਨੂੰ ਬੀ ਦਰਿਆਉ ਰੁੜ੍ਹਾ ਲੈ ਗਿਆ; ਹੁਣ ਫੇਰ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਬਸਿਆ ਹੈ; ਸੋਈ ਉਸ ਦੀ ਬਸੋਂ ਥੁਹੁੜੀ ਪੱਕੀ, ਅਤੇ ਬਹੁਤੀ ਕੱਚੀ, ਬਲਕ ਕਿਧਰੇ ਕਿਧਰੇ ਛੱਪਰਬਾਸ ਬੀ ਹੈ । ਇਸ ਮੁਲਖ ਵਿਚ ਸਾਉਣੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਪਰ ਸਲਗਮ ਇਤਨੇ ਬਹੁਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਢਾਂਢਿਆਂ ਨੂੰ ਚਾਰਦੇ ਹਨ ।

ਅਤੇ ਲਹੌਰੋਂ ਫਰੀਦਾਬਾਦ ਤੀਕੁਰ, ਪੂਰਬ ਦੀ ਵਲ ਦਾ ਕੰਢਾ ਉੱਚਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਤੇ ਨੀਚਲੇ ਪਾਸੇ, ਦੋਵੇਂ ਕੰਢੇ ਬਰੋਬਰ, ਅਤੇ ਹਰੰ ਪਾਸੇ ਗਿੱਲ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹੋ ਜਾਗਾ ਘਾਟ ਦੀ ਹੈ, ਅਰ

ਇਸ ਘਾਟ ਨੂੰ ਫੁਰੀਦਾਬਾਦ ਦਾ ਘਾਂਟ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਇਸੇ ਘਾਟੋਂ ਕੰਜੀ ਦੀ ਬਾਰ ਨੂੰ, ਜੋ ਰਾਵੀ ਦੇ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ ਹੈ, ਰਾਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

Jhang siál.

ਸਹਿਰ ਝੰਗਸਿਆਲ ਮਸਹੂਰ ਅਤੇ ਕਦੀਮੀ, ਸਿਆਲ ਗੋਤੇ ਜੱਟਾਂ ਦਾ ਹੈ; ਉਹ ਦੀ ਬਸੋਂ ਚਾਰਕੁ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਤੇ ਤਿੰਨਕੁ ਸੈ ਹੱਟ ਹੋਊ; ਪਰ ਉਹ ਦੀਆਂ ਹੱਟਾਂ ਬਜਾਰਾਂ ਦੀ ਡੌਲ ਪੁਰ ਨਹੀਂ, ਕੁਛ ਖਿੰਡਮੀਆਂ ਫੁਟਮੀਆਂ ਬਸਦੀਆਂ ਹਨ; ਜਿਹਾਕੁ ਦਸ ਕਿਧਰੇ, ਬੀਹ ਕਿਧਰੇ, ਪੰਜਾਹ ਕਿਧਰੇ, ਸੌ ਕਿਧਰੇ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਬਸਦੀਆਂ ਹਨ; ਪਰ ਲੋਕ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੇ ਉਸ ਵਿਚ ਅਬਾਦ ਹਨ।

ਅਗੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਕੱਚੀ ਜੰਗੀ ਸਫੀਲ ਸੀ, ਸੋ ਹੁਣ ਬਹੁਤ ਜਾਗਾ ਤੇ ਢੈਹਿ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਮੁਲਖ ਸਿਆਲਾਂ ਦੇ ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਸੀ, ਪਰ ਤਮੂਰਸਾਹ ਦੀ ਉਲਾਦ ਦੀ ਪਾਤਸਾਹੀ ਦੂਰ ਹੋਣ ਤੇ ਪਿਛੇ ਚਾਰੋਂ ਬੰਨੇ ਆਪ ਹੀ ਮਾਲਕ ਬਣ ਬੈਠੇ। ਅਤੇ ਅਹਿਮਦਖਾਂ, ਜੋ ਸਿਆਲਾਂ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਸਾ, ਅਤੇ ਉਸੇ ਸਹਿਰ ਦਾ ਵਸਕੀਣ ਸੀ, ਸੋ ਮਹਾਰਾਜ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘੁ ਨੈ ਲੜਕੇ ਕੈਦ ਕਰ ਲਿਆ, ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਖੁਹੁ ਲੀਤਾ, ਅਤੇ ਉਹ ਕਈ ਚਿਰ ਪਿੱਛੇ ਕੈਦ ਵਿਚ ਹੀ ਮਰ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਉਹ ਦੇ ਪੁੱਤ੍ਰ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਚਾਕਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਮੀਰੋਵਾਲ ਕਈਕੁ ਪਿੰਡਾਂ ਸਣੇ, ਸੱਤ ਹਜਾਰ ਰੁਪਏ ਦੀ ਜਗੀਰ ਵਿਚ, ਉਨਾਂ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰੋਂ ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਸੋ ਉਸ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਗੁਜਰਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਿਆਲਾਂ ਦਾ ਮੁਲਖ ਅਹਿਮਦਖਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਵਡਾ ਅਬਾਦ ਸੀ; ਹੁਣ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਜੁਲਮ ਕਰਕੇ ਉੱਜੜ ਹੋਗਿਆ ਹੈ। ਆਖਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਇਸ ਮੁਲਖ ਦਾ

ਚੁਕਾਵਾ ਇਕ ਲੱਖ ਪੰਜੀ ਹਜਾਰ ਰੁਪਈਆ ਹੈ। ਦਰਿਆਉ ਝਨਾਉ ਪਛੱਮ ਪਾਸੇ ਉੱਤਰ ਦੇ ਰੁਕ ਛੇਕ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਰਾਵੀ ਦੱਖਣ ਦੇ ਰੁਕ ਪੈਂਤੀ ਕੋਹ; ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਉੱਤਰ ਦੇ ਪਾਸੇ, ਸਹਿਰ ਮਖਾਲੇ ਦੀ ਵਲ ਰੇਤ ਦੇ ਟਿੱਬੇ ਹਨ। ਇਹ ਪਰਗਨਾ ਸਾਰਾ ਚਰਖੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਹਰ ਖੂਹ ਉੱਤੇ ਕਰਸਾਲਾਂ ਦੇ ਪੰਜ ਛੇ ਘਰ ਬਸਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਉਹ ਖੇਤੀ ਜੋ ਬਰਖਾ ਅਰ ਹੜ੍ਹ ਉੱਪੁਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਸੋ ਘੱਟ ਹੈ। ਇਹ ਸਹਿਰ ਬੀਬੀ ਹੀਰ ਦੀ ਜੰਮਣਭੂਮ ਹੈ, ਅਤੇ ਮਖਾਲੇ ਅਰ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰੇ ਉਹ ਦੀ ਬੈਠਕ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਬੈਠਕ ਦੇ ਉੱਪਰ ਇਕ ਗੁੰਮਜ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਾਲ ਪਿੱਛੇ ਇਕ ਦਿਨ ਉਥੇ ਤੀਮੀਆਂ ਮਰਦ ਬਹੁਤ ਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਸ ਦਿਹਾੜੇ ਉਸ ਜਾਗਾ ਮੇਲਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਹੀਰ ਰਾਂਝੇ ਦਾ ਝੇੜਾ ਸਾਰੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਮਸਹੂਰ ਹੈ; ਅਤੇ ਕਈ ਕਬੀਸਰਾਂ ਨੈ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਖਿਆ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਝੇੜਾ ਕਥਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਡੂਮ ਉਸ ਕਿੱਸੇ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ।

Khapoh.

ਖਪੋਹ ਦਰਿਆਉ ਝਨਾਉ ਦੇ ਕੰਢੇ ਸਿਆਲਾਂ ਜੱਟਾਂ ਦਾ ਇਕ ਪੁਰਾਣਾ ਸਹਿਰ ਤੱਪੇ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ। ਇਸ ਥੀਂ ਅੱਗੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਬਹੁਤ ਅਬਾਦ ਸੀ, ਹੁਣ ਬੈਰਾਨ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਕਿੰਉ-ਕਿ ਹੁਣ ਅੱਠ ਸੈ ਘਰ, ਅਰ ਚਾਲੀ ਹੱਟਾਂ ਬਸਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਸ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਸਾਰੀ ਕੱਚੀ, ਪਰ ਦੋਮਜਲੀ ਤ੍ਰਿਮਜਲੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਜਾਗਾ ਬਾਰ ਦੇ ਨੱਕੇ ਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਨੱਕਾ ਕੰਢੇ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਮਿਰਜੇ ਅਰ ਸਾਹਬਾਂ ਦੀ ਜੰਮਣਭੂਮ ਹੈ, ਜੋ ਤਿਨਾਂ ਦੇ ਨੇਹੁੰ ਦਾ ਝੇੜਾ ਪੰਜਾਬ ਦੇਸ

ਵਿਚ ਅੱਤ ਮਸਹੂਰ ਹੈ, ਅਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਡੂਮ ਇਹ ਨੂੰ ਬੀ ਬਹੁਤ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ।

Wārā.

ਵਾੜਾ ਦਰਿਆਉ ਝਨਾਉ ਦੇ ਕੰਢੇ ਸਿਆਲਾਂ ਜੱਟਾਂ ਦਾ ਕਦੀਮੀ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸੇ ਜਾਗਾ ਤੇ ਸਿਆਲਾਂ ਦੀ ਜਿਮੀ-ਦਾਰੀ ਸੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਤੱਪੇ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ; ਇਸ ਤੇ ਅੱਗੇ ਉਹ ਬਹੁਤ ਅਬਾਦ ਸੀ, ਹੁਣ ਨਿਰੇ ਦੋਕੁ ਸੌ ਘਰ, ਅਰ ਚਾਲੀ ਹੱਟਾਂ ਹਨ॥

Chaniot.

ਚਨਿਓਟ ਵਡਾ ਪੁਰਾਣਾ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਜੋ ਅਗਲੇ ਸਮੇ ਵਿਚ ਇਕ ਘਾਟੀ ਦੇ ਸਿਰ ਪੁਰ ਬਸਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਖੋਖਰਾਂ ਦੀ ਬਾਰਸੀ ਸੀ; ਜਾਂ ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਬੀਤ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਉੱਜੜ ਹੋ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਇਸ ਜਾਗਾ, ਕਿ ਜਿਥੇ ਹੁਣ ਹੈ, ਆ ਬਸਿਆ, ਅਤੇ ਅਜਿਹਾ ਵਡਾ ਸਹਿਰ ਹੋ ਗਿਆ, ਜੋ ਉਹ ਦਾ ਗਿਰਦਾ ਢਾਈਆਂ ਕੋਹਾਂ ਦਾ ਹੈ; ਹੁਣ ਗੱਭੇ ਤੇ ਬਹੁਤ ਉੱਜੜ ਪਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਸਹਿਰ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਸਾਰੀ ਪੱਕੀ, ਅਤੇ ਗਿ-ਆਰਾਂ ਹਜਾਰ ਘਰ ਅਰ ਇਕ ਹਜਾਰ ਹੱਟ ਹੈ। ਦਰਿਆਉ ਝਨਾਉ ਉਥੋਂ ਇਕ ਕੋਹ ਪੁਰ ਪਹਾੜ ਦੀਆਂ ਦੁਹੁੰ ਘਾਟੀਆਂ ਵਿੱਚੀਂ ਵਡੀ ਤੇਜੀ ਨਾਲ ਵਗਦਾ ਹੈ; ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਗਿਰਦੇ ਪਹਾੜ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਪਰਮੇਸੁਰ ਦੀ ਸਕਤ ਨਾਲ ਘਾਟੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਸੀ ਜਾਗਾ ਘਾਟ ਹੈ। ਅਤੇ ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਭੀੜੇ ਹੋਣੇ ਅਰ ਤੇਜੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਉਸ ਘਾਟ ਬੇੜੀਆਂ ਨੂੰ ਵਡਾ ਡਰ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਥੇ ਦੁਹੁੰ ਪਹਾੜਾਂ ਦੇ ਗੱਭੇ ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਫਕੀਰਾਂ ਦੀਆਂ ਬੈਠਕਾਂ ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਵਾਹ! ਵਾਹ! ਕਿਆ ਸੈਲ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ, ਜੋ ਦਰਿਆਉ

ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਇਕ ਟਿੱਲਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਦੁਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਦਰਿਆਉ ਵੱਗਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਟਿੱਲੇ ਉਪਰ ਕੋਈ ਪਾਤਸਾਹੀ ਵਿਚੋਂ ਕਿਲਾ ਬਣਾਉਣ ਲੱਗਾ ਸਾ, ਸੋ ਅਣਬਣਿਆ ਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ; ਹੁਣ ਤੀਕੁਰ ਉਹ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਦਾ ਖੋਜ ਕਾਇਮ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਹੀ ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਅੱਠਾਂ ਕੋਹਾਂ ਤੀਕੁਰ ਪਹਾੜ ਦੇ ਟਿੱਬ ਸੁਰੂ ਹੋਏ ਹਨ। ਅਤੇ ਬਾਜੀਆਂ ਘਾਟੀਆਂ ਜੋ ਬਾਰ ਦੇ ਵਿਚ ਹਨ, ਅੱਤ ਉੱਚੀਆਂ ਅਤੇ ਵਡੀਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਬਹੁਤ ਅਨੂਪ, ਜੋ ਬਜੀਰਖਾਂ ਅਤੇ ਸਦੁੱਲਾਖਾਂ ਨੈ ਬਣਵਾਈਆਂ ਸਨ; ਹੁਣ ਬਹੁਤੀਆਂ ਬੈਰਾਨ ਪਈਆਂ ਹਨ, ਨਿਰੀ ਇਕ ਗੁੰਮਜਦਾਰ ਮਸੀਤ ਅਰ ਪੱਥਰ ਦਾ ਹੌਦ ਬਿਹੜੇ ਵਿਚ ਕਾਇਮ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਕ ਸੇਖ ਬੁਰਹਾਨ ਕੁਰੈਸੀ ਦਾ ਮਕਬਰਾ ਹੈ; ਪਰ ਉਹ ਦਾ ਗੁੰਮਜ ਵਡਾ ਅਨੂਪ ਸੰਗ ਮਰਮਰ ਅਤੇ ਅਬਰੀ ਅਤੇ ਕਈ ਭਾਂਤ ਦੇ ਪੱਥਰਾਂ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਸ ਤੇ ਪੱਛਮ ਦੇ ਰੁਕ ਇਕ ਪੱਥਰ ਦੀ ਮਸੀਤ; ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਦੱਖਣ ਦੇ ਪਾਸੇ ਸੇਖ ਇਸਮਾਈਲ ਦਾ ਮਕਬਰਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਗਿਰਦੇ, ਉਸ ਦੀ ਉਲਾਦ ਅਰ ਮਜਾਉਰਾਂ ਦੇ ਸੈਕੂ ਘਰ ਬਸਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਗੱਭੇ ਇਕ ਪੱਕਾ ਕਿਲਾ ਹੈ, ਸੋ ਉਸ ਵਿਚ ਹਾਕਮ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਕਈ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਘਰ ਬੀ ਵਿਚ ਹੀ ਬਸਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਉਹ ਮੁਲਖ ਚਰਖੀ ਹੈ, ਖੇਤੀ ਮੀਂਹ ਅਤੇ ਹੜ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਘਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਜਾਗਾ ਕਮਾਲਾਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਚੰਗੀਆਂ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਬਰਸਾਤ ਦੀ ਰੁਤ ਵਿਚ ਬੀ ਬਲਹੀਣ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ॥

Pindí.

ਪਿੰਡੀ ਭਟੀਆਂ ਦੀ ਚਣਿਓਟ ਥੀਂ ਦੱਖਣ ਦੇ ਰੁਕ ਪੰਦਰਾਂ ਕੋਹ ਭੱਟੀ ਗੋਤੇ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਦੁੱਲੇ ਭੱਟੀ ਦੀ ਉਲਾਦ ਹਨ,

ਅਤੇ ਇਸ ਬਾਰ ਨੂੰ ਦੁੱਲੇ ਦੀ ਬਾਰ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਜਾਗਾ ਮਸਹੂਰ ਅਤੇ ਕਦੀਮੀ ਤੱਪੇ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ, ਤ੍ਰਿੰਨਕੁ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਤੇ ਢਾਈਕੁ ਸੈ ਹੱਟ ਬਸਦੀ ਹੈਂ; ਅੰਬਾਰਤ ਬਹੁਤੀ ਕੱਚੀ, ਅਤੇ ਥੁਹੁੜੀ ਪੱਕੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਖੈਰਮੁਹੰਮਦ ਨਾਮੇ ਇਕ ਸੰਤ ਦਾ ਮਕਬਰਾ, ਜੋ ਨੂਲਾਂ ਦੀ ਕੌਮ ਵਿਚ ਹੈ, ਸਹਿਰੋਂ ਅੰਦਰ ਵਡਾ ਉੱਚਾ ਗੁੰਮਜਦਾਰ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਕੱਚੀ ਹੈ, ਪਰ ਵਡੀ ਡਾਢੀ ਅਰ ਜੰਗੀ ਹੈ। ਦਰਿਆਉ ਝਨਾਉ ਉਥੋਂ ਢਾਈ ਕੋਹ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਦੁੱਲੇ ਭੱਟੀ ਦੀ ਬਾਰ ਦੇ ਵਿਚ ਹੈ॥

Jalálpur.

ਜਲਾਲਪੁਰ ਭੱਟੀਆਂ ਦਾ, ਭੱਟੀਆਂ ਦੀ ਪਿੰਡੀ ਤੇ ਬੀਹ ਕੋਹ, ਇਕ ਮਸਹੂਰ ਸਹਿਰ ਤੱਪੇ ਦੀ ਜਾਗਾ ਅਹਿਮਦਯਾਰਖਾਂ ਭੱਟੀ ਰਾਜਪੂਤ ਦਾ ਬਸਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਘਰ ਪੰਜ ਹਜਾਰ, ਅਤੇ ਬਜਾਰ ਦੀਆਂ ਹੱਟਾਂ ਅੱਠ ਸੈ ਹਨ, ਅਤੇ ਅੰਬਾਰਤ ਸਾਰੀ ਪੱਕੀ, ਅਤੇ ਪੱਕੀ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਇਕ ਹੋਰ ਕੱਚੀ ਕੰਧ ਘੇਰੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਬਸੋਂ ਹੈ, ਅਤੇ ਪੱਕੀ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਦੀ ਕੰਧ ਚੌਰਸ ਹੈ। ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੇ ਮਾਲਕ ਅੱਗੇ ਫੈਜਾਂਵਾਲੇ ਸੇ, ਪਰ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘੁ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸਭ ਬਰਬਾਦ ਹੋ ਗਏ। ਬਾਰ ਵਲ ਦੀ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਬਰਖਾ ਨਾਲ ਫਸਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਦਰਿਆਉ ਵਲ ਦੀ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਹੜ੍ਹ ਨਾਲ। ਦਰਿਆਉ ਝਨਾਉ ਉੱਤਰ ਦੇ ਰੁਕ ਦੋ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਦੁੱਲੇ ਭੱਟੀ ਦੀ ਬਾਰ ਦੱਖਣ ਦੇ ਰੁਕ ਤਿੰਨ ਕੋਹ ਹੈ॥

Rasúlnagar, or Rámnagar.

ਰਸੂਲਨਗਰ ਜਲਾਲਪੁਰ ਤੇ ਤੀਹ ਕੋਹ, ਪੀਰਮੁਹੰਮਦ ਅਰ

ਖਾਨਮੁਹੰਮਦ ਜੱਟ ਦਾ ਅਬਾਦ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ, ਇਕ ਮਸਹੂਰ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਵਡੀ ਰੌਲਕ ਧਰਦਾ ਹੈ; ਜਿਹਾਕੁ ਦਸ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅੰਰ ਡੇਢ ਹਜਾਰ ਹੱਟ ਉਸ ਵਿਚ ਬਸਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਅੰਬਾਰਤ ਬਹੁਤੀ ਪੱਕੀ, ਅਤੇ ਕੋਈ ਕੋਈ ਕੱਚੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਅਗੇ ਨਾਲੋਂ ਹੁਲ ਬਹੁਤ ਪੱਕੀਆਂ ਹਵੇਲੀਆਂ ਬਲ ਗਈਆਂ ਹਨ; ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘੁ ਨੈ ਬੀ ਇਕ ਕੱਚੀ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਅੱਤ ਤਕੜੀ ਅਤੇ ਜੰਗੀ ਬਲਵਾਈ ਹੈ ॥

ਏਹ ਪੀਰਮੁਹੰਮਦ ਅਰ ਖਾਨਮੁਹੰਮਦ ਵਡੇ ਸੂਰਮੇ ਅਰ ਫੌਜਾਂਵਾਲੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਰਾਜਰੌਲੇ ਵਿਖੇ ਆਪੇ ਆਪ ਹੋਕੇ, ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਦੀਨ ਦੀ ਲੜਾਈ ਲੜਦੇ ਰਹੇ; ਓੜਕ ਸਰਦਾਰ ਮਹਾਸਿੰਘੁ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘੁ ਦੇ ਬਾਪ ਨੈ ਵਡੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ ਲੜਕੇ ਇਨਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਲੀਤਾ, ਅਤੇ ਮੁਲਖ ਖੁਹੁ ਲਿਆ, ਅਤੇ ਇਹ ਕੋਮ ਕੁਛ ਕੈਦ ਵਿਚ ਆ ਗਈ, ਅਤੇ ਕੁਛ ਮਾਰੀ ਪਈ। ਤਿਸ ਪਿਛੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੈ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦਾ ਨਾਉਂ ਵਟਾ ਧਰਿਆ, ਅਰਥਾਤ ਰਾਮਨਗਰ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਸਰਦਾਰ ਮਹਾਸਿੰਘੁ ਇਸ ਕੋਮ ਨੂੰ ਜਿੱਤਕੇ ਵਡਾ ਸੁਕਿਆ। ਦਰਿਆਉ ਝਨਾਉ ਉੱਤਰ ਦੇ ਰੁਕ ਡੇਢ ਕੋਹ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਘਾਟ ਵਡਾ ਮਸਹੂਰ ਹੈ; ਕਿਉਂਕਿ ਕੁਰਾਸਾਨ ਨੂੰ ਬੀ ਇਸੀ ਘਾਟੋਂ ਰਾਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ॥

Manchar.

ਮਨਚਰ ਜੱਟਾਂ ਦੀ ਮਸਹੂਰ ਜਾਗਾ ਹੈ, ਪਰ ਹੁਲ ਕੁਛ ਅਬਾਦ ਨਹੀਂ ॥

Alipur.

ਅਲੀਪੁਰ ਰਸੂਲਨਗਰ ਤੇ ਤਿੰਨ ਕੋਹ ਅਲੀਮੁਹੰਮਦ ਚੱਠੇ

ਦਾ ਬਸਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਡੇਢ ਹਜਾਰ ਘਰ ਅਰ ਦੋ ਸੈ ਹੱਟਾਂ ਅਬਾਦ ਹਨ; ਉਹ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਬਹੁਤੀ ਕੱਚੀ, ਅਤੇ ਕਿਧਰੇ ਕਿਧਰੇ ਪੱਕੀ ਹੈ। ਸਹਿਰ ਤੇ ਦੱਖਲ ਦੇ ਰੁਕ ਇਕ ਵਡੀ ਚੌੜੀ ਬਾਉੜੀ ਹੈ, ਜੋ ਬਹੁਤ ਡੂੰਘੀ, ਅਤੇ ਚੁਫੇਰੇ ਪੌੜੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ; ਦਰਿਆਉ ਝਨਾਉ ਦੱਖਲ ਦੇ ਦਾਉ ਪੰਜ ਕੋਹ ਹੈ॥

Harn Munárá.

ਹਰਨ ਮੁਨਾਰਾ ਇਕ ਮਸਹੂਰ ਜਾਗਾ, ਲਹੌਰੋਂ ਅਠਾਰਾਂ ਕੋਹ ਬਾਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਹੈ; ਉਹ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਬਾਰਾਂ ਕੋਹਾਂ ਤੀਕੁਰ ਸਭ ਉਜਾੜ, ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਅਲਲੱਭ ਹੈ॥

Shekhúpur.

ਸੇਖੂਪੁਰ, ਸਜਾਦੇ ਸੇਖੂ ਦਾ ਬਸਾਇਆ ਹੋਇਆ, ਜੱਟਾਂ ਦਾ ਸਹਿਰ ਹੈ; ਸੱਤ ਸੈ ਘਰ, ਅਤੇ ਦੋ ਸੈ ਹੱਟ ਅਬਾਦ ਹੈ; ਸਹਿਰ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਬਾਜੀ ਕੱਚੀ, ਤੇ ਬਾਜੀ ਪੱਕੀ; ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਥੀਂ ਪੱਛਮ ਦੇ ਦਾਉ ਵਡਾ ਡਾਢਾ ਚੂਨੇ ਗਚ ਕਿਲਾ ਉਸੇ ਸਜਾਦੇ ਦਾ ਬਣਵਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਕਿ ਜਿਸ ਨੈ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੀ ਨੀਉਂ ਧਰੀ ਸੀ; ਅਤੇ ਇਹ ਕਿਲਾ ਚੌਨੁਕਰਾ ਹੈ, ਇਕ ਦਰਵੱਜਾ ਅਰ ਛੱਤੀ ਬੁਰਜ ਧਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇਸ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਤੀਹਾਂ ਗਜਾਂ ਪੁਰ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਖੁਲਾਸਤੁਲ ਤਬਾਰੀਖ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਜਹਾਂਗੀਰ ਪਾਤਸਾਹ ਨੈ ਸਜਾਦਗੀ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਵਿਖੇ ਸਾਹੁਮੱਲੀ ਦੇ ਮੁੱਢ ਆਪਣੇ ਨਾਉਂ ਪੁਰ ਸੇਖੂਪੁਰ ਨਾਮੇ ਪਿੰਡ ਅਬਾਦ ਕੀਤਾ; ਅਤੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਸ ਪਾਤਸਾਹ ਨੂੰ ਸੁਲਤਾਨ ਸੇਖੂ ਕਰਕੇ ਆਖਿਆ ਕਰਦੇ ਸੇ; ਕਿਉਂਕਿ ਸੇਖ ਸਲੇਮ ਦਰਵੇਸ ਦੀ ਦੁਆ ਨਾਲ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਸਜਾਦੇ ਨੈ ਥੁਹੁੜੀ ਜਿਹੀ ਅੰਬਾਰਤ ਦੀ ਨੀਉਂ ਧਰਕੇ, ਉਹ

ਦੇ ਸਿਰਦੇ ਸਕਾਰਗਾਹ ਠਰਾਈ ਸੀ। ਪਰ ਜਾਂ ਤਖਤ ਪੁਰ ਬੈਠੇ ਨੂੰ ਚੋਦਾਂ ਵਰਿਹਾਂ ਹੋਈਆਂ, ਤਾਂ ਓਨ ਸੇਖੂਪੁਰੇ ਦਾ ਅੱਡ ਪਰਗਣਾ ਠਰਾਕੇ, ਜਹਾਂਗੀਰਾਬਾਦ ਨਾਉਂ ਰਖਿਆ, ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਪਰਗਣਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਪਿੰਡ ਕੱਟਕੇ, ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ਼ ਲਾ ਦਿੱਤੇ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ਼ ਮਹਿਲ ਅਰ ਤਲਾਉ ਅਰ ਇਕ ਉੱਚੇ ਮੁਨਾਰੇ ਦੀ ਨੀਉਂ ਧਰੀ ਗਈ, ਅਤੇ ਇਸ ਅੰਬਾਰਤ ਉੱਪੁਰ ਇਕ ਲੱਖ ਪੰਜਾਹ ਹਜਾਰ ਰੁਪੱਯਾ ਖਰਚ ਵਿਚ ਆਇਆ। ਇਸ ਸਹਿਰ ਤੇ ਦੋ ਕੋਹ ਜੰਗਲ਼ ਦੇ ਵਿਚ, ਜਿੱਥੇਕੁ ਦਰਖਤਾਂ ਦੀ ਵਡੀ ਝਿੜੀ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਇਕ ਗੋਲ ਚੂਨੇ ਗੱਚ ਅੰਬਾਰਤ ਬਹੁਤ ਮਜਬੂਤ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ; ਉਹ ਦੇ ਅੰਦਰ ਛੇਮਜਲੇ ਗੁੰਮਜਦਾਰ ਘਰ, ਅਤੇ ਬਾਹਰਵਾਰ ਉੱਤਰ ਦੀ ਵਲ ਇਕ ਵਡਾ ਪੱਕਾ ਤਲਾਉ ਹੈ, ਜੋ ਬਾਰਾਂ ਮਹੀਨੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ਼ ਭਰਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਸ ਅੰਬਾਰਤ ਨੂੰ ਮੁਨਾਰਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਜਾਦੇ ਨੈ ਇਹ ਮਕਾਨ ਸੈਲ ਅਤੇ ਸਕਾਰ ਲਈ ਬਣਵਾਇਆ ਸੀ; ਸੋਈ ਉਸ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਜੰਗਲ਼ ਅਰ ਸਕਾਰ ਬਹੁਤ ਹੈ।

Mudabbá.

ਮੁਦੱਬਾ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪਾਸੋ ਪਾਸ ਚਾਰ ਬਸਤੀਆਂ ਹਨ; ਸੋ ਤਿਨਾਂ ਚੋਹਾਂ ਬਸਤੀਆਂ ਵਿਚ ਚਾਰ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਤੇ ਦੋ ਸੈ ਹੱਟ ਹੈ; ਅਤੇ ਏਹ ਸਾਰੇ ਗਰਾਉਂ ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪੁਰ ਹਨ, ਅਤੇ ਕਈ ਅੰਬਾਂ ਦੇ ਬੂਟੇ ਬੀ ਹਨ।

Kháíchakk.

ਖਾਈਚੱਕ ਤਿੰਨ ਜਾਗਾ ਕੋਲੋ ਕੋਲ ਬਸਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਤਿਹਾਂ ਦਾ ਇਕੋ ਨਾਉਂ ਮਸਹੂਰ ਹੈ; ਅਤੇ ਸੰਧੂਆਂ ਦੀ ਬਾਰਸੀ ਵਿਚ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਦੇ ਦਾਦੇ ਦਾ, ਜੋ ਚੱਕ ਨਾਉਂ ਧਰਦਾ ਸੀ, ਬਸਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਤਿਹਾਂ ਬਸਤੀਆਂ ਦੇ ਘਰ ਸਾਢੇ ਤਿੰਨ

ਹਜਾਰ, ਅਤੇ ਹੱਟ ਦੋ ਸੈ, ਅਤੇ ਅੰਬਾਰਤ ਸਾਰੀ ਕੱਚੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਸ ਮਕਾਨ ਦੇ ਨੇੜੇ ਤੇਹੂੰ ਚੋਹੂੰ ਕੋਹਾਂ ਦੀ ਵਿੱਥ ਵਿਚ ਹੋਰ ਬਾਰਾਂ ਪਿੰਡ ਬਸਦੇ ਹਨ; ਸੋ ਸੱਭੇ ਖਾਈ ਨਾਲ਼ ਲਗਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਸੇ ਕੋਮ ਦੀ ਜਿਮੀਦਾਰੀ ਹੈ ॥

Sarkpur and Bhaiṇí.

ਸਰਕਪੁਰ ਅਤੇ ਭੈਣੀ ਰਾਈਆਂ ਦੇ ਵਡੇ ਮਸਹੂਰ ਮਕਾਨ ਹਨ। ਸਰਕਪੁਰ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਤੇ ਡੇਢ ਸੈ ਹੱਟ ਹੋਊ; ਅੰਬਾਰਤ ਬਹੁਤੀ ਕੱਚੀ, ਅਤੇ ਥੁਹੁੜੀ ਪੱਕੀ; ਅਤੇ ਸਹਿਰ-ਪਨਾਹ ਇਸ ਕਰਕੇ ਜੋ ਕੱਚੀ ਸੀ, ਬਹੁਤ ਜਾਗਾ ਤੇ ਢੈਹਿ ਗਈ ਹੈ। ਅਤੇ ਭੈਣੀ ਵਿਚ ਸਤ ਪੰਜ ਸੌ ਘਰ, ਅਤੇ ਗਿਲਤੀ ਦੀਆਂ ਹੱਟਾਂ ਹਨ। ਉਸ ਜਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਪਰ ਸਭਨਾਂ ਵਿਖੇ ਰਾਈਆਂ ਦੀ ਹੀ ਜਿਮੀਦਾਰੀ ਹੈ। ਅਗੇ ਓਹ ਲੋਕ ਵਡੀ ਠੁਕ ਵਾਲ਼ੇ ਸੇ; ਅਤੇ ਉਸ ਦੇਸ ਵਿਚ ਮਲਕ ਜਾ ਮਹਿਰ ਅਖਾਉਂਦੇ ਸਨ; ਜਿਹਾਕੁ ਲਹੌਰ ਸਹਿਰ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘੁ ਨੂੰ ਮਹਿਰ ਮੁਹਕਮ ਦੀ ਕੁੰਮਕ ਨਾਲ਼ ਹੱਥ ਲੱਗਾ ਸਾ; ਹੁਣ ਹਾਕਮਾਂ ਦੀ ਜੁਲਮੀ ਦੇ ਸਬਬ ਖੁਆਰ ਅਤੇ ਲਚਾਰ ਹੋ ਗਏ ਹੋਏ ਹਨ ॥

Bajírábád. (*Urdú*, Wazírábád.)

ਬਜੀਰਾਬਾਦ ਇਕ ਮਸਹੂਰ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਜੋ ਨਬਾਬ ਬਜੀਰਖਾਂ ਦਾ ਬਸਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਉਸ ਵੇਲ਼ੇ ਅੱਤ ਬਸਦਾ ਸੀ, ਜਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਖਰੂਦ ਚੱਕਿਆ, ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਵੈਰਾਨ ਹੋਈ, ਤਦ ਇਹ ਸਹਿਰ ਬੀ ਉਜਾੜ ਹੋ ਗਿਆ। ਅਤੇ ਜਿਸ ਵੇਲ਼ੇ ਗੁਰਬਖਸਸਿੰਘੁ ਨੂੰ ਇਹ ਸਹਿਰ ਲੱਭਾ, ਉਸ ਨੈ ਇਹ ਦੇ ਬਸਾ-ਉਣ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਕੋਸਸ ਕੀਤੀ। ਫੇਰ ਸਰਦਾਰ ਮਹਾਸਿੰਘੁ ਨੈ ਸਹਿਰ ਦੇ ਕੋਲ਼ ਇਕ ਬਾਗ ਲਵਾਲਿਆ। ਤਦ ਤੇ ਲਾਕੇ

ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਬਸੋਂ ਵਿਚ ਵਧਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਬਾਰਾਂ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਰ ਦੋ ਹਜਾਰ ਹਟ ਅਬਾਦ ਹੈ। ਉੱਤਰ ਦੇ ਰੁਖ ਦੀ ਸਫੀਲ ਦੇ ਮੁੱਢ ਇਕ ਪਾਣੀ ਦਾ ਨਾਲਾ ਚੱਲਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਅੱਧ ਕੋਹ ਦੀ ਵਿੱਥ ਪੁਰ ਦਰਿਆਉ ਝਨਾਉ ਵਗਦਾ ਹੈ। ਸਹਿਰ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਬਹੁਤੀ ਪੱਕੀ, ਅਤੇ ਥੁਹੁੜੀ ਕੱਚੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਰਾਜ ਘਾਟ ਬੀ ਉਸੇ ਜਾਗਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਇਕ ਕੋਹ ਸੇਖੁਲਹਿੰਦ ਦੀ ਖਾਨਗਾਹ ਹੈ, ਜੋ ਵਡਾ ਬਲੀ ਅਤੇ ਪਰਮਹੰਸ ਸੀ, ਅਤੇ ਬੰਦੇ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਸਹਿਰ ਬਟਾਲੇ ਤੇ ਬਾਹਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਸਹੀਦ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਜਾਗਾ ਇਕ ਪਿੰਡ ਹੈ, ਕਿ ਜਿਹ ਨੂੰ ਸੇਖੁਲਹਿੰਦ ਦਾ ਕੋਟਲਾ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਦੋ ਕੋਹ ਇਕ ਹੋਰ ਪਿੰਡ ਹੈ, ਜੋ ਉਹ ਨੂੰ ਪੌਂਕੁਲ ਕਰਕੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ; ਉਹ ਦੇ ਹੇਠ ਇਕ ਫਾਹਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਦੇ ਦਾਉ ਲੱਕੜੀ ਦੇ ਥੰਮਾਂ ਪੁਰ ਇਕ ਮਸੀਤ ਹੈ, ਜੋ ਸੇਖ ਗਾਉ ਦੇ ਬੈਠਣ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ, ਜਿਹ ਨੂੰ ਸੁਲਤਾਨ ਸਰਵਰ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਚੇਤ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਹਰ ਦੇਸ ਦੇ ਲੋਕ ਉੱਥੇ ਪਰਸਣ ਲਈਂ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਪਰ ਅਲਪਗ੍ਯ ਲੋਕ ਉਸ ਪਰਮਹੰਸ ਪੁਰ ਅਜਿਹੀ ਪਤੀਜ ਧਰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਕੁਫਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਢੁਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਬਲਕ ਜਾਹਰਾ ਕਾਫਰ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਕਿੰਉਕਿ ਜਿਹੜੇ ਕੰਮ ਪਰਮੇਸੁਰ ਦੇ ਕਰਨੇ ਦੇ ਹਨ, ਸੋ ਉਸ ਪਰਮਹੰਸ ਤੇ ਮੰਗਦੇ ਹਨ, ਬਲਕ ਉਹ ਨੂੰ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਸਮਝਦੇ ਹਨ।

Kujhráṇwálá.

ਕੁਝਰਾਂਵਾਲਾ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਨਵਾਂ ਬਸਿਆ ਹੋਇਆ ਸਹਿਰ ਹੈ; ਅਤੇ ਸਰਦਾਰ ਮਹਾਸਿੰਘ ਨੈ ਜੋ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘ ਦਾ ਪਿਤਾ ਸੀ, ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੇ ਬਸਾਉਣ ਵਿਚ ਵਡੀ ਜਾਨਮਾਰੀ ਕੀਤੀ ਸੀ; ਕਿੰਉਕਿ ਉੱਥੇ ਦੇ ਬਸਕੀਣ ਮਹਾ-

ਸਿੰਘੁ ਦੀ ਗੋਤ ਦੇ ਸਨ, ਅਰਥਾਤ ਸਾਂਹਸੀ ਜੱਟ ਸੇ । ਇਸ ਤੇ ਅੱਗੇ ਇਹ ਇੱਕ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਪਿੰਡੋਰਾ ਸਾ, ਹੁਣ ਦਸਕੁ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਰ ਦੋਕੁ ਹਜਾਰ ਹੱਟਾਂ ਹੋਲਗੀਆਂ । ਅੰਬਾਰਤ ਬਾਜੀ ਪੱਕੀ, ਅਤੇ ਬਾਜੀ ਕੱਚੀ, ਅਤੇ ਇਕ ਕੱਚੀ ਅਤੇ ਅਧੂਰੀ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਹੈ । ਲਹੌਰੀ ਦਰਵੱਜੇ ਤੇ ਬਾਹਰ ਦੱਖਣ ਦੇ ਰੁਕ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘੁ ਨੈ ਇਕ ਬਾਗ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰ ਬੈਠਕਾਂ ਬਣਵਾਈਆਂ ਹਨ । ਬਜੀਰਾਬਾਦ ਦਾ ਘਾਟ ਇਸ ਸਹਿਰ ਤੇ ਬਾਰਾਂ ਕੋਹਾਂ ਪੁਰ ਹੈ ॥

Parsrúr, or Pasrúr.

ਪਰਸਰੂਰ ਇਕ ਪੁਰਾਣਾ ਕਦੀਮੀ ਸਹਿਰ ਹੈ; ਉਹ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਸਾਰੀ ਪੱਕੀ, ਪਰ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਕੱਚੀ ਹੈ; ਉਥੇ ਦੀ ਬਾਰਸੀ ਬਜੂਹਿਆਂ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੀ ਹੈ । ਉਹ ਦੀ ਬਸੋਂ ਢਾਈ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਤੇ ਢਾਈ ਸੌ ਹੱਟ ਹੈ । ਉਥੇ ਦੇ ਖੂਹਾਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਅੱਤ ਖਾਰਾ ਹੈ; ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਉਸ ਸਹਿਰ ਨੂੰ ਪਸਰੂਰ ਪੁਰਸੋਰ ਆਖਦੇ ਹਨ । ਦਰਿਆਉ ਝਨਾਉ ਉਥੋਂ ਸਤਾਰਾਂ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਰਾਵੀ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਕੋਹ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਬਜੂਹਿਆਂ ਦਾ ਹੈ । ਗੱਲ ਕੀ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਜਿਲਿਆਂ ਵਿਚ ਬਜੂਹਿਆਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਬਹੁਤ ਹਨ; ਜਿਹੀਕੁ ਭੈਲੀ, ਚੁਵਿੰਡਾ, ਅਰ ਹੋਰ ਕਈ ਪਿੰਡ ਹਨ, ਜੋ ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਉਂ ਲਿਖਣੇ ਅਵਿਰਥਾ ਹਨ ॥

Emnábád.

ਏਮਨਾਬਾਦ ਇਕ ਪੁਰਾਣਾ ਕਦੀਮੀ ਸਹਿਰ ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਿਓਂ ਪੰਜ ਕੋਹ ਹੈ । ਅਗੇ ਬਹੁਤ ਅਬਾਦ ਸੀ, ਹੁਣ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਬੈਰਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ । ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਖੇ ਨੌਂ ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦਾ ਪਰਗਣਾ ਉਸ ਨਾਲ ਲਗਦਾ ਸੀ; ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਸਣੇ ਸਾਰੀ ਪੱਕੀ ਹੈ, ਪਰ ਢਿਗੀ

ਛੱਠੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਉੱਤਰ ਦੇ ਰੁਕ ਇਕ ਪੱਕਾ ਕਿਲਾ ਹੈ।

Sháhdará.

ਸਾਹਦਰਾ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਲਹੌਰ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਦੂਹੁੰ ਕੋਹਾਂ ਦੀ ਵਿੱਥ ਉਪੁਰ, ਬਜੂਹੇ ਗੋਤੇ ਜੱਟਾਂ ਦਾ ਇਕ ਮਸ਼ਹੂਰ ਅਤੇ ਪੱਕਾ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਦੱਖਣ ਦੇ ਰੁਕ ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਕੰਢੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਪਾਤਸਾਹ ਦਾ ਮਕਬਰਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਰਾ ਪੱਥਰ ਦਾ, ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਦੇ ਰਹਿਣ ਲਾਇਕ, ਵਡਾ ਖੁਲਾ ਅਤੇ ਉੱਚਾ, ਸਾਹਜਹਾਂ ਪਾਤਸਾਹ ਦਾ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਵਰਗੀ ਅੰਬਾਰਤ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੁਸਥਾਨ ਵਿਚ ਕਿਧਰੇ ਵਿਰਲੀ ਹੋਊ। ਉਹ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਇਕ ਪੱਕਾ ਅਤੇ ਅਨੂਪ ਅਰ ਖੁਲਾ ਬਾਗ ਹੈ, ਜੋ ਉਹ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਸਰਬੱਤ ਪੱਥਰ ਦੀ, ਅਤੇ ਹੌਦ ਅਰ ਮੁਨਾਰੇ ਅੱਤ ਅਨੂਪ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ; ਲੋਕ ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਦੰਗ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਾਤਸਾਹ ਦੇ ਮਕਬਰੇ ਨੂੰ ਕਈ ਭਾਂਤ ਦੇ ਪੱਥਰ ਜੜੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਜਿਹਾਕੁ ਹਕੀਕ, ਸੁਲੇਮਾਨੀ, ਲਾਜਵਰਦ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਪਰਕਾਰ ਦੇ ਭਾਰੀ ਮੁੱਲੇ ਪੱਥਰ ਲਗੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਅਤੇ ਛੱਤਾਂ ਅਰ ਕੰਧਾਂ ਸੰਗ ਮਰਮਰ ਅਰ ਲਾਲ ਅਰ ਅਬਰੀ ਪੱਥਰ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਤਿਸ ਪਿੱਛੇ, ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਬੀਤਣੇ ਅਤੇ ਮਾਲਕਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਪੁਰ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਕਈਆਂ ਜਾਗਾਂ ਤੇ ਢੈਹਿ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਤਾ ਸੀ, ਪਰ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘੁ ਨੇ ਮੂਲ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਖੂੰਧਾ ਬੀ ਖਰਾਬ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਜੋ ਬਾਗ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਦੇ ਪੱਥਰ ਪਟਵਾਕੇ, ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਲਿਆਕੇ, ਰਾਮ ਬਾਗ ਬਣਵਾਇਆ; ਅਤੇ ਸੰਗ ਮਰਮਰ, ਜੋ ਮਕਬਰੇ ਦੀ ਛੱਤ ਅਰ ਦਰਵੱਜਿਆਂ ਪੁਰ ਲਗੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਸਣੇ ਫਰਸ ਪਟਾਕੇ, ਲਹੌਰ ਨੂੰ ਭਿਜਵਾ ਦਿੱਤੇ। ਅਤੇ ਚਹੁੰਦੇ

ਤੁਰ ਦੇ ਬੁਰਜਾਂ ਨੂੰ, ਸਣੇ ਜਿਹੀ ਜਗ੍ਹਾ ਦੀ ਕੰਧ ਸਮੇਤ ਦਰਿਆਉ ਰੁੜ੍ਹਾ ਲੈ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਮਕਬਰੇ ਦੇ ਪੱਛਮ ਦੇ ਵਲ੍ਹ ਬੁਪਾਰੀਆਂ ਦੇ ਉਤਰਨੇ ਲਈ ਇਕ ਪਾਤਸਾਹੀ ਸਰਾਂ ਸੀ, ਅਤੇ ਇਸ ਤੇ ਪੱਛਮ ਦੇ ਰੁਖ ਆਸਫਖਾਂ ਦਾ ਸੰਗਮਰਮਰ ਮਕਬਰਾ ਬੇਗੇ ਪੱਥਰ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਉੱਚਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸਾ, ਜੋ ਬਾਰਾਂ ਕੋਹਾਂ ਤੇ ਦਿਖਾਲੀ ਦਿੰਦਾ; ਅਤੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਅਰ ਨੂਰਜਹਾਂ ਬੇਗਮ ਦਾ ਮਕਬਰਾ, ਜੋ ਦੋਨੋਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਨੂਪ ਬਣੇ ਹੋਏ ਸੇ, ਸਭ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਏ ਹਨ; ਪੁਰ ਆਹਿਰਿਆਂ ਛੁਟ ਹੋਰ ਕੁਛ ਬਾਕੀ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ॥

Mírowál.

ਮੀਰੋਵਾਲ ਖੋਖਰ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦਾ ਕਸਬਾ ਹੈ; ਘਰ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ, ਅਤੇ ਬਜ਼ਾਰ ਚੰਗਿਆਂ ਹੱਟਾਂ ਅੱਸੀਕੁ ਆਬਾਦ ਹਨ। ਸਹਿਰ ਦੀ ਫਸੀਲ ਸਭੇ ਸਣੇਲ, ਕੱਚੀ ਅਤੇ ਟੁਟੀ ਫੁਟੀ ਪਈ ਹੈ ॥

Badomallí.

ਬਦੋਮੱਲੀ ਮੱਲੀ ਗੋਤੇ ਜੱਟਾਂ ਦਾ ਮਕਾਨ ਹੈ; ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਕੱਚੀ, ਅਰ ਦੋ ਮਸੀਤਾਂ ਪੱਕੀਆਂ; ਪਰ ਖੇਤੀ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੀ ਬਹੁਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਵਲਾਉ ਦਾ ਵਜ਼ੀਰਾਬਾਦਵਾਲਾ ਘਾਟ ਉੱਥੋਂ ਪੱਚੀ ਕੋਹ ਹੈ।

Sodhará.

ਸੋਧਰਾ ਇਕ ਕਦੀਮੀ ਮਸਹੂਰ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਜੋ ਅਗਲੇ ਸਮੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਆਬਾਦ ਸੀ, ਪੁਰ ਵੈਰਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ; ਨਿਰੀ ਇਕ ਸੌ ਹੱਟ, ਅਰ ਆਠ ਸੈ ਘਰ ਆਬਾਦ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ; ਪਰ ਸਭ ਪੱਕੇ ਹਨ। ਅਗੇ ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਦੇ ਸਮੇ ਵਿਚ ਇਹ ਜਗਾ ਬਿੱਦਿਆ ਅਰ ਚੰਗੀ ਲਿਖਤ ਦੇ ਕਾਰਨ ਵਡੀ ਮਸਹੂਰ ਸੀ, ਅੱਤੇ

ਉੱਥੇ ਦੇ ਲੋਕ ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਚਹਿਰੀਆਂ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ ਸਨ, ਹੁਣ ਉਹ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਰਹੀ; ਪਰ ਕੋਈ ਕੋਈ ਲਿਖਾਰੀ ਹੁਣ ਬੀ ਉੱਥੇ ਚੰਗੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਨਬਾਬ ਅਲੀਮਰਦਾਂ-ਖਾਂ ਨੈ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੀ ਅਬਾਦੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਕੋਸਸ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਇਕ ਸੁੰਦਰ ਬਾਗ ਅਰ ਫੁਹਾਰੇ ਅਰ ਹੌਦ ਅਤੇ ਅਨੂਪ ਬੈਠਕਾਂ ਬਲਵਾਈਆਂ ਸਨ, ਅਤੇ ਨਹਿਰ ਲਿਆਕੇ ਉਸ ਬਾਗ ਵਿਚ ਚਲਾਈ ਸੀ; ਹੁਣ ਸਭੋ ਕੁਛ ਬਰਬਾਦ ਹੋ ਗਿ-ਆ, ਅਤੇ ਨਹਿਰ ਬੀ ਸੁੱਕ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਤੇ ਬਾਹਰਾ ਇਕ ਸਹਿਰ ਬੀ ਬਸਾਇਆ ਸੀ, ਜਿਹ ਦਾ ਨਾਉਂ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤ ਦੇ ਨਾਉਂ ਉੱਪੁਰ ਇਬਰਾਹੀਮਾਬਾਦ ਧਰਿਆ ਸਾ।

Ibráhímábád.

ਇਬਰਾਹੀਮਾਬਾਦ ਅਗਲੇ ਸਮੇ ਵਿਚ ਚੰਗਾ ਬਸਦਾ ਸੀ; ਹੁਣ ਉਹ ਬੀ ਉੱਜੜ ਹੋ ਗਿਆ, ਅਰ ਖੋਪਰਾ ਉਥੋਂ ਦੋ ਕੋਹ ਹੈ।

Khoprá.

ਖੋਪਰਾ ਹੁਣ ਬੈਰਾਨ ਪਿਆ ਹੈ; ਅਗੇ ਬਹੁਤ ਬਸਦਾ ਸੀ। ਏਹ ਦੋਵੇਂ ਨਗਰ ਕੱਠੇ ਬੁਲਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਰਥਾਤ ਸੋਧਰਾ ਖੋਪਰਾ। ਖੋਪਰਾ ਘੁੰਮਣ ਗੋਤੇ ਜਿਮੀਦਾਰਾਂ ਦਾ, ਅਰ ਸੋਧਰਾ ਛੀਮੇ ਗੋਤੇ ਜਿਮੀਦਾਰਾਂ ਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਦੱਖਣ ਦੇ ਰੁਕ ਇਕ ਪੱਕਾ ਕਿਲਾ ਹੈ।

Sambariál.

ਸੰਬੜਿਆਲ ਸੋਧਰੇ ਤੇ ਪੰਜ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਸਿਆਲਕੋਟੋਂ ਛੇ ਕੋਹ ਤੱਪੇ ਦੀ ਜਾਗਾ, ਸਿਆਲਕੋਟ ਦੇ ਤਾਬੇ ਘੁੰਮਣ ਗੋਤੇ ਜਿ-ਮੀਦਾਰਾਂ ਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕੋਮ ਦੇ ਇਕ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਤੇ ਦੋ ਸੈ ਹੱਟ ਅਬਾਦ ਹੈ, ਅਰ ਪਿੰਡ ਤੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਇਕ ਪੱਕਾ ਜੰਗੀ ਕਿਲਾ ਉਚੇ ਜਿਹੇ ਟਿੱਬੇ ਉੱਪੁਰ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

Siálkot.

ਸਿਆਲਕੋਟ ਇਕ ਪੁਰਾਣਾ ਹਿੰਦੂ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਵਾਰੇ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ; ਆਖਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਇਹ ਸਹਿਰ ਰਾਜੇ ਹੂੰਡੇ ਪਾਂਡੂਆਂ ਦੇ ਭਾਏ ਚਾਚੇ ਦਾ, ਜੋ ਮਹਾਭਾਰਥ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ, ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਅਤੇ ਬਾਜੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਰਾਜੇ ਸਾਲਬਾਹਨ ਦਾ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸਹਿਰੋਂ ਉੱਤਰ ਦੇ ਦਾਉ ਉੱਚੇ ਟਿੱਬੇ ਪੁਰ ਇਕ ਵਡਾ ਡਾਢਾ ਪੱਕਾ ਪਿਛਲੇ ਸਮੇ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਕਿਲਾ ਹੈ; ਉਹ ਦੀ ਸਫੀਲ ਬਾਹਰਲੇ ਪਾਸਿਓਂ ਪੰਦਰਾਂ ਗਜ, ਅਤੇ ਕਿਧਰਿਓਂ ਬੀਹ ਗਜ, ਅਤੇ ਅੰਦਰੋਂ ਦੋ ਗਜ, ਕਿਧਰੇ ਇਸ ਥੋਂ ਬੀ ਘਟ ਹੈ; ਅਤੇ ਕਿਲੇ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਸਾਢੇ ਛੇ ਸੈ ਕਰਮਾਂ ਲੰਬੀ ਛਾਤੀ, ਜਿਤਨੀ ਉੱਚੀ ਸਫੀਲ ਹੈ, ਅਤੇ ਬੀਹ ਬੁਰਜ; ਚਾਰ ਚੋਹੀਂ ਨੁਕਰੀਂ; ਅਤੇ ਚਾਰ ਚਾਰ ਚੋਹੀਂ ਬਾਹੀਂ; ਹੁਣ ਇਸ ਕਰਕੇ ਜੋ ਕਈ ਸਮੇ ਬੀਤ ਗਏ ਹਨ, ਬਹੁਤੀਆਂ ਜਾਗਾਂ ਤੇ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਅਤੇ ਜਿਮੀਨ ਅੰਦਰੋਂ ਨੀਚੀ ਉੱਚੀ ਹੈ। ਜਾਂ ਸੁਲਤਾਨ ਸਹਾਬਦੀਨ ਗੋਰੀ ਪੰਜਵੀਂ ਬਾਰ, ਸਨ ੫੮੦ ਪੰਜ ਸੈ ਅਸੀ ਹਿਜਰੀ ਵਿਚ, ਸੁਲਤਾਨ ਮਮੂਦ ਗਜਨਬੀ ਦੀ ਉਲਾਦ ਕੋਲੋਂ ਲਹੌਰ ਲੈਣ ਲਈ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਓਨ ਆਉਂਦੇ ਹੀ ਨੈ ਮੋਰਚੇ ਲਾ ਦਿਤੇ। ਪਰ ਲੈ ਨਾ ਸੱਕਿਆ, ਤਾਂ ਮੁੜਦਾ ਹੋਇਆ ਸਿਆਲਕੋਟ ਵਿਚ ਆਣ ਉਤਰਿਆ, ਅਤੇ ਇਸ ਕਿਲੇ ਨੂੰ ਜੋ ਢੱਠਾ ਪਿਆ ਸੀ, ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਬਣਵਾਕੇ, ਉਸ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਨਾਇਬ ਛੱਡਕੇ ਮੁੜ ਗਿਆ। ਅਤੇ ਇਹ ਅੰਬਾਰਤ ਜੋ ਹੁਣ ਹੈ, ਸੁਲਤਾਨ ਸਹਾਬਦੀਨ ਦੀ ਬਣਵਾਈ ਹੋਈ ਹੈ। ਅਤੇ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਦਾ ਕੁਛ ਖੁਰਖੋਜ ਬਾਕੀ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ, ਨਿਰੀ ਪੰਜ ਛੇ

ਗਜ ਕੰਧ ਜੋ ਦਰਵੱਜੇ ਦੇ ਲਾਗ ਪੱਕੀ ਚੂਨੇ ਗਚ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਰਹਿ ਗਈ ਹੈ। ਹੁਣ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘੁ ਨੈ ਕਈ ਜਾਗਾਂ ਤੇ ਟੁੱਟਾ ਭੱਜਾ ਮੁਰੰਮਤ ਕਰਾਕੇ, ਆਪਣਾ ਠਾਣਾ ਬਹਾਲ ਦਿੱਤਾ। ਅਕਬਰ ਪਾਤਸਾਹ ਦੇ ਸਮੇ ਵਿਚ ਰਾਜੇ ਮਾਨਸਿੰਘੁ ਨੈ, ਅਤੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੇ ਵੇਲੇ ਸਫਦਰਖਾਂ ਨੈ, ਜੋ ਵਡੇ ਬਹਾਦਰ ਸਪਾਹੀ ਸਨ, ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੀ ਅਬਾਦੀ ਵਿਚ ਵਡੀ ਕੋਸਸ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਤਿਨਾਂ ਦੀ ਕੋਸਸ ਨਾਲ ਵਡਾ ਸਹਿਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸਾ। ਜਾਂ ਨਾਦਰਸਾਹ ਅਰ ਅਹਿਮਦਸਾਹ ਦੁਰਾਨੀ ਇਸ ਦੇਸ ਵਿਚ ਆਏ, ਤਾਂ ਅਗੇ ਤੇ ਬੀ ਵਧੇਰੇ ਉਜੜ ਹੋ ਗਿਆ; ਤਿਸ ਪਿਛੋ ਫੇਰ ਸਿਖਾਂ ਨੈ ਫੂਕ ਦਿੱਤਾ, ਅਰ ਕਈ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਮੁੱਢੋਂ ਹੀ ਢਾਹ ਸਿਟੀਆਂ; ਹੁਣ ਬ੍ਰਹੁਲਾ ਜਿਹਾ ਬਸਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਕੁਛ ਜੁਦੀ ਜੁਦੀ ਬਸੋਂ ਹੈ; ਜੋ ਹਰੇਕ ਨੂੰ ਪੁਰਾ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਜਿਹਾਕੁ ਰੰਗਪੁਰਾ, ਛੱਤਪੁਰਾ, ਗਾਇਪੁਰਾ, ਟਿਤਲਾਪੁਰਾ, ਹਾਮੋਪੁਰਾ, ਅਤੇ ਮੀਆਂਪੁਰਾ। ਅਤੇ ਇਹ ਮੌਲਵੀ ਅਬਦੁਲਹਕੀਮ ਦੇ ਨਾਉਂ ਪੁਰ ਮਸਹੂਰ ਹੈ, ਜੋ ਵਡਾ ਆਲਮ ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਦਾ ਮੁਸਾਹਬ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਕਬਰ ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਮਜੂਦ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਘਰ ਅਤੇ ਬਾਗ ਦੀਆਂ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਅਤਿ ਸੁੰਦਰ ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸੀਆਂ, ਹੁਣ ਨਿਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਇਰੇ ਬਾਕੀ ਰਹਿ ਗਏ ਹਨ; ਤਿਸ ਦੀ ਉਲਾਦ ਹੁਣ ਤੀਕੁਰ ਉਸੇ ਪੁਰੇ ਵਿਚ ਬਸਦੀ ਹੈ॥

Bágbánáṇ dí Pindí &c.

ਬਾਗਬਾਨੀ ਦੀ ਪਿੰਡੀ, ਅਤੇ ਕਕੇ ਜਈਆਂ ਦਾ ਠੱਠਾ, ਅਤੇ ਖਠਾਲਾਂ ਦਾ ਤੱਪਾ, ਹਰੇਕ ਇਕ ਕਸਬੇ ਵਰਗਾ ਅਬਾਦ ਹੈ। ਅਤੇ ਬਰਸ ਪਿਛੋ ਇਕ ਦਿਨ ਉਥੇ ਮੇਲਾ ਲਗਦਾ ਹੈ; ਉਸ ਦਿਹਾੜੇ ਉਥੇ ਵਡੀ ਭੀੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਹਰ ਚੀਜ ਦੀ ਵਿਕਰੀ ਦਾ

ਬਜਾਰ ਬਹੁਤ ਸੁਹਣਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਕਾਗਤ ਬਹੁਤ ਚੰਗੇ ਬਣਦੇ ਹਨ; ਅੱਗੇ ਉੱਥੋਂ ਬੁਪਾਰੀ ਲੋਕ ਲਜਾਕੇ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਵੇਚਦੇ ਹਨ; ਬਾਜੇ ਬਗਿਆਈ ਅਤੇ ਸੁਟਿਆਈ ਵਿਚ ਦੌਲਤਾਬਾਦੀ ਕਾਗਤਾਂ ਵਰਗੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਬਰੀਕੀ ਅਰ ਸਫਾਈ ਵਿਖੇ ਕਸਮੀਰੀ ਕਾਗਤਾਂ ਦੇ ਤੁੱਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਕਾਗਤਕੁੱਟਾਂ ਦੇ ਉਥੇ ਪੰਜ ਸੈ ਘਰ ਬਸਦੇ ਹਨ। ਅੰਦਰਲੀ ਬਾਹਰਲੀ ਬਸੋਂ ਸਭ ਸਤਾਰਾਂ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਤੇ ਇਕ ਹਜਾਰ ਹੱਟ ਹੋਊ। ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਆਲਮਾਂ, ਫਾਜਲਾਂ, ਸਈਦਾਂ, ਅਤੇ ਅਸਰਾਫਾਂ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਖਾਨਗਾਹਾਂ ਹਨ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅਮਾਮ ਅਲੀ ਅਲਹੱਕ ਦੀ ਖਾਨਗਾਹ ਬਹੁਤ ਮਸਹੂਰ ਹੈ; ਦਿਹਿਆਂ ਦੀ ਦਸਵੀਂ ਤਰੀਕੇ ਉਥੇ ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ; ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਮਹਾ ਪੁਰਸ ਪੁਰ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਵਡਾ ਅਕੀਨ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਮਕਬਰੇ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਬਹੁਤ ਕਬਰਾਂ ਹਨ; ਬਾਜੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨੌਂ ਨੌਂ ਗਜ ਬੀ ਲੰਮੀਆਂ ਹਨ; ਆਮ ਲੋਕ ਆਂਖਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਏਹ ਨੌਂ ਗਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਬਰਾਂ ਹਨ, ਅਰਥਾਂਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁਖਾਂ ਦੀਆਂ ਕਬਰਾਂ, ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨੌਂ ਗਜ ਲੰਮਾ ਕੱਦ ਸੀ। ਸਹਿਰ ਦੇ ਲਾਗ ਹੀ ਇਕ ਨਹਿਰ ਵਗਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਜੰਮੂ ਦੇ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿੱਕਲਕੇ ਸਹਿਰ ਦੀ ਬਸੋਂ ਵਿੱਚੀਂ ਹੋਕੇ ਲੰਘਦੀ ਹੈ; ਉਸ ਉਤੇ ਸਾਹਦੌਲੇ ਗੁਜਰਾਤੀ ਦਾ ਪੱਕਾ ਪੁਲ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਸੋ ਹੁਣ ਕਈਆਂ ਜਾਗਾਂ ਤੇ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਨਹਿਰ ਵਿਚ ਸਦਾ ਥੁਹੁੜਾ ਥੁਹੁੜਾ ਪਾਣੀ ਚਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਬਰਸਾਤ ਦੀ ਰੁੱਤੇ ਅਜਿਹੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਪੁਲ ਬਾਝੋਂ ਨਹੀਂ ਲੰਘਿਆ ਜਾਂਦਾ; ਅਤੇ ਇਸ ਨਹਿਰ ਦਾ ਨਾਉਂ ਆਇਕ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਦੇ ਵੇਲੇ ਸਿਆਲਕੋਟ ਦਾ ਪਰਗਨਾ ਨੌਂ ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦਾ ਸਾ, ਅਤੇ ਚੌਦਾਂ ਸੈ

ਚੁਰਾਸੀ ਪਿੰਡ ਉਸ ਨਾਲ ਲਗਦੇ ਸੇ, ਅਤੇ ਇਸ ਮੁਲਖ ਦੇ ਚਾਰ ਤੱਪੇ ਸੇ; ਇਕ ਮੰਡਰਿਆਲ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਘੁੰਮਲਾਂ ਦੀ ਬਾਰਸੀ ਹੈ; ਦੂਜਾ ਖੋਖਰ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਚੀਮਿਆਂ ਦੀ ਬਾਰਸੀ ਹੈ; ਤੀਜਾ ਮਰਾੜੀਵਾਲ ਖਰਾਲਾ, ਅਵਾਲਾਂ ਦਾ; ਚੌਥਾ ਪੱਖੋਵਾਲ ਬਾਜਵਿਆਂ ਦਾ; ਪਰ ਸਭਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਮੰਭਰਵਾਲੀਏ ਵਧੀਕ ਸਨ। ਇਸ ਗਿਰਦੇ ਪੋਨਾ ਗੰਨਾ ਵਡਾ ਤੇੜਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਦਰਿਆਉ ਝਨਾਉ ਪੱਛਮ ਦੇ ਰੁਖ ਸੱਤ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਰਾਵੀ ਪੂਰਬ ਦੇ ਦਾਉ ਬੱਤੀ ਕੋਹ ਹੈ॥

Jafarwál, or Dafarwál.

ਜਫਰਵਾਲ ਕਦੀਮੀ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦਾ ਕਸਬਾ ਹੈ; ਅਬਾਦੀ, ਤਿੰਨਕੁ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਰ ਚਾਰਕੁ ਸੌ ਹੱਟ ਹੋਊ; ਸਹਿਰੋਂ ਅੰਦਰ ਪੱਕਾ ਚੌਬੁਰਜਾ ਕਿਲਾ ਹੈ, ਪਰ ਕਿਲੇ ਅਤੇ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਦੀ ਕੰਧ ਸਾਰੀ ਕੱਚੀ ਸੀ, ਸੋ ਉਹ ਬੀ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸ ਜਾਗਾ ਦਾ ਜੂਦਾ ਹੀ ਪਰਗਨਾ ਸੀ। ਅਤੇ ਬਾਹਰਵਾਰ ਇਕ ਪੱਕੀ ਬਾਉੜੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਸ ਸਾਰੇ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਮੁਲਖ ਬਹੁਤ ਅਬਾਦ ਹੈ, ਅਤੇ ਹਜਾਰਾਂ ਗਰਾਉਂ ਸਹਿਰ ਵਰਗੇ ਬਸਦੇ ਹਨ; ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜਿਹੜੇ ਬਹੁਤ ਮਸਹੂਰ ਹਨ, ਸੋ ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਉਂ ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਹਾ ਸਤਗੜ੍ਹਾ, ਕੰਜਰੂਰ, ਨੂਨਾ, ਜੱਸੜ, ਦੋਦੇ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਖੇੜੇ ਹਨ, ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹਜਾਰ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਤੇ ਕਈ ਹੱਟਾਂ ਅਬਾਦ ਹਨ; ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਈ ਕਦੀਮੀ ਅਰ ਕਈ ਨਵੇਂ ਬਸੇ ਹੋਏ ਹਨ।

Nárowál.

ਨਾਰੋਵਾਲ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਬਾਜਵੇ ਗੋਤੇ ਜਿਮੀਦਾਰਾਂ ਦਾ ਕਦੀਮੀ ਸਹਿਰ ਹੈ; ਘਰ ਪੰਜ ਹਜਾਰ, ਅਤੇ ਹੱਟ ਤੇਰਕੁ ਸੈ ਹੋਊ। ਇਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਖੋਜੇ ਲੋਕ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ,

ਪਰ ਸੱਭੇ ਸੀਆ ਮਤ ਦੇ ਹਨ। ਸਹਿਰ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਬਹੁਤੀ ਪੱਕੀ ਅਤੇ ਥ੍ਹੁੜੀ ਕੱਚੀ, ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਅੰਦਰੁ ਇਕ ਕੱਚਾ ਜੰਗੀ ਕਿਲਾ ਹੈ; ਸਹਿਰੋਂ ਚੜ੍ਹਦੇ ਦਾਉ ਨਿਰਾ ਇੱਕੋ ਬਾਗ ਪੱਕਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਅੰਬਾਂ ਦੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬੂਟੇ ਬਹੁਤ ਹਨ॥

Qájíáṉ dá chakk.

ਕਾਜੀਆਂ ਦਾ ਚੱਕ ਮੁੰਗੇਰ ਦੇ ਜਿਲੇ ਸਈਦਾਂ ਦੀ ਇਕ ਮਸਹੂਰ ਜਾਗਾ ਹੈ, ਜੋ ਅਕਬਰ ਪਾਤਸਾਹ ਦੇ ਵੇਲੇ ਇਸ ਸਾਰੇ ਜਿਲੇ ਦੇ ਕਾਜੀ ਸਨ, ਅਤੇ ਸਾਹ ਬਦੀਉੱਦੀਨ ਸਹੀਦ ਹੁਸੈਨੀ ਬਗਦਾਦੀ ਦੀ ਉਲਾਦ ਹਨ; ਅਤੇ ਉਸ ਬਲੀ ਦੀ ਕਬਰ ਸਾਹਰੀਵਾਲ ਵਿਚ ਹੈ; ਉਨਾਂ ਦੇ ਵਡੇ, ਹਮਾਊਂ ਪਾਤਸਾਹ ਦੇ ਸਮੇ ਵਿੱਚ, ਇਸ ਦੇਸ ਵਿਖੇ ਆਏ ਸਨ; ਇਥੇ ਦੀ ਆਬ ਹਵਾ ਜੋ ਪਸਿੰਦ ਆ ਗਈ, ਇੱਥੇ ਦੇ ਇੱਥੇ ਹੀ ਰਹਿ ਗਏ। ਅਚਾਨਕ ਗੁਜਰਾਂ ਅਰ ਮੱਲੀਆਂ ਵਿਚ ਲੜਾਈ ਪੈ ਗਈ, ਅਤੇ ਗੁਜਰ ਮੱਲੀਆਂ ਕੋਲੋਂ ਭੱਜਕੇ ਉਸ ਬਲੀ ਦੀ ਸਾਮੇ ਆਨ ਪਏ। ਅਤਿ ਉਸ ਮਹਾ ਬਲੀ ਨੈ ਆਪਣੇ ਪਿਉ ਦਾਦੇ ਦੀ ਰੀਤ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀਲਿਆਂ ਦੀ ਕੁੰਮਕ ਕਰਨੀ ਜੋਗ ਜਾਣਕੇ, ਹਥਿਆਰ ਬੰਨੇ, ਅਤੇ ਘੋੜੇ ਪੁਰ ਚੜ੍ਹ ਬੈਠਾ। ਅਤੇਂ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਹੈ, ਜੋ ਉਹ ਮਹਾ ਬਲੀ ਜਾਂਦਾ ਹੀ ਸਹੀਦ ਹੋ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਹੁਸੈਨੀ ਦਰਜੇ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਧੜ ਸਿਰ ਬਿਨਾ ਮੱਲੀਆਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਦੌੜਿਆ। ਜਾਂ ਉਨਾਂ ਨੈ ਇਹ ਕਰਾਮਾਤ ਡਿੱਠੀ, ਤਾਂ ਭਜ ਗਏ, ਅਤੇ ਉਸ ਮਹਾ ਬਲੀ ਦਾ ਧੜ ਦੋਹੁੰ ਕੋਹਾਂ ਤੌਕੁ ਤਿਨਾਂ ਪਿੱਛੇ ਮਾਰਦਾ ਚਲਾ ਗਿਆ; ਓੜਕ ਸਾਹਰੀਵਾਲ ਦੇ ਮੁੰਢ ਜਾਕੇ ਘੋੜੇ ਤੇ ਡਿਗ ਪਿਆ, ਅਤੇ ਉਸੀ ਜਾਗਾ ਦੱਬਿਆ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਜਿੱਥੇ ਸਿਰ ਡਿਗਿਆ ਸੀ, ਉੱਥੇ ਸਿਰ ਦੱਬ ਦਿੱਤਾ; ਸੋ ਸਿਰ ਅਰ ਧੜ ਦੇ ਵਿਚ ਦੋਹੁੰ ਕੋਹਾਂ ਦੀ ਵਿੱਥ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਸ

ਮਹਾ ਬਲੀ ਦੀ ਇਹ ਕਰਾਮਾਤ ਸਾਰੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਉੱਘੀ ਹੈ। ਜਾਂ ਉਹ ਮਹਾ ਬਲੀ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਪੁਤ੍ਰ ਸ਼ੇਰੋਜ ਨਾਮੇ ਉਸ ਕਬਰ ਪੁਰ ਮਜਾਉਰ ਹੋ ਬੈਠਾ, ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਪਿਛਲਾ ਦੇਸ ਮਨੋਂ ਭੁਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਪਰੰਤੂ ਉਹ ਦੇ ਘਰ ਮੂਸਾ ਨਾਮੇ ਇਕ ਪੁੱਤ੍ਰ ਜੰਮਿਆ, ਜੋ ਮਨ ਦੀ ਨਿਰਮਲਤਾਈ ਅਤੇ ਜਾਹਰ ਦੀ ਬਿੱਦਿਆ ਵਿਚ ਅਜਿਹਾ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ, ਕਿ ਉਸ ਸਮੇ ਵਿਖੇ ਉਹ ਦੇ ਵਰਗਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਹਾੜੇ ਆਪਣੇ ਦਾਦੇ ਦੀ ਕਬਰ ਪੁਰ ਬੈਠਾ ਕਿਸੇ ਸਾਗਿਰਦ ਨੂੰ ਸਰ੍ਹਾ ਮਾਲਕ ਦਾ ਸਬਕ ਪੜ੍ਹਾ ਰਿਹਾ ਸਾ, ਕਿ ਅਕਬਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਲਸਕਰ ਆਣ ਢਿਗਿਆ, ਅਤੇ ਇਕ ਅੰਬੀਰ ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨੇੜਿਓਂ ਲੰਘਿਆ, ਉਹ ਦੇ ਕੰਨ ਵਿਚ ਉਸ ਮਸਲੇ ਦੀ ਗੁਲੇਲ ਜਾ ਪਈ, ਜੋ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਉਹ ਦੇ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਖੁਲ੍ਹੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਮੀਆਂ ਮੂਸਾ ਉਸੇ ਮਸਲੇ ਦਾ ਬਿਨਾ ਸੋਚ ਜ਼ਬਾਨੀ ਹੀ ਉਚਾਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸਾ, ਅੰਬੀਰ ਸੁਣਕੇ ਦੰਗ ਹੋ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਘੋੜਿਓਂ ਉਤਰਕੇ ਉਨਾਂ ਦੀ ਖਿਜਮਤ ਵਿਚ ਆਣ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ, ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਦਿਹਾੜੇ ਪਾਤਸਾਹ ਨੂੰ ਖਬਰ ਕੀਤੀ, ਅਤੇ ਕਿਹਾ, ਜੋ ਮੈਂ ਨੂੰ ਇਸ ਉਜਾੜ ਵਿਚੋਂ ਇੱਕ ਹੁਮਾ ਲੱਭਾ ਹੈ। ਅਕਬਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖਿਜਮਤ ਵਿਚ ਆਪ ਆਕੇ ਬਹੁਤ ਸੋਇਨਾ ਚਾਂਦੀ ਨਜਰਾਨੇ ਵਿਚ ਦਿੱਤੀ, ਅਤੇ ਉਸ ਮੁਲਖ ਦੀ ਕਜ਼ਿਆ ਦਾ ਉਨਾਂ ਦੇ ਨਾਉਂ ਪਟਾ ਲਿਖਕੇ, ਅਤੇ ਮਨਕੇਰੀ ਅਰਥਾਤ ਮੁਕੇਰੀਆਂ ਦੇ ਤਅੱਲਕੇ ਵਿਚੋਂ ਤੋਂ ਕੱਟਕੇ, ਚੱਕ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿੱਤਾ; ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਅਕਬਰਪੁਰ ਮੁਬਾਰਕ ਨਾਉਂ ਧਰਿਆ। ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਉਨਾਂ ਦੀ ਉਲਾਦ ਵਿਚ ਕਾਜੀ ਅਰ ਆਲਮ ਹੁੰਦੇ ਚਲੇ ਆਏ; ਕਈ ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਦੀ ਮੁਸਾਹਬੀ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਕਾਬੁਲ ਅਤੇ ਕਸਮੀਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਮੁਲਖਾਂ ਦੇ ਕਾਜੀ ਹੁੰਦੇ ਚਲੇ ਆਏ; ਅਤੇ ਕਈ ਚੰਗੇ

ਕਰਨੀ ਅਰ ਬੰਦਗੀ ਕਰਕੇ ਰੱਬ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚ ਗਏ; ਜਿਹਾਕੁ ਸਾਹ ਅਸਮਤੁੱਲਾ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਜਮਾਨੇ ਦਾ ਕੁਤਬ ਸਾ; ਅਤੇ ਉਸ ਨੈ ਕਿਹਾ, ਜੋ ਮੈ ਨੂੰ ਜਾਗਰਤ ਵਿਖੇ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਬ ਦਾ ਦਰ-ਸਨ ਹੋਇਆ, ਅਤੇ ਗੱਲਾਂ ਬਾਤਾਂ ਕੀਤੀਆਂ; ਅਤੇ ਉਸ ਨੈ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਮਿਸਕਾਤ ਦੇ ਟੀਕੇ ਪੁਰ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਜੋ "ਇਸ ਤਰਾਂ ਸੁਣਿਆ ਹੈ ਮੈਂ ਜਬਾਨ ਰਸੂਲੁਲਾ ਦੀ ਥੀਂ"। ਅਤੇ ਔਰੰਗਜੇਬ ਆਲਮਗੀਰ ਪਾਤਸਾਹ ਨੈ ਉਸ ਕਤੇਬ ਨੂੰ ਮੰਗਵਾਕੇ ਬਰਕਤ ਲਈ ਆਪਣੇ ਖਾਸ ਕਤੇਬਖਾਨੇ ਵਿਚ ਧਰ ਛੱਡਿਆ। ਅਤੇ ਉਸ ਮਹਾ ਬਲੀ ਦੀ ਉਲਾਦ ਵਿਚ ਹੋਰ ਕਈ ਉਲਿਆਉ ਪੈਦਾ ਹੋਏ; ਜਿਹਾਕੁ ਸੈਦ ਅਬੁਲਫਰਹਿ ਮੁਹੰਮਦ ਫਾਜਲ ਕਾ-ਦਰੀ, ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ; ਪਰ ਸੈਦ ਬਦੀਉੱਦੀਨ ਸਹੀਦ ਦੀ ਕਬਰ ਪੁਰ ਆਖਦੇ ਹਨ ਜੋ ਨੂਰ ਬਰਸਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਕਬਰ ਦੇ ਦੁ-ਆਲੇ ਪੱਕੀ ਅਕਬਰੀ ਛਾਰਦੁਆਲੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਾਹਰੀਵਾਲ਼ ਤੇ ਬਾਹਰ, ਉਸ ਮਹਾ ਬਲੀ ਦੀ ਕਬਰ ਵਲ ਸਿੱਖਾਂ ਨੈ ਕੱਚਾ ਕਿੱਲਾ ਬਣਾ ਲਿਆ ਹੈ; ਪਰ ਜਿਹੜਾ ਬੁਰਜ ਕਬਰ ਦੀ ਵਲ ਹੈ, ਸੋ ਉਸ ਬਲੀ ਦੀ ਕਰਾਮਾਤ ਨਾਲ਼ ਢੈਹ ਪੈਂਦਾ ਹੈ; ਓੜਕ ਸਿੱਖਾਂ ਨੈ ਥੱਕਕੇ ਉਸ ਬੁਰਜ ਦਾ ਬਣਾਉਣਾ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ।

Jammú.

ਜੰਮੂ ਕਦੀਮੀ ਪੁਰਾਣਾ ਸਹਿਰ ਪਹਾੜ ਦੀਆਂ ਘਾਟੀਆਂ ਪੁਰ ਬਸਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਰਾਜਸਥਾਨ ਹੈ। ਇਹ ਸਹਿਰ ਰਾਜੇ ਰਣ-ਜੀਤਦੇਵ ਦੇ ਵਾਰੇ ਬਹੁਤ ਅਬਾਦ ਸੀ; ਇਸ ਤਰਾਂ ਨਾਲ਼, ਕਿ ਜਾਂ ਅਹਿਮਦਸਾਹ ਪਾਤਸਾਹ ਦੀ ਝੜਾਈ ਦੇ ਕਾਰਨ ਲਹੌਰ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪੰਥ ਨੈ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਈ ਸਹਿਰ ਛੂਕ ਦਿੱਤੇ, ਅਤੇ ਇਸ ਦੇਸ ਦੇ ਲੋਕ ਹਰ ਪਾਸੇ ਖਿੰਡ

ਫੁਟ ਗਏ, ਅਤੇ ਤਮੂਰਸਾਹੀਆਂ ਦੀ ਪਾਤਸਾਹੀ ਗੁੱਮ ਹੋ ਗਈ, ਅਰਥਾਤ ਮੁਹੰਮਦਸਾਹ ਮਰ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤਦੇਵ ਜਮਈਅਤਵਾਲਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਦਾਤਾਰੀ ਦਾ ਹੱਥ ਖੁਹਲ-ਕੇ ਜੰਮੂ ਦੀ ਅਬਾਦੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਕੋਸਸ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ, ਓੜਕ ਜੁਗਤ ਨਾਲ ਸਿਆਲਕੋਟ ਤੀਕੁਰ ਆਪਣੇ ਬੱਸ ਵਿੱਚ ਲੈ ਆਇਆ। ਅਤੇ ਲਹੌਰ ਅਰ ਹੋਰਨਾਂ ਸਹਿਰਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਅਤੇ ਪਾਤਸਾਹੀ ਉਮਰਾਉ ਤਵਾਈ ਦੇ ਮਾਰੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਆਣ ਵੜੇ; ਇਸੀ ਤਰਾਂ ਸੁਦਾਗਰ ਅਰ ਕਾਰਖਾਨਦਾਰ ਲੋਕ ਉਹ ਦੇ ਨਿਆਉਂ ਅਰ ਦਾਤਾਰੀ ਦੀ ਚਰਚਾ ਸੁਣਕੇ, ਹਰ ਦੇਸ ਤੇ ਉੱਥੇ ਜਾ ਕੱਠੇ ਹੋਏ। ਅਤੇ ਰਾਜਾ ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਕਦਰ ਸਿਰ ਦਿੰਦਾ; ਪਰ ਉਮਰਾਵਾਂ ਦਾ ਆਪਣੀ ਸਰਕਾਰੋਂ ਚੁਗੋਨਾ ਬੰਨ ਦਿੱਤਾ; ਇਸ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸਹਿਰ ਅਜਿਹਾ ਬਸਿਆ, ਜੋ ਸਾਰੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਇਸ ਵਰਗਾ ਦੂਜਾ ਨਾ ਰਿ-ਹਾ; ਕਿਉਂਕਿ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੀ ਚੀਜ ਉੱਥੇ ਬਿਕ ਜਾਂਦੀ ਸੀ; ਅਤੇ ਰਾਜਾ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨੂੰ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਜਾਣਕੇ, ਕਿਸੇ ਦੀ ਰੈ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਸਾ; ਸਗੋਂ ਬਾਜਿਆਂ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਮੁਸਲਮਾ-ਨਾਂ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕਰਦਾ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਮੁਲਖ ਵਿਚ ਬਾਂਗ ਉ-ਚੀ ਮਿਲਦੀ ਸੀ; ਜੇ ਕਿਧਰੇ ਉਹ ਦੀ ਅਸਵਾਰੀ ਮਸੀਤ ਕੋਲ ਆ ਫਿਰਦੀ, ਅਤੇ ਬਾਂਗ ਦੀ ਅਵਾਜ ਸੁਣ ਲੈਂਦਾ, ਤਾਂ ਘੋੜੇ ਨੂੰ ਖੜਾ ਕਰਕੇ ਸੁਣਦਾ ਰਹਿੰਦਾ, ਜਾਂ ਬਾਂਗ ਮਿਲ ਚੁੱਕਦੀ, ਤਾਂ ਅਦਬ ਨਾਲ ਸਲਾਮ ਕਰਕੇ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਤੁਰਦਾ। ਅਤੇ ਉਹ ਦੀ ਕਚਹਿ-ਰੀ ਵਿਚ, ਜੇ ਕਿਤੇ ਬਾਹਮਣਾਂ ਅਰ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿਖੇ ਦੀਨ ਦਾ ਝਗੜਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ, ਤਾਂ ਬਾਹਮਣਾਂ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਪੁਰ ਵਧੀ-ਕੀ ਨਾ ਕਰਨ ਦਿੰਦਾ। ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਮੁਹੰਮਦਸਾਹ ਪਾਤਸਾਹ ਦਿੱਲੀਵਾਲੇ ਦੀ ਬੇਗਮ ਮਲਕਾ ਜਮਾਨੀ ਉਥੇ ਜਾ ਰਹੀ,

ਅਤੇ ਵਡੀ ਸੁੰਦਰ ਅੰਬਾਰਤ ਅਰ ਬਾਗ ਬਲਵਾਕੇ, ਕਈ ਬਰਸਾਂ ਉੱਥੇ ਰਹਿੰਦੀ ਰਹੀ। ਇਸ ਜਾਗਾ ਮਲਕਾ ਜਮਾਨੀ ਦੇ ਆਉਣ ਦਾ ਇਹ ਸਬਬ ਹੋਇਆ, ਕਿ ਜਾਂ ਅਹਿਮਦਸਾਹ ਦੁਰਾਨੀ ਨੈ ਮੁਹੱਮਦਸਾਹ ਦੇ ਪੁੱਤ ਅਹਿਮਦਸਾਹ ਪੁਰ ਫਤੇ ਪਾਈ, ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਮਾਰ ਲੀਤੀ, ਤਾਂ ਮੁਹੱਮਦਸਾਹ ਦੀ ਧੀ ਦਾ ਨਾਤਾ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤ ਤਮੂਰਸਾਹ ਲਈ ਲਿਆ, ਅਤੇ ਜਾਂਦਾ ਹੋਇਆ ਉਸ ਸਜਾਦੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸੰਗ ਕਾਬੁਲ ਨੂੰ ਲੈ ਗਿਆ। ਥੁਹੁੜੇ ਚਿਰ ਪਿਛੇ ਉਹ ਸਜਾਦੀ ਮਾਂਦੀ ਪਈ, ਅਤੇ ਮਲਕਾ ਜਮਾਨੀ ਜੋ ਉਹ ਦੀ ਮਾਉਂ ਸੀ, ਇਹ ਖਬਰ ਸੁਣਕੇ ਕਾਬੁਲ ਨੂੰ ਚੱਲੀ। ਜਾਂ ਜੰਮੂ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਸਜਾਦੀ ਕਾਬੁਲ ਵਿਚ ਮਰ ਗਈ, ਅਤੇ ਅਹਿਮਦਸਾਹ ਨੈ ਉਹ ਦੀ ਲੋਥ ਸੰਦੂਕ ਵਿਚ ਪਾਕੇ ਘੱਲ ਦਿੱਤੀ, ਅਤੇ ਮਲਕਾ ਜਮਾਨੀ ਉਹ ਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿਚ ਜੰਮੂ ਬੈਠ ਰਹੀ। ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਰਾਜੇ ਨੈ ਕਈ ਫੇਰੀਂ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ, ਜੋ ਮਲਕਾ ਜਮਾਨੀ ਕੁਝ ਖਰਚ ਲਵੇ, ਪਰ ਉਨ ਕਬੂਲ ਨਾ ਕੀਤਾ; ਸਗੋਂ ਜਿੱਦ ਕਦੇ ਰਾਜਾ ਉਹ ਦੇ ਸਲਾਮ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਹਜਾਰਾਂ ਰੁਪੱਯਾਂ ਦੇ ਜੁਆਹਰ ਅਤੇ ਕੱਪੜੇ ਰਾਜਾ ਨੂੰ ਬਖਸੀਸ ਦਿੰਦੀ; ਇਕ ਬਾਰ ਰਾਜੇ ਦੀ ਰਾਣੀ ਨੂੰ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਚਾਦਰ ਬਖਸੀ, ਕਿ ਜਿਹ ਦਾ ਮੁੱਲ ਕਈ ਹਜਾਰ ਮੋਹੁਰ ਪਈ ਸੀ। ਗੱਲ ਕਾਹ ਦੀ, ਜਾਂ ਤਬੂਤ ਸਿਆਲਕੋਟ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਪਹੁਤਾ, ਤਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੈ ਸਭ ਮਾਲ ਧਨ, ਜੋ ਉਹ ਦੇ ਸੰਗ ਸਾ, ਲੁੱਟ ਲੀਤਾ; ਅਤੇ ਮਲਕਾ ਜਮਾਨੀ ਲਾਚਾਰ ਹੋਕੇ ਤਬੂਤ ਨੂੰ ਲੈਕੇ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਮੁੜ ਗਈ।

ਅਤੇ ਜੰਮੂ ਦਾ ਰਾਜ ਸਾਰੇ ਪਹਾੜ ਦੇ ਰਾਜਾਂ ਦਾ ਸਿਰ ਹੈ; ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਰਾਜੇ, ਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਦੇਵ ਦੀ ਤਾਬੇਦਾਰੀ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਦੀ ਅਬਾਦੀ ਸੁਦਾਗਰਾਂ, ਬੁਪਾਰੀਆਂ, ਅਤੇ ਧਨਮਾਨ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸੱਭਾਂ ਅੱਠਾਂ ਕੋਹਾਂ ਤੀਕੁਰ

ਅੱਪੜੀ ਸੀ; ਅਤੇ ਕੰਜਰੀਆਂ ਅਰ ਕਾਮਨੀਆਂ ਦਾ ਬਜਾਰ ਅਜਿਹਾ ਗਰਮ ਹੋਇਆ ਸਾ, ਜੋ ਉਮਰਾਉ ਅਰ ਸੁਦਾਗਰ ਸਭ ਕੁਛ ਬੇਚ ਵੱਟਕੇ, ਅਰ ਬੁਰੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਗਵਾਕੇ, ਫਕੀਰ ਬਣਕੇ ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿੱਕਲ ਗਏ। ਜਾਂ ਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤਦੇਵ ਮਰ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੈ ਜੰਮੂ ਦੇ ਮਾਰਨ ਦਾ ਦਾਜਾ ਚੱਕਿਆ, ਅਤੇ ਸਰਦਾਰ ਮਹਾਸਿੰਘੁ ਨੈ ਉਸ ਜਾਗਾ ਪੁਰ ਝੜਾਈ ਕਰਕੇ ਇਤਨਾ ਕੁਛ ਲੁੱਟਿਆ, ਜੋ ਮਾਰੇ ਦੌਲਤ ਦੇ ਫਿੱਸ ਗਏ। ਤਦ ਤੇ ਲਾਕੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਬੈਰਾਨ ਹੋ ਗਿਆ, ਹੁਣ ਫੇਰ ਅੱਗੇ ਵਰਗਾ ਅ॰ ਬਾਦ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਪਰ ਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਦੇਵ ਦੇ ਵੇਲੇ ਦੀ ਬਸੋਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਛ ਬੀ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ; ਹੁਣ ਨਮੀਆਂ ਨਮੀਆਂ ਜਾਗਾਂ ਅਬਾਦ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ; ਅਤੇ ਜਿਹੜੇ ਘਰ ਤਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਬਸਦੇ ਸਨ, ਸੋ ਸਭ ਉਜੜ ਗਏ। ਅੱਗੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਚੁਫੇਰੇ ਸਾਰੇ ਜੰਗਲ ਸਾ, ਅਤੇ ਮਖਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਰਾਹਾਂ ਛੁੱਟ, ਅਸਵਾਰ ਪਿਆਦਾ ਹੋਰਸੁ ਰਸਤੇ ਨਹੀਂ ਲੰਘ ਸਕਦਾ ਸਾ, ਸੋ ਉਨਾਂ ਰਾਹਾਂ ਪੁਰ ਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਦੇਵ ਨੈ ਦਰਵੱਜੇ ਬਣਵਾਕੇ, ਸਪਾਹੀਆਂ ਦਾਂ ਪਹਿਰਾ ਚੌਂਕੀ ਬਹਾਲ ਛੱਡਿਆ ਸੀ; ਹੁਣ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿਘੁ ਨੈ ਸਾਰਾ ਜੰਗਲ ਵਢਵਾਕੇ ਅਜਿਹਾ ਸਿਧਾ ਰਾਹ ਬਣਵਾਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਰਾਜੇ ਦੀ ਮੰਡੀ ਤੀਕੁ ਤੋਪ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸ ਸਮੇ ਵਿਖੇ ਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਦੇਵ ਦੀ ਉਲਾਦ ਡਾਵਾਂਡੋਲ ਪਈ ਫਿਰਦੀ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਰਈਅਤ ਵਾਂਙੂ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਬਸਦੀ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘੁ ਨੈ ਇਹ ਸਹਿਰ ਆਪਣੇ ਮੁਸਾਹਬ ਰਾਜੇ ਧਿਆਨਸਿੰਘੁ ਨੂੰ ਬਖਸ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਦੂਜੇ ਭਰਾਉ ਗੁਲਾਬਸਿੰਘੁ ਨੂੰ ਬਾਹੂ ਦੇ ਮੁਲਖ ਦਾ ਰਾਜਾ ਬਣਾਕੇ, ਕਿਸਟਵਾੜਾ ਦੇ ਬੰਨੇ ਤੀਕੁ ਉਹ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਕਰ ਦਿੱਤਾ; ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਾਈ ਸੁਚੇਤਸਿੰਘੁ ਨੂੰ ਜੰਮੂ ਦੀ ਗੱਦੀ ਪੁਰ ਬਹਾਲਿ-

ਆ। ਅਤੇ ਮੀਆਂ ਮੋਟਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਾਦਾ, ਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤ-ਦੇਵ ਦਾ ਚਾਕਰ, ਅਤੇ ਕੋੜਮੇ ਵਿਚੋਂ ਸੀ। ਅਤੇ ਜੰਮੂ ਸਹਿਰ ਜਿਤਨਾਕੁ ਰੁਲ ਬਸਦਾ ਹੈ, ਸਭ ਸੱਤ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਰ ਇਕ ਹਜਾਰ ਹੱਟ ਹੋਊ। ਜੰਮੂ ਸਿਆਲਕੋਟ ਤੇ ਪੰਦਰਾਂ ਕੋਹ ਹੈ, ਪਰ ਅਜਿਹੇ ਉੱਚੇ ਟਿੱਬੇ ਪੁਰ ਹੈ, ਜੋ ਸਿਆਲਕੋਟ ਉੱਥੋਂ ਸਾਫ ਨਜਰੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸ ਟਿੱਬੇ ਦੇ ਨੀਚੇ ਪਹਾੜੋਂ ਸੱਤਰਾਂ ਕੋਹਾਂ ਤੇ ਇੱਕ ਨਹਿਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਕਿਤਨੇਕੁ ਕੋਹ ਜੰਮੂ ਤੇ ਹੇਠ ਝਨਾਉ ਦੇ ਦਰਿਆਉ ਨਾਲ਼ ਮਿਲ਼ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਜੰਮੂ ਤੇ ਨੇੜੇ ਪਹਾੜ ਵਿਚ ਇਕ ਜਾਗਾ ਹੈ, ਜਿਹ ਨੂੰ ਮਹਾਦੇਉ ਦਾ ਹਰਮੰਦਰ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਅਟਕ ਨਾਮੇ ਖੱਡ, ਜੋ ਉਸ ਦੁ-ਆਬੇ ਵਿਚ ਚੱਲਦੀ ਹੈ, ਉਸੇ ਹਰਮੰਦਰ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ਼ਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਹ ਖੱਡ ਸਿਆਲ ਨਾਮੇ ਗਰਾਉਂ ਦੇ ਲਾਗ, (ਜੋ ਫਰੀਦਾ-ਬਾਦ ਤੇ ਬਾਰ੍ਹਾਂ ਕੋਹ ਹੇਠ ਹੈ, ਅਤੇ ਜਿਥੋਂ ਸਾਂਦਰ ਦੀ ਬਾਰ ਸੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ,) ਰਾਵੀ ਦੇ ਦਰਿਆਉ ਨਾਲ਼ ਜਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਇੰਸ ਖੱਡ ਵਿਚ ਸਦਾ ਬੁਹੁੜਾ ਬੁਹੁੜਾ ਪਾਣੀ ਚੱਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ; ਪਰ ਬਰਸਾਤ ਦੀ ਰੁੱਤੇ ਅਜਿਹੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਦੋਹੁੰ ਕੋਹਾਂ ਵਿਚ ਉਹ ਦਾ ਪਾੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਅਜਿਹਾ ਤੇਜ ਪਾਣੀ ਵੰਗਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਕੋਈ ਲੰਘ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਜਿਲੇ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਖੇੜੇ ਹਨ; ਜਿਹਾਕੁ ਚੀਰਵਾਲ਼, ਜਿਥੇ ਚਾਰ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਰ ਚਾਰ ਸੌ ਹੱਟ ਹੈ; ਅਤੇ ਮੰਕਾਸਾਂ, ਅਰ ਘਮਰੋਲਾ, ਅਰ ਕੋਟਨੂਰ, ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਖੇੜੇ ਮਨਹਾਸ ਗੋਤੇ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਕ ਸਲਹਿਰੀਆਂ ਗੋਤੇ ਰਾਜ-ਪੂਤ ਹਨ, ਜੋ ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੈਕੜੇ ਪਿੰਡ ਕਿਸਟਵਾੜ ਦੇ ਬੰਨੇ ਤੀਕੁ, ਅਤੇ ਲਹੌਰ ਦੇ ਬਸੀਵੇਂ ਲਗ, ਬਸ-ਦੇ ਹਨ॥

Masrúr.

ਮਸਰੂਰ ਕਦੀਮੀ ਜਸਰੋਟੇਵਾਲੇ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦਾ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਦਾ ਜੁਦਾ ਹੀ ਰਾਜ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਉਜ੍ਹੇ ਦੇ ਖੱਡ ਦੇ ਕੰਢੇ ਉੱਚੀ ਧਰਤੀ ਪੁਰ ਬਸਦਾ ਹੈ; ਜਸਰੋਟੇ ਤੇ ਦਸ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਕਠੂਹੇ ਦੇ ਪਰਗਨੇ ਥੀਂ, ਜੋ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਹੈ, ਬਾਰਾਂ ਕੋਹਾਂ ਦੀ ਵਿਥ ਪੁਰ ਹੈ। ਅਤੇ ਉਹ ਭੋਂ, ਜੋ ਰਾਵੀ ਅਤੇ ਉਸ ਖੱਡ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰੇ ਹੈ, ਸੋ ਵਡੀ ਚੰਗੀ ਭੋਂ ਹੈ; ਕਿੰਉਕਿ ਹਾੜ੍ਹੀ ਦੇ ਸਰਬੱਤ ਅਨਾਜ, ਅਤੇ ਕਈ ਭਾਂਤ ਦੇ ਚਾਉਲ ਉਥੇ ਬਹੁਤ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਨਹਿਰ ਬੀ ਵਗਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਸ ਭੋਂ ਨੂੰ ਇੰਦਰਦਾਨ ਜਾ ਅੰਦਰ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਜਿਹੜੀ ਭੋਂ ਮਸ- ਰੂਰ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਹੈ, ਸੋ ਛਾਹਾ ਅਤੇ ਡਾਕਰ ਹੈ, ਅਰ ਉਥੇ ਦੇ ਖੂਹਾਂ ਦੀ ਡੂੰਘਿਆਈ ਸੋ ਗਜ ਹੈ; ਅਤੇ ਕੋਟ ਨੈਲੀ ਦੇ ਬੰਨੇ ਭੀਰੂਰ ਇਥੇ ਤਰਾਂ ਦੀ ਧਰਤੀ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਟਿਬੇ ਅਤੇ ਖੁੰਧਰਾਂ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਅਤੇ ਫਸਲ ਬਰਖਾ ਪੁਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਭੋਂ ਨੂੰ ਫਰਜ਼ੀ ਕ- ਹਿੰਦੇ ਹਨ; ਪਰ ਇਸ ਧਰਤੀ ਦਾ ਡੰਗਰ ਥੋੜਾ ਵਡਾ ਤਕੜਾ ਅਰ ਕਾਠਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਖੱਡ ਕੋਟ ਨੈਲੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਰਾਵੀ ਦੇ ਦਰਿਆਉ ਨਾਲ ਜਾ ਰਲਦੀ ਹੈ; ਪਰ ਉਸ ਖੱਡ ਦਾ ਪਾਣੀ ਬਹੁਤ ਗਹਿਰਾ ਅਤੇ ਲਾਲ ਰੰਗ ਹੈ; ਸੋ ਉਹ ਰਾਵੀ ਦੇ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਬੀ ਆਪ- ਣੇ ਜਿਹਾ ਗੰਧਲਾ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਮਸਰੂਰ ਸਹਿਰ ਤੇ ਪੱਛਮ ਦੇ ਰੁਕ ਵਡਾ ਭਾਰਾ ਚੌਬੁਰਜਾ ਕਿਲਾ ਹੈ; ਉਹ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਖਾਈ, ਅਰ ਅੰਦਰਵਾਰ ਇਕ ਵਡਾ ਡੂੰਘਾ ਖੂਹ ਹੈ, ਜੋ ਮੀਰ ਅਬੁਲਖੈਰ ਦਾ ਲਵਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਅਤੇ ਮੀਰ ਅਬੁਲ- ਖੈਰ, ਮੀਰ ਅੱਬੁਲਫਤਾ ਗੀਲਾਨੀ ਅਕਬਰ ਪਾਤਸਾਹ ਦੇ ਮੁ- ਸਾਹੱਬ ਦਾ ਭਾਈ ਸਾ; ਅਤੇ ਉਹ ਦੀ ਤਰੀਕ ਇਕ ਪੱਥਰ ਉੱਤੇ

ਉੱਕਰੀ ਹੋਈ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਹ ਖੂਹ ਸੌ ਗਜ ਡੂੰਘਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਉਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਸੇਖ ਅਬਦੁੱਸਲਾਮ ਚਿਸਤੀ ਦੀ ਕਬਰ ਹੈ, ਜੋ ਬਾਵਾ ਫਰੀਦ ਸਕਰਗੰਜ ਦੀ ਉਲਾਦ ਵਿਚੋਂ ਹੈ; ਅਤੇ ਫਰੀਦ ਸਕਰਗੰਜ ਵਡਾ ਮਹਾਪੁਰਸ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ॥

Jasrotá.

ਜਸਰੋਟਾ ਪਹਾੜ ਦੀ ਘਾਟੀ ਪੁਰ ਇਕ ਰਾਜਸਥਾਨ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਅਤੇ ਜੰਮੂ ਨਾਲੋਂ ਉਹ ਦਾ ਜੁਦਾ ਰਾਜ ਹੈ, ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਮੁ-ਲਖ ਉਹ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਥੱਕੇ ਅਰ ਮਨਖਰਾਲ ਗੋਤੇ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੀ ਉੱਥੇ ਜਿਮੀਦਾਰੀ ਹੈ; ਪਰ ਸਾਰੇ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਖੂਹ ਇਕੋ ਹੀ ਹੈ, ਸੋ ਭੀ ਰਾਜੇ ਦੇ ਬੇਹੜਿਆਂ ਪਾਹ ਹੈ; ਰਾਜੇ ਛੁੱਟ ਹੋਰ ਕੋਈ ਉਹ ਦਾ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਪੀਂਦਾ। ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਲੋਕ ਉਸ ਖੱਡ ਦਾ ਪਾਣੀ ਪੀਂਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਸਹਿਰ ਦੇ ਹੇਠ ਵਗ-ਦੀ ਹੈ; ਉਹ ਦੇ ਕੰਢੇ ਕਈ ਬਾਗ ਹਨ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਬ ਅੱਤ ਮਿੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਸ ਜਿਲੇ ਵਿਚ ਗੰਨੇ ਅਰ ਹਲਦੀ ਅਤੇ ਮੁੰਢ ਬਹੁੱਤ ਬੀਜਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਸਾਂਬੇਵਾਲਾ ਬੀ ਜਸਰੋਟੇ ਹੀ ਨਾਲ ਲਗਦਾ ਹੈ; ਅਰ ਉੱਥੇ ਦੀਆਂ ਛੀਟਾਂ ਦਾ ਰੰਗ ਵਡਾ ਅਨੂਪ ਹੁੰਦਾ ਹੈ॥

Kaṭhúhá.

ਕਠੂਹਾ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦਾ ਇਕ ਕਦੀਮੀ ਸਹਿਰ, ਅਤੇ ਜੁਦਾ ਪਰਗਨਾ ਹੈ। ਢਾਈ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਰ ਡੇਢ ਸੈ ਹੱਟ ਹੋਊ। ਅੰਬਾਰਤ ਕੱਚੀ ਅਤੇ ਛੱਪਰਬਾਸ ਬਹੁਤ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਹੈ। ਅਤੇ ਦਰਿਆਉ ਇਸ ਜਿਲੇ ਵਿਚ ਕਈ ਜਾਗਾਂ ਗਾਹਲ ਹੈ; ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਗਿਰਦੇ ਕਈ ਬਾਹੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ, ਅਤੇ ਕਈ ਨਹਿਰਾਂ ਲੋਕ ਕੱਟਕੇ ਲੈ ਗਏ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਸ ਪਰਗਨੇ ਦੀ ਭੋਂ ਵਡੀ ਚੰਗੀ ਅਤੇ ਡਾਕਰ ਹੈ, ਅੰਤੇ

ਹਰ ਜਾਗਾ ਕਸਮੀਰ ਵਾਂਙੂ ਕੂਹਲਾਂ ਚਲ ਰਹੀਆਂ ਹਨ; ਅਤੇ ਇਕ ਕੂਹਲ ਸਹਿਰ ਦੇ ਵਿਚ ਦਿਓਂ ਚੱਲਦੀ ਹੈ; ਪਰ ਜਾਂ ਉਹ ਬਰਸਾਤ ਦੀ ਰੁੱਤੇ ਚੜ੍ਹਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਹਿਰ ਦੇ ਲੋਕ ਉਰਾਰ ਪਾਰ ਨਹੀਂ ਲੰਘ ਸਕਦੇ। ਇਸ ਜਿਲੇ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੀ ਖੇਤੀ ਹਾੜ੍ਹੀ ਸਾਉ[illegible] ਚੰਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਹਲ੍ਦੀ, ਸੁੰਢ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਰਿਆਨਾ ਬਹੁਤ ਬੀਜੀਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸੇ ਜਾਗਾ ਘਾਟ ਹੈ; ਜਿਹ ਨੂੰ ਕਠੂਹੇ ਦਾ ਪੱਤਲ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਬਸੰਤਪੁਰ ਦੇ ਬੰਨੇ ਤੀਕੁਰ, ਜਿਥੋਂ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਪਹਾੜੋਂ ਨਿੱਕਲਿਆ ਹੈ, ਸਾਰਾ ਦਰਿਆਉ ਕਈ ਟੁਕੜੇ ਹੋਕੇ ਚੱਲਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਸ ਜਾਗਾ ਦੇ ਕੋਹ ਦੇ ਫੈਲਾਉ ਵਿਚ ਵਗਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਨਰੋਟ ਅਰ ਲਖਲਪੁਰ, ਜੋ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਨੱਗਰ ਹਨ, ਓਹ ਬੀ ਇਸੇ ਕਠੂਹੇ ਨਾਲ਼ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਹਠੂਰ ਨਾਮੇ ਗਰਾਉਂ ਦੇ ਮੁੰਢ ਇਕ ਪੱਕੀ ਚੂਨੇ ਗੱਚ ਪੱਥਰਾਂ ਦੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਦਸ ਗਜ ਚੌੜੀ ਬਾਉੜੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਸਦਾ ਪਾਣੀ ਚਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਇਹ ਬਾਉੜੀ ਜਗਤਸਿੰਘੁ ਨੂਰਪੁਰੀਏ ਦੀ ਲਵਾਈ ਹੋਈ ਹੈ॥

THE FOURTH, OR CHANAHIT DOAB.

ਚੌਥਾ ਦੁਆਬਾ ਚਨਹਿਤ। ਇਹ ਦੁਆਬਾ ਝਨਾਉ ਅਰ ਦਰਿਆਉ ਜਿਹਲਮ ਦੇ ਗਭੇ ਹੈ, ਅਤੇ ਜਿਹਲਮ ਨੂੰ ਦਰਿਆਉ ਬਹਿਤ ਬੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਦਾ ਲੰਬਾਉ, ਅਖਨੂਰ ਅਤੇ ਮੀਰਪੁਰ ਦੇ ਪਹਾੜ ਤੇ ਲੈਕੇ, ਸੋਰਕੋਟ ਦੇ ਬੰਨੇ ਤੀਕੁਰ, ਅੰਟਕਲ਼ ਮੂਜਬ ਡੇਢ ਸੌ ਕੋਹ ਹੈ, ਅਤੇ ਚੁੜਾਉ ਦਾ ਕੁਛ ਠਿਕਾਣਾ ਨਹੀਂ; ਕਿੰਉਕਿ ਅਖਨੂਰ ਤੇ ਮੀਰਪੁਰ ਤੀਕੁਰ ਚਾਲੀ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਕਾਦਰਾਬਾਦ ਦੇ ਸਾਹਮਣਿਓਂ ਪੰਜੀ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਸੋਰਕੋਟ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਕੋਹ ਹੈ॥

ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਦੇ ਇੱਕੀ ਪਰਗਣੇ ਹਨ, ਸੋ ਸਭੋ ਲਹੌਰ ਦੇ

ਭਾਬੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਦੀ ਜਿਮੀਂਦਾਰੀ ਬਹੁਤੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਵਿੱਚ ਫਸਲ ਕਿਧਰੇ ਚਰਖੀ, ਅਤੇ ਕਿਧਰੇ ਬਰਖਾ ਨਾਲ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਕੂਹਲਾਂ ਪੁਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ; ਕਿੰਉਕਿ ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ ਨਦੀ ਨਾਲੇ ਅਤੇ ਕੂਹਲਾਂ ਬਹੁਤ ਥੁਹੁੜੀਆਂ ਹਨ।

Kunjáh.

ਕੁੰਜਾਹ ਦਰਿਆਉ ਝਨਾਉ ਥੀਂ ਪੰਜ ਕੋਹ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਤ੍ਰਿੰਨ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਰ ਦੋਕੁ ਸੈ ਹੱਟ ਅਬਾਦ ਹੈ; ਉਥੇ ਇਕ ਕਬੀਸਰ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ, ਜਿਹ ਦਾ ਨਾਉਂ ਗਨੀਮਤ ਕੁੰਜਾਹੀ ਮਸਹੂਰ ਸੀ; ਅਤੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਅੱਗੇ ਨਾਲੋਂ ਹੁਣ ਅੱਛਾ ਬਸਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਕਿੰਉਕਿ ਦਿਵਾਨ ਮੁਹਕਮਚੰਦ ਦੇ ਪੁੱਤ ਮੋਤੀਰਾਮ ਨੈ ਆਪਣੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਉਥੇ ਚੰਗੀਆਂ ਹਵੇਲੀਆਂ ਪਵਾਈਆਂ ਹਨ। ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਦੀ ਪੂਰਬੀ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਨੁੱਕਰ ਵਿਚ ਇਕ ਬਾਗ ਅਤੇ ਇਕ ਪੌੜੀਆਂਵਾਲ਼ਾ ਪੱਕਾ ਖੂਹ ਲਵਾਇਆ ਹੈ।

Gujrát.

ਗੁਜਰਾਤ ਅਕਬਰ ਪਾਤਸਾਹ ਦਾ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸਹਿਰ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦਾ ਆਪਣਾ ਜੁਦਾ ਹੀ ਪਰਗਣਾ ਹੈ। ਸਹਿਰੋਂ ਅੰਦਰ ਇਕ ਪੱਕਾ ਪੁਰਾਣਾ ਹਾਕਮਸਥਾਨ ਕਿਲਾ ਹੈ; ਉਹ ਦੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਸਿਖਾਂ ਨੈ ਹੋਰ ਨਵੇਂ ਘਰ ਪਾ ਲਏ ਹਨ, ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਇਕ ਕੱਚਾ ਬਗਲ਼ ਸਾ; ਸੋ ਹੁਣ ਕਈ ਜਾਗਾਂ ਤੇ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ; ਅਤੇ ਜੋ ਇਸ ਬਗਲੇ ਤੇ ਬਾਹਰ ਬਸੋਂ ਥੀ, ਸੋ ਵੈਰਾਨ ਪਈ ਹੈ। ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੈ ਇਸ ਸਹਿਰ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਲੁੱਟਿਆ ਫੂਕਿਆ ਸੀ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੁਣ ਤ੍ਰਿੰਨਕੁ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਰ ਦੋਕੁ ਸੈ ਹੱਟ ਬਸਦੀ ਹੈ।

ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਚੜ੍ਹਦੇ ਰੁਕ ਸਾਹਦੌਲਾ ਦੀ ਖ਼ਾਨਗਾਹ ਹੈ, ਜੋ

ਇਸ ਮੁਲਖ ਵਿਚ ਉਹ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਬਹੁਤ ਮਸਹੂਰ ਹੈ; ਉਹ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਕਈ ਮਜਾਉਰਾਂ ਦੇ ਘਰ ਬਸਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਕਈਆਂ ਨਹਿਰਾਂ ਪੁਰ ਉਸ ਮਹਾਪੁਰਸ ਦੀ ਨਸਾਨੀ ਪੁਲ਼ ਬਨੇ ਹੋਏ ਮਜੂਦ ਹਨ। ਉਥੋਂ ਬਜੀਰਾਬਾਦ ਦਾ ਘਾਟ ਪੰਜ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਦਰਿਆਉ ਬਹਿਤ ਜਿਹੰਲਮ ਦੇ ਘਾਟ ਪੱਚੀ ਕੋਹ ਹੈ॥

Jalálpur.

ਇਸ ਸਹਿਰ ਤੇ ਪੰਜ ਕੋਹ ਕਸਬਾ ਜਲਾਲਪੁਰ, ਵੜਾਇਚ ਗੋਤੇ ਜਿਮੀਦਾਰਾਂ ਦਾ ਅਬਾਦ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਉਹ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਭਾਵੇਂ ਕੱਚੀ ਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਅਬਾਦੀ ਦੇ ਸਬਬ ਰੌਣਕ ਬਹੁਤ ਹੈ; ਕਿੰਉਕਿ ਹੁਲ ਬੀ ਦੋ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਰ ਸੌ ਹੱਟ ਬਸਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਅੰਦਰਵਾਰ ਹਾਕਮ ਦੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਵਡੀ ਸੁੰਦਰ ਪੱਕੀ ਹਵੇਲੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਅਤੇ ਚੌਧਰੀਆਂ ਦੇ ਘਰ ਬੀ ਪੱਕੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ; ਪਰ ਉਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੈ ਇਕ ਚੂਨੇ ਗੱਚ ਮਸੀਤ ਹੁਲ ਪਾਈ ਹੈ॥

ਜਲਾਲਪੁਰ ਤੇ ਅੱਧ ਕੋਹ ਦੀ ਵਿੱਥ ਪੁਰ ਇਸਲਾਮਗੜ੍ਹ ਦਾ ਕਿਲਾ, ਚੌਧਰੀ ਰਹਿਮਤਖਾਂ ਵੜਾਇਚ ਦਾ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਅਹਿਮਦਸਾਹ ਦੁਰਾਨੀ ਦੇ ਵਾਰੇ ਮੁਲਖ ਅਰ ਰੈਜਾਂਵਾਲਾ ਸੀ। ਇਹ ਕਿਲਾ ਥਾ ਤਾ ਕੱਚਾ ਹੀ, ਪਰ ਬਹੁਤ ਸੁਡੌਲ ਅਤੇ ਡਾਢਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸਾ, ਅਤੇ ਦੂਰੋਂ ਬਹੁਤ ਸੁਹੁਲਾ ਨਜਰੀ ਆਉਂਦਾ ਸੀ; ਕਿੰਉਕਿ ਉਹ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਕੰਗੂਰੇਦਾਰ ਕੰਧ ਥੀ, ਸੋਈ ਕਈਆਂ ਜਾਗਾਂ ਤੇ ਢੈਹਿ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਕਿਲੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਥੁਹੁੜੀ ਜਿਹੀ ਬਸੋਂ, ਅਤੇ ਇਕ ਵਡੀ ਖੁੱਲੀ ਮਸੀਤ ਸੀ; ਸੋ ਹੁਲ ਉੱਜੜ ਪਈ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਸ ਕਿਲੇ ਅਰ ਜਲਾਲਪੁਰ ਦੇ ਗੋਤੇ ਇਕ ਸੁੱਕੀ ਹੋਈ ਨਹਿਰ ਹੈ, ਜੋ ਬਰਸਾਤ ਨੂੰ ਚੱਲਦੀ ਹੈ॥

Mirpur.

ਮੀਰਪੁਰ ਪਹਾੜ ਤਲੀ ਦਾ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਜੋ ਗੱਖੜਾਂ ਦੇ ਵੇਲੇ ਵਡੀ ਰੌਲਕ ਵਿਚ ਸਾ, ਅਤੇ ਮਸੀਤਾਂ ਅਰ ਸੁੰਦਰ ਮਕਾਨ ਬਣੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਸੋ ਹੁਣ ਉੱਜੜ ਪਏ ਹਨ; ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਰਾਜਿਆਂ ਅਰ ਗੱਖੜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਹੁਣ ਬਜਾਰ ਦੀ ਨਿਰੀ ਤੇਰਕੂ ਸੌ ਹੱਟ ਹੋਊ; ਪਰ ਦੇਖਣਵਾਲੇ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਮੀਰ-ਪੁਰ ਦਾ ਬਜਾਰ ਵਡੀ ਸੁਹਣੀ ਤੌਰ ਸਿਰ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਇਕ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਘਾਟਾ ਹੈ, ਜੋ ਗਿਰਦੇ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਹੈ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੀ ਜਿਮੀਨ ਜੋਹੀ ਉੱਚੀ, ਅਤੇ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਦੇ ਨਾਲੇ ਹਨ; ਜਿਹੜਾ ਦੱਖਣ ਦੇ ਪਾਸੇ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਥਹੁੜਾ ਜਿਹਾ ਪਾਣੀ ਚਲਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਜਿਹੜਾ ਉੱਤਰ ਦੇ ਰੁਕ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਸਹਿਰ ਤੇ ਉਪੁਰ ਕਰਕੇ ਇਕ ਘਰਾਟ ਦੇ ਚੱਲਣ ਜੋਗਾ ਪਾਣੀ ਵਗਦਾ ਹੈ; ਜਾਂ ਸਹਿਰ ਦੇ ਹੇਠ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਸੁੱਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅੰਤੇ ਤੇਰ ਕੋਹ ਅੱਗੇ ਜਾਕੇ ਫੇਰ ਜਿਮੀਨ ਵਿਚੋਂ ਫੁਟ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ॥

ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਅਗਲੇ ਜਮਾਨੇ ਵਿਚ ਇਹ ਨਾਲਾ ਅਜਿਹਾ ਸਾ, ਜੋ ਬੇੜੀ ਬਿਨਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਲੰਘ ਸਕਦਾ ਸੀ; ਅਚਾਣਕ ਕੋਈ ਸਾਈਂ ਲੋਕ ਆ ਫਿਰਿਆ, ਅਤੇ ਉਨ ਚਾਹਿਆ, ਜੋ ਬੇ-ੜੀ ਵਿਚ ਚੜ੍ਹਕੇ ਬੈਠ ਜਾਵੇ; ਤਦ ਮਾਂਝੀ ਨੈ ਕਿਹਾ, ਫਕੀਰਾ ਰਤਾ ਠਹਿਰ ਜਾ, ਪੂਰ ਨੂੰ ਲੰਘਾ ਲਵਾਂ, ਪਿਛੋਂ ਤੈ ਨੂੰ ਬੀ ਲੰਘਾ ਦਿ-ਆਂਗਾ; ਫਕੀਰ ਨੈ ਕਿਹਾ, ਮੈ ਨੂੰ ਛੇਤੀ ਲੰਘਾ ਦਿਹ; ਮਾਂਝੀ ਨੈ ਕਿ-ਹਾ, ਜੇ ਤੂੰ ਵਡਾ ਕਾਹਲਾ ਹੈਂ, ਤਾਂ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਕਹੁ, ਜੋ ਤੈ ਨੂੰ ਲੰਘਾ ਦੇਵੇ; ਫਕੀਰ ਨੈ ਕਿਹਾ, ਰੱਬ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਐਵੇਂ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ; ਸੋ ਉਹ ਨਾਲਾ ਉਹ ਦੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹੀ ਤਾਬੜਤੋੜ ਸੁੱਕ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਉਸ ਦਿਨ ਤੇ ਲਾਕੇ ਹੁਣ ਤੀਕੁਰ ਫੇਰ ਮੀਰਪੁਰ ਦੇ ਹੇਠ ਉਸ ਵਿਚ

ਪਾਣੀ ਨਾ ਵਗਿਆ, ਅਤੇ ਮੀਰਪੁਰੋਂ ਘਾਟ ਮਕੂਫ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਹ ਜਿਲਾ ਚਰੇਖੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਮੂਲੀਆਂ ਉਥੇ ਚੰਗੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ; ਆਦਮੀ ਦੀ ਪਿੰਨੀ ਵਰਗੀਆਂ ਮੋਟੀਆਂ, ਅਤੇ ਗਜ ਭਰ ਲੰਮੀਆਂ! ਅਤੇ ਇਸ ਕਸਬੇ ਦੁਆਲੇ ਪਹਾੜ ਤਲੀ ਦੇ ਮੁਲਖ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਢੂੰਢਿਆ ਨਹੀਂ ਲਭਦਾ; ਜੇ ਖੂਹ ਪੱਟਲ, ਤਾਂ ਪਾਣੀ ਵਡਾ ਡੂੰਘਾ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਕਈ ਜਾਗੀਂ ਚਾਰੇਬੰਨੇ ਲਭਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ; ਲੋਕ ਕੱਚੇ ਟੋਭੇ ਖੋਦਕੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਭਰ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਵਡੀਆਂ ਡਾਢੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਬਲਾ ਛਡਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਮੀਂਹ ਦਾ ਜਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਕੱਠਾ ਰਹੇ, ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਨਾ ਨਿਕਲ ਜਾਵੇ; ਸਾਰਾ ਸਾਲ ਉਸੇ ਵਿਚੋਂ ਪੀਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ; ਪਰ ਜੇ ਕਦੇ ਬਰਖਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਤਾਂ ਵਡੀ ਕਸਟਣੀ ਨਾਲ ਕਟਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਜਿਹੜੇ ਗਰਾਊਂ ਦਰਿਆਊ ਬਹਿਤ ਤੇ ਦੋ ਕੋਹੀ ਚੋ ਕੋਹੀ ਹਨ, ਸੋ ਗਧਿਆਂ ਪੁਰ ਪਾਣੀ ਲਦਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਜਿਲੇ ਵਿਚ ਖੇਤੀ ਮੀਂਹ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਸ ਜਾਗਾ ਥੀਂ ਭਿੰਬਰ ਅਰ ਦੇਵੇ ਬਟਾਲੇ ਤੀਕੁਰ, ਜਿਥੋਂ ਝਨਾਊ ਪਹਾੜੋਂ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ, ਸਭ ਟਿੱਬੇ ਹੀ ਹਨ, ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਅਲਲੱਭ। ਅਤੇ ਉਸ ਦੇਸ ਦੇ ਲੋਕ ਸੁਭਾਉ ਦੇ ਵਡੇ ਕਰੜੇ ਅਤੇ ਖੂਨੀ ਅਰ ਧਾੜਵੀ ਹਨ; ਸਭ ਤੇ ਵਧੀਕ ਦੇਵੇ ਬਟਾਲੇ ਦੇ ਰਹਿਣਵਾਲੇ, ਜੋ ਭਾਦੂ ਅਰ ਛੱਟ ਗੋਤੇ ਹਨ, ਕੀ ਹਿੰਦੂ ਕੀ ਮੁਸਲਮਾਨ, ਸਭ ਸੂਰਮੇ ਅਰ ਚੋਰ ਅਤੇ ਬਾਟਮਾਰ ਹਨ; ਕਿਉਂਕਿ ਪਾਣੀ ਦਾ ਤੋੜਾ ਅਤੇ ਬੇਲੇ ਦੀ ਬੁਤਾਇਤ ਕਰਕੇ, ਗਨੀਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੁਰ ਸਹਿਜੇ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ। ਅਤੇ ਕਈ ਵੇਰੀਂ ਪਾਤਸਾਹੀ ਫੌਜਾਂ ਬੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੁਰ ਚੜ੍ਹ ਆਈਆਂ; ਓੜਕ ਝਖ ਮਾਰਕੇ ਮੁੜ ਗਈਆਂ; ਅਤੇ ਏਹ, ਸਿਆਲਕੋਟ ਅਰ ਗੁਜਰਾਤ ਤੀਕੁਰ, ਲੁਟਦੇ ਹੀ ਰਹੇ।

ਤਿਸ ਪਿਛੋ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘੁ ਨੈ ਇਨਾਂ ਦੇ ਨਾਸ ਕਰਨੇ ਵਿਚ ਬਾਹੇਲਾ ਉੱਦਮ ਚਕਿਆ, ਅਤੇ ਕਈ ਬਾਰ ਆਪ ਪਿਆਦਾ ਹੋਕੇ, ਬੇਲੇ ਵਿਚ ਜਾ ਵੜਿਆ, ਅਤੇ ਲੜਾਈਆਂ ਮਾਰ ਮਾਰਕੇ, ਤਿਨਾਂ ਦਾ ਮੁਲਖ ਲੁਟਿਆ ਫੂਕਿਆ, ਅਤੇ ਵਡੀ ਕਟੀਲੀ ਸਪਾਹ ਸਦਾ ਲਈ ਉਨਾਂ ਦੇ ਮੁਲਖ ਪੁਰ ਛੋਡ ਛੱਡੀ, ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਪੈਸਾ ਲਾਕੇ ਖੂਹੇ ਪਟਵਾਏ; ਤਾਂ ਹੁਣ ਅੱਗੇ ਨਾਲੋਂ ਕੁਛ ਸੁਖਿਹਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਜਾਂ ਇਨਾਂ ਪੁਰ ਕੋਈ ਗਲੀਮ ਝੜਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਏਹ ਬੇਲੇ ਵਿਚ ਵੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਓਪਰਾ ਆਦਮੀ ਉਥੇ ਜਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ; ਇਸ ਲਈ ਇਨਾਂ ਪੁਰ ਕੋਈ ਕਾਬੂ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸੱਕਿਆ। ਇਸ ਜਿਲੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਅੰਬਾਂ ਦੇ ਬੂਟੇ ਬਹੁਤ ਤਾ ਹਨ; ਪਰ ਚੰਗੇਰੇ ਘਟ ਹਨ।

Bijwát.

ਬਿਜਵਾੜ ਝਨਾਉ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵਡਾ ਤਰ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰ ਪਰਗਣਾ ਹੈ। ਦਰਿਆਉ ਝਨਾਉ, ਜਾਂ ਪਹਾੜੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਅਠਾ-ਰਾਂ ਟੁਕੜੇ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਅਠਾਰਾਂ ਦੇ ਅਠਾਰਾਂ ਹੀ ਇਸ ਪਰਗਣੇ ਵਿੱਚੀਂ ਚਲਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਜਿੱਥੇ ਜਿੱਥੇ ਨੂੰ ਨਹਿਰਾਂ ਕੱਟਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਭੋਂ ਤਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਧਾਨ ਅਰ ਕਮਾਦ ਹਰ ਭਾਂਤ ਦਾ ਬਹੁਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਅੰਬਾਂ ਦੇ ਬੂਟੇ ਬੀ ਅਣਗਿਣਤ ਹਨ।

Akhnúr.

ਅਖਨੂਰ ਝਨਾਉ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪਹਾੜ ਦੇ ਟਿੱਬਿਆਂ ਵਿਚ ਇਕ ਮਸਹੂਰ ਸਹਿਰ ਹੈ; ਉਸ ਵਿਖੇ ਸੱਤ ਸੈ ਘਰ, ਅਤੇ ਪੰਜਾਹ ਦੂ-ਕਾਨਾਂ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਉਥੇ ਦੇ ਵਸਕੀਣ ਕਈ ਕੋਮਾਂ ਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਜਿਮੀਦਾਰੀ ਜਮਵਾਲ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਜੰਮੂ ਹੀ ਦੇ

ਨਾਲ਼ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਹਾੜ੍ਹੀ ਸਾਉਲ਼ੀ ਮੁਲਖ ਚੰਗੀ ਬਚੇਰੀ; ਅਤੇ ਝਨਾਉ, ਸਹਿਰ ਦੇ ਹੇਠ ਵਡੀ ਤੇਜੀ ਨਾਲ਼ ਵਗਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਲੋਕ ਉਸੇ ਦਾ ਪਾਣੀ ਪੀਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਘਾਟ ਬੀ ਉਤੀ ਜਾਗਾ ਹੈ। ਸਹਿਰੋਂ ਪੂਰਬ ਦੇ ਰੁਕ ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਕੰਢੇ ਇਕ ਪੱਕਾ ਪੱਥਰ ਦਾ ਚੂਨੇ ਗੱਚ ਕਿਲਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਬਾਰਾਂ ਬੁਰਜ ਅਰ ਦੋ ਦਰਵਜੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸੁੰਦਰ ਅੰਬਾਰਤ, ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਬਾਂ, ਅਰ ਇਕ ਖੂਹ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਤੇ ਦਰਿਆਉ ਤੇ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਦੇ ਆਉਣ ਦਾ ਰਸਤਾ ਬਣਾਕੇ ਮੁੰਦ ਛਡਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਇਸ ਲਈ ਜੋ ਲੋੜ ਦੇ ਵੇਲੇ ਕੰਮ ਆਉ। ਕਿਲੇ ਤੇ ਪੱਛਮ ਦੇ ਦਾਉ ਰਤਾਕੁ ਦੱਖਣ ਦੇ ਰੁਕ ਇਕ ਬਾਗ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੇ ਮੇਵੇਦਾਰ ਰੁੱਖ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਅਤੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਇਕ ਅਠਾਰਾਂ ਹੱਥ ਡੂੰਘਾ ਖੂਹ ਹੈ॥

Dholwahá.

ਢੋਲਵਹਾ ਇਕ ਪਿੰਡ ਹੈ, ਜੋ ਝਨਾਉ ਦੇ ਕੰਢੇ ਇਕ ਟਿਬੇ ਉਪੁਰ ਬਸਦਾ ਹੈ; ਉਸ ਤੇ ਦੋ ਤਿੰਨ ਕੋਹ ਉਪੁਰ ਦੇ ਦਾਉ, ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਅਠਾਰਾਂ ਹੀ ਫੁਕੜੇ ਇਕ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਗਜੋਰੀਵਾਲੀ ਨਹਿਰ, ਜੋ ਤਵੀ ਕਹਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਕੇ, ਦਰਿਆਉ ਵਿਚ ਮਿਲ਼ ਜਾਂਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਜੰਮੂਵਾਲ਼ੀ ਤਵੀ ਬੀ ਇਨਾਂ ਵਿਚ ਆਣ ਪੈਂਦੀ ਹੈ; ਪਰ ਝਨਾਉ ਦਾ ਪਾਣੀ, ਤੇਜੀ ਅਤੇ ਠੰਢ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਇਨਾਂ ਦੂਹਾਂ ਪਾਣੀਆਂ ਨਾਲ਼ ਨਹੀਂ ਰਲ਼ਦਾ; ਬਲਕ ਅੱਡ ਦਾ ਅੱਡ ਹੀ ਦਿਸ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਨੀਚੇ ਰਾਜ ਘਾਟ ਅਤੇ ਮਸੂਲ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ॥

The Fifth, or Sindh Sagar Doab.

ਪੰਜਵਾਂ ਦੁਅਰਬਾ ਸਿੰਧ ਸਾਗਰ। ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਦਾ ਲੰਬਾ-

ਉ, ਜਿਹਲਮ ਦੇ ਸਹਿਰ ਤੇ ਲੈਕੇ, ਦੋਹਾਂ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਕੱਠੇ ਹੋਣ ਦੀ ਜਾਗਾ ਤੀਕੁਰ, ਦੋ ਸੈ ਬਹੱਤਰ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਚੁੜਾਉ ਦਾ ਕੁਛ ਥੇਹੁ ਨਹੀਂ; ਕਿੰਉਕਿ ਜਿਹਲਮ ਦੇ ਸਹਿਰ ਤੇ ਅਟਕ ਤੀਕੁ ਨੱਵੇ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਦਾਦਨਖਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਥੀਂ ਕਾਲੇ ਬਾਗਾਂ ਲਗ ਸੱਠ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਖਾਨਗੜ੍ਹ ਥੋਂ ਗਾਜੀਖਾਂ ਦੇ ਡੇਰੇ ਤੀਕੁ ਤੀਹ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਜਾਮਪੁਰ ਦੇ ਬੰਨੇ ਥੀਂ ਨਿਰਾ ਬਾਰਾ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਉਸ ਤੇ ਅੱਗੇ, ਨਿਰਾ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਕੋਹ ਹੈ। ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਦੀ ਜਿਮੀਨ ਕੁਛ ਪੁਹਾੜਾਂ ਵਿਚ, ਬਹੁਤੀ ਜੰਗਲ ਅਤੇ ਬੇਲੇ ਹੇਠ, ਅਤੇ ਕੁਛ ਥਲਾਂ ਵਿਚ ਹੈ; ਪਰ ਥਲਾਂਵਾਲੀ ਵਿਚ ਬਸੋਂ ਬਹੁਤੀ, ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਅਲੱਭ ਹੈ ॥

ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ ਵਡੇ ਵਡੇ ਸਹਿਰ ਬਹੁਤ ਥੁਹੁੜੇ ਹਨ; ਨਿਰੇ ਕੁਛ ਪਿੰਡ, ਕੁਛ ਕਸਬੇ, ਅਤੇ ਕੁਛ ਜੰਗੀ ਕਿਲੇ ਹਨ; ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੋ ਕਿਲੇ ਪਾਤਸਾਹੀ ਹਨ, ਜੋ ਸਾਰੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕਿਲਾ ਨਹੀਂ; ਇਕ ਅਟਕ ਬਨਾਰਸ ਦਾ ਕਿਲਾ, ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਰੁਤਾਸ ਦਾ ਕਿਲਾ। ਅਟਕ ਦਾ ਕਿਲਾ ਵਡਾ ਭਾ-ਰਾ ਅਤੇ ਮਜਬੂਤ, ਦਰਿਆਉ ਸਿੰਧ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪੂਰਬ ਦੇ ਰੁਖ, ਅਕਬਰ ਪਾਤਸਾਹ ਦਾ ਬਣਵਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਉਹ ਦੀ ਇਕ ਪਾਸੇ ਦੀ ਬਾਹੀ ਦਰਿਆਉ ਵਿਚ ਹੈ, ਅਤੇ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਲੈ ਜਾਣ ਲਈ ਅਜਿਹਾ ਗੁਪਤ ਰਾਹ ਬਣਾਇਆ ਹੋ-ਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਕਦੇ ਬਾਹਰਲੇ ਨੂੰ ਖਬਰ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਜਾ ਫਿਰੇ। ਅਜਿਹਾ ਜਾਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਸ-ਫੋਲ ਵਿਚੋਂ, ਜੋ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਖਲੋਤੀ ਹੈ, ਕਿਲੇ ਅੰਦਰ ਪਾਣੀ ਲੈ ਜਾਣ ਦਾ ਰਸਤਾ ਹੈ। ਕਿਲੇ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਪੱਥਰ ਅਰ ਗੱਚ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਮਜਬੂਤ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਜੋ ਪੱਥਰ ਦਾ ਇਕੋ ਡੱਗ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਕਿਲੇ ਦੇ ਲਹਿੰਦੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਦੋ ਦਰ-

ਵੱਜੇ, ਅਤੇ ਪੰਜਾਹ ਬੁਰਜ, ਅਤੇ ਇਕ ਛੋਟਾ ਦਰਵੱਜਾ ਹੈ, ਜਿਹ ਨੂੰ ਮੋਰੀ ਦਰਵੱਜਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ; ਸੋ ਹੁਣ ਉਹ ਮੁੰਦਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਸ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਚਾਰ ਪੰਜ ਸੈ ਰਈਅਤ ਦਾ ਘਰ, ਅਰ ਸੈਕੂ ਹੱਟ ਹੋਊ। ਅਤੇ ਕਿਲਿਓਂ ਬਾਹਰ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ ਦੇ ਦਰ-ਵੱਜੇ ਦੇ ਲਾਗ ਕਿਸੇ ਸੰਤ ਦੀ ਕਬਰ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਲਾ ਸਨ ੯੮੪ ਹਿਜਰੀ ਵਿਖੇ ਬਣਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇਸ ਦੇ ਬੰਨੇ ਦੇ ਸਿਰੇ ਪੁਰ ਹੈ। ਜੇ ਇਹ ਕਿਲਾ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਹਾਕਮ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਪਠਾਣ ਪੰਜਾਬ ਉੱਪੁਰ ਕਾਬੂ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦੇ॥

ਜਦ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਤੇ ਪਿਛੇ ਇਹ ਕਿਲਾ ਪਠਾਣਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਚੜ੍ਹਿਆ, ਤਦ ਉਨੀਂ ਪੰਜਾਬ ਉਪੁਰ ਕਈ ਬਾਰ ਝੜਾਈ ਕੀਤੀ, ਅਤੇ ਕਸਮੀਰ ਬੀ ਤਿਨਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਜਾਂ ੧੨੨੯ ਸਨ ਹਿਜਰੀ ਵਿਖੇ ਇਹ ਕਿਲਾ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਲੱਗ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘ ਨੇ ਪਠਾਣ ਲਤਾੜ ਲਏ, ਅਤੇ ਪਸੌਰ ਅਰ ਕਸਮੀਰ ਬੀ ਉਨਾਂ ਤੇ ਖੁਹ ਲੀਤਾ; ਤਦ ਥੀਂ ਲੈਕੇ ਪਠਾਣ ਲੋਕ ਫੇਰ ਇਸ ਮੁਲਖ ਪੁਰ ਜੋਰ ਨਾ ਪਾ ਸਕੇ। ਹੁਣ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਦਸ ਬਾਰਾਂ ਸੈ ਸਪਾਹੀ ਉਸ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਘਾਟ ਬੀ ਬੇੜੀਆਂ ਸਣੇ ਇਨਾਂ ਹੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਕਿਲੇ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੀ ਪਾਰਲੇ ਪਾਸੇ ਖੈਰਾਬਾਦ ਹੈ॥

Khairábád.

ਇਸ ਖੈਰਾਬਾਦ ਵਿਚ ਵਡਾ ਜੰਗੀ ਕਿਲਾ ਹੈ, ਸੋ ਉਹ ਬੀ ਸਿੱਖਾਂ ਹੀ ਪਾਹ ਹੈ; ਅਤੇ ਵਡਾ ਭਾਰੀ ਠਾਣਾ ਉਸ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ॥

Mankerá.

ਮਨਕੇਰੇ ਦਾ ਕਿਲਾ ਬਹੁਤ ਮਜਬੂਤ ਅਰ ਥਲਾਂ ਵਿਚ ਹੈ; ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਤੋੜੇ ਦੇ ਸਬਬ ਏਕਾ ਏਕੀ ਗਨੀਮ ਉਸ ਪੁਰ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਕਿਲਾ ਨਬਾਬ ਸਿਰਬਲੰਦਖਾਂ

ਦਾ ਬਲਵਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਹ ਦੀ ਕਬਰ ਬੀ ਉਸੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੈ। ਇਸ ਕਿਲੇ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਇਕ ਕੱਚਾ ਬਗਲ ਹੈ, ਅਤੇ ਅੰਦਰਲੇ ਬਾਹਰਲੇ ਸਭ ਬੀਹ ਬੁਰਜ ਹਨ, ਅਤੇ ਇਕ ਪੱਕੀ ਮਸੀਤ ਕਿਲੇ ਦੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਹੈ। ਬਸੋਂ ਚਾਰ ਪੰਜ ਸੈ ਘਰ, ਅਰ ਇਕ ਸੌ ਹੱਟ ਹੋਊ; ਅਤੇ ਕਿਲੇ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਪੱਕੀ ਗਲਾਫੀ ਖਾਈ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਕ ਖੂਹ ਛੁੱਟ ਕਈਆਂ ਕੋਹਾਂ ਤੀ-ਕੁਰ ਕਿਲੇ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਹੋਰ ਕਿਧਰੇ ਪਾਣੀ ਹੈ ਨਹੀਂ। ਹੁਣ ਤੇ ਅਗੇ ਇਹ ਕਿਲਾ ਪਠਾਣਾਂ ਕੋਲ ਸਾ; ਪਰ ੧੨੩੭ ਸਨ ਹਿਜਰੀ ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘ ਨੈ ਮੋਰਚੇ ਲਾਕੇ ਡੇਢ ਮਹੀਨੇ ਤੀਕੁ ਘੇਰਾ ਪਾ ਛੱਡਿਆ, ਅਤੇ ਰੇਤ ਦੇ ਥਲਾਂ ਵਿਚ ਕੱਚੇ ਖੂਹ ਪੁਟਾ ਲਏ; ਓੜਕ ਲਚਾਰ ਹੋਕੇ ਪਠਾਣਾਂ ਨੈ ਸੁਲਾ ਕਰ ਲੀਤੀ, ਅਤੇ ਕਿਲਿਓਂ ਬਾਹਰ ਨਿੱਕਲਿਆਏ। ਹੁਣ ਕਈਕੁ ਪਿੰਡ ਜਗੀਰ ਬੈਠੇ ਖਾਂਦੇ ਹਨ।

Derá Dínpanáh.

ਡੇਰਾ ਦੀਨਪਨਾਹ ਦਾ, ਦਰਿਆਉ ਸਿੰਧ ਥੋਂ, ਪੰਜ ਕੋਹ ਹੈ; ਉਹ ਦੀ ਬਸੋਂ ਡੇਢ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਰ ਇਕ ਸੌ ਹੱਟ ਹੈ, ਅਤੇ ਦੀਨਪਨਾਹ ਨਾਮੇ ਪਠਾਣ ਦਾ ਬਸਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਕਬਰ ਪੱਕੀ ਚੂਨੇ ਗੱਚ ਸਹਿਰ ਦੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਕ ਪੱਕਾ ਗਲਾਫੀ ਕਿਲਾ, ਅਤੇ ਪੂਰਬ ਦੇ ਰੁਕ ਇਕ ਕੱਚਾ ਬਾਗ ਹੈ।

Lambá.

ਲੰਬਾ ਨਾਮੇ ਇਕ ਕਸਬਾ ਹੈ, ਜੋ ਮਨਕੇਰੇ ਦੇ ਕਿਲੇ ਥੋਂ ਸਤਾ-ਈ ਕੋਹ ਹੈ; ਉਥੇ ਛੇ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਰ ਚਾਰ ਸੈ ਹੱਟ ਬਸਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਪੋਪਲਜਈ, ਖਲੀਲਜਈ, ਅਰ ਬਾਰਕਜਈ ਪਠਾਣ ਅਰ ਬਲੋਚ ਲੋਕ ਉਥੇ ਦੇ ਵਸਕੀਣ ਹਨ; ਅਤੇ ਹਾਕਮ ਦੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਕਿਲਾ ਸਹਿਰ ਥੋਂ ਅੰਦਰਵਾਰ ਹੈ; ਅਤੇ ਦਰਿਆਉ ਸਿੰਧ

ਉਥੋਂ ਪੰਜ ਕੋਹ; ਅਤੇ ਦਰਿਆਉ ਦਾ ਨਾਲਾ ਪੱਛਮ ਦਾਉ ਕਸਬੇ ਲੰਬੇ ਦੇ ਹੇਠ ਵਗਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਥਲ ਬੀ ਨੇੜੇ ਹੀ ਹਨ। ਪਰ ਸਹਿਰ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਖਜੂਰਾਂ ਅਰ ਸਤੂਤਾਂ ਅਤੇ ਅੰਬਾਂ ਦੇ ਬੂਟੇ ਬਹੁਤ ਹਨ।

Karor.

ਕਸਬਾ ਕਰੋਰ ਮਨਕੇਰੇ ਦੇ ਕਿਲੇ ਥੀਂ ਬਾਰਾਂ ਕੋਹ; ਉਹ ਦੀ ਧਰਤੀ ਢਾਢੀ ਚੰਗੀ, ਅਤੇ ਦਰਿਆਉ ਸਿੰਧ ਉਥੋਂ ਢਾਈ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਥਲ ਛੇਹੁੰ ਕੋਹਾਂ ਪੁਰ ਹਨ। ਉਸ ਦੀ ਬਸੋਂ ਚਾਰ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਰ ਦੋ ਸੈ ਹੱਟ ਹੈ; ਅਤੇ ਸਾਹਲਾਲ ਹੁਸੈਨ ਦਾ ਰੋਜਾ, ਜੋ ਬਹਾਉਲਹੱਕ ਮੁਲਤਾਨੀ ਦਾ ਚੇਲਾ ਸੀ, ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਪੂਰਬ ਦੇ ਰੁਕ ਪੱਕਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਸੇ ਦੀ ਉਲਾਦ ਦੀ ਜਿਮੀਦਾਰੀ ਹੈ।

Derá Ismáíl Khán, and Bhakkhar.

ਇਸਮਾਈਲਖਾਂ ਦਾ ਡੇਰਾ ਵਡਾ ਮਸਹੂਰ ਮਕਾਨ ਸਾ, ਪਰ ਹੁਣ ਉਜੜ ਪਿਆ ਹੈ; ਦਰਖਤਾਂ ਅਰ ਥੇਹ ਬਾਝ ਹੋਰ ਕੁਛ ਨਸਾਨੀ ਬਾਕੀ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਅਤੇ ਇਸ ਡੇਰੇ ਥੀਂ ਭੱਖਰ ਬਾਰਾਂ ਕੋਹ ਹੈ। ਉਸ ਵਿਚ ਡੇਢ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਤੇ ਇਕ ਸੌ ਹੱਟ, ਅਤੇ ਇਕ ਕੱਚਾ ਕਿਲਾ ਹੈ, ਜਿਹ ਦੇ ਬਾਰਾਂ ਬੁਰਜ ਹਨ; ਪਰ ਖਾਈ ਨਹੀਂ।

Nemal.

ਕਾਲੇ ਬਾਗਾਂ ਤੇ ਅਠਾਰਾਂ ਕੋਹ ਨੇਮਲ ਨਾਮੇ ਪਹਾੜ ਤਲੀ ਵਿਚ ਇਕ ਬਸਤੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਕ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਤੇ ਬਾਰਾਂ ਹੱਟਾਂ ਹਨ; ਅਪਰ ਉਥੇ ਘੋੜੇ ਵਡੇ ਚਲਾਕ ਅਤੇ ਤੇਜ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

Dhannígheb, Son, and Pindígheb.

ਧੰਨੀਘੇਬ ਅਰ ਸੋਨ ਦਾ ਮੁਲਖ ਬੀ ਇਸੇ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ

ਪਹਾੜ ਵਿਚੇ ਹੈ। ਉਹ ਦੇਸ ਘੋੜਿਆਂ ਬਾਬਤ ਬਹੁਤ ਮਸਹੂਰ ਹੈ; ਪਰ ਸੋਨ ਦੇ ਘੋੜੇ ਸੁਲਹੱਪ ਅਤੇ ਚਲਾਕੀ ਵਿਚ ਸਭ ਤੇ ਵਧੀਕ ਹਨ; ਅਤੇ ਖੱਚਰ ਬੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਤੇਜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਿੰਡੀ-ਘੇਬ ਇਕ ਕਸਬਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਤੇ ਸੱਤਰ ਹੱਟਾਂ ਬਸਦੀਆਂ ਹੰਨ। ਸੋਨ ਦੇ ਸਹਿਰ ਥੀਂ ਢਾਈ ਕੋਹ ਪੱਛਮ ਦੇ ਰੁਖ ਇਕ ਸੁੱਕਾ ਹੋਇਆ ਨਲ੍ਹਾ ਹੈ, ਜੋ ਬਰਸਾਤ ਨੂੰ ਉਸ ਥੀਂ ਲੰਘਣਾ ਔਖਾ ਹੈ; ਉਹ ਦੇ ਕੰਢੇ ਕੱਚਾ ਚੌਬੁਰਜਾ ਕਿਲਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਕਿਲੇ ਤੇ ਅੰਦਰ ਇਕ ਖੂਹ ਹੈ॥

Maujgarh.

ਮਨਕੇਰਿਓਂ ਦੇ ਕੋਹ ਥਲਾਂ ਵਿਚ ਮੌਜਗੜ੍ਹ ਨਾਮੇ ਵਡਾ ਭਾਰੀ ਕਿਲਾ ਹੈ, ਜੋ ਪਾਣੀ ਦੇ ਤੋੜੇ ਦੇ ਕਾਰਨ ਕੋਈ ਉਸ ਪੁਰ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ। ਕਿਲੇ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਅੰਦਰੋਂ ਪੱਕੀ, ਅਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਕੱਚੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਦੁਹਾਂ ਵਿਚ ਦੋ ਖੂਹ ਅਤੇ ਬਾਰਾਂ ਬੁਰਜ ਹਨ॥

Rangpur Kherá.

ਦਰਿਆਉ ਬਹਿਤ ਦੇ ਕੰਢੇ ਰੰਗਪੁਰਖੇੜਾ ਨਾਮੇ ਇਕ ਸਹਿਰ ਸੀ, ਪਰ ਹੁਣ ਬਹੁਤ ਅਬਾਦ ਨਹੀਂ; ਨਿਰੇ ਦੋ ਸੈ ਘਰ, ਅਰ ਪੰਜਾਹ ਹੱਟਾਂ ਬਸਦੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ॥

ਇਸ ਤੇ ਅੱਗੇ ੧੧੯੮ ਸਨ ਹਿਜਰੀ ਵਿਚ, ਜਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੈ ਮੁਲਤਾਨ ਮਾਰਿਆ ਸਾ, ਅਤੇ ਦਿਵਾਨਸਿੰਘੁ ਉਥੇ ਦਾ ਹਾਕਮ ਸੀ, ਤਾਂ ਓਨ ਇਸ ਰੰਗਪੁਰਖੇੜਿਆਂ ਵਿਚ ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਮਸੀਤਾਂ ਅਤੇ ਜਿਮੀਦਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਹਵੇਲੀਆਂ ਢਾਹਕੇ ਕਿਲਾ ਬਣਵਾਇਆ ਸਾ; ਫੇਰ ਜਾਂ ਤਮੂਰਸਾਹ ਨੈ ਸਿੱਖਾਂ ਕੋਲੋਂ ਮੁਲਤਾਨ ਲੈ ਲਿਆ, ਤਾਂ ਇਹ ਕਿਲਾ ਬੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਜਾਂਦਾ ਲੱਗਾ, ਅਤੇ ਮੁਜੱਫਰਖਾਂ ਦੇ ਕਾਬੂ ਆ ਗਿਆ; ਅੰਤੇ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਫੇਰ ਮੁਲਤਾਨ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ। ਅਤੇ ਰੰਗਪੁਰ-

ਘੇੜ੍ਹਿਆਂ ਤੇ ਬਾਹਰ ਬੀਬੀ ਹੀਰ ਅਰ ਮੀਏਂ ਰਾਂਝੇ ਦਾ ਮਕਾਨ ਹੈ, ਜੋ ਆਪਸ ਵਿਚ ਆਸਕ ਮਸੂਕ ਸਨ; ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਝੇੜਾ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਅੱਤ ਮਸਹੂਰ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਹੀਰ ਦੇ ਸਾਹੁਰਿਆਂ ਦਾ, ਅਤੇ ਝੰਗਸਿਆਲ ਉਹ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਸਾ; ਅਤੇ ਰਾਂਝਾ ਸਹਿਰ ਹਜਾਰੇ ਦਾ ਵਸਕੀਲ ਸੀ ।

Garh Mahárájá.

ਗੜ੍ਹ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰੰਗਪੁਰੋਂ ਬਾਈ ਕੋਹ ਉੱਪੁਰਲੇ ਪਾਸੇ ਇਕ ਮਸਹੂਰ ਕਸਬਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਚਾਰ ਸੈ ਘਰ, ਅਤੇ ਪੰਜਾਹ ਹੱਟਾਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਕੱਚੀ, ਦਰਿਆਉ ਬਹਿਤ ਉਤਰ ਦੇ ਰੁਕ ਦੋ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਉਤੀ ਜਾਗਾ ਰਾਜ ਘਾਟ ਹੈ ॥

Khusháb.

ਖੁਸਾਬ ਇਕ ਮਸਹੂਰ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਦੋ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਰ ਦੋ ਸੈ ਹੱਟ ਹੋਊ; ਅਤੇ ਉਸ ਥੀਂ ਦੱਖਲ ਦੇ ਪਾਸੇ ਇਕ ਪੱਕਾ ਕਿਲਾ ਹੈ, ਕਿ ਜਿਹ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਖਾਈ ਕੱਚੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਹ ਕਿਲਾ ਜਾਫਰ ਬਲੋਚ ਦਾ ਬਨਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸਾ ॥

Miṭṭhá Ṭuháṇá.

ਮਿੱਠਾਟੂਹਾਣਾ ਖੁਸਾਬ ਤੇ ਚਾਰ ਕੋਹ ਉਜਾੜ੍ਹ ਦੇ ਰਸਤੇ ਥਲ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹੈ; ਉੱਥੇ ਦੀ ਜਿਮੀਦਾਰੀ ਬਲੋਚ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਊਠ ਬਹੁਤ ਰਖਦੇ, ਅਤੇ ਜੰਗੀ ਅਰ ਸੂਰਮੇ ਲੋਕ ਹਨ। ਉੱਥੇ ਦੀ ਬਸੋਂ ਦੋ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਰ ਪੰਜੀ ਹੱਟਾਂ, ਅਤੇ ਇਕ ਕੱਚਾ ਚੌਬੁਰਜਾ ਕਿਲਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਫਸਲ ਮੀਂਹ ਨਾਲ੍ਹ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ ਲੂਲ ਦੀਆਂ ਖਾਲ੍ਹਾਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਸ ਲੂਲ ਨੂੰ ਲਹੌਰੀ ਲੂਲ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਲੂਲ ਦੀ ਖਾਲ ਤਾਈਂ ਖਾਦਾ ਕਰਕੇ ਬੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਲੂਲ ਦੇ ਪਹਾੜ੍ਹ ਲਾਲ ਰੰਗ ਦੇ ਹੁੰਦੇ

ਹਨ, ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ ਕਊ ਛੁੱਟ ਹੋਰ ਬਿਰਛ ਬਹੁਤੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਸ ਪਹਾੜ ਦੇ ਚੁਸਮਿਆਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਸਰਬੱਤ ਖਾਰਾ ਹੈ। ਇਸ ਜਿਲੇ ਦੇ ਲੋਕ ਲੂਣ ਪੱਟਣ ਦੀ ਕਿਰਤ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਰੁੰਨੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ; ਅੱਧਾ ਲੂਣ ਆਪ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਅੱਧਾ ਹਾਕਮ ਨੂੰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਹਾਕਮ ਉਨਾਂ ਪੱਟਣਵਾਲਿਆਂ ਪਾਹੋਂ ਰੁਪਏ ਦਾ ਸਤਮਣਾ ਖਰੀਦਕੇ, ਆਪ ਤਿਮਣਾ ਬੇਚਦਾ ਹੈ॥

ਇਸ ਪਹਾੜ ਵਿਚ ਹੋਰ ਕਈ ਪਿੰਡ ਅਬਾਦ ਹਨ; ਜਿਹੀਕੁ ਨੂਣਮਿਆਣੀ, ਅਰ ਦਾਦਨਖਾਂ ਦਾ ਪਿੰਡ; ਪਰ ਇਹ ਸਹਿਰ ਦੇ ਜਾਗਾ ਬਸਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਛੇ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਰ ਪੰਜ ਸੈ ਹੱਟ ਅਬਾਦ ਹੈ; ਕਿੰਉਕਿ ਲੂਣ ਬਿਹਾਜਣਵਾਲੇ ਬੁਪਾਰੀ ਉੱਥੇ ਬਹੁਤ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਉਥੇ ਦੀ ਰੌਣਕ ਅਤੇ ਅਬਾਦੀ ਸਭ ਲੂਣ ਹੀ ਦੀ ਗਾਹਕੀ ਦੇ ਸਬਬ ਹੈ। ਬੁਪਾਰੀ ਲੋਕ ਉੱਥੋਂ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੀਕੁ ਲੂਣ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਕਾਰੀਗਰ ਲੂਣ ਦੇ ਤਬਾਖ ਅਰ ਰਕੇਬੀਆਂ ਅਰ ਨੂਠੇ ਪਿਆਲੇ ਅਤੇ ਦੀਉਟਾਂ ਬਣਾਕੇ ਬੁਪਾਰੀਆਂ ਹੱਥ ਬੇਚ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਬੁਪਾਰੀ ਸੁਗਾਤ ਕਰਰੇ ਮੁਲਖਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ॥

Jihlam.

ਜਿਹਲਮ ਦਰਿਆਉ ਬਹਿਤ ਦੇ ਕੰਢੇ ਇਕ ਕਸਬਾ ਹੈ, ਕਿ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੱਤ ਸੈ ਘਰ, ਅਰ ਇਕ ਸੌ ਹੱਟ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸ ਜਾਗਾ ਦੀ ਅਬਾਦੀ ਬੀ ਲੂਣ ਹੀ ਦੇ ਸਬਬ ਹੈ; ਕਿੰਉਕਿ ਲੂਣ ਦੀਆਂ ਬੇੜੀਆਂ ਭਰਕੇ, ਇਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਲਿਆ ਢਾਲਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਲੂਣ ਦੇ ਵਡੇ ਵਡੇ ਢੇਰੂ ਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ; ਅੱਗੇ ਉੱਥੋਂ ਬੁਪਾਰੀ ਲੋਕ ਟੱਟੂਆਂ ਖੱਚਰਾਂ ਅਤੇ ਬਲਦਾਂ ਉਪੁਰ ਲੱਦਕੇ, ਕਸਮੀਰ ਦੇ ਪਹਾੜ ਨੂੰ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ

ਲੂਣ ਦੇ ਮਸੂਲ ਦਾ ਹਾਕਮ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪੈਸਾ ਹੱਥ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸੀ ਸਹਿਰ ਦੇ ਨਾਉਂ ਪੁਰ ਦਰਿਆਉ ਬਹਿਤ ਨੂੰ ਜਿਹ-ਲਮ ਬੀ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਜਿਹਾਕੁ ਦਰਿਆਉ ਸਿੰਧ ਕਿਲੇ ਦੇ ਨਾਉਂ ਪੁਰ ਅਟਕ ਸਦਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਰਾਜ ਘਾਟ ਇਸੀ ਜਾਗਾ ਹੈ।

Rutás.

ਰੁਤਾਸ ਦਾ ਕਿਲਾ ਜਿਹਲਮ ਤੇ ਸੱਤ ਕੋਹ ਸੇਰਸਾਹ ਸੂਰਮੇ ਦਾ ਬਣਵਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਕਿ ਜਿਨ੍ਹੀਂ ਦਿਨੀਂ ਹਮਾਉਂ ਪਾਤਸਾਹ ਸੇਰਸਾਹ ਥੋਂ ਭਜਕੇ ਇਰਾਨ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ, ਤਿਨ੍ਹੀਂ ਦਿਨੀਂ ਸੇਰਸਾਹ ਨੈ ਮੁਲਖ ਦੇ ਬੰਨੇ ਦੇ ਸਿਰ ਪੁਰ ਇਹ ਕਿਲਾ ਪਵਾਕੇ, ਬਾਰਾਂ ਹਜਾਰ ਅਸਵਾਰ ਖੁਆਸਖਾਂ ਦੇ ਤਾਬੇ ਕਰਕੇ, ਜੋ ਵਡਾ ਸੂਰਮਾ ਸਪਾਹੀ ਥਾ, ਇਸ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਤਈਨਾਤ ਕੀ-ਤਾ; ਤਾਂ ਮੁਗਲਾਂ ਦਾ ਲਸਕਰ ਏਕਾ ਏਕੀ ਪੰਜਾਬ ਪੁਰ ਨਾ ਆਣ ਪਵੇ; ਅਤੇ ਨਾ ਗੱਖੜ, ਜੋ ਉਸ ਵੇਲੇ ਆਕੀ ਸੇ, ਕੁਛ ਪਸਾਦ ਕਰ ਸੱਕਣ।

ਇਹ ਕਿਲਾ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ ਹੈ; ਅਤੇ ਪਕਿਆਈ ਅਰ ਉਚਿਆਈ ਦੇ ਕਾਰਨ ਪਹਾੜ ਵਰਗਾ ਦਿਖਾਲੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਸ ਕਿਲੇ ਦਾ ਗਿਰਦਾ ਛਾਈਆਂ ਕੋਹਾਂ ਵਿਚ ਹੈ; ਅਤੇ ਕਿਲੇ ਦੀ ਸਫੀਲ ਚੋਬੀ ਹੱਥ ਚੋੜੀ, ਅਤੇ ਪੱਥਰ ਅਰ ਚੂਨੇ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਪੱਕਾ ਅਤੇ ਡਾਢਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਇਕ ਪੱਥਰ ਦਾ ਤਗ ਮਲੂਮ ਪੈਂਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਸ ਕਿਲੇ ਦੇ ਬਾਰਾਂ ਦਰਵੱਜੇ ਹਨ, ਜੋ ਹਰੇਕ ਮਜਬੂਤੀ ਵਿਖੇ ਕਿਲੇ ਵਰਗਾ ਹੈ; ਪਰ ਖਾਸਖਾਨੇ ਅਰ ਲੰਗਰਖਾਨੇ ਦੇ ਦਰਵੱਜੇ, ਅਤੇ ਕਾਬੁਲੀ ਅਰ ਸੋਹੱਲੀ ਦਰਵੱਜੇ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਉਚਿਆਈ ਅਰ ਤਕੜਾਈ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀ ਡਾਢੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਜੋ ਕੋਈ ਅੰਦਰੋਂ ਬਾਹਰੋਂ ਉਸ

ਪਰ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ। ਜਾਂ ਹਮਾਊਂ ਪਾਤਸਾਹ ਨੈ ਫੇਰ ਹਿੰਦੁਸਥਾਨ ਲੀਤਾ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਪੁੱਤ ਅਕਬਰ ਪਾਤਸਾਹ ਨੈ ਹਿੰਦ ਦੇਸ ਉੱਤੇ ਅੱਛੀ ਤਰਾਂ ਕਾਬੂ ਪਾ ਲਿਆ, ਤਾਂ ਓਨ ਇਸ ਕਿਲੇ ਨੂੰ ਚੰਦਰਾ ਗਿਣਕੇ ਮਨੋਂ ਉਤਾਰ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਕਦੇ ਟੁੱਟੇ ਭੱਜੇ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ ਨਾ ਕੀਤੀ। ਹੁਣ ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਬਤੀਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਕਿਲੇ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਬਹੁਤ ਜਾਗਾ ਤੇ ਢੈਹਿ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਜੰਗਲੀ ਮਿਰਗਾਂ ਦੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ; ਪਰ ਉੱਤਰ ਦੇ ਖੂੰਜੇ ਦੀ ਵਲ ਥੋੜਕੁ ਸੇ ਘਰ, ਅਤੇ ਥੋੜ੍ਹਕੁ ਸੇ ਹੱਟਾਂ ਅ-ਬਾਦ ਹਨ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਾਰਾ ਕਿਲਾ ਉੱਜੜ ਪਿਆ ਹੈ। ਅਤੇ ਪਾਤਸਾਹੀ ਮਹਿਲ ਹੁਣ ਸਭ ਉੱਜੜ ਪਏ ਹਨ, ਨਿਰੀ ਇਕ ਵਡੀ ਮਸੀਤ ਲੰਗਰਖਾਨੇ ਅਰ ਕਾਬੁਲੀ ਦਰਵੱਜੇ ਦੀ ਵਲ ਖੜੀ ਸੀ। ਇਸ ਪਾਸੇ ਤੇ ਕਿਲੇ ਦੀ ਸਫੀਲ ਵਡੀ ਮਜਬੂਤ ਅਤੇ ਉੱਚੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਪਾਸੇ ਛੁੱਟ ਕਿਲੇ ਦੇ ਹੋਰ ਸਭਨੀਂ ਪਾਸੀਂ ਪਹਾੜ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸ ਪਾਸੇ ਦੀ ਬਾਹੀ ਦੇ ਹੇਠ ਖਾਣ ਨਾਮੇ ਇਕ ਨਾਲਾ ਵਗਦੋ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਥੇ ਇਕ ਖੁਲਾ ਮਦਾਨ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਨਾਲਾ ਵਡਾ ਚੋੜਾ ਹੈ, ਪਰ ਸਾਰਾ ਸਾਲ ਸੁੱਕਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ; ਨਿਰਾ ਕਿਲੇ ਦੇ ਅਲੰਗ ਦੇ ਹੁਕ ਥੁਹੁੜਾ ਜਿਹਾ ਪਾਣੀ ਚਲਦਾ ਹੈ; ਪਰ ਬਰਸਾਤ ਦੀ ਰੁੱਤੇ ਵਡੇ ਜੋਰ ਵਿਚ ਵਗਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਦਰਵੱਜੇ ਤੇ ਬਾਹਰ ਖਾਣ ਨਾਮੇ ਇਕ ਮਸਹੂਰ ਚੁਸਮਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਦਾ ਵਗਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ; ਹੁਣ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਅਕਾਲੀ-ਆਂ, ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ ਪੰਥੀ ਫਕੀਰਾਂ ਨੈ ਇਸ ਚੁਸਮੇ ਉੱਪੁਰ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਅਰ ਬੈਠਕਾਂ ਬਣਾ ਲਈਆਂ ਹਨ; ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਇਸ ਚੁਸਮੇ ਦੇ ਕੰਢੇ ਬਾਵਾ ਨਾਨਕ ਕਈਕੁ ਦਿਨ ਬੈਠ ਚੁਕਾ ਹੈ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖ ਲੋਕ ਉਸ ਨੂੰ ਤੀਰਥ ਦੀ ਜਾਗਾ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਆਮ ਲੋਕ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਇਸ ਪਰਕਾਰ ਚਰਚਾ

ਕਰਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਪਾਤਸਾਹ ਨੈ ਇਸ ਚੁਸਮੇ ਦੇ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਚਾਹਿਆ, ਪਰ ਨਾ ਲਿਆ ਸੱਕਿਆ; ਬਲਕ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਉਸ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਕੰਧਾਂ ਉਸਾਰਨ ਲੱਗੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਦਾ ਪਾਣੀ ਅੰਦਰੋਂ ਸੁੱਕਕੇ ਕਿਲੇ ਥੀਂ ਬਾਹਰ ਰਸਦਾ ਸਾ। ਆਖਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਦਰਵਜੇ ਦੇ ਪੱਥਰ ਉਪੁਰ ਤਲਾਕ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਜੋ "ਕੋਈ ਪਾਤਸਾਹ ਇਸ ਕਿਲੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਨਾ ਵੜੇ, ਜਦ ਤੋੜੀ ਇਸ ਚੁਸਮੇ ਨੂੰ ਕਿਲੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਨਾ ਲਿਆਵੇ;" ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਪਾਤਸਾਹ ਨਹੀਂ ਵੜਦਾ। ਖਾਣ ਨਾਮੇ ਨਲੇ ਤੇ ਪਾਰ ਮਦਾਨ ਵਿਚ ਇਕ ਪਾਤਸਾਹੀ ਸਰਾਂ ਥੀ, ਸੋ ਹੁਣ ਉਜੜ ਪਈ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਕਿਲੇ ਦੇ ਲੋਕ ਇਸ ਨਲੇ ਦਾ ਪਾਣੀ ਪੀਂਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਕਿਲੇ ਦੇ ਵਿਚ ਬੀ ਕਈ ਖੂਹੇ ਪੱਥਰ ਵਿਚ ਉੱਕਰੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਪਰ ਤਿਨਾਂ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਬਹੁਤ ਬੁਰੁੜਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਕ ਪੌੜੀਆਂਵਾਲੀ ਬਾਉੜੀ ਅਜਿਹੇ ਡੂੰਘੀ ਹੈ, ਜੋ ਆਦਮੀ ਦੀ ਨਿਗਾ ਉਹ ਦੇ ਥੱਲੇ ਤੋੜੀ ਨਹੀਂ ਅੱਪੁੜਦੀ; ਨਿਰਾ ਧੂਆਂ ਜਿਹਾ ਨਜਰੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਦੀਆਂ ਇਕ ਸੌ ਇਕਾਸੀ ਪੌੜੀਆਂ ਇਕ ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਪੱਥਰ ਦੀਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਹ ਖੂਹਾ ਹੁਣ ਉਜਾੜ ਵਿਚ ਸੁੱਕਾ ਪਿਆ ਹੈ। ਅਤੇ ਰੁਤਾਸ ਦੇ ਕਿਲੇ ਥੀਂ ਬਾਲਨਾਥ ਜੋਗੀ ਦਾ ਪਹਾੜ ਸੱਤ ਕੋਹ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਪਹਾੜ ਦਾ ਨਾਉਂ ਬੀ ਬਾਲਨਾਥ ਦੇ ਨਾਉਂ ਪੁਰ ਮਸਹੂਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਹੁਣ ਤੋੜੀ ਉਥੇ ਜੋਗੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਗਾਈਆਂ ਮਹੀਆਂ ਬਹੁਤ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਆਇਆਂ ਗਇਆਂ ਰਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਦੁੱਧ ਪਿਲਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪਹਾੜ ਵਿਚ ਸਭ ਚੁਸਮੇ ਖਾਰੇ ਹਨ; ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਗਿਲਹੜ ਦੇ ਹੱਕ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਪਾਣੀ ਪੀਤਿਆਂ ਉਵੇਂ ਦਸਤ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਕਫ ਦੇ ਬਕਾਰ ਨੂੰ ਬੀ ਖੰਡ

ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਅਪਰੈਲ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਦੂਰ ਦੂਰ, ਤੇ ਲੋਕ ਉਥੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਸ ਪਹਾੜ ਤੇ ਨੇੜੇ ਇਕ ਵਡਾ ਡੂੰਘਾ ਚੁਸਮਾ ਹੈ, ਜਿਹ ਨੂੰ ਕਟਾਸ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਹ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਤੀਰਥ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਧਰਤੀ ਦੇ ਅੱਖਾਂ ਧਰਦੀ ਹੈ; ਇਕ ਸੱਜੀ, ਜੋ ਅਜਮੇਰ ਗਿਰਦੇ ਪੁਹਕਰ ਦਾ ਤਲਾਉ ਹੈ; ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਖੱਬੀ, ਜੋ ਇਹ ਕਟਾਸ ਹੈ। ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਜੋਗੀ ਲੋਕ ਦੂਰ ਦੂਰ ਥੀਂ ਇਸ ਚੁਸਮੇ ਪੁਰ ਆਕੇ ਅਸਨਾਨ ਕਰਦੇ, ਅਰ ਪਵਿਤਦਾਨ ਸਮਝਦੇ ਹਨ॥

Bishandaur and Bakrála.

ਬਿਸਨਦੌਰ ਅਤੇ ਬਕਰਾਲੇ ਵਿਚ ਹਜਾਰ ਹਜਾਰ ਘਰ ਬਸਦੇ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਲੈਕੇ ਪੰਨੀਘੇਬ ਦੇ ਬੰਨੇ ਲਗ ਸਭ ਪੋਠੋਹਾਰ ਦਾ ਮੁਲਖ ਹੈ; ਉਥੇ ਦੇ ਘੋੜੇ ਅਰ ਖੱਚਰਾਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਚਲਾਕ ਹੁੰਦੀ-ਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਥੇ ਦੇ ਵਸਕੀਲ ਸਰਬੱਤ ਮੁਸਲਮਾਨ, ਅਰ ਬਹੁਤੇ ਕੁਰਾਨ ਦੇ ਹਾਫਜ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਸ ਸਿੰਧ ਸਾਗਰ ਦੇ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ, ਜੋ ਪਹਾੜੋਂ ਲੈਕੇ ਦੁਹਾਂ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਕੱਠ ਦੀ ਜਾਗਾ ਤੀਕੁ ਹੈ, ਸਰਬੱਤ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੀ ਬਸਦੇ ਹਨ; ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਦੀਨ ਅਰ ਜਿਮੀਦਾਰੀ ਬਹੁਤ ਥੁਹੁੜੀ ਹੈ; ਇਸੀ ਸਬਬ ਸਦਾ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਦੀਨੀ ਲੜਾਈ ਲੜਿਆ ਕਰਦੇ ਸੇ; ਪਰ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵਲੋਂ ਕੁੰਮਕ ਦੀ ਆਸ ਨਾ ਰਹੀ, ਤਾਂ ਲਚਾਰ ਹੋਕੇ ਤਾਬੇਦਾਰ ਬਣ ਗਏ, ਤਾਂ ਭੀ ਸਿੱਖ ਉਨਾਂ ਪੁਰ ਬਿਲਕੁੱਲ ਕਾਬੂ ਨਾ ਪਾ ਸੱਕੇ; ਕਿੰਉਕਿ ਇਕ ਤਾ ਓਹ ਲੋਕ ਵਡੇ ਤਕੜੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਇਹ, ਕਿ ਉਸ ਦੇਸ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਦਾ ਵਡਾ ਤੋੜਾ ਅਤੇ ਰਸਤੇ ਬਹੁਤ ਔਖੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਭਰਾਵਾ ਜੁਦਾ ਜੁਦਾ ਹੈ; ਜਿਹਾਕੁ ਪੋਠੋਹਾਰੀਆਂ ਦਾ ਭਰਾਵਾ ਰਾਉਲਪਿੰਡੀ ਦੀ ਹੱਦ ਤੀਕੁਰ ਪਹਾੜੀਆਂ ਅਰੁ ਖੱਖੜਾਂ ਨਾਲ

ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਛੱਛ ਔਰ ਹਜਾਰੇ ਅਰ ਅਟਕ ਦੇ ਵਸਕੀ-ਲਾਂ ਦਾ ਭਗਾਵਾ ਬਲਾਇਤ ਅਰ ਪਸੌਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਰਲਦਾ ਹੈ ; ਅਤੇ ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਦਰਿਆਉ ਬਹਿਤ (ਜਿਹਲਮ) ਦੇ ਕੰਢੇ, ਅਤੇ ਥਲਾਂ ਅਰ ਬਲੋਚਿਸਤਾਨ ਦੇ ਮੁਲਖ ਵਿਚ ਬਸਦੇ ਹਨ, ਤਿਨਾਂ ਦਾ ਭਗਾਵਾ ਹੋਰ ਡੌਲ ਦਾ ਹੈ; ਅਰਥਾਤ ਓਹ ਸਾਰੇ ਸਿਰ ਉੱਪਰ ਬਾਲ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਤੰਬੇ ਨਹੀਂ ਪਹਿਨਦੇ; ਬਲਕ ਤੰਬੇ ਦੇ ਬਦਲੇ ਚਾਦਰ ਲੱਕ ਬੰਨਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਇਸੀ ਪਰਕਾਰ ਉਨਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਬੀ ਬ੍ਰਹੁਤ੍ਰਾ ਫਰਕ ਹੈ। ਬਾਜ਼ਿ-ਆਂ ਦੀ ਲਹੌਰੀ ਬੋਲੀ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਬ੍ਰਹੁਤ੍ਰਿਆਂਕੁ ਦੀ ਪਸਤੋ ਨਾਲ, ਅਤੇ ਕਈਆਂ ਦੀ ਮੁਲਤਾਨੀ ਅਰ ਸਿੰਧੀ ਬੋਲੀ ਨਾਲ ਰਲਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਦੇ ਖੇਤ ਸਿੰਜਲ ਦਾ ਰਾਹ ਬੀ ਆਪੋ ਆਪਣਾ ਅੱਡੋ ਅੱਡ ਹੈ। ਕਿਧਰੇ ਚਰਖੀ, ਅਰ ਕਿਧਰੇ ਨਹਿਰਾਂ ਨਾਲ ਸਿੰਜਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਥਲਾਂ ਅਰ ਬਲੋਚਾਂ ਦੇ ਮੁਲਖ ਵਿਚ ਮੀਂਹ ਪੁਰ ਖੇਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ ਮਨ-ਕੇਰੇ ਦੇ ਬੰਨੇ ਭੀਕੁਰ, ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਹੈ; ਅਤੇ ਜਿਥੇ ਦੋਨੋ ਦਰਿਆਉ ਜਾਕੇ ਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਤਿਥੇ ਨਬਾਬ ਬਹਾਉਲਪੁਰੀ-ਏ ਅਰ ਸਿੰਧੀਆਂ ਦਾ ਰਾਜ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਦੇ ਛਿਤਾਲੀ ਮਹਾਲ ਹਨ, ਜਿਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਚੈਤਾਲੀ ਲਹੌਰ ਦੇ ਤਾ-ਬੇ, ਅਤੇ ਚਾਰ ਮੁਲਤਾਨ ਨੂੰ ਲਗਦੇ ਹਨ ॥